

El treball i el futur de les ciutats

**Reflexions per a una nova política
econòmica local**

**El trabajo
y el futuro de
las ciudades**

Reflexiones para
una nueva política
económica local

**Work and
the Future
of Cities**

Reflections
for a New Local
Political Economy



Seu Central



El treball i el futur de les ciutats

Reflexions per a una nova política econòmica local

Conferències pronunciades dins el cicle "Reflexions per a una nova política econòmica local", comissionat per Josep Ramoneda, en el marc de la celebració dels 30 anys de Barcelona Activa, a càrrec dels següents ponents i contraponents: Guy Standing i María Luz Rodríguez Fernández; Marc Weisbrot i Marina Subirats; Loretta Napoleoni i Carme Colomina, i Bernard Stiegler i Xavier Binefa.



Ajuntament
de Barcelona



Barcelona
Activa

Coordinació:

Sara Berbel, gerent de Política Econòmica
i Desenvolupament Local de l'Ajuntament de Barcelona
i directora general de Barcelona Activa

Paco Ramos Martín, director executiu d'Estratègies de
Foment de l'Ocupació de Barcelona Activa

Pep Marquès, director de Desenvolupament Organitzatiu
de Barcelona Activa

Edició i disseny:

La Maleta de Portbou

Edició i traducció dels textos:

Patricia Valero

Núria Artigas i Bellsolell

© de les imatges:

Júlia Castells/La Maleta de Portbou

Foto Loretta Napoleoni: Francesc Melcion/ARA

© dels textos:

dels ponents

© de l'edició:

Barcelona Activa
Llacuna, 162, 08018
barcelonactiva.cat

Imprenta:

Sagrafic, SL

Dipòsit legal:

B.13765-2018

10	Sara Berbel	Alçar el vol en el crepuscle
12	Josep Ramoneda	Les ciutats i el futur
14	Guy Standing María Luz Rodríguez Fernández	El capitalisme rendista i el creixement del precariat
34	Mark Weisbrot Marina Subirats	El fracàs dels experts
54	Loretta Napoleoní Carme Colomina	Geopolítica de la globalització econòmica
68	Bernard Stiegler Xavier Binefa	Filosofia de l'economia de la contribució
95	El trabajo y el futuro de las ciudades Reflexiones para una nueva política económica local	
163	Work and the Future of Cities Reflections for a New Local Political Economy	

Alçar el vol en el crepuscle

Barcelona Activa ha complert trenta anys d'història. Aquesta efemèride ens ha permès fer una profunda reflexió en relació amb l'activitat de promoció econòmica que l'Agència de Desenvolupament Local impulsa des de fa tres dècades. Ens hem atès a un principi que esdevé clau, especialment per a les persones que ens dediquem a la gestió pública, i és que la reflexió ha de precedir sempre l'acció. Deia Hegel que el mussol de Minerva, la poderosa deessa de la saviesa, només alçava el vol en el crepuscle, precisament per sobrevolar el món, observar què havia passat durant el dia i reflexionar sobre les actuacions que caldria desenvolupar l'endemà. Això és el que hem procurat fer amb aquesta sèrie de conferències d'excel·lent nivell que han omplert de públic els salons d'actes de Barcelona Activa: analitzar el present per poder albirar el futur i, sobretot, contrastar la vigència, o no, de les polítiques econòmiques i socials que ens han de dur a una ciutat més justa, igualitària i sostenible.

Durant aquestes sessions alguns dels millors pensadors i pensadores del nostre temps han tractat d'aportar la seva mirada lúcida i inquisitiva sobre els possibles models socials que ens esperen. Una de les qüestions més debatudes ha estat el futur del treball, o dels treballs, en plural, ja que s'ha posat en qüestió la distinció, sovint injusta, entre el treball remunerat i el que no ho és.

La incertesa respecte al futur del model laboral és constant. Sabem que hi ha empreses punteres en tecnologia que ja estan substituint persones de la seva plantilla per robots. Ens diuen que el sector industrial del nostre país rellevarà tres milions de persones treballadores fins al 2025. La por a la pèrdua de llocs de treball per la progressiva digitalització en tots els àmbits laborals ens aboca a algunes reflexions, sovint controvertides.

En un primer moment, al final dels vuitanta i principi dels noranta del segle passat, les perspectives que oferia la invasió de les noves tecnologies es valoraven de manera més aviat positiva. Es va arribar, fins i tot, a imaginar que ens esperava un «tecnoparadís» on, per fi, les persones ens veuriem lliures de la servitud del treball i podríem gaudir de temps lliure a les nostres vides. Jeremy Rifkin proposava en el seu llibre *La fi del treball* una reducció general de la jornada per a tothom i un alliberament de les tasques més feixugues i pesades que, fins llavors, feien els éssers humans. Es va parlar que el procés que calia fer era passar «de l'atur a l'oci», en un tipus de societat amb temps per a ella mateixa com mai no l'havia somiat ningú.

Aquesta visió inicial, més aviat positiva, d'alliberament de temps, ha estat pràcticament oblidada a causa, entre d'altres, de la crisi socioeconòmica. No hi ha dubte que,

en una societat cohesionada i igualitària, les tecnologies podrien ser un gran avenç en el benestar de la vida de les persones. Però la por que ha fet disparar totes les alarmes és la possibilitat que es vegin agreujades les desigualtats entre classes socials. I tenen raó si constatem que són les professions amb menys valor afegit, les tasques rutinàries i que no requereixen formació, les que estan sentenciades a morir d'aquí a pocs anys. La paradoxa és que el que podria ser una excel·lent notícia es converteix en motiu de preocupació davant la possibilitat que aquestes persones, les que ja estan en risc de pobresa o en situació de precarietat, acabin sent directament excloses del teixit laboral i social.

Si és veritat que som davant l'anomenada «quarta revolució industrial», segons asenyala el Fòrum Econòmic Mundial de Davos, i si és cert que es perdran milions de llocs de treball durant els propers cinc anys a causa de la digitalització, hem de posar els mitjans abans no sigui massa tard per pal·liar-ne els efectes secundaris. D'aquests mitjans s'ha parlat durant les sessions de conferències i els debats posteriors que trobareu tot seguit. Quin rol haurà de tenir-hi l'Administració? Quin tipus de formació especialitzada haurem d'ofrir per cobrir els llocs de treball existents? Com avançarem en un sistema de rendes que permeti viure amb dignitat totes les persones, amb feina o sense, per evitar les desigualtats? Serem capaços d'educar-nos, com a societat, en l'oci i el temps lliure, de manera que es generin espais de creativitat, treball comunitari i participació cívica i política?

Si esteu interessats en les possibles respistes a aquestes preguntes i en els debats que susciten, no deixeu de llegir les següents pàgines. Potser no hi trobareu totes les certeses, però sí la riquesa del pensament profund i compartit.

Sara Berbel Sánchez

Diretora general de Barcelona Activa

Gerent de Política Econòmica i Desenvolupament Local de l'Ajuntament de Barcelona

Les ciutats i el futur

Quan la Sara Berbel em va convidar a programar aquest petit cicle commemoratiu del trentè aniversari de Barcelona Activa, vaig veure que hi havia una voluntat franca d'intervenir també en la reflexió, en l'acció cultural, en un moment de canvi accelerat i de mutacions profunes que afecten directament l'àmbit d'actuació d'aquesta institució.

Aquests trenta anys hem viscut un cicle, que va començar una mica abans, a l'inici dels vuitanta, i que ara està arribant al seu esgotament. És un període en què s'han produït unes mutacions considerables de les hegemonies ideològiques i que s'ha caracteritzat per un procés de dessocialització de la societat, d'individualització radical, de reducció de les persones al paper d'*Homo economicus*, mutilant-les de moltes altres de les seves dimensions. I és un període que ha generat una cultura absolutament nihilista, en el sentit de creure que no hi havia límits: ni al creixement, ni als beneficis, ni als cicles econòmics, ni al poder dels més forts econòmicament. Aquest període ha tingut el seu punt culminant amb el final de la Guerra Freda i l'esfondrament dels models de tipus soviètic, que ha obert el camí a les formes de despotisme oriental (la Xina, principalment) com a nou paradigma d'un capitalisme en vies cap a l'autoritarisme postdemocràtic.

En aquell moment (1989), hi va haver una mena d'esclat, la utopia del triomf definitiu d'una certa idea de la societat liberal, a la qual se li ha donat el nom de *neoliberalisme*, un terme que no fa honor als grans moments de la tradició liberal. Aquella apoteosi va crear la fantasia del final de la història, el triomf del model occidental, que va encallar ràpidament: primer amb la Guerra dels Balcans, després amb l'11 de setembre del 2001 –símbol poderós com a recordatori que, a la història, el *happy end* no existeix– i finalment amb la crisi del 2008. I ara sabem que estem al final d'una època; el que no sabem és cap a on anem. Estem veient, per exemple, l'obsolescència dels règims polítics que han governat Europa durant tots aquest anys i estem assistint a la impotència de la política davant el poder econòmic global. I veiem també les contraccions que genera una globalització accelerada. Manuel Castells ho diu de manera contundent: «Els globalitzadors han estat nacionalitzats. La democràcia liberal s'ha col·lapsat».

Precisament per això és important reflexionar sobre el present i pensar cap a on volem anar. I, paradoxalment, els debats cada cop es fan més locals i nacionals. Si un candidat electoral s'atreveix a obrir l'espai de reflexió té totes les de perdre, com si assumíssim que no tenim veu en les transformacions econòmiques i tecnològiques de fons. Seguint les campanyes electorals recents a Europa, sorprèn que gairebé no es parli de

la novetat que significa l'allargament de l'esperança de vida, que és allò que em fa dir que un dels problemes principals que tenim, i que ningú vol reconèixer, és la fractura generacional.

Tampoc es parla prou de la qüestió essencial del treball; el treball s'ha convertit en un bé escàs i seguim parlant com si n'hi hagués per a tots. La correlació remuneració-treball s'ha trencat, ja no garanteix les condicions elementals d'una vida digna. I aquells que tenen més no volen sentir parlar de redistribució; abaixar impostos és l'horitzó ideològic d'aquest règim decadent. I només amb calçador, i sovint de manera molt retòrica, es parla de la sostenibilitat, del destí del planeta, dels nous models de producció i de comercialització que tant ascendent normatiu tenen sobre la condició humana. En dues frases: Què serà de la ciutadania en l'època digital? Quin marge d'autonomia –és a dir, de llibertat– tindrem?

I em sembla que és molt important no perdre de vista l'horitzó de les ciutats, no només perquè la urbanització del món és i serà creixent, sinó perquè tinc la sensació que la ciutat és l'instrument decisiu a partir del qual es poden afrontar alguns problemes que, encara que pugui semblar el contrari, necessiten immediatesa i cura. Crec que les ciutats adquiriran un paper cada cop més gran d'articulació supranacional i supraestatal i que és molt important que les grans ciutats, i especialment aquelles que tenen singular condició cívica pel fet de no haver estat contaminades per una burocràcia d'Estat potent, com Barcelona, com Nova York, com Amsterdam i d'altres, siguin capaces de crear identitats inclusives (uns i altres) i no exclusives (uns o altres), que és el que les diferencia de les identitats nacionals. Com un petit tast de totes aquestes qüestions, aquest llibre recull les quatre conferències del cicle. Amb aquest esperit vam convidar Guy Standing, Marc Weisbrot, Loretta Napoleoni, Bernard Stiegler, María Luz Rodríguez Fernández, Marina Subirats, Carme Colomina i Xavier Binefa, a qui ara podeu llegir.

Josep Ramoneda

Escriptor i filòsof

Director de *La Maleta de Portbou*
i de l'Escola Europea d'Humanitats



Guy Standing

El capitalisme rendista i el creixement del precariat

Barcelona Activa, 9 de maig de 2017

Guy Standing és un economista britànic professor de l'Escola d'Estudis Orientals i Africans (SOAS) de la Universitat de Londres. La publicació del seu llibre *The Precariat. The New Dangerous Class*, el 2011, una recerca sobre els efectes de la globalització en el mercat del treball i sobre la precarietat com a nou subjecte social, l'ha situat en el centre de les reflexions, els moviments de protesta i les noves plataformes polítiques sorgides arran de la gran crisi del 2008. Alguns dels seus llibres editats en castellà són *El precariado. Una nueva clase social* (Pasado y Presente, 2013), *Precariado. Una carta de derechos* (Capitán Swing, 2014) i *La corrupción del capitalismo* (Pasado y Presente, 2017).

María Luz Rodríguez Fernández és doctora en Dret per la Universitat de Valladolid. És professora titular de Dret del Treball i de la Seguretat Social a la Universitat de Castella-La Manxa. Ha estat docent a les universitats de Valladolid i Carlos III de Madrid. És autora dels llibres *Negociación colectiva y solución de conflictos laborales*, *La estructura de la negociación colectiva* i *El incidente de no readmisión* i editora de *La negociación colectiva europea* i *Trabajadores autónomos*. Des del 2007 va ser consellera de Treball del Govern de Castella-La Manxa i des del 2010 consellera de Treball, Igualtat i Joventut. Del 2010 al 2011 va ser també secretària d'Estat de Treball del Govern d'Espanya.

Guy Standing

El darrer cop que vaig venir a Barcelona, just abans de fer una conferència una tarda, un equip de periodistes amb un càmera em van dir: «Vine, ràpid, ràpid! Tenim una pregunta. Te la farem davant la càmera, ho fem amb tots els nostres conferenciants». Jo els vaig dir: «D'acord, però he de sortir a parlar ja». «No, ràpid, ràpid! Ens has de respondre a aquesta pregunta». Em van portar a un altre lloc, van encendre la càmera i em van preguntar: «A part de Barcelona, quina és per tu la ciutat europea més important?». Una pregunta de res, sabeu?, molt senzilla...

Doncs, a més de Barcelona... És... De sobte, els vaig sorprendre a tots respondent «Paestum». Heu estat mai a Paestum? És molt, molt important per a la nostra democràcia del segle XXI. Paestum era una antiga ciutat grega situada a l'actual sud d'Itàlia. I si hi aneu veureu uns temples fantàsticament conservats; però no és per això que és important Paestum. Anem a Paestum perquè al centre hi té un enorme terreny circular que es feia servir quan s'havia de prendre una decisió: quan s'havia de discutir algun problema polític a Paestum, reunien tots els ciutadans dins el cercle i s'asseien i debatien fins que prenien una decisió i aleshores votaven. Avui, correm el risc que la democràcia es corrompi tant com el capitalisme. I d'això és del que tracta en essència el meu nou llibre.

Aquesta setmana m'han convidat a fer dues conferències, i a la primera parlaré del capitalisme rendista i a la segona, de les solucions que crec que vol el precariat. Tornant a repassar el text, em vaig adonar que a la primera pàgina del meu llibre *El precariat: Una nova classe social* vaig escriure que, llevat que les inseguretats i les necessitats del precariat no s'intentessin solucionar amb la màxima prioritat, seríem testimonis de l'aparició d'un monstre polític.

Des d'aleshores, el llibre ha estat traduït a dinou idiomes i he fet conferències sobre el tema per tot el món, perquè us prometo que avui no hi ha cap país al món que no tingui un precariat. És una conseqüència de la globalització. I segurament entendreu per què des del passat mes de novembre no he parat de rebre missatges de gent que m'escriu per dir-me, «El teu monstre polític ja és aquí!», ja sabeu, aquell que es diu una cosa així com ara Trump, i amb ell es fa visible la perillosa fase de populisme neofeixista que ens amenaça a tots els que som aquí i als nostres fills i nets. Aquest és el context. El meu nou llibre torna a la idea de capitalisme rendista. John Maynard Keynes, l'economista més famós del segle XX, va predir i escriure que durant el segle XX es produiria l'eutanàsia del rendista, que moriria, perquè a mesura que el capitalisme s'expandís, el capital també s'expandiria i la capacitat d'extreure renda rendista de la propietat de béns, la propietat de les propietats, disminuiria gradualment al segle XX.

El que afirmo en aquest nou llibre és que el rendisme ha triomfat fins ara i que, més que morir, el que ha aconseguit és que passem d'un període

de neoliberalisme a una era de capitalisme rendista. I això resulta vital, si volem establir una nova política progressista del precariat pel precariat, entendre que ens estem enfrontant a això, perquè es tracta d'un nou monstre, un monstre molt diferent del neoliberalisme.

Però tornant a intentar entendre la nostra història, tots hem llegit *La gran transformació*, de Karl Polanyi. Tots entenem que va ser un període d'integració dominat pel capital financer durant el segle XIX i els primers anys del segle XX, que buscava el *laissez faire*, durant el qual es van desmantellar totes les institucions de solidaritat social i regulació per buscar una economia de mercat. El model de Polanyi es basava en la construcció de sistemes de mercat nacionals, i va entendre que en seguir aquest camí es multiplicarien la desigualtat i la inseguretat fins que es produuria, en les seves pròpies paraules, l'amenaça de l'aniquilació de la civilització. I tots ho vam veure als anys trenta amb l'ascens del feixisme i altres formes de totalitarisme.

Però des que el seu model, que finalment conduiria a l'Estat del benestar i a la integració de l'economia a la societat, com ell la va anomenar, es va esgotar als anys setanta i començament dels vuitanta, vam entrar en una era de transformació global, en la dolorosa construcció d'un sistema de mercats global. I com passa amb la gran transformació de Polanyi, la seva primera fase, que podríem dir que es va produir més o menys entre el 1980 i el 2007, va estar dominada pel capital financer amb una ideologia neoliberal desenvolupada per la Societat de Mont-Pèlerin a la postguerra, per Hayek i Friedman i d'altres. Amb ella van intentar establir una política i una estratègia per mercantilitzar tot el que es podia mercantilitzar, privatitzar tot el que es podia privatitzar, la individualització de totes les nostres relacions i el desmantellament sistemàtic de totes les institucions de solidaritat social. Per què es van posicionar contra el mercat? Teníem zones de protecció externes al mercat, per això les van incloure en la seva ideologia, i aquestes han estat les intencions, i les han aconseguit complir amb èxit, del neoliberalisme. Així, tenim totes les ocupacions convertides en mercaderies, l'empresa s'ha mercantilitzat també fins que ha acabat essent un instrument més amb el qual es poden buscar ingressos a través de fusions i adquisicions i vendes i deslocalitzacions arreu del món. El sistema educatiu s'ha convertit en quelcom rendible i lucratiu que mercantilitza la gent i els productes que produeix.

I així successivament. Però quan el model neoliberal comença a dis-soldre's, es converteix en una altra cosa. És quasi com una dialèctica. Es devora ell mateix. I el que passa és que el model neoliberal obre l'espai, de forma quasi darwiniana i cruel, perquè els rendistes comencin a construir noves estructures fora del mercat, i en el procés han liberalitzat els mercats, han liberalitzat el mercat del capital, han liberalitzat el mercat del treball.

Així que el que tenim avui és una força de treball global amb 2.000 milions de treballadors sobrers competint amb els treballadors espanyols, britànics, americans, etcètera, fent que els nostres sous baixin. No hi ha res de nou en això. Però, al mateix temps, tenim una revolució tecnològica. L'aspecte més important per a l'argument que defenso és que la revolució tecnològica ha fet molt més fàcil relocalitzar la producció i la feina i reestructurar les empreses i els llocs de treball de moltes maneres diferents. I ha concedit al capital un poder d'apalancament infinitament superior, no només contra els treballadors, sinó també contra el govern.

Abans d'explicar què han fet i com ho han fet, deixeu-me que comenti un dels resultats d'això, vital per a la nostra política en el segle XXI: en essència, el sistema de distribució dels ingressos del segle XX s'ha enfonsat. Dins la renda nacional, les rendes del capital i les rendes del treball solien ser estables. Podien fluctuar una mica, però no massa. Aquesta era una regla bàsica de l'economia. Però en l'era de la globalització, el percentatge corresponent a les rendes del capital ha augmentat, mentre que el que correspon a les rendes del treball ha disminuït. No calia que vingués Thomas Piketty a dir-nos-ho, és el que ha passat.

Però resulta més interessant encara que, dins aquest percentatge de les rendes del capital, el percentatge destinat als rendistes ha augmentat i, dins el percentatge de les rendes del treball que han anat disminuint, el percentatge destinat als rendistes també ha augmentat. Per tant, en efecte, el grup sobre el qual he escrit tant, el precariat, ha perdut en tots dos sentits. I al mateix temps ha sorgit una plutocràcia de supercorporacions que són essencialment rendistes.

Vivim una segona edat daurada; la primera «edat daurada», concepte encunyat per Mark Twain, va comprendre les tres darreres dècades del segle XIX i l'inici del XX i va ser l'era dels barons lladres, que aconseguien grans beneficis i ingressos i dividends, però almenys, quan les desigualtats creixien, els sous reals també pujaven una mica. Avui vivim una segona edat daurada que es diferencia de la primera en què, malgrat que els beneficis augmenten, els sous reals segueixen baixant. I això no havia passat mai.

Ara em referiré al que ha passat i a com ha passat: en primer lloc cal que ens adonem que l'actual capitalisme global es basa en sis mentides. El meu editor, quan li vaig dir que volia titular el meu llibre *Capitalisme rendista*, em va dir, «No, no, Guy, això no sona gens sexe. Ningú no entendrà què vol dir capitalisme rendista». I quan el meu editor va llegir el manuscrit, em va dir, «I per què no li dius *La corrupció del capitalisme?*», i jo vaig respondre, «Perquè no es tracta exactament de corrupció, no en el sentit espanyol del terme, ja saps, la casta; ho sento, però no». No, no és això. Vaig discutir amb ell durant els sis mesos del procés editorial de producció del llibre i finalment

vaig decidir que potser sí que es tracta d'una corrupció del capitalisme, sí, però en un sentit intel·lectual; la corrupció rau en el fet que afirmen que estan constraint una economia de lliure mercat –és això el que diuen, oï?,–, però en realitat es tracta de l'economia de mercat menys lliure que hàgim tingut mai. I d'això tracta el meu llibre. O sigui que en certa manera sí que va sobre corrupció en un nivell ideal, i el començó pensant en l'arquitectura internacional de les patents globals.

Quan era molt més jove, vaig començar a treballar per a l'Organització Internacional del Treball i, quan vaig arribar a Ginebra, els edificis més prominents eren els de l'Organització Internacional del Treball i el de l'Organització de les Nacions Unides. Totes dues grans burocràcies. I després hi havia la GATT, que més tard va esdevenir la WMO (en català, OMC, Organització Mundial del Comerç), un lloc petit, una espècie d'empresa de

“En essència, el sistema de distribució dels ingressos del segle xx s’ha enfonsat.”

detergents que hi havia al final del carrer. Dic de detergents perquè el seu nom sonava com si en comprar-lo poguessis rentar les camises perquè et quedessin més blanques que el mateix blanc. Una qualitat de blancor inigualable. I acostumàvem a fer broma sobre aquella petita organització del final del carrer perquè no enteníem per a què servia ni què feia tota aquella gent amb noms estranys que la portaven, molts dels quals esdevindrien criminals.

Però bé, si avui aneu a Ginebra, l'empresa de detergents és la burocràcia més gran de totes. El seu centre de conferències està arrogantment situat al bell mig de l'àrea de les Nacions Unides. I segueix tenint nom de detergent, perquè ara es diu WIPO. La WIPO (en català, OMPI) és l'Organització Mundial de la Propietat Intel·lectual. I va començar a enlairar-se quan el 1995 es va aprovar l'ADPIC (sí, a la burocràcia internacional li encanten les sigles): l'Acord sobre els Drets de la Propietat Intel·lectual relacionats amb el Comerç. El que va fer l'ADPIC, de fet, va ser establir normes per obtenir ingressos del rendiment d'aquesta propietat. Abans del 1995, s'havien registrat molt poques patents a l'OMPI. Segurament perquè ningú no trobava l'edifici.

Un parell d'anys després de l'ADPIC, cada any s'hi registraven més d'un milió de patents. Cada patent concedeix al seu propietari un monopoli dels seus ingressos durant vint anys. I en el cas de les farmacèutiques, vint anys més encara. El que això vol dir és que les treu del mercat; no es pot produir i competir amb elles. I què és el lliure mercat? Un mercat lliure vol dir que un producte pot competir amb un altre. En cinc anys més, es registraven a través de l'OMPI dos milions de patents. I l'any passat va ser el primer any de la seva història en què es van registrar més de tres milions de patents a través de l'OMPI. Penseu què vol dir això. Han creat un estoc de patents protegides per diversos mecanismes institucionals que concedeixen a les grans corporacions el monopoli del flux dels ingressos d'una enorme quantitat de patents. Aleshores, quins han estat els càlculs per establir el valor actual de les patents? Uns vint milions de dòlars, o el 20% de la renda global. Això vol dir que els rendistes estan obtenint grans quantitats de diners a través de les patents. El que ha passat ha estat que les grans corporacions, moltes d'elles a Silicon Valley, algunes a Espanya i a la Gran Bretanya i a altres llocs, però no tants, s'han convertit en aspiradores de patents. Aspiren milers de patents registrades per la gent. Algú registra una patent perquè creu que pot treure'n un rendiment. Li donen dos milions de dòlars o d'euros i les gràcies. I després ells guanyen milers de milions perquè les ajunten totes. O sigui que aquestes corporacions plutocràtiques han estat aspirant patents i s'han convertit en rendistes globals.

Però ha passat una altra cosa. Que un país del món s'ha adonat del que estava passant. I la Xina té ara l'objectiu de registrar més de dos milions de patents cada any. I s'ha convertit en l'economia rendista número u del món. I podem donar-li la culpa en part a l'aparició de Trump pel fet que els Estats Units ja no siguin una economia rendista hegemònica. De sobte s'ha d'enfrontar a un gran repte.

A més de les patents –que Thomas Jefferson va dir que eren una vergonya per a la societat perquè les idees no poden convertir-se en beneficis, ja que són un bé públic que ens pertany a tots–, tenim el desenvolupament del capitalisme rendista, primer amb les patents i més tard amb el *copyright*. L'ADPIC va enfortir el *copyright*. Si registres alguna cosa, fas un negoci rodó. Et garanteixen el monopoli dels ingressos durant tota la teva vida, més setanta anys. La veritat és que mai no he entès què se suposa que faràs amb aquests diners un cop mort. Deu ser que tenen unes botigues meravelloses a l'infern. Als Estats Units, en alguns casos concrets, el termini s'ha estès fins a noranta-cinc anys més. Si tens un sistema de *copyright*, en el procés crees un enorme monopoli de flux d'ingressos externs a les forces del mercat. Bill Gates hauria de donar les gràcies cada dia per aquest sistema i posar un altar a l'ADPIC perquè ell és el primer beneficiari d'aquest sistema.

No es tracta de mèrits, és un sistema qui ha produït aquesta situació. I hi ha una llei poc coneguda aprovada als Estats Units el 1980, que es diu Llei Bayh-Dole, gràcies a la qual per primera vegada es va permetre que la recerca i el desenvolupament finançats públicament que tinguessin com a resultat patents, rebessin patents. Això significa que els arguments de les empreses quan diuen que les patents són una recompensa pels riscos que corren són mentida, perquè som nosaltres qui subvencionem amb els nostres impostos les recerques que aconsegueixen aquestes patents. O sigui que no només disminuïm les seves despeses i el seu risc, sinó que a més tenim un sistema legal que els permet establir un monopoli de preus, o sigui, que hi surten guanyant de totes passades. És un sistema que es mofa de qual-sevol que defensi que tenim un capital de lliure mercat. Això és mentida. Si tens dissenys industrials i marques amb un gran valor per elles mateixes, com a algunes de les corporacions més emblemàtiques, la major part del seu valor rau en les marques. No en allò que venguin, sinó en la marca. Però aleshores et poses a pensar i et preguntes, en què es basa aquesta estructura de capitalisme rendista? Hi ha més de 3.200 acords comercials i d'inversió avui dia. I, si els llegim atentament, ens adonarem ben aviat que no només tracten sobre comerç, o sobre tarifes, sinó sobre protecció de drets de la propietat, en particular de drets de la propietat intel·lectual.

Fa uns anys van introduir un altre acrònim que sova molt innocent, l'ISDS. En català, Arbitratge de Diferències Inversor-Estat. A veure, Espanya és molt coneguda per la Santa Inquisició. No té gaire bona reputació en termes legals, però crec que l'ISDS és un molt bon candidat a convertir-se en el procés vigent més il·legal del segle XXI. No és tan dolent com la Inquisició, però li falta ben poc. El que fa l'ISDS és que, si una corporació creu que un govern –local o estatal– està fent una reforma que podrà afectar els seus beneficis futurs, el pot demandar per danys. Afectar els seus beneficis! Establir un sou mínim afectarà els seus beneficis, és clar. Afectar els seus beneficis! O sigui que el que fa l'empresa és denunciar el govern davant l'ISDS. Però el que és realment interessant és que la mateixa empresa pot triar un dels tres jutges. A veure, si t'acusen d'alguna cosa, estaria molt bé poder triar tu mateix el jutge, oi? Seria un avantatge. El segon jutge el pot triar el govern, i el tercer l'ha d'aprovar l'empresa. I dos de tres poden obtenir una majoria. Si hi ha un problema greu per triar aquest tercer jutge, aleshores el tria el president del Banc Mundial. Segur que us quedareu en estat de xoc si us dic que els Estats Units com a defensor mai no ha perdut cap cas. Resulta que el president del Banc Mundial sempre ha de ser americà. Interessant. De fet, els governs s'han vist forçats a pagar centenars de milions de dòlars i d'euros a corporacions a través de l'ISDS. El seu banc ha corromput molts països llatinoamericans i n'ha

aterrit molts altres: «És millor no enfrontar-nos-hi, més val que paguem, més val que no fem la reforma». És un procés ben estrany.

I això ens porta a la següent mentida dels capitalistes rendistes. Aquesta mentida consisteix a defensar la necessitat de drets de la propietat intel·lectual perquè augmenta el creixement econòmic. En realitat no hi ha cap correlació entre l'enfortiment dels drets de la propietat intel·lectual i el dels drets econòmics.

La qual cosa ens porta a la següent característica del capital rendista, perquè avui ens trobem amb una guerra de subsidis. Govern rere govern estan ampliant els subsidis que donen a les corporacions, al capital, als plutòcrates, per atraure'ls als seus països o regions o per evitar que marxin a un altre lloc. Jo ho anomeno empobrir el precariat, perquè el que passa amb la reducció dels impostos a les corporacions, amb els avantatges fiscals, amb els impostos selectius, amb els subsidis directes perquè no marxin a un altre lloc és que gran quantitat dels diners del govern es dediquen a pagar aquests subsidis. Aquest és un tema clau que hi ha rere la lògica de l'austeritat. Si gastes molt en subsidis, les teves despeses augmenten i tens un déficit. I el següent que dius aleshores és que has de retallar els ajuts als pobres i els serveis socials públics. Això ve d'una falsa lògica dels subsidis. Ara no hi puc entrar amb més detall; només diré que necessitem tornar a avaluar els subsidis. Això hauria de ser part de qualsevol política progressista. No hi hem parat prou atenció. I s'estan acumulant. És totalment regressiu.

I això ens porta a la següent característica del capitalisme rendista, que està relacionada amb el punt anterior, i que jo anomeno el flagell del deute. Hem d'adonar-nos, i crec que no cal que ho digui a un públic espanyol, que allò que ens passa a nosaltres passa també a altres, i que el deute no és quelcom de casual. No és un aspecte del fracàs, és part estructural del sistema. El sistema vol deute. Alguns dels més grans financers ens volen a tots endeutats. Com aconseguiria el capital financer els seus ingressos si no fos a través dels nostres deutes? Per això volen el deute.

Evidentment, la crisi financer del 2007-2008 va ser percebuda per alguns com una crisi del deute. Jo crec que va ser una crisi financer de la comunitat bancària per haver-se extralimitat. En conseqüència, l'explicació que es va donar a la crisi del 2008-2009 va ser que el problema era el deute públic, un deute públic excessiu que alenteix el creixement i provoca inestabilitat econòmica.

Dos economistes americans van fer un estudi, i aquest estudi va tenir una gran influència. Bàsicament deia que si el deute públic s'eleva per sobre del 90% de la renda nacional, es produeix un crac. A molts governs de dretes els va encantar l'estudi. Se'l passaven els uns als altres convidant-se a llegir-lo. «Llegeix-lo al llit, emporta-te'l al bar, recomana'l als teus amics!».

Un parell d'anys més tard, tres joves economistes americans van revisar totes les estadístiques de l'estudi i van dir: «Van cometre errors, van fer

servir dades incorrectes». Uns quants mesos més tard, els dos autors de l'estudi original van haver d'admetre que havien comès errors, però a aquelles alçades l'austeritat ja s'havia convertit en una ideologia: hem de retallar el deute públic. I l'FMI i el Banc de Pagaments Internacionals han trigat força anys més a demostrar que és el deute privat i no el públic el que provoca fragilitat econòmica. Si intentes retallar el deute públic, fas augmentar el deute privat.

Ara ens trobem en una situació on l'intent de disminuir el deute públic ha fet augmentar el deute privat, o sigui que estem dins una nova bombolla que pot explotar en qualsevol moment amb unes conseqüències terribles. El vostre deute, el deute d'altres països, ens posa a tots a la vora de l'abisme.

Doncs bé, el deute ens porta a un dels acudits dolents del capitalisme rendista. Hi ha cap estudiant a la sala? El deute dels estudiants, com ja sabem, ha augmentat perquè el capitalisme rendista treu beneficis d'aquest deute estudiantil i també del deute de l'allotjament dels estudiants.

S'han inventat una cosa nova a la comunitat financera que es diu titulització. Això vol dir que els governs, sobretot al Regne Unit, ajunten els deutes de tots els estudiants i els venen a una corporació financera multinacional. Amb aquest paquet de deutes, que promet un futur flux d'ingressos, pot invertir i guanyar molts diners. El Govern britànic ha venut 12.000 milions de lliures esterlines en deute estudiantil a una multinacional americana que té les seves oficines centrals en un paradís fiscal. O sigui que ni tan sols ha de pagar impostos pels diners que li paguen els estudiants endeutats. Sembla ser que és una forma de corrupció totalment institucionalitzada.

I això ens porta a la característica següent del capitalisme rendista, i és l'espولي dels béns comuns. Aquesta ha estat una pràctica sistemàtica del capitalisme rendista, l'origen de la qual es troba a l'Escola Austríaca d'Economia, que va atorgar als béns comuns un valor de zero perquè no es poden mercantilitzar. O sigui que, per ells, no tenen valor. O sigui que si un govern o una autoritat els ven o deixa que es privatitzin, no passa res, no n'obtens beneficis. És obvi que enriqueixes un interès, i això és el que ha passat. Els béns comuns tenen una importància cabdal per al precariat. Necessitem biblioteques públiques, parcs, serveis socials, tots els aspectes dels béns comuns.

Per mi, aquest és el capítol més emotiu de *Capitalisme rendista*, perquè aquest any és el 800è aniversari de la Carta de Foresta. Es tracta del primer document que afirma que tots tenim dret als béns comuns. Tots tenim dret a subsistir en els comuns. I els hem de protegir. Però les intencions del capitalisme rendista han estat espollar-los i convertir-los en beneficis. No entraré en més detall, però això és part, i de vital importància, del que està passant amb el capitalisme rendista.

I això ens porta al punt crucial, que és la mentida que segueixen dient-nos molts polítics: que el treball és la millor forma de deixar enrere la pobresa. Quina mentida! Cada cop hi ha més i més gent que, per molt que treballi, mai no aconseguirà escapar de la pobresa o la inseguretat econòmica. I això ens retorna a la base per entendre el precariat i per què hem d'articular una política de paradís basada en el precariat.

El vell sistema de distribució dels ingressos, com he dit al començament, s'ha ensorrat. Podem veure-ho en les diferents boques de serp. Una serp obre la mandíbula de dalt i la de baix li penja. En economia, quan jo estudiava, si la productivitat pujava, el sou mitjà pujava. Però ara ja no. En un país rere l'altre, quan la productivitat puja, el sou mitjà, de fet, baixa. Una regla bàsica que ja no funciona. La segona boca de serp acostumava a ser que, quan augmentava l'ocupació, el sou mitjà pujava. Però ara, en un país rere l'altre, això no passa. Una altra forma de la boca

“Totes les feines no remunerades que fa el precariat també és treball, no plaer.”

de serp era que, quan els beneficis augmentaven, el sou mitjà pujava. Però tampoc no passa ara. Una altra boca de serp era que, quan el sou mitjà baixava, les despeses dels sindicats també ho feien. I ara veiem a Espanya, a la Gran Bretanya i a altres països, potser no tant darrerament, però sí durant molts anys, que, malgrat que els sous hagin anat baixant, les despeses dels sindicats han pujat. El sistema com a tal s'ha trencat.

I això comporta un augment del precariat. Espero que estigueu familiaritzats amb els dos llibres sobre el precariat, perquè no entraré en detalls, però m'agradaria subratllar-ne algunes de les característiques perquè defineixen la nostra política futura.

La primera és que les persones que pertanyen al precariat s'han acostumat a acceptar una vida de feines inestables –si us plau, no en digueu feines precàries; inestables o insegures són adjectius molt millors–, estan sent subjectes a l'eventualització, i a més es dona un altre fenomen emer-

gent anomenat *crowd labour*, pel qual, els propers cinc anys, una de cada tres transaccions laborals es farà en línia, de manera que canviarà radicalment la naturalesa del procés de treball. Però això no és el més important del precariat. El precariat ha de treballar molt per poder fer la feina. Ha de treballar per a l'Estat, treballar per reproduir-se, treballar esperant, fent totes aquelles coses no remunerades que també són treball però que les estadístiques no quantifiquen. Les han de fer, i consumeixen el seu temps. Necessitem una política del temps que s'ocupa d'aquest fenomen. Hem de dir als polítics: serà millor que reviseu les vostres estadístiques laborals, perquè quan ens diuen que algú només treballa quatre hores i mitja a la setmana fent el que sigui, és mentida. Totes les feines no remunerades que fa el precariat també és treball, no plaer.

A més, quan formes part del precariat, no tens una narrativa ocupacional que doni sentit a la teva vida. Per mi, això és molt important, i molta gent m'escriu i em diu, «en el meu cas, és així». No tens la sensació d'estar desenvolupant les teves capacitats, construint la teva família, a tu mateix, la teva identitat. A sobre, les persones del precariat tenen un alt nivell educatiu, més alt que el que requerirà la feina que poden esperar aconseguir. I això suposa un problema existencial.

El segon aspecte és que el precariat només obté un sou monetari, que no para de baixar, i no té accés als beneficis no monetaris, perquè l'Estat no ha reconegut el problema i no ha reformat el seu sistema de protecció social. Aquesta és una de les raons fonamentals per les quals necessitem una renda bàsica, perquè la gent es troba sumida en la incertesa. No es pot tenir un sistema de seguretat social estatal en un entorn d'incertesa, perquè no pots calcular les probabilitats de les teves necessitats. Aquesta és una de les raons fonamentals per les quals necessitem un dret econòmic bàsic de subsistència, una renda bàsica. Però, naturalment, el precariat sempre està a la vora de l'abisme del deute insostenible.

El tercer aspecte, que jo considero el més important del precariat, crec que cada cop s'ha fet més evident gràcies a les recerques que s'han portat a terme i a totes les xerrades i articles que han aparegut sobre el tema des del 2011. Si formes part del precariat, perds de forma sistemàtica els teus drets civils, culturals i econòmics perquè no pots dedicar-te a allò per a què estàs qualificat. Perds els drets polítics perquè fins fa poc no havies trobat en l'àmbit polític cap partit o grup de polítics suficientment valents com per articular una política per al precariat. Fins que aparegui, ens hauríem de preocupar pel monstre, perquè la part del precariat amb menys estudis escolta les veus dels extremistes i dels populistes neofeixistes. La part progressista i amb més educació busca una política de paradís.

Crec que és això el que Espanya està ajudant a ensenyar. I, Catalunya, no et lloaré pas. Des de l'exterior se't veu com al capdavant de tot això, movent-te en aquesta direcció. Per tant, malgrat que és fàcil ser extremadament pessimista en veure milions de persones confrontant-se a la inseguretat, als fastigiosos sistemes d'extracció del capitalisme rendista, a desigualtats cada cop més grans, hem de ser conscients que el fet que aparegui o no una nova política del precariat dependrà de nosaltres. El canvi només es produirà quan pressionem el sistema perquè canviï.

El darrer capítol del meu nou llibre tracta sobre la revolta. Quin tipus de revolta? No la revolució, això és per a nens, tot i que formi part del nostre passat. Quin tipus de pressió sistemàtica hem d'exercir sobre l'Estat per obligar-lo a canviar? Aquest és el repte que tenim davant nostre. I per tal de poder acceptar-lo, hem d'entendre les causes de la inseguretat i de la fragmentació de classes. És aquí on som avui.

María Luz
Rodríguez
Fernández

L'any 2013 vaig comprar el seu llibre, *El precariat*, traduït al castellà. Vostè ha portat el segon, però a mi m'agradaria tornar a mostrar el primer perquè crec que va fer història per a tots aquells qui, com jo, ens dediquem a l'anàlisi del treball, a la reflexió sobre el treball, a les modalitats de treball, etcètera.

En aquell moment, l'any en què tots llegíem *El precariat*, encara ens trobàvem en plena crisi econòmica. L'any 2013 va ser, probablement, l'any més dur de la crisi econòmica en el nostre país, juntament amb el 2009. Ens va ensenyar moltes coses i quan aquests dies l'he rellegit a Cambridge –com tots sabeu, acabo d'arribar d'allà, on he estat treballant un temps sobre plataformes en línia i les relacions de treball d'aquestes plataformes–, quan vaig tornar a rellegir-lo, pensava: «Però quanta raó que tenia!». Estàvem alimentant un monstre que ha aparegut als Estats Units. No vull entrar ara en el tema del Regne Unit, però em sembla que també ha aparegut per allà i té alguna cosa a veure amb el Brexit. L'acabem de veure a França, el vam veure a Holanda i vam estar a punt de veure'l a Àustria. Si avui un fantasma recorre el món, ja no és el «vell fantasma», aquell que ens agradava a quasi tots els presents, sinó el fantasma del feixisme.

Rellegint aquests dies *El precariat* i també a Zweig, sobre el temps que ell defineix com a «previ a la Segona Guerra Mundial» –no voldria cometre un anacrònic, però s'assemblen tant, aquests temps!–, veig que el tema del treball i el de l'educació són temes essencials aleshores i ara. Jo em dedico al treball, m'hi he dedicat tota la vida. Amb tres anys organitzava assemblees amb les nines perquè el meu pare era sindicalista. Des d'aleshores, soc al món del treball i al mateix cantó del món del treball. He fet quasi de tot al món del treball, menys ser inspectora de treball, això sí que no ho he fet. Des d'aquesta banda, voldria fer-li algunes reflexions i també algunes preguntes.

Abans deia que alguns joves economistes van destapar un error en uns càlculs que s'havien fet i m'agradaria afegir a aquella reflexió seva una altra sobre el Fons Monetari Internacional (FMI). L'FMI ens va dir a Espanya fa un any que teníem un problema molt gran de desigualtat, que som l'economia que més creix en aquests moments a Europa, però la segona amb la desigualtat més elevada de tot el continent. L'FMI també ens va dir fa un any, més o menys, que el nostre problema és que hem descuidat la negociació col·lectiva i hem afeblit els sindicats. Ens va dir que amb les reformes havíem descuidat la negociació col·lectiva i afeblit els sindicats i que per això tenim un problema de desigualtat tan gran.

Això ens ho van dir fa un any. Fa un mes, la directora general de l'FMI ens va dir que hem de fer una nova reforma laboral per tornar a tocar la negociació col·lectiva i el paper que tenen els sindicats. S'equivoquen, però no ho reconeixen i tornen a receptar els mateixos remeis de sempre, amb els mateixos criteris de sempre, malgrat saber que s'equivoquen.

Comparteixo amb vostè la creença que la força de treball és ara, i aquest és el segon punt, una força de treball global. Ja no podem analitzar el mercat del treball des dels països. Hem d'analitzar el mercat del treball des del món, perquè el mercat del treball s'ha tornat com l'economia, global. Un dels problemes que crec que tenim per governar el mercat del treball és que ara cap de les institucions clàssiques que tenim, ni l'Estat ni les organitzacions sindicals, aconsegueixen, a causa del seu àmbit, equiparar-se a l'economia, perquè tots dos abasten espais més petits que l'economia. L'economia es desenvolupa al món global, el mercat del treball és global i els Estats i les organitzacions sindicals encara estan ancorats en un àmbit estrictament nacional.

Com que sé que vostè ho sap, això, i sé que coneix també l'Organització Internacional del Treball –l'OIT està a punt de fer cent anys i està immersa en un debat sobre com hauria d'actuar els propers anys–, per això li pregunto. Per vostè, com hauria d'actuar l'OIT per ser el contrapunt laboral que jo crec que necessita la regulació del treball? Perquè si no hi ha un contrapunt laboral a escala mundial, avui per avui, l'economia va per una banda i les regles del treball per una altra. I té a veure amb aquesta diferència entre per on va l'economia i per on van les possibilitats de regular el treball.

Un altre apunt també relacionat amb el treball. Sé que dona per entrar en un debat més profund. He de dir-li que una de les raons que em van portar a sortir de la política diària va ser la manca de diàleg, d'aquest diàleg que estem tenint aquí. Va ser la submissió gairebé diària a les consignes i no als debats, per això em sembla molt important el debat que estem mantenint aquí i per això li vull fer dues observacions.

Per mi, el treball ha de recuperar la centralitat que ha perdut. No qualsevol tipus de treball, sinó el «bon treball». El «bon treball» ha de recuperar

la centralitat que ha perdut. Crec que una de les coses que ens està passant és que el treball va ser el centre econòmic, social i polític durant bona part del temps. Avui, el «bon treball» ha perdut la centralitat econòmica, social i també política. Ha perdut la centralitat econòmica perquè, com ha dit vostè, la part del creixement de la riquesa del treball és cada vegada menor, mentre que els beneficis són cada vegada més elevats, en aquesta «boca de serp» de la qual parlava.

També ha perdut la centralitat política perquè qui s'hauria imaginat avui una constitució que es definís ella mateixa, que un país es definís ell mateix com un país o una república fundada en el treball, com segueix dient encara la Constitució italiana del 1948, com Pisarello explica tan bé a *Un largo Termidor?* Avui no podem imaginar que cap constitució de cap país digui que és un país fundat en el treball o que és una república de treballadors, perquè el treball ha perdut també aquesta centralitat.

Avui, tots els partits polítics parlen d'ocupació; alguns tenen millors polítiques que altres, alguns no en tenen cap, però tots parlen d'ocupació. Malgrat això, no hi ha cap partit polític que afirmi ser la veu del treball, la veu dels treballadors. Cap no afirma ja ser la veu de la classe mitjana, la veu dels de dalt, la dels de baix, la veu de la casta, la de l'anticasta. Tots ho voldríem, però no n'hi ha cap que digui ser la veu dels treballadors, un referent polític dels treballadors.

I jo crec que en aquest debat, i ara parlaré de la renda, en aquest debat crec que el treball, el «bon treball», hauria de tornar a recuperar una centralitat en el debat públic, econòmic i social que avui no té. Per això quan parlem de renda bàsica (i confessaré els meus propis prejudicis i contradiccions, no tinc cap problema a fer-ho perquè estem aquí per debatre), quan parlem de renda bàsica i dic «quina idea tan suggerent», automàticament penso: «és que si comencem a parlar de renda bàsica, desplaçarem el centre del debat». Jo vull, com molts altres, que el debat del treball pugui recuperar la centralitat social, econòmica i política que ha perdut.

Segon tema que vull plantejar-li: al seu llibre, *El precariat*, una de les coses que més em va sorprendre és una cosa contra la qual sempre he lluitat. Al seu llibre diu que el treball s'ha de mercantilitzar completament, que hem de deixar que sigui una mercaderia. Potser no ho vaig entendre bé en la traducció al castellà. Però crec que aquest és el segon debat: hem de tornar a reivindicar que el treball no és una mercaderia, que no pot tractar-se com una mercaderia perquè el treball no es pot separar de la persona que el fa, de la persona que l'activa. El treball intel·lectual o físic no pot desvincular-se de qui el fa. Per tant, no pot estar sotmès a les mateixes regles que una mercaderia perquè, si el sotmetem a les regles de l'oferta i la demanda, acabarem sotmetent les mateixes persones a aquestes regles. Aquest és el

valor que tenen les normes laborals, evitar que el treball es pugui convertir en una mercaderia.

En aquest temps on celebrem els cent anys de l'OIT, crec que és més viuent que mai que el treball no pot ser una mercaderia, la declaració de 1944, que diu que les normes laborals que eviten que el treball esdevingui una mercaderia, té un profund valor civilitzador. Ara bé, i això és cert, no qualsevol norma laboral. Perquè el que sí que és veritat és que, amb el pas del temps, l'austeritat, la flexibilitat, la regularització o les normes laborals a vegades ja no compleixen les funcions per a les quals van ser establertes inicialment: per a la compensació del desequilibri de poder entre les parts del contracte de treball. Però és cert que les normes laborals, en el seu afany d'evitar delimitar el joc de l'oferta i la demanda, tenen un paper important que han de seguir complint. El treball no pot ser una mercaderia perquè allò que s'hi amaga darrere és, fonamentalment, la persona que fa aquell treball.

I per acabar i deixar-li un altre element sobre la taula, he pensat molt en la renda bàsica. Els laboralistes tenim problemes amb la renda bàsica, tots aquells que ens coneixeu sabeu que tenim problemes amb la renda bàsica. En tenim alguns perquè, per nosaltres, el treball ha estat un element central de civilització. Per nosaltres, el treball ha sigut i segueix sent la forma en què la gran majoria de la població es guanya la vida. Per nosaltres, el treball segueix sent el principal motor d'inclusió i de participació en la societat. Per a alguns de nosaltres, el treball segueix sent el centre d'imputació dels principals drets de ciutadania, el centre d'imputació dels principals drets socials. Per això, per la importància que atorguem al treball, a vegades tenim dificultats a l'hora de dividir l'obtenció de rendes del treball. No perquè creiem que donar una renda bàsica pugui suposar una falta d'estímul en el treball, sinó perquè per nosaltres el treball segueix tenint un element molt important de participació en la societat. Ens resistim a dividir el treball i a acceptar que el treball deixi de ser l'element central a través del qual les persones obtenen el seu mitjà de vida. Volem que segueixi sent un element central de distribució de la riquesa.

Ara bé, i amb això ja acabo, el treball ha canviat molt i canviarà més. Reconeixeré la contradicció següent. Ens trobem en un debat sobre el «nou treball», sobre el futur del treball. No hi ha lloc ni fòrum al qual anem on no es parli de digitalització, de pèrdua de llocs de treball pels avenços tecnològics, de què passarà en un món sense feines, de com és possible que hi hagi feines que siguin automatitzades i per tant les perdem, etcètera. Aleshores, si tot això ha de passar, i és probable que passi, jo no tinc cap vareta màgica ni tampoc cap bola de vidre, però sé que hem de contemplar la realitat. N'hi ha prou amb contemplar la realitat per adonar-nos que perdrem llocs de treball i que hi haurà una configuració o reconfiguració de les feines que es puguin crear.

Si to això té lloc, pot ser que haguem de pensar, efectivament, que el treball no pot seguir sent, ni tan sols el «bon treball», l'element distributiu de la riquesa per excel·lència com ha estat fins ara. Per això, perquè sembla que no hi haurà un treball que sigui l'element central de distribució de la riquesa, una laboralista que ha confessat els seus prejudicis pel que fa la renda bàsica diu també que probablement el camí que hem de recórrer no només sigui millorar les feines –perquè jo sí que crec en la centralitat del treball–, sinó també començar a pensar que no hi pot haver cap unitat familiar sense rendes.

Per tant, probablement, i és la meva confessió final, la renda bàsica, no sé si mínima o si com a «mecanisme estabilitzador contracíclic», com apunta va al seu llibre, probablement sigui una solució per al futur. No sé amb quin model, ni amb quina configuració, però probablement sigui una solució per al futur.

I acabo fent una altra declaració: parlem molt del futur del treball, però jo demanaria que parlem també del present del treball. Que quan parlem de tecnologia, robots, automatització, quan parlem de les conseqüències que pot tenir el canvi demogràfic, quan parlem de les conseqüències del canvi climàtic, quan parlem de tots aquests temes que sembla que són el repte del futur, incloguem també alguns dels problemes del present que segueixen aquí, que no han desaparegut.

Al nostre país segueix havent-hi molt atur. Ja sé que coneix les xifres, però les remarcaré perquè quedin també com a darrer element. Segueix havent-hi molt atur, en el darrer recompte de persones en situació d'atur encara hi ha més de 4 milions de persones sense feina. Estem sortint de la crisi, creixent per sobre del 3%, però mantenim un atur per sobre del 18%. Tenim la segona taxa d'atur més alta de tota la Unió Europea.

Quan parlem de robots, recordem també la precarietat. Tenim una taxa de precarietat que pràcticament dobla la taxa de precarietat dels països de la Unió Europea. Si hi ha un «regne del precariat», hi ha molts països candidats per ser-ho, però Espanya és un dels que té més números, perquè un de cada quatre treballadors al nostre país treballa amb contractes precaris, contractes que a més són cada vegada més curts. La durada mitjana dels contractes no arriba en aquest moment als quaranta dies per contracte. O sigui que, si hi ha un país on es pugui parlar del «regne del precariat», Espanya té molts números per ser-ho.

No oblidem tampoc la desigualtat entre homes i dones, que no s'atura, que s'ha ampliat amb la recuperació econòmica i que està en camí de ser encara més gran. A més, no hem estat capaços de mirar el treball de les dones correctament, no hem tingut les ulleres per veure'l perquè només hem vist el treball remunerat i no el treball no remunerat.

Guy
Standing

No oblidem, per acabar, la nova classe social: els treballadors pobres. Per tot això, li demano que ens parli, després de confessar-li que finalment crec en la renda bàsica, de la internacionalització del treball, de la renda bàsica com a element central i de si per vostè Espanya podria ser el «regne del precariat».

Crec que aquest comentari va a l'arrel de tota la meva obra i demostra un fracàs per part meva a l'hora de fer-me entendre, perquè en la meva obra he volgut defensar un punt fonamental; i no es pot entendre la meva obra si no s'entén aquest punt. Es pot no estar d'accord amb ell, però s'ha d'acceptar que és el punt que jo defenso.

Aquest punt afirma que l'anglès *work* no és el mateix que *labour*. El primer té un valor d'ús. El segon té un valor de canvi. Es tracta d'un punt bàsic del marxisme. El que intento dir als meus llibres és que cada època al llarg de la història ha tingut la seva pròpia estúpida discussió sobre què és i no és treball (*work*). Sempre poso el mateix exemple: si contracto una senyora de la sala per cuinar o com a senyora de la neteja, la renda nacional augmenta. Esteu molt contents perquè he creat ocupació. L'economia creix. Però si em caso amb ella i segueix fent la mateixa feina, la renda nacional baixa, l'atur puja i els advocats laboralistes s'enfaden. És molt sexista.

Per la seva naturalesa, el treball (*work*) té una dignitat, un valor d'ús, un valor d'artesania, és una cosa que volem fer per desenvolupar-nos. No vol dir necessàriament que hagi de ser una feina, perquè una feina és fer un treball (*labour*) per a un cap. En el 99% dels casos, si tens un contracte de feina, has de fer allò que digui el teu cap. És part de l'accord. No pots escapar-te'n. Pots dir, «Si us plau, senyor cap, tractí'm bé», però segueixes dependent d'un superior que determina què es fa, quan i on.

La idea de treball (*work*) és alliberadora, és desenvolupar les nostres capacitats, és cuidar els nostres éssers estimats, la nostra comunitat, és construir i mantenir els espais comuns, és reproduir-nos. Mentre que el treball en la seva accepció de *labour* esgota els recursos i és una amenaça ecològica per definició, en el sentit de *work* —que té el mateix sentit que en el grec clàssic— es tracta de cuidar els nostres, la nostra comunitat i desenvolupar-nos com a humanitat. Aquesta és la gran diferència.

Al llibre també faig una distinció entre esbarjo i oci. *Scholé*, l'antiga idea grega d'oci, participar en la vida de la polis, ser una persona pública. Li diem treball, li diem oci? És una mica totes dues coses.

El mateix passa amb l'educació; cultivar-nos és a la vegada treball i oci, però un cop la mercantilitzem i la convertim en treball, en la seva accepció de *labour*, en preparació del capital humà, aleshores ens convertim en una existència

alienada. I, si fem això, també podem acceptar mercantilitzar-nos. Podrem demanar als nostres professors que ens tractin bé, però seguirem formant part d'un sistema mercantilitzat, i la idea del treball com a quelcom emancipador ens porta al debat sobre la renda bàsica.

Per mi, el més important és que ens adonem que un dels nostres reptes polítics és rescatar els valors del treball (*work*) dels dictats del treball en la seva accepció de *labour*.

I això ens porta al tema de la mercantilització de la qual parlo en el meu llibre. Crec fermament que el treball en la seva accepció de *labour* és una mercaderia. Es compra i es ven. Això és un intercanvi mercantil. El seu preu és el sou. El preu ha de ser l'adequat. I, per contracte, les persones que el fan haurien de ser tractades amb dignitat. Però no podem escapar del fet que es tracta d'una mercaderia. El repte real, per dir-ho en termes marxistes, i seré una mica injust, però el repte real seria dir «d'acord, acceptem que la mercantilització del treball es faci en les millors condicions, però desmercantilitzem la força de treball, la persona». Perquè la persona que té la capacitat de fer-lo, si no li agrada el que li estan oferint, pugui dir que no. O si resulta que una velleta que viu al seu carrer li demana que li faci una feina, però no pot pagar-li gaire, com que té seguretat econòmica, li pugui dir, «Sí, ja t'ho faig». Es tracta de la possibilitat de triar perquè com a persona estàs desmercantilitzat.

D'això tracta el debat sobre la renda bàsica. I crec que l'OIT no ho ha entès bé i per això em consideren persona *non grata* després que hagi treballat per a ells durant trenta anys. Perquè el treball és una mercaderia. El que necessitem és fer que vostè i jo no ho siguem. Aquest és avui el repte de la política progressista. I és un punt especialment important per mi, i fonamental per entendre el precariat, perquè el precariat no només són víctimes, són persones que volen desenvolupar les seves habilitats creatives, que volen infinitat d'activitats. No els importen els treballs eventuals si tenen seguretat econòmica, si poden fer sentir la seva veu de forma col·lectiva o individual.

El sistema rendista ha penetrat profundament dins els sindicats. Si volgués fer que els membres del precariat d'una sala se n'anessin al bar a prendre alguna cosa, començaria a parlar dels sindicats. Per què? Perquè la majoria de les persones del precariat veu els sindicats com a representants dels de dins, no dels de fora, no del precariat. També representen els rendistes dins les professions i les feines.

Si ets auxiliar d'infermeria, algú que forma part de les files del precariat dins la professió mèdica, qui és el teu enemic número u? Els cirurgians més veterans que acaparen tots els ingressos, amb les seves generoses pensions i tota la resta. Per això necessites negociar dins la mateixa institució per

poder pujar. Jo ho anomeno negociació col·lectiva. Ens hem d'adonar que el precariat no té mobilitat. No pot pujar, i per això necessita un tipus de sindicat diferent. Jo negociaria amb els polítics –sé que molts polítics a Espanya entenen el precariat–, però, si hi penses des del punt de vista del mateix precariat, tens altres prioritats.

El darrer punt que vull comentar és que, per al vell proletariat (exagerant una mica), representat pel dret laboral, la negociació col·lectiva, etcètera, el primer antagonista era el cap, el patró, l'amo de la fàbrica, l'amo del molí, etcètera. Aquell era el seu enemic principal. Per al precariat, l'enemic o antagonista principal és l'Estat. Vol que l'Estat faci les reformes i els canvis, perquè alguns ni tan sols saben com es diu, el seu cap. I segurament demà serà algú altre. Avui hem d'entendre la lluita de classes d'una altra manera, i crec que això fa que la nostra època sigui tan emocionant quant es tracta d'aquestes qüestions.

Mark Weisbrot

El fracàs dels experts

Barcelona Activa, 14 de setembre de 2017

Mark Weisbrot és un economista estatunidenc codirector del Centre per a la Recerca Econòmica i Política (CEPR) a Washington i president de la Política Exterior Justa, una organització no governamental dedicada a la reforma de la política exterior dels Estats Units. Graduat per la Universitat d'Illinois a Urbana-Champaign, va obtenir el seu doctorat en Economia a la Universitat de Michigan. És autor del llibre *Fracaso. Lo que los «expertos» no entendieron de la economía global* (Akal, 2016) i de nombrosos treballs de recerca sobre política econòmica. És col·laborador assidu als diaris *The Hill*, *The New York Times*, *The Washington Post*, *Los Angeles Times*, *The Guardian* i *Folha de S. Paulo*.

Marina Subirats és una sociòloga barcelonina especialitzada en educació i estudis sobre la dona i catedràtica emèrita de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha escrit nombrosos llibres i assaigs sobre aquestes matèries. Va ser directora de l'Institut de la Dona del Ministeri d'Assumptes Socials entre el 1993 i el 1996 i regidora d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona entre el 1999 i el 2006, entre altres càrrecs públics dins aquesta mateixa àrea. L'any 2011 va rebre el Premi Catalunya de Sociologia.



Mark
Weisbrot

Com que som a Espanya, m'agradaria començar amb alguna cosa sobre Espanya i la seva recuperació econòmica. No sé massa bé com ho mostren els mitjans de comunicació d'aquí, però segons els que lleixo jo, els mitjans internacionals, sembla que en cert sentit l'austeritat econòmica i les reformes estructurals han tingut bàsicament resultats d'èxit; l'economia fa quatre anys que creix, des de la segona meitat del 2013; va créixer un 3,2% l'any passat i s'espera que creixi al voltant del 2,6% aquest any i una mica menys el 2018, i els dos darrers anys es van crear 1,1 milions de llocs de treball. Per tant, són bones notícies. Però em temo que la cosa s'acaba aquí, perquè, tant en termes econòmics com humans, es tracta d'una recuperació molt feble i que arriba molt tard. I és d'això que vull parlar, no només en el cas d'Espanya, sinó en el de tot Europa (i intentaré no avorrir-vos amb massa números, només al començament, mentre la gent segueix desperta, faré servir moltes xifres i després miraré de fer-ne servir menys). Què era això que deien? Que un economista és algú a qui li agrada treballar amb números però no té prou personalitat com per ser comptable.

Des del 2016, uns 12,8 milions de persones a Espanya estan en risc de pobresa i exclusió social. Això és un 27% de la població i són les pitjors xifres de la Unió Europea, només per darrere de Grècia. I, per descomptat, aquestes xifres es van incrementar en un 23% del 2007 al 2015, de nou el pitjor increment de la Unió Europea només per darrere de Grècia. I això queda molt lluny, bé, en realitat no està tan lluny del seu punt més àlgid. El punt més àlgid, segons la definició de pobresa i exclusió social, es va donar el 2014: van ser 13,4 milions de persones, o sigui que la xifra només ha disminuït en 600.000 persones des d'aleshores, malgrat la recuperació econòmica. L'atur, si l'observem des del juliol de l'any passat cap enrere, és d'un 18,2%, unes quatre vegades el que tenim als Estats Units.

Els aturats a llarg termini sumen més d'un 46%; quasi la meitat de la població que està sense feina. De nou, aquesta dada és la pitjor de la Unió Europea per darrere de Grècia (Grècia fa vuit anys que es troba en depressió), o sigui que es tracta de xifres molt dolentes per a Espanya. Mostren una situació econòmica terrible, malgrat la recuperació.

I, de fet, fins i tot l'FMI, en el seu darrer informe sobre Espanya publicat enguany, un informe exhaustiu, va dir que les expectatives de trobar feina per als aturats a llarg termini a Espanya eren particularment desesperançadores. Es tracta d'una valoració molt negativa, fins i tot tractant-se de l'FMI, qui per descomptat va ser qui va proposar la majoria de les mesures econòmiques que ha seguit Espanya. I després parlaré més de l'FMI i del paper de les autoritats europees, la Comissió Europea, el Banc Central Europeu i, certament, la Unió Europea i el Consell d'Afers Econòmics i Financers de la Unió Europea. Però primer m'agradaria parlar una mica més sobre què ha passat aquí.

La desigualtat també ha augmentat de forma dramàtica des del 2008. Si observem el 20% amb més ingressos i el comparem amb el 20% amb menys,

el coeficient és ara un 7,5, el tercer més alt de la Unió Europea. Aquest també s'ha vist força incrementat des del 2008, i això vol dir que Espanya s'ha convertit en un país molt més desigual. Això és degut, sobretot, a la llarga caiguda de llocs de treball del 2008 al 2013, on, no la ràtio, sinó el nombre de persones amb feina va baixar un 20%. I encara no s'ha recuperat prou com per reduir aquesta desigualtat. A més, la major part de nous llocs de treball són ara treballs temporals.

I una altra cosa que aquestes xifres sobre l'atur no tenen en compte és que al voltant d'1,7 milions de ciutadans estrangers van abandonar el país a partir del 2008. Si no haguessin marxat, si s'haguessin quedat aquí sense feina i haguessin contribuït a les xifres de l'atur, aquest seria encara més alt, pot ser que del 25% l'any passat en comptes del 18%, una dada evidentment terrible.

I quina és la resposta de l'FMI davant aquesta situació? Podem veure-la en el seu darrer informe sobre Espanya. Això és el que m'agradaria explicar. El Fons Monetari Internacional es reuneix amb tots els governs membres un cop l'any aproximadament i dicta les mesures que cal aplicar. Revisen els desenvolupaments econòmics més importants de l'any anterior i després intenten posar-se d'acord sobre què hauria de succeir a través de mesures que no són obligatòries per als països que no han demanat un crèdit a l'FMI, per tant per a Espanya no són mesures obligatòries, però es tracta d'uns informes molt importants igualment perquè són grans fonts d'informació en la mesura en què reflecteixen un acord entre el ministre d'Economia del país en qüestió i els directors de l'FMI, que bàsicament representen les autoritats europees, la Comissió Europea i el Banc Central Europeu, que representen una espècie de consens de les elits d'Europa sobre allò que Espanya o qualsevol altre país hauria de fer.

Per tant, si llegim aquest informe, hi trobarem desacords. A l'informe veiem que els directors de l'FMI volien que es fes una cosa i les autoritats del país, una altra. Aleshores, què ens diu l'informe en aquest cas? L'informe de l'FMI, sense cap tipus de desacord per part del Govern, afirma que vol més consolidació fiscal; en unes altres paraules, volen reduir la despesa o augmentar els impostos, o totes dues coses, a fi de reduir el dèficit pressupostari. Volen fer això malgrat que saben que el creixement econòmic esdevindrà més lent l'any vinent, i el següent. L'FMI adverteix dels molts riscos per a l'economia; en té una visió molt pessimista, malgrat les bones notícies que us he donat al començament, ells hi veuen un munt de riscos. Per això, creuen que el pressupost s'hauria d'ajustar més i demanen més reformes estructurals, com ells les anomenen. I ja sabeu què impliquen, aquestes reformes. Inclouen la classe de reforma laboral que redueix el poder de negociació i augmenta la força laboral en una època d'atur elevat.

I aquí tenim un altre punt interessant: l'FMI també analitza com Espanya ha arribat fins aquí, com ha aconseguit el creixement que va obtenir el 2015

i el 2016, com va créixer més del que l'FMI havia previst. I la resposta és ben interessant: un terç d'aquest creixement es va produir gràcies a la baixada del preu del petroli.

I això no és res que fes el Govern espanyol. Un terç del creixement va venir donat pels tipus d'interès més baixos del BCE. Això no és res que fes el Govern d'Espanya, i segurament no seria allò que faria en cas que tingués el control sobre els tipus d'interès. I la resta va venir d'una cosa que van fer, però que no van dir a ningú.

I va ser infringir els objectius de despesa que s'havien marcat. En unes altres paraules, Espanya està dins el programa especial per mantenir el creixement i l'estabilitat econòmica per a països que gasten massa. I, segons aquest programa, se suposava que havia de retallar la despesa i no ho va fer. De fet, segons una estimació de l'FMI, va implementar una política fiscal expansionista el 2015 i el 2016. I va ser significatiu, va ser de prop de l'1% del PIB, i això va tenir un efecte multiplicador suficient com perquè sigui el responsable de l'augment del creixement que es va produir al país.

O sigui que les bones notícies que comentàvem es van produir gràcies al fet que el Govern no va fer allò que havia promès que faria, i això és el que hauria d'haver fet fa sis anys i el que hauria de seguir fent. I va ser possible fer-ho i al final no va provocar cap desastre; de fet, la inflació l'any passat va ser només de l'1,6%. I el tipus d'interès dels bons de Tresor a deu anys és també només de l'1,6%, la qual cosa vol dir que el Govern pot demanar diners gratis. Diners gratis. Aquesta és l'opció a deu anys. Pot endeutar-se deu anys a un tipus d'interès real de 0. I tindria sentit que ho seguís fent.

I vull subratllar això perquè, als mitjans de comunicació, les estadístiques que veureu per a Espanya i per a Itàlia i per als Estats Units i per al Regne Unit és sempre el deute com a percentatge del PIB. I per a Espanya és ara mateix com un 100, i tothom es posarà les mans al cap i dirà: «Això és terrible». Però, si ho pensem bé, si poguessin demanar 100.000 dòlars amb la targeta de crèdit i l'interès fos de 0, segurament no us importaria fer-ho. De fet, segurament els demanarieu i els invertiríeu en alguna cosa que us permetés treure'n beneficis. Doncs passa el mateix amb un país: si el tipus d'interès real, ajustat a la inflació, és 0 i es pot bloquejar durant deu anys, és bona idea endeutar-se i no importa com de gran sigui el deute perquè els diners són gratis. Per exemple, el Japó té un deute de més de 200 i del 20% o el 30% del PIB i no importa perquè tenen tipus d'interès molt baixos. La xifra que hem de mirar realment és l'interès que el govern paga pel seu deute, això és el més important.

Al Japó és d'un 1,3% del PIB; als Estats Units també és molt baix, quasi igual. A Espanya, l'interès és d'un 2,7% del PIB ara mateix, no tan baix com el del Japó, però tampoc gaire alt, i caurà encara més en el temps perquè, com que es tracta d'un percentatge del PIB, els interessos cauran i el deute caurà, també

com a percentatge del PIB, perquè l'economia creix, i la inflació també, encara que sigui baixa i sigui part del creixement nominal del PIB.

Aleshores, quan dividim el deute pel PIB, aquesta ràtio seguirà baixant. El que passa és que, per les autoritats europees, incloent-hi l'FMI, no ho està fent prou ràpid. Diguem-ho d'una altra manera: les autoritats europees i l'FMI i l'actual Govern han acordat que Espanya ha de seguir tenint una taxa d'atur extremament alta i el doble d'atur en el segment més jove, ja sabeu, un 40% d'atur entre els joves i els aturats a llarg termini, quasi la meitat dels aturats. I aquest índex només anirà disminuint a poc a poc perquè volen reduir el deute sense cap motiu aparent. Em refereixo al fet que no han donat cap bon motiu per defensar que és millor que el deute es redueixi ràpidament a Espanya quan Espanya no té cap problema a l'hora d'endeutar-se; pot endeutar-se a llarg termini a un 1,6%. Per tant, no hi ha cap problema amb el deute, el deute es podrà tornar a un interès menor de l'actual quan s'hagi de fer efectiu. O sigui que això no suposa cap problema. Podria ser un problema en el futur, però les condicions sota les quals podria ser un problema en el futur no les podem predir ara mateix.

Per això, el deute no és el problema en què hauria d'estar pensant el país, no hauria de sacrificar el futur de tota una generació per un problema que no és un problema, oi? Això és el que crec que diria la majoria d'economistes, menys els de les autoritats europees i l'FMI. Crec que el que diria la majoria d'economistes és el mateix que estic dient jo, que té sentit fer servir els diners gratis per fer que la gent tingui feina de nou i per transformar l'economia, transformar les infraestructures perquè produixin més en el futur i per augmentar la baixa productivitat. Aquest és un altre dels problemes d'Espanya. L'FMI també el subratlla. La productivitat és força baixa a Espanya i no creix massa.

Bé, aquesta és la situació a Espanya. Volia comentar-ho perquè la situació a Espanya és molt semblant a la situació de la major part d'Europa, amb alguns matisos. És obvi que és pitjor aquí quant a les xifres de l'atur, la pobresa i l'exclusió social, segons les estadístiques que ja he comentat. Però Europa està en una situació similar. Per exemple, a les passades eleccions franceses hi va haver un candidat d'esquerres, Mélenchon, que va dir: «Presentem un programa molt raonable». Va dir: «Tenim més d'un 10% d'atur i això és massa. Vull abaixar-lo fins al 6% els propers cinc anys». I França pot endeutar-se a un interès real negatiu, negatiu!, o sigui que el cost d'endeutar-se a deu anys seria per ells menor que la seva inflació. I Mélenchon va dir: «Demanarem un préstec de 275.000 milions d'euros durant els propers cinc anys i els farem servir, els invertirem en infraestructures, en energia, en transformar l'ús de l'energia cap a energies més renovables a tot França. I farem moltes altres coses que s'han de fer amb aquests diners, augmentar la productivitat, etcètera.». En realitat, França té una productivitat molt alta; la seva productivitat és tan alta com la d'Alemanya, quant a resultats per treballador. Però, tot i així, volien fer servir els diners per invertir-los

a augmentar la capacitat de l'economia. I això es traduiria en un 2,3% del PIB en els propers cinc anys. I França podria fer-ho i no hi ha cap motiu pel qual no hauria de fer-ho. I Mélenchon va quedar molt a prop de passar la segona ronda de les eleccions. Només li va mancar un 1,3%. Si no hagués tingut tots els mitjans de comunicació mundials en contra, avui podria ser president de França. Aquest és un altre dels problemes que troba la gent que proposa estratègies raonables. Però ell ho va fer.

Aquesta és la situació a França, i Mélenchon va dir més coses, va dir: «Estem vivint les mateixes restriccions, som part d'aquesta Unió Europea que té el Pacte d'Estabilitat i Creixement i, segons els nostres acords, hem accedit a reduir el dèficit pressupostari a 0». I França volia fer-ho en els propers tres anys, dos anys en realitat, abans del 2019, la qual cosa és una mesura extrema perquè França ja ha complert els requeriments del Tractat de Maastricht del 3% del PIB. Però s'havia compromès, sota el mandat d'Hollande, a reduir el dèficit. O sigui que Mélenchon va dir: «Bé, no farem això, perquè el que volem en comptes d'això és

“Per què Europa va tenir dos anys més de recessió?”

reduir l'atur». O sigui que va dir: «Som un país gran i podem negociar un nou tractat amb les autoritats europees», i els mitjans de comunicació es van aferrar a això i van intentar espantar la gent dient, oh, vol abandonar l'euro i hi haurà una crisi. Però ell ni tan sols va parlar mai de deixar l'euro. Va dir: «Renegociarem l'acord que va negociar l'anterior Govern perquè no és bo i no ens permet fer el que la major part dels francesos volen». I això és molt important.

I això ens porta a una conclusió sobre Europa en la seva totalitat, perquè crec que és un problema que han d'afrontar tots els països. Sé que a Espanya no és massa important, perquè a Espanya ja hi ha un govern de dretes dispost a fer tot allò que vulgui Europa, les pitjors coses que vulguin les autoritats europees. No ho dic com a problema polític; em refereixo a un problema d'enteniment econòmic si es vol entendre per què Europa té el doble d'atur que els Estats Units, i perquè Europa va tenir dos anys més de recessió després del 2011. Als Estats Units vam patir una gran recessió –vam tenir una bombolla immobiliària de vuit bilions de dòlars que va esclatar, vam patir la pitjor recessió des de la Gran Depressió–, però només va durar divuit mesos. I després l'economia va començar a recuperar-se. I Europa va tenir una re-

cessió al mateix temps, més o menys, de quasi la mateixa magnitud que la dels Estats Units, i va començar a recuperar-se, però aleshores va tornar a retrocedir. Nosaltres no vam tornar a caure en una recessió. Per què Europa va tenir dos anys més de recessió que van fer augmentar l'atur a Espanya fins al 26% i van condemnar Grècia a una depressió de quasi vuit anys i van portar l'atur a Europa a més de l'11%? Jo mantinc, i crec que hi ha proves ben sòlides, que aquesta recessió va ser el resultat de les polítiques de les autoritats europees.

No és tant que volguessin causar o empitjorar la recessió, però volien una altra cosa, i com que volien aquella altra cosa la van tornar a crear, no com a primera intenció, però com a quelcom necessari per aconseguir allò que volien. Van crear dos anys més de recessió. Van crear dos anys de crisi financer que eren completament evitables. Dit d'una altra manera, van crear un allunyament i un enfrontament esgarifosos amb els governs als quals s'enfrontaven, Grècia inclosa. I es va produir una crisi creada per ells mateixos que no hagués calgut patir. I això era evident tan sols llegint els diaris, al meu llibre hi ha un capítol sencer sobre el tema, es podia veure què estava passant. I no era el que la majoria de la gent creia que estava passant. El que la majoria de la gent creia que estava passant, fins i tot la majoria dels periodistes, era que la crisi era resultat que els mercats de bons i financers tenien por que Grècia fes fallida o que algun altre país ho fes; en aquella època, Espanya tenia un interès del 7% per als seus bons, Espanya era també un candidat potencial a fer fallida, i això hagués provocat un infern.

Aquesta és l'explicació que donaven tots. Però la gent intel·ligent que observava la situació sabia que allò que estava passant realment era que el Banc Central Europeu estava creant aquella confrontació i utilitzant la crisi financer per forçar els governs d'Espanya i Itàlia i Grècia i Portugal i Irlanda, i fins a cert punt fins i tot França, a fer allò que ells volien, que era una cosa contra la qual havia votat la major part de la gent, i vint governs es van esfondrar en el procés. Bàsicament van cometre un suïcidi polític perquè no volien sortir de l'euro i no tenien ni el poder ni l'autoritat per enfrontar-se a les autoritats europees que estaven creant aquells dos anys addicionals de recessió. I això és el que hem d'entendre. Això no va passar als Estats Units. Això no hagués passat als Estats Units ni tan sols amb un govern republicà al poder, perquè hagués hagut de sortir reelegit i haguessim canviat la política. Però a Europa no podien, per fer-ho haurien hagut d'abandonar l'euro.

Aquesta és una qüestió veraderament rellevant perquè mostra el poder que la sobirania nacional pot tenir sobre la política econòmica. És molt, molt important. I el pitjor de tot (i no vull dir que no es pugui renunciar a la sobirania nacional per un bon motiu, sí que es pot fer) és que, en el cas de l'euro, els governs van entregar la seva sobirania nacional a un grup de gent que tenia una agenda política, i la seva agenda política era fer que Europa s'assemblés més als Estats Units, amb menys Estat del benestar, i això és el que van fer. I es podia veure a

la seva lluita amb Itàlia, a la seva lluita amb Grècia, a la seva lluita amb Irlanda i Portugal. I es va poder observar en altres llocs i per això he mencionat l'FMI perquè, de nou, no estic assenyalant l'FMI com a institució en el cas d'Europa, perquè en el cas d'Europa l'FMI no és una organització independent, l'FMI és només un instrument dels directors europeus. És part del que es va anomenar *la troica*, i que no se n'hauria d'haver dit troica perquè, en realitat, s'hi havia d'incloure l'eurogrup de ministres d'Economia i Finances, o sigui que es tractava d'un quartet, són quatre grups, i l'FMI és només el cervell econòmic d'aquest quartet. Però no és qui pren les decisions.

I, de fet, recordo que Iannis Varufakis es va burlar de l'eurogrup de ministres d'Economia i Finances, del qual ell mateix formava part. I no va fer gaires amics precisament assenyalant que ell era l'únic economista present a la majoria de reunions. Va ser força dur al respecte, va dir que la majoria dels presents ni tan sols entenien les qüestions que estaven debatent en aquelles reunions crucials, però, tot i així, l'FMI en va ser el cervell i va deixar un rastre en forma d'informes que detallaven en què va consistir el projecte europeu durant els anys de la crisi.

Existeixen el que es s'anomenen evaluacions de l'article 4 i, com he dit, aquests informes mostren els ministeris de Finances, l'élit de qualsevol país –i no la secció més progressista de l'élit, precisament, els ministeris d'Economia i Finances no són com els de Medi Ambient, parlem de la gent que tendeix a ser més conservadora sota qualsevol tipus de govern–, asseient-se amb l'FMI per acordar les polítiques que cal portar a terme. I vam revisar 67 d'aquests acords per als països de la Unió Europea, milers de pàgines que es poden llegir, són públiques. Es va lluitar per aconseguir-ho als anys noranta, i es va aconseguir que fossin públics com a resultat de la pressió de certs grups a Washington, que van fer pressió perquè aquests acords fossin accessibles per a tothom. I si els llegiu veureu exactament què passava durant aquells anys de la crisi, perquè s'hi estableix amb tota claredat el que aquesta gent volia amb aquells acords: volien consolidació fiscal. Això és, ajustar els pressupostos, retallar les pensions, fer re-talls a la sanitat i altres despeses socials reduint els llocs de treball al sector públic, augmentant la força laboral, com està intentant fer ara Macron a França amb la seva reforma laboral. Està tot als acords. Podeu llegir-los, això és exactament el que van fer quan va arribar la crisi. Es van aprofitar d'ella tant com van poder.

I m'agradaria llegir un parell de línies de Varufakis, on comenta una conversa que va tenir amb Wolfgang Schäuble en el punt més àlgid de la crisi grega, després que el poble de Grècia hagués votat en el referèndum de juny del 2015 no acceptar les mesures de les autoritats europees. Va dir: «Vaig tenir moltes converses amb el Dr. Wolfgang Schäuble i, en un moment donat, li vaig mostrar l'ultimàtum i li vaig preguntar, 'Vostè el signaria?'. Li vaig dir, 'Vostè fa quaranta anys que fa política. No para d'escribassar-me perquè el signi. Deixa de dir-me què he de fer. Només vull saber, com a ésser humà, vostè sap que el meu poble

està patint una gran depressió, tenim nens que es desmaiencen a l'escola per culpa de la malnutrició. Podria fer-me un favor i aconsellar-me què he de fer? Com algú amb quaranta anys d'experiència, com a europeista, com algú que ve d'un país democràtic, de Wolfgang a Iannis, no de ministre a ministre'. I Schäuble va girar el cap i mirant per la finestra em va dir: 'Com a patriota, jo no ho faria'. I li vaig preguntar: 'Aleshores, per què m'està迫çant a fer-ho?'. I em va dir: 'No entén que ho he fet als països bàltics, que ho he fet a Portugal, que ho vaig fer a Irlanda? Allò que perseguim és la disciplina; vull portar la troica a París'. Això és el que va dir, i així ho va fer».

Vull dir que, ara, la troica és a París. Macron els representa. I la reforma laboral que vol fer és espantosa; si ho aconsegueix, tan sols un 10% de la força laboral francesa estarà als sindicats. Serà més o menys com als Estats Units, però la gran majoria de treballadors estan protegits per contractes. El que vol fer Macron és que aquesta majoria de gent ja no estigui protegida per contractes, vol eliminar tant com pugui la força de negociació col·lectiva per sectors. Aquest és un dels exemples de reforma pels quals les autoritats europees han estat lluitant des de la crisi i la recessió econòmica del 2009.

Doncs bé, crec que això és el més important. La major part són males notícies, i no voldria acabar amb elles en parlar d'Europa, ja que també n'hi ha de bones que crec que no s'han entès bé. I són gràcies a l'esquerra europea i al poder que aquesta té realment, perquè cal recordar que, malgrat que les autoritats europees s'hagin sortit amb la seva a l'hora d'obligar a fer certes reformes, també han perdut moltes batalles a Itàlia i fins i tot a Espanya. No van aconseguir fer el que volien en molts casos i es van crear nous partits polítics, com Podemos i Syriza, que van lluitar, no sempre van guanyar, però van lluitar molt. I també hi ha el fenomen Mélenchon a França, hi ha molts casos de ressorgiment de l'esquerra, i això és el que va marcar la diferència, una diferència molt més gran del que creu la mateixa esquerra en la majoria dels casos, perquè el març del 2015, després de sis anys i mig, després d'allò que va passar als Estats Units amb la Reserva Federal, vull dir que el Banc Central Europeu va adoptar l'expansió quantitativa, sabeu? Bé, doncs van fer una cosa que va ser encara més important.

El juliol del 2012, Mario Draghi va pronunciar les seves famoses paraules: va dir que el Banc Central Europeu faria *allò que calgués* per preservar l'euro. Va ser aleshores quan les autoritats europees van aturar la seva principal batalla per transformar Europa. Draghi es va espantar, havia patit massa experiències negatives en forma de crisis financeres. I aleshores, què va fer? Va dir que faria *allò que calgués*. I què va voler dir amb això? Va voler dir que, a partir d'aleshores, els bons italians i espanyols estarien avalats. Dit d'una altra forma, va fer allò que se suposa que ha de fer un banc central, no el que va fer amb Grècia, que va ser destruir l'economia i, literalment, destrossar el sistema bancari per迫çar el poble grec a acceptar l'inacceptable. Va fer una cosa ben diferent. Bàsicament, va dir

als mercats financers: «Bé, el joc s'ha acabat. Ja podeu deixar d'especular contra els bons italians i els espanyols a deu anys». I què va passar després? Un parell de mesos més tard, si mireu el gràfic de l'interès dels bons espanyols i italians, va baixar del 7% fins a l'1,6% on es troba avui. És una línia quasi recta des del 2012. I per què? Perquè tenien l'aval implícit del Banc Central Europeu, com tenim als Estats Units, com tenen al Japó i al Regne Unit. Hauria d'haver resultat obvi per tothom en aquell moment! Tothom hauria d'haver dit, «I per què no va fer això fa dos anys? I què li ha estat fent al meu país els dos darrers anys, per què ens ha deixat patir, per què ens ha obligat a patir quan podria haver dit això molt abans i posar fi a la segona recessió a Europa?».

I aquest és un exemple de per què és tan important que la gent entengui la política monetària i què fan realment els bancs centrals, perquè es van sortir amb la seva. I sí, podeu dir, «Ara estem bé. Ara tenim un interès de l'1,6%». I l'economia està creixent. Però us he fet veure primer de tot com de malament està en comparació amb com podríeu estar, oi? I també hi ha el futur, i aquesta no serà la darrera crisi. Què farà el Banc Central Europeu quan passi una altra cosa? Quan comenci a augmentar la inflació? Quan esclati una altra crisi per un altre motiu? Perquè Trump comenci una guerra terrible en algun lloc a prop de les seves fronteres, de les fronteres d'Europa, per exemple –podria començar una guerra a qualsevol lloc, té almenys cinc fronts oberts i ja s'ha adonat que l'única forma que té de salvar la pitjor presidència de la història dels Estats Units és amb una guerra, o sigui que pot passar qualsevol cosa–. Què farà aleshores el Banc Central? Si l'esquerra no entén què ha de fer i què pot fer i què és capaç de fer, aleshores és possible que no acabi fent el correcte. Podria crear una altra crisi quan no cal.

Aquest és, si voleu, un exemple del fracàs dels economistes que no van aixecar la veu, i del fracàs dels legisladors, dels ministres d'Economia, del Banc Central Europeu i de tots els altres. És un dels exemples més rellevants perquè, al capdavall, la Unió Europea en el seu conjunt és l'economia més gran del món. És més gran que la dels Estats Units i té un gran impacte sobre tot el món, no només sobre els països europeus.

Però hi ha dues àrees més de fracàs. I vull mencionar-les perquè no han estat només els països rics que han pagat un preu per aquest tipus d'errors. També hi ha els països en desenvolupament, i no em refereixo només als països més pobres, sinó també als països de rendes mitjanes de tot el món, a Llatinoamèrica, Rússia, Europa de l'Est, un parell a Àsia, que pateixen en molts aspectes els fracassos d'allò que jo anomenaria genèricament neoliberalisme i que crec que és important entendre-ho també perquè la resta del món ens importa i perquè allà el seu impacte resulta encara més devastador. Per tant, estem parlant d'un gran fracàs. Però abans de parlar-ne, us donaré un exemple de com se sol descriure habitualment, perquè aquest és un altre fracàs que no se sol entendre bé.

M'agradaria citar el darrer discurs del president Obama a les Nacions Unides. En ell, va dir: «Els darrers 25 anys, el nombre de gent que viu en condicions de pobresa extrema s'ha vist reduït del 40% de la humanitat al 10%». Va dir que això havia estat un gran èxit assolit els darrers 25 anys. I aquestes dades són del Banc Mundial, i certament són discutibles, però acceptem per un moment que són certes. Segons la definició de pobresa extrema del Banc Mundial –un dòlar i quart al dia–, les xifres son certes, van passar d'un 40% a un 10% els darrers 25 anys. Però aquí rau el problema: Obama afirmava –i és el mateix que llegim cada dia a *El País* i a *The New York Times* i a *The Financial Times*– que això va ser gràcies a la globalització. Molt bé, 1.100 milions de persones han sortit de la pobresa els darrers 25 anys, i això ha estat gràcies a la globalització, i estem parlant d'una globalització neoliberal, oi? Els països van adoptar certes mesures, van fer certs canvis a les seves polítiques. Van crear el que s'anomenen bancs centrals independents. Van establir una política fiscal i monetària més conservadora i restrictiva, a vegades fins i tot van retallar els pressupostos durant períodes de depressió, com es va fer a Europa. Van obrir les fronteres indiscriminadament al comerç i a la inversió exterior. Durant aquest període, van reformar les seves lleis laborals amb conseqüències negatives per a la força laboral en molts de països, i ho van fer perquè totes aquestes mesures eren les que defensaven els governs dels països més rics, l'FMI, el Banc Mundial i l'Organització Mundial del Comerç.

I Obama diu que això va fer que mil milions de persones deixessin de ser pobres. Però hi ha un petit problema amb aquesta xifra: resulta que la majoria d'aquestes persones que van sortir de la pobresa eren a la Xina, i la Xina va ser l'únic país que no va adoptar aquestes mesures. La Xina va seguir una política totalment diferent en passar d'una economia planificada a una de mixta. No tenien un banc central independent. No van obrir la seva economia indiscriminadament al comerç i a la inversió, de fet, ho van fer molt a poc a poc durant 35 anys i no es van unir a l'Organització Mundial del Comerç fins a l'any 2000. No van respectar les lleis de la propietat intel·lectual dels països rics. Van mantenir el control sobre la major part de les decisions d'inversió. I, de fet, avui la major part està determinada per l'Estat o per empreses que són propietat de l'Estat. I s'asseguren que aquestes inversions siguin part d'un pla general. Els darrers dos anys van començar a canviar aquesta política i es va produir una gran polèmica perquè van perdre més d'un bilió de dòlars en reserves quan van obrir les seves fronteres a fluxos de capital que no tenien abans, o sigui que els darrers mesos s'han fet enrere perquè s'han adonat que les mesures que havien pres havien estat un error.

Però, abans d'això, durant el període que Obama defensa com el del gran èxit de la globalització neoliberal, la Xina no tenia aquest tipus de política i tenia una moneda fixa. Podia controlar el valor de la seva moneda i mantenir-lo molt baix

i competitiu. I promovia l'exportació de moltes maneres. Aquí és on resideix el seu èxit dels darrers 25 anys. I, de fet, l'èxit al qual es refereix Obama no ha tingut lloc els darrers 25 anys; els darrers 25 anys només ha tingut èxit la Xina. Pel que fa a la resta, fins al segle XXI no hem pogut observar algun èxit en les economies de la major part dels països de rendes baixes o mitjanes del món. Les dues darreres dècades del segle XX, els anys del neoliberalisme, van ser un terrible fracàs.

Si observeu el creixement econòmic o la mortalitat infantil, els dos indicadors socials que han millorat, ho van fer a un ritme més lent que anteriorment. Si prenem l'esperança de vida, obviament sempre és més difícil pujar de 70 a 80 que de 50 a 70, però, si l'ajustem, que és el que vam fer als nostres informes, veureu que el progrés dels països en desenvolupament es va reduir a l'era neoliberal fins que no va arribar el segle XXI. Aleshores, el que va passar al segle XXI és que la Xina es va convertir en l'economia més gran del món. I es va fer tan gran que va arrossegar els països en vies de desenvolupament i els de renda mitjana. Es va fer tan gran que va passar de no importar gairebé res el 1980 a importar el 3% de tot el que produeixen els països en vies de desenvolupament i els de rendes mitjanes. I van invertir centenars de milers de milions de dòlars a Llatinoamèrica i a Àfrica.

El resultat de tot això va ser la recuperació que es va produir al segle XXI. Però, de nou, és irònic que fos la Xina qui l'encapçalés. Els països més rics d'Europa, com sabeu, estaven immersos en molts problemes. Per tant, no van tenir cap impacte positiu en el creixement dels països de rendes baixes i mitjanes. Va ser la Xina qui el va tenir i, en menor mesura, l'Índia. L'Índia també va canviar molt durant aquest període. En parlo una mica al meu llibre, però en realitat va ser sobretot la Xina. I això és el que no es va entendre gens bé, i no se'n parla. Vull dir que les xifres no es quèstionen. Són les xifres oficials de l'FMI i del Banc Mundial. Si ho pregunteu a qualsevol economista, si puja a aquest escenari, a qualsevol economista neoliberal, us dirà que són veritat. No en parlen mai perquè volen que la gent s'ho cregui, volen que pensin que si les darreres dues dècades no han estat tan bones per Europa i els Estats Units, almenys van ser dècades d'èxit per a la gent més pobra del món, per als països de rendes baixes i mitjanes. Però no tenen proves reals per defensar aquestes dades perquè, si observem els països en desenvolupament i rendes mitjanes en aquells anys, veurem com el seu creixement econòmic va esdevenir més lent, igual que el progrés dels indicadors socials.

Ara no entraré en més detalls. Ja heu tingut prou xifres per avui. Però m'agradaria mencionar la darrera part d'aquesta radiografia, que crec que és important, i es tracta del Fons Monetari Internacional. I, de nou, crec que aquesta institució és molt més important del que la gent creu. Té un paper molt important, fins i tot a Europa, com a cervell de les autoritats europees. Però un dels canvis més grans que van tenir lloc, i aquest va ser un canvi

positiu, al segle XXI, va ser que l'FMI va perdre quasi tot el seu poder sobre els països de rendes mitjanes i baixes. Abans del segle XXI, l'FMI era extremadament poderós, i a gran part del món estava controlat pel Departament del Tresor dels Estats Units. De fet, avui encara segueix controlant-lo a la major part del món el Departament del Tresor dels Estats Units. I això no ha canviat. S'hi va produir un canvi en l'estructura de vots els darrers anys, però això no va canviar res perquè Europa i els Estats Units segueixen tenint més del 60% dels vots i són qui prenen les decisions sobre les polítiques que cal aplicar. I, malgrat que la Xina és la principal economia del món

“Europa es pot canviar. Però jo crec que no es pot canviar simplement modificant les receptes econòmiques, sinó a través d'una força política.”

i l'Índia té més de mil milions d'habitants, cap de les dues no té veu ni vot real a les polítiques de l'FMI, a diferència de l'OMC, on sí se les escolta.

O sigui que es tracta d'una poderosa organització de governació global. I la bona notícia és que va perdre la major part de la seva influència al segle XXI. I crec que això va ser el que va contribuir a la recuperació que vam veure en forma de progrés als països de rendes baixes i mitjanes als anys vuitanta i noranta del segle XX. És important tenir això en ment.

Per tant, i per concloure, voldria acabar amb un apunt optimista. Crec que estem progressant, tot i que, obviament, estem patint molts contratemps en l'àmbit polític. Per exemple, Podemos va ser el primer partit polític en un moment donat a les enquestes a Espanya, i ara haurà d'esperar una mica més del que semblava al començament. I l'esquerra ha patit altres derrotes a Europa, però crec que la direcció cap on avança el món és molt més positiva del que la gent creu. I podem parlar una mica més sobre això.

Per exemple, que Trump sigui president dels Estats Units no significa un canvi real als Estats Units, no és més que un idiota que va acabar sent escollit

gràcies a una sèrie d'esdeveniments amb una probabilitat molt baixa. Van haver de produir-se uns deu esdeveniments amb probabilitat baixa perquè sortís escollit, i la probabilitat era molt, molt baixa. A veure, no nego que sigui perillós, naturalment, no voldria subestimar el perill que pot suposar, però no representa la direcció cap a la qual avancen els Estats Units. Ni tan sols ho va fer quan va perdre el vot popular per tres milions de persones, no representa res del que la gent creu, no és res.

I crec que ara Europa és més dura pel problema de l'eurozona; però, tot i així, hi veig progrés, aquí, com ja he dit; han guanyat mitja batalla, i si poden guanyar la batalla de la política fiscal, aleshores hi haurà una democràcia social a Europa, i això suposarà un gran pas endavant.

I crec que en els països en desenvolupament, tot i que hem vist grans pèrdues polítiques a Llatinoamèrica els darrers anys, tot i així el canvi geopolític a l'emisferi occidental no té precedents, ha estat enorme i no serà revertit tan fàcilment.

I, per acabar, diré que el moviment cap a un món multipolar on els Estats Units i els seus aliats no poden dictar què ha de fer la resta del món és un desenvolupament molt, molt important i positiu. I, per descomptat, mai no es veurà així a les capitals d'Europa i dels Estats Units, però tant pels europeus i els estatunidencs com per la resta del món és quelcom de positiu i continuará a un ritme creixent les properes dècades.

Marina
Subirats

El funcionament econòmic ha estat utilitzat com una cortina de fum amb la qual s'intenta fer que les persones pensin que això té una dinàmica pròpia en la qual no es pot intervenir. I, per tant, no hi podem fer res, és a dir, serveix per paralitzar. Aleshores, és molt important que els experts ens expliquin exactament on són els errors. Ara bé, vostè parla d'errors, dels errors dels experts. Des del meu punt de vista, no es pot parlar d'errors. Han fet allò que volien fer. Això és el que jo penso. Pot ser que en algun moment alguna cosa se'ls escapés de les mans, perquè es pot parlar d'aprenents de bruixots, que intenten fer uns trucs de màgia i els exploten a les mans. No dic que tot el que ha passat a la crisi hagi estat controlat des del punt de vista de la voluntat política.

M'agradaria saber quanta part de la crisi va obeir realment a una voluntat política i quant va ser que realment se'ls en va anar de les mans. Però diguem que, i això crec que queda molt clar en el seu discurs, el problema no és tant d'errors tècnics en les polítiques econòmiques, sinó de l'existència d'un grup al qual podem anomenar un *ruling class*, com es diu als Estats Units, que aquí ara es diu *casta* (fins i tot les paraules hem perdut, fins i tot els conceptes precisos hem perdut) per referir-se al que abans anomenàvem *clase dominante*. Hi ha un grup que està canviant, perquè es mou a nivell mundial, per tant, és difícil, és diferent

Mark
Weisbrot

a les burgesies nacionals, però aquest grup ha aconseguit controlar l'economia del món, amb matisos, com vostè diu. Estaria d'acord amb aquesta anàlisi?

És veritat que no he intentat distingir entre quan aquesta gent va fer coses perquè van ser beneïts o per aconseguir altres objectius. A vegades és difícil distingir-les, sap? A la famosa pel·lícula americana *El màgic d'Oz*, quan Dorothy s'enfronta al màgic d'Oz, aquest es defensa dient que ell no és una persona dolenta, que només és un màgic dolent. Crec que hem tingut una mica de totes dues coses.

I crec que això és important. Òbviament, assenyalo una cosa que a ningú li agrada assenyalar. Vull dir que ni Krugman, Paul Krugman als Estats Units, que escriu sempre sobre això, ha parlat amb ell sobre el tema i l'entén, però mai —en part crec que perquè Mario Draghi és amic seu— reconeix la intenció deliberada del que van fer quan van destruir Grècia, per exemple. Va ser una cosa molt calculada i deliberada, i el que intentaven fer era portar a terme el seu propi projecte a Europa. O sigui que crec que és molt important assenyalar-ho.

D'altra banda, hi ha una religió, hi ha una ideologia. És, en molts aspectes, com l'Església catòlica de l'Edat Mitjana, ells hi creuen, i els mitjans de comunicació també, els periodistes que els escolten i propaguen el seu punt de vista també creuen en aquesta ideologia. Per exemple, si llegeix el darrer informe de l'FMI sobre Espanya, no presenta un futur gaire prometedor. No és gens positiu i, tot i així, què diuen quan proposen què s'hauria de fer? Doncs res de bo, la veritat. Sobretot parlen de més consolidació fiscal. Més reformes estructurals. Creuen realment que transformaran la productivitat espanyola fent que sigui més fàcil per als empresaris acomiadar la gent.

Per això crec que hem tingut molt de les dues coses perquè, miri, podem comparar això amb el període anterior al neoliberalisme. Observem els anys seixanta i setanta. El típic país en vies de desenvolupament no estava en mans de l'esquerra, però tenia una estratègia de desenvolupament. La renda per capita de Llatinoamèrica va créixer un 90% del 1960 al 1980 i només un 5% del 1980 al 2000. La diferència entre el 90% i el 5% no va ser deliberada completament. Va ser culpa d'un grup d'economistes nefastos que van prendre el control i es van posar a fer coses que no havien de fer. Si mira què va passar a l'Argentina, per exemple, el 2001, veurà que no van pagar el seu deute, van enviar l'FMI a passeig i van aplicar una sèrie de mesures econòmiques poc ortodoxes, un impost a les transaccions financeres, un impost a les exportacions. Van prendre el control del Banc Central amb el propòsit de controlar polítiques macroeconòmiques, com els tipus de canvi, cosa que va totalment en contra del que faria qualsevol banc llatinoamericà, i van créixer un 60% en cinc o sis anys. És una de les economies que més creix del món. I aquesta és la diferència entre un grup de gent que sap el que es fa i un grup de gent idiota, no es tracta només de corrupció. Crec que és

important subratllar-ho perquè crec que l'esquerra tendeix a dramatitzar massa les intencions i els càlculs de les corporacions poderoses i de les classes dirigents en general, això implica problemes de política exterior també, però no voldria entrar en això, crec que potser he pensat massa a l'hora de respondre la seva pregunta.

Marina
Subirats

Bé, si pensem en això que ens ha explicat, accepto que hi ha una part que poden ser errors, però queda clar que hi ha una part de poder polític subjacent. Aleshores, com ho podem superar, això? Perquè el model que s'està imposant és un model d'anar eliminant tot allò que s'havia creat, el model de societats de classes mitjanes, i tornar a les societats duals, amb una gran concentració de la riquesa en poques mans i una gran part de la població en uns nivells de pobresa o, diguem, molt baixos. Això presenta greus problemes polítics: com es pot mantenir aquest tipus de societat en una democràcia? I, sobretot, com es pot, des de l'esquerra, treballar per canviar això? Hi ha un desequilibri de forces en aquest moment, des del meu punt de vista. S'ha creat un gran desequilibri de forces. Hi ha uns grups socials que han aconseguit fer-se amb el poder globalitzat i, en canvi, un altres grups socials –podem parlar de classe treballadora, de classes mitjanes– que no només no tenen una visió global, sinó que fins i tot cada vegada han estat més de tipus nacional o local. Vostè ha dit: «Bé, acabaré amb un missatge positiu. A Europa es pot canviar». Però jo crec que no es pot canviar simplement modificant les receptes econòmiques, sinó a través d'una força política.

Mark
Weisbrot

Entenc la importància de la pregunta. Ens enfrontem a aquestes preguntes sobre estratègia fins i tot als Estats Units, que, políticament, en alguns aspectes, és un país molt més endarrerit que la major part d'Europa, però això està canviant. Vull dir que Bernie Sanders va aconseguir un 46% del vot del Partit Demòcrata. I hi ha un grup, tot un grup de gent, milions de persones, que realment entenen això i, sap?, ho va fer sense diners, no va rebre diners de cap corporació ni de la gent rica en general. Va ser sorprenent. I això és perquè la gent va entendre el seu missatge i estava llesta per rebre'l. Em costa dir res que soni com si estigués donant consells polítics a algú a Europa perquè no és el meu país ni el meu continent. I per això em centro en les qüestions econòmiques, perquè almenys soc capaç d'identificar qüestions econòmiques que són molt més importants del que creu la major part de la gent d'esquerres. Per això poso èmfasi en la política monetària, perquè la majoria de la gent no l'entén, i si s'hi fes pressió això podria marcar la diferència.

Per exemple, ara mateix als Estats Units la Reserva Federal decideix cada sis setmanes si apuja els tipus d'interès o no, i per primera vegada a la meva

vida veig que se'ls pressiona perquè no ho facin. Cadascuna de les recessions que han patit els Estats Units des de la Segona Guerra Mundial, menys les dues darreres, ha estat causada per la pujada dels tipus d'interès de la Reserva Federal. És qui les provoca. I si tenen una altra recessió a Europa, molt probablement sigui causada pel Banc Central Europeu. Les reduccions de la velocitat polítiques afecten les esquerres, oï? Fan que més gent se senti insegura i fan que sigui més difícil lluitar per allò que es vol. Així, les reduccions de la velocitat econòmiques són molt fàcils i les recessions són una cosa que volem aturar en el menor temps possible, perquè, com més forta sigui l'economia, més fort és el moviment laboral i els moviments socials i l'Estat del benestar, i per tant el progrés és possible.

No crec en la teoria que afirma que, com pitjor van les coses, millor per a l'esquerra. Mai no he vist que això s'hagi complert. Pot ser que hagi passat alguna vegada, però això tampoc no porta necessàriament al canvi. Mireu el cas de Syriza, per exemple, els va passar a ells, però no van guanyar, ni així van guanyar. Crec que ha d'haver-hi una estratègia. I aquesta serà diferent a cada país d'Europa perquè les realitats són molt diferents. És molt complicat.

Però crec que algunes d'aquestes qüestions, com la política fiscal i monetària, són els grans problemes que s'han d'afrontar. Han de convèncer la gent. I això es fa amb educació pública i educant els mitjans de comunicació i educant els membres del Parlament en tant que sigui possible, primer, dient que aquestes polítiques són realment importants i, segon, dient que les polítiques actuals i les seves justificacions són incorrectes. Serà una llarga lluita, però la prova que funciona és que en pocs anys els europeus han aconseguit canviar el Banc Central, que ha passat de ser, abans de Draghi, el pitjor del món, pràcticament, amb uns líders que eren uns bojos, a un banc que principalment està fent el que ha de fer. Encara que no els perdonaré el que van fer a Grècia, el que Draghi va fer amb Grècia va ser un crim.

No el defenso, només dic que ara mateix, en aquest moment, com passa amb Janet Yellen a la Reserva Federal, estan fent el correcte. Però això no durarà per sempre, o sigui que la gent ho ha de saber, ha de saber que és possible que Espanya segueixi una política fiscal expansionista. Acaben de tenir-la. El 2015 i el 2016 van tenir el que l'FMI defineix com a política fiscal expansionista. I quanta gent ho sap, això? I aquesta va contribuir a la disminució de l'atur, que ha baixat del 26% al 18%. Segueix sent terrible, però és un gran descens. O sigui que per poder dir que en volem més, d'això, hem de saber el que és. Hem de saber què és el què està passant en aquest moments.

multipolar en termes de poder o, més aviat, cap a una concentració de poder. El meu punt de vista és que més aviat vivim una concentració de poder econòmic i de poder polític. Però vostè assenyala que, per exemple, en el cas de la Xina, del qual ha parlat, o també parla, per exemple, als seus llibres, del procés econòmic que hi va haver a l'Amèrica Llatina, en diversos països de l'Amèrica Llatina, en aquests darrers anys, un procés precisament esperançador perquè va trencar amb les consignes que els donaven i va permetre la millora. Lamentablement, els dos darrers anys han perdut aquest poder, i veiem que l'Argentina torna a tenir polítiques tradicionals i també el Brasil, ara que Dilma ha marxat, ha perdut el seu poder, veiem una política neoliberal. No és que fallessin les polítiques econòmiques, és que políticament l'esquerra no va tenir prou força per suportar el canvi a l'Amèrica Llatina. Aleshores, podem pensar que existirà un món més multipolar? Perquè, per mi, si no és així, el problema estarà en el fet que anirem

**“La Xina és l'economia
més gran del món i en deu
anys serà un 60% més gran
que la dels Estats Units.”**

cap a una situació angoixant a la qual hi haurà uns amos del món, els Estats perdran poder, les classes socials perdran els seus instruments i aleshores serà molt difícil reequilibrar la situació.

Mark
Weisbrot

Fa quinze anys que escric sobre Llatinoamèrica i podria passar-me molta estona amb aquest exemple. Però crec, i seré tan breu com pugui, que ha estat així al segle XXI. Molta gent la va anomenar, i hi estic d'acord, la segona independència de Llatinoamèrica. Chomsky, Noam Chomsky, va dir una vegada que Llatinoamèrica estava sent més independent que ens tots els darrers cinc-cents anys. I crec que això és molt cert. Tot i que ara estan perdent part d'aquesta independència, mai no serà revertida completament. I va ser molt important. Del 2003 al 2013, la pobresa a Llatinoamèrica va passar del 44% al 28%, i això va ser després d'un augment continuat dels vint anys anteriors. I tot és conseqüència de mesures polítiques. Hi té molt a veure que els governs s'independitzessin.

Per exemple, Bolívia feia vint anys que es regia pels acords de l'FMI i aleshores Avery va ser escollit i va dir: «Ja no necessitem això». I l'economia va créixer, la pobresa es va reduir i es va incrementar la despesa pública. Van fer tot tipus de coses que mai no podrien haver fet sota el control de l'FMI i de Washington. Fins i tot, països que havien estat més independents, com el Brasil, que és molt més gran, es van lliurar de l'FMI i van aconseguir més llibertat. Quan Lula es va presentar a la presidència el 2002, es va asseure amb l'FMI i la resta de candidats abans de les eleccions. I l'FMI els va dir quina havia de ser la seva política macroeconòmica sense importar qui guanyés i van haver d'estar-hi d'acord perquè tenien un préstec amb l'FMI de milers de milions de dòlars. Però tan aviat Lula es va haver desempallegat d'ells, de l'FMI, l'economia va créixer i van retallar la pobresa un 55%, i la pobresa extrema un 65%, i ho van aconseguir perquè van canviar les polítiques, no es va tractar només, com es va poder llegir a *E l País*, d'un boom dels productes bàsics. Això no és cert en el cas del Brasil, ni tan sols ho és en el cas de l'Argentina. No és el que va originar el creixement econòmic aquells anys. Té molt més a veure amb els canvis en la seva política econòmica.

Aquesta és una de les raons per les quals el món multipolar és tan important, perquè la Xina és part d'això. Durant aquest temps, la Xina va invertir desenes de milions de dòlars a Llatinoamèrica. I això va ser part del que va permetre a aquells governs la independència del balanç de pagaments que necessitaven per alliberar-se de les restriccions externes, i van crear noves institucions. Van crear una comunitat d'Estats llatinoamericans i caribenys, el CELAC, que inclou tots els països de l'hemisferi occidental, excepte els Estats Units i el Canadà. I ara, per descomptat, els Estats Units controlen l'Organització dels Estats Americans; de nou, n'havien perdut el control fa uns anys. Ara tenen al Brasil, a l'Argentina i al Perú no només amb governs de dretes, sinó amb governs disposats a fer tot allò que els ordenin. O sigui que es tracta d'un període peculiar, però no durarà. De debò que no ho crec. I un dels motius pels quals no durarà és perquè el món està canviant. Com ja he dit, la Xina és l'economia més gran del món i en deu anys serà un 60% més gran que la dels Estats Units. Per tant, els Estats Units no només seran la segona economia, sinó la segona a molta distància, i la Xina integrarà aquells anys la totalitat d'Europa, i Àsia estarà cada vegada més integrada, si els Estats Units no ho impedeixen. Van intentar evitar-ho i posposar-ho amb l'Acord Transpacífic de Cooperació Econòmica, però van fracassar. I ara seguiran endavant –si no es produeix cap horrible guerra a Àsia que no haguem anticipat– i crec que ajudaran més i més països. Fins i tot podria acabar ajudant Europa, la veritat, perquè Europa està massa sota la influència dels Estats Units i perd molta de la seva independència per culpa d'això.



Loretta Napoleoni

Geopolítica de la globalització econòmica

Barcelona Activa, 9 de novembre de 2017

Loretta Napoleoni és una economista, escriptora, periodista i analista política italiana. Va estudiar a l'Escola d'Estudis Internacionals Avançats Paul H. Nitze (SAIS) de la Universitat Johns Hopkins de Washington, D.C., i a la London School of Economics. Va obtenir un màster en Relacions Internacionals pel SAIS i un doctorat en Economia per la Universitat de Roma La Sapienza. És experta en finançament del terrorisme islamista internacional i assessora de diversos governs en aquesta matèria. Alguns dels seus llibres són: *Yihad. Cómo se financia el terrorismo en la nueva economía* (Urano, 2004), *Economía canalla. La nueva realidad del capitalismo* (Paidós Ibérica, 2008), *La mordaza. Las verdaderas razones de la crisis* (Paidós Ibérica, 2010), *Democracia en venta* (Paidós Ibérica, 2013), *El fénix islamista* (Paidós Ibérica, 2015) i *Traficantes de personas* (Paidós Ibérica, 2016).

Carme Colomina és una periodista i investigadora associada al CIDOB. Llicenciada en Ciències de la Informació per la Universitat Autònoma de Barcelona i amb un postgrau en Estudis de la Unió Europea per la Universitat Oberta de Catalunya. Les seves principals àrees de treball són la Unió Europea i les seves institucions i relacions exteriors. Col·labora amb el diari *Ara*, on ha estat responsable d'*Internacional*, i entre el 1997 i el 2001 va ser corresponsal de Catalunya Ràdio a Brussel·les, on va col·laborar també amb mitjans internacionals com la BBC o la Deutsche Welle. Ha estat consultora a diversos projectes de comunicació en l'àmbit europeu i euromediterrani i va ser responsable de Cooperació Interregional a la Secretaria d'Assumptes Exteriors de la Generalitat de Catalunya. També exerceix com a docent de Dinàmiques Institucionals i Polítiques de la Unió Europea.

Loretta
Napoleoni

Aquest és un cicle de conferències molt important per reflexionar sobre el que està passant al nostre món i, especialment, sobre el tema de la globalització, que es va tractar amb intensitat fins a la gran crisi del 2008 i després, de sobte, va desaparèixer, com si la globalització no tingués res a veure amb els problemes que vivim actualment. Per tant, soc una economista molt atípica.

Ja ho deveu haver sentit abans, he estudiat el costat fosc de la globalització des del principi, en particular, com heu sentit, estic especialitzada en el finançament del terrorisme, i he de confessar que mai no m'ha entusiasmado el tema de la globalització. Sempre he tingut la sensació que alguna cosa no anava bé amb el fet que tothom es vestís de la mateixa manera, mengés el mateix, fes les mateixes coses, mirés el mateix, però mai no havia pogut determinar per què no m'agradava la idea de la globalització fins que un dia el meu fill petit em va dir: «Mare, has de veure *Matrix*, és una pel·lícula genial. T'agradarà molt». I li vaig dir: «Jo no miro aquestes pel·lícules, segur que té alguna cosa a veure amb els videojocs»... però la vaig mirar! I, mare meva!

És exactament el que necessitava. De sobte, quan vaig mirar *Matrix* em vaig adonar per què estava tan preocupada per la globalització. Perquè la veritat és que correm el risc de convertir-nos en consumidors dins aquest mercat gegantí. Tampé correm el risc de ser víctimes de grans il·lusions gràcies a les quals podem creure que el moment en què vivim és el millor que hàgim tingut.

El que està passant en realitat és que travessem uns moments molt complicats. La situació que vivim actualment és encara més vulnerable i està més exposada al perill de la globalització que el que sentíem el 2008. En aquell moment vaig escriure un llibre anomenat *Rogue Economics* (*Economía canalla*, publicat en castellà). En aquest llibre resumeixo tots els perills de la globalització i, en última instància, em temo que les coses no han canviat gaire; a més, m'adono que actualment estem pitjor que a l'any 2008.

Així doncs, per què està passant tot això? La resposta curta és que es produeix un xoc entre l'anomenada economia globalitzada i l'Estat nació. D'una manera o d'una altra, les dues entitats no han pogut trobar la manera d'interactuar en el nostre benefici. I aquest és el tema de la conversa que tindrem avui. Intentarem pensar això junts i trobarem algunes respostes sobre per què les coses no han funcionat.

Però, abans de fer-ho, permeteu-me que repassem breument el que ha passat des de l'inici de la globalització, només per precisar els esdeveniments i els elements més importants d'aquest fenomen. Així doncs, l'any 2008 vaig escriure aquest llibre, *Rogue Economics*, en el qual descrivia que hi ha certs moments en la història en els quals es produeix un gran canvi, per exemple, la caiguda de l'Imperi romà o la Revolució Industrial. Després d'aquests fenòmens, l'economia es mou molt més ràpid que la política. Dit d'una altra manera, la construcció del poder no pot mantenir el ritme de l'economia. Això produeix forces negatives, de manera que l'economia canalla o deshonesta i les seves forces negatives redissenyen el món

en què vivim, no només en l'àmbit econòmic, sinó també en l'àmbit social i polític, i el redissenyen seguint el principi de la desigualtat.

Però observeu la situació actual, amb l'informe escrit per Oxfam enguany, en el qual s'affirma que vuit persones, vuit homes en el món, tenen tants diners com 3.600 milions de persones. Aquests 3.600 milions de persones són la població mundial més pobra. Però us podeu imaginar una desigualtat com aquesta? Aquesta riquesa increíble s'ha acumulat durant els últims trenta anys de globalització. Una cosa així, d'aquestes dimensions, aquest tipus de desigualtat no havia passat mai. Ara bé, abans també hi havia desigualtats, és clar. La raó per la qual avui siguin tan grans és que el món no havia estat mai totalment globalitzat. Hem tingut diferents etapes de globalització durant la història, però mai a aquest nivell, mai a tot el planeta.

Al llarg de la història hem vist que després d'un període de gran caos, durant el qual la desigualtat realment s'apropiava de l'estructura social de la societat, sempre tornava la política per recuperar el control de l'economia, la reorganitzava i el resultat final era el progrés. El resultat final era que la majoria de la població estava millor.

El millor exemple, sens dubte, és la Revolució Industrial. Al començament, la Revolució Industrial es basava en l'explotació total del treball; però, finalment, els treballadors es van organitzar en sindicats, van demanar un sou millor, condicions millors i, de mica en mica, va néixer la classe mitjana. Així que, al cap i a la fi, aquest fenomen, que va començar definitivament amb desigualtats i injustícia econòmica, va acabar beneficiant la societat.

Per tant, constatem que normalment aquestes són les regles. Ara, si observem el que ha passat els darrers trenta anys, en realitat, podem afirmar que l'economia deshonesta ha funcionat exactament de la mateixa manera. Però les persones que se n'han beneficiat, a part d'aquestes vuit persones, més de la meitat de la meitat inferior de la població, no són a Occident, sinó que són en mercats emergents. No estem millor, estem pitjor que quan va començar aquest procés.

Aleshores, què està passant? Com és possible que, de sobte, els principis que han governat l'economia deshonesta durant la història ja no es puguin aplicar a la nostra societat? Crec que per entendre el perquè, per respondre la pregunta clau sobre per què no ha funcionat a Occident però sí que ho ha fet a Orient, cal estudiar el miracle econòmic xinès, perquè, admitem-ho, els veritables guanya-dors de la globalització són els xinesos. I, curiosament, fa dos dies, al Congrés del Partit Comunista de Pequín, el secretari d'Estat, l'home que mana a la Xina, Xi Jinping, va dir una cosa que em va semblar realment interessant. Va dir: «Aquesta és la nova era, aquest encara és un país socialista», em refereixo a l'estructura i al sistema, tot i que és una economia capitalista, va utilitzar una paradoxa que crec que és increíble.

Qui va començar la globalització? La globalització la vam començar nosaltres, Occident. És un moviment neoliberal, és la idea d'estendre l'economia neoliberal arreu del món, que va ser possible gràcies a la caiguda del mur de Berlín i a la implosió de la Unió Soviètica. I qui se'n va beneficiar? La Xina comunista. Qui en són les víctimes? Nosaltres. L'Occident neoliberal. Increíble, oi?

Llavors, com va passar tot això? És molt senzill: perquè la veritat és que el model xinès de desenvolupament ha seguit molt els passos de la Revolució Industrial. Així doncs, Deng Xiaoping l'any 1989 va decidir tornar a començar, recordeu els fets de la plaça de Tiananmen: s'havia intentat obrir el mercat abans, hi havia una inflació generalitzada, per la qual cosa al final es va prendre la decisió d'intentar obrir el mercat de manera gradual, sense fer una reforma important, sinó crear enclavaments especials, zones econòmiques especials a través de les quals es podrien reproduir les condicions de la Revolució Industrial, cosa que significa mà d'obra barata, explotació total, sense control i amb una legislació laxa.

Així que la idea era: la Xina necessita capital. Com aconseguirem el capital? Oferirem aquests avantatges a un món que comença a ser globalitzat. Va ser una idea fantàstica perquè, de sobte, els industrials van anar a la Xina perquè podien produir-hi productes que podien vendre no només al seu país, sinó a tot el món. I la raó per la qual aquests productes serien barats és, per descomptat, perquè podrien explotar la mà d'obra xinesa, però també per la globalització, això és clau.

El miracle xinès, sense la globalització, no hauria funcionat mai, com no havia funcionat en la dècada de 1980, abans de la globalització. La qüestió clau és que amb la globalització va arribar la liberalització. Així, també es va reduir el cost del capital i, amb la reducció de les barreres comercials, es va reduir el cost dels enviaments, perquè fins i tot es va reduir el cost del transport de productes d'A a B. De cop i volta, el cost de producció del model capitalista es va esfondrar per complet. I, de sobte, ens podíem permetre comprar aquests productes barats produïts a la Xina que inundaven tot el món. Llavors, el que va passar és que la Xina es va convertir en la fàbrica del món i nosaltres vam passar a ser el centre comercial del món. Així, tota la producció va marxar, es va deslocalitzar, es va subcontractar, de manera que, d'un dia per l'altre, ja no produíem res.

Hi ha algunes excepcions. Catalunya, per exemple, és una regió on es va produir molt poc abandonament. La Llombardia, a Itàlia, o el Vèneto, també. Algunes empreses van anar a la Xina, però d'altres es van quedar. Això demosta per què aquestes regions encara avui estan molt bé. Però si observeu el nord d'Anglaterra, les Midlands, és un desert. Tothom va marxar. Tothom se'n va anar a la Xina.

Així, a la Xina, va passar el mateix que hem vist en la Revolució Industrial, és a dir, que a la llarga els treballadors van exigir un sou millor, condicions millors. Vam veure l'aparició d'una mena de classe mitjana. També vam observar l'ascens dels anomenats industrials xinesos, els milionaris. De

manera que es va produir exactament el mateix progrés que Anglaterra va experimentar durant els segles XVII i XVIII, i Europa els segles XVIII i XIX.

Des de la Xina, aquest mateix fenomen s'està traslladant a altres països asiàtics com Cambodja, el Vietnam, Laos o Bangladesh; per tant, avui podem parlar d'Àsia com la fàbrica del món. Mentre tot això es produïa, després d'afartar-nos de comprar, quan ho compràvem tot, de sobte ens vam veure afectats per una crisi rere l'altra.

Per què va passar això? És molt senzill. La mà d'obra clarament barata, els costos baixos de producció, l'obertura dels mercats mundials i la venda de productes a tot arreu produïen grans guanys. Però aquests beneficis no es van repatriar, sinó que van acabar desplaçant-se pel món després de diverses especulacions. Així doncs, el creixement de l'economia real a Occident es va aturar. El que realment va augmentar a Occident va ser el finançament, l'especulació.

Així vam passar d'una bombolla a l'altra. Vam passar de la crisi dels mercats asiàtics els anys noranta a la crisi «punt com», etcètera, fins que vam arribar a la caiguda de Lehman Brothers. Per cert, també vam patir la fallida de l'Argentina. La llista és infinita. Per tant, hi va haver una crisi rere l'altra, fins que, per descomptat, vam arribar a la deflació total, que és el que va passar a partir del 2012, la crisi del deute. I encara no s'ha acabat. Som realment els perdedors d'aquesta globalització.

Aquestes crisis no es van resoldre mai per una simple raó: que les llavors de la crisi següent es trobaven en la crisi que intentàvem resoldre. Així va ser, una rere l'altra, i la resposta és senzilla: l'Estat nació no està preparat per fer front a aquest tipus de crisis. Penseu-hi. No podem controlar els diners que han produït els nostres ciutadans a l'estrange. No podíem cobrar impostos sobre els beneficis que es van fer a la Xina perquè mai no van ser repatriats. Però al mateix temps, fins i tot avui dia, no podem cobrar impostos a Google perquè gràcies a aquesta globalització de les finances es poden presentar els impostos allà on es vulgui i on siguin més baixos, i això explica per què moltes empreses amb seu a Europa paguen els impostos a Irlanda, perquè és més barat presentar impostos en aquest país. Encara es paguen impostos a Barcelona. Però perquè també es fan diners a Barcelona. Aquest és el tipus de caos. Ara, res d'això no pot passar, per descomptat, a la Xina, però aquest és el tipus de caos en què ens trobem.

A més, hi ha un altre element en què l'Estat nació mostra la seva debilitat: a Europa, l'Estat nació està a mercè de Brussel·les; de manera que si Brussel·les decideix que cal introduir un nou tipus de legislació, no podem fer-hi res. Simplement ho hem de complir. Hi ha 28 membres i només en som un. Així que aquest és el tipus de caos en què vivim.

He parlat d'economia fins ara, però no només es tracta d'economia: pensem en la crisi dels immigrants. La forma en què ens ocupem de la crisi dels immigrants és espantosa. I quan ens fixem en per què hi ha una crisi de migració,

tornem a la globalització, tornem al 1989. Cau el mur de Berlín i tots els països africans, per exemple, que van ser finançats per la Unió Soviètica, d'una banda, o pels Estats Units, de l'altra, perquè estaven a la periferia i a la seva esfera d'influència, es van abandonar.

Què els va passar, a aquells països? Per descomptat, volíem exportar-hi democràcia, però això no va funcionar. Mireu països com Somàlia: els russos van ser els primers que el van finançar; després, van ser els Estats Units; de sobte, va caure el mur de Berlín i tothom se'n va anar i, per descomptat, el govern va ser enderrocat. Però finalment no hi va haver democràcia, hi va haver un esfondrament de l'Estat, hi va haver una anarquia total, de manera que la situació és encara pitjor després de l'11S, i la llista és extraordinària: hi va haver l'11S, la guerra contra el terror, la invasió de l'Afganistan, la guerra a l'Iraq, la destitució de Gadafí i la llista segueix i segueix. Al final, per descomptat, hem viscut la guerra civil a Síria, l'Estat Islàmic, el terrorisme, el terror islàmic als nostres carrers.

“No podem controlar els diners que han produït els nostres ciutadans a l'estrange.”

És terrible, però ara penseu que, si fóssiu sirians o haguéssiu nascut a Somàlia o a l'Àfrica occidental, no hauríeu tingut cap altra opció. Us convertiríeu en jihadistes, us uniríeu a ells perquè són els qui controlen el territori (de fet, l'Àfrica occidental està en mans de jihadistes) o marxaríeu. Penseu si fóssiu de Líbia: o us uniríeu a aquestes personnes o us convertiríeu en migrants. I on aniríeu? Vindríeu cap aquí, és clar. No hi ha enllloc més.

Però veieu què vull dir? És responsabilitat nostra el que ha passat. Quina va ser la resposta d'Europa davant això? Un dia vam obrir la frontera. Vam tenir 1,8 milions de persones procedents de tot arreu. Van fer el camí a peu, no les vam portar en cap avió. Vam fer que les famílies caminessin fins a Alemanya, en mans de traficants, grups jihadistes, contrabandistes, etcètera. De sobte, «potser n'hi ha massa, així que tanquem les fronteres». I vam donar sis milions d'euros a Turquia per posar-los en camps de concentració. A continuació, vam donar més diners als libis, de manera que les persones procedents de Líbia també van anar a parar a camps de concentració.

Això és el que som. No és d'estranyar que les coses no funcionin. Crec que hauríem de fer-ho millor, definitivament som millors que això. Per tant, el que sentim no és tant culpa, perquè no crec que aquesta sigui la descripció correcta dels nostres sentiments; en realitat ens sentim perduts, sentim que no hi ha ningú al capdavant, i aquesta és la sensació que se sent per tot Occident. També als Estats Units; en canvi, això no és el que la gent sent a Orient.

A la Xina, el contracte social entre els xinesos i el lideratge és extremament sòlid. Per què? Perquè és un intercanvi basat en «tu ets el responsable de la política, així que em representes i, a canvi, em dones prosperitat econòmica. No vull llibertat d'expressió, no vull democràcia, per ara vull prosperitat». I el lideratge xinès està donant resultats. I és per això que els xinesos estan perfectament d'acord amb el seu sistema. No estan contents, però estan satisfets.

Actualment, la Xina creix més del 6%; no crec que hagim crescut un 6% des de la dècada de 1950 o 1960. El lideratge està donant resultats. Mireu-nos. Tenim llibertat d'expressió i tenim una democràcia, i què fem amb tot això? Volem parlar a la gent, abans parlàvem sobre el principi fonamental de la UE, que és l'Estat nació, però també la gent. El Parlament Europeu és el representant de la gent. I, per descomptat, no té cap poder, però encara existeix, ens representa. Però ningú no ens escolta. Així que els britànics decideixen en un referèndum sortir de la UE, i la resposta de Brussel·les és «es van equivocar». Vull dir que això és la democràcia actual.

Per tant, si l'Estat nació no funciona, però tampoc ho fa la democràcia, es tracta d'un sistema, d'institucions, com la UE, que pertanyen a un temps que ja no existeix. Es van crear a la dècada de 1950, quan hi havia barreres entre països. Hi havia fronteres, hi havia restriccions monetàries en aquell moment. Com poden aquestes institucions adaptar-se a una realitat d'un món completament globalitzat? No funcionen.

Per tant, crec que aquest és el tema principal, que hem arribat a un punt en el qual no podem donar la culpa a una altra crisi econòmica, sinó que hem de culpar el sistema, que, per cert, és el que va provocar la crisi econòmica. Necessitem canviar el sistema. Crec que un dels principis que hem de tenir en compte és que tenim llibertat d'expressió; això és molt important. Aquesta és la raó per la qual estic aquí davant vostre, dient-vos això i per això puc escriure llibres. Però amb la llibertat d'expressió ve la responsabilitat, no podem parlar només, com fa Donald Trump, per exemple. Hem d'actuar. Així que hem d'expressar la nostra opinió i després hem de seguir amb accions. I crec que això és el que necessitem discutir, per això ens calen filòsofs, economistes, sociòlegs, intel·lectuals, persones que realment poden produir un nou sistema o almenys el concepte d'un nou sistema perquè puigem reformar-nos sense haver d'esperar la propera transició important, una

altra economia deshonestà, que sempre apareix quan s'esdevé algun fet important, com per exemple una guerra. No crec que cap de nosaltres ho vulgui, això.

Carme
Colomina

Vostè acaba amb un gran signe d'interrogació, així que crec que començaré per aquí. Acaba preguntant per aquestes reformes del sistema i de les institucions. La gran pregunta és com, quin podria ser el model, com pot imaginar aquesta reforma, què caldria?

Loretta
Napoleoni

Crec que, per exemple, el concepte de descentralització pot funcionar molt bé. Vull dir que no podem ser com els xinesos; per començar tenim una història completament diferent, també una economia diferent.

Ja no ens trobem en un Estat on cal modernitzar la meitat del país. Així doncs, el model xinès no funcionarà per nosaltres. Però hi ha altres conceptes que sí que podríem aplicar: així que, per què no transformar la UE i passar a una mena d'organització o institució supraestatal d'Estats nació? Per què no transformar-la en una institució de persones, de regions, de ciutats? En certa mesura, així es modificaria la relació entre les institucions i les persones a qui representen. És molt difícil negociar amb 28 Estats que mantenen la seva sobirania.

El cas de la crisi dels immigrants és molt educatiu: Alemanya va obrir la frontera, va decidir augmentar la seva quota de refugiats, i després els hongaresos van dir «de cap manera» i van tancar la frontera. No va passar res, cosa que vol dir que Alemanya no va poder obligar Hongria a obrir la frontera. Brussel·les tampoc no hauria pogut.

Avui, si es viatja per Europa, hi torna a haver fronteres. Si es va de Dinamarca a Suècia, hi ha una frontera. La zona Schengen ja no funciona. Es pot pensar que la zona Schengen funciona si s'agafa un avió i es vola de Barcelona a Roma, però la veritat és que si es creua en cotxe, hi ha una frontera. Si es va en tren, comprovaran el vostre passaport. Per tant, penso que tot això són elements que ens indiquen que el sistema ja no funciona. Així doncs, o anem enrere, a allò que era originàriament, en què hi havia lliure circulació de mercaderies i persones, és a dir, una mena d'unió econòmica, o fem un gran salt; ara bé, aquest gran salt no es pot fer a escala governamental, s'ha de fer en l'àmbit de les persones, de manera que es pot fer a escala regional, per exemple, si, de sobte, no voleu anar a Europa només com a ciutadans sinó que voleu alguna protecció.

No obstant això, no veig que això passi, no veig que això sigui acceptat pel sistema. Ho veig acceptat per la gent, crec que els europeus estan preparats per a això. Si anéssiu a Dinamarca i diguëssiu: «Ja no serà el vostre govern qui negociarà, serà la vostra ciutat, la vostra regió, vosaltres mateixos», crec que els danesos dirien que sí.

Carme
Colomina

Ha anat al gra, de fet, ja que, segons les seves paraules, la resposta és supraestatal, perquè el que vam veure amb l'anomenada crisi dels immigrants va ser tot el contrari, ja que no hi ha cap política europea de migració. Tenim Estats membres que lluiten entre ells i tornen a posar les fronteres. Però, al mateix temps, estem vivint una mena de paradoxa, perquè els darrers anys, principalment durant la crisi, s'ha produït una transferència de poders a Brussel·les, i la resposta que ens donaven els governs que transferien poders era que es mantindrien fins i tot més forts amb els poders que encara els restaven. Així que ells són els que orquestraren la fórmula supraestatal, però alhora mantenen la sobirania.

Loretta
Napoleoni

Té raó. Però, si observa la transferència de poders a Brussel·les, veurà que es van transferir poders que no són tan importants, i gran part dels poders que van transferir era a canvi de diners. Tot és qüestió de diners. El poder real, la seguretat nacional, la llei i l'ordre, estan en mans del govern. Quin és el paper de l'Estat modern?

Hem de tornar als orígens de l'Estat nació, que es basa en dos principis fonamentals: l'Estat garanteix la seguretat nacional i la llei i l'ordre, que per descomptat estan en mans de dues institucions diferents. Així, la seguretat nacional està en mans de l'exèrcit, i la llei i l'ordre estan en mans de la policia. A canvi, el ciutadà delega el poder al govern perquè el protegeixi.

Aquests dos poders no es donen a Brussel·les, i Brussel·les tampoc no els demana, ja que sap que, en el moment en què demani aquesta transferència de poder, ja s'ha acabat. Europa s'ha acabat. Està bé que el Banc Central imprimeixi diners. Qui és el propietari del Banc Central Europeu? Els bancs estatals. Soc accionista d'una corporació i tinc aquest percentatge i el Banc Central imprimeix per mi i això és tot.

Però ningú no renunciarà a la llei i l'ordre, de manera que no tindrem antiterrorisme supraestatal. Pensi en això. És absurd. Si bombardegem Síria, tots junts en una gran coalició feliç, volem junts amb els nostres bonics drons i llancem bombes, però Déu ens valgui de parlar entre França i Espanya sobre terrorisme. Ningú no vol ensenyjar les seves cartes, i és per això que patim tants atacs. És ridícule. No dic que l'antiterrorisme a Espanya no sigui bo, és molt bo. També és molt bo al Regne Unit. Però hi ha massa intents.

Aleshores, quan un comença a llegir com funcionen aquestes xarxes, s'adona que, si tinguéssim un sistema en el qual es compartís tota la informació, probablement podríem salvar algunes vides. Però, en fer això, es renunciaria a un dels dos elements fonamentals de la sobirania. Imagineu-vos tenir un exèrcit europeu. Ara gastem molts diners. Aleshores, per què utilitzem l'OTAN per protegir-nos? Per què Europa no té el seu propi exèrcit? Una vegada més, tornem al mateix

Carme
Colomina

concepte. No podem tenir el mateix exèrcit, perquè si tinguéssim el mateix exèrcit hauríem de renunciar a la seguretat nacional. Crec que aquest és un tema fonamental que hem de tractar.

Loretta
Napoleoni

Crec que hem d'afegir un tercer pilar que no només prové de l'Estat nació, sinó també de l'àmbit europeu, que és l'Estat del benestar i la protecció social. Aquest va ser un dels acords a la regió de la Unió Europea, i és un dels pilars perjudicats per les crisis socials. Llavors, qui proporciona ara aquest contracte social? Com pot funcionar això en una Unió Europea quan tenim més tensions i més polaritzacions dins els Estats membres, entre els Estats membres i entre els Estats membres amb les institucions europees finalment?

Crec que aquest és un aspecte en què el ciutadà està realment protegit per la comunitat local. Aquí hi ha un buit, i això és perquè l'Estat nació no ha pogut proporcionar gaire més que la llei i l'ordre i la seguretat nacional.

La sanitat, per exemple, està semicol·lapsada a tot arreu. També s'està enfonsant als països escandinaus; el tipus de sistema sanitari que tenien fa vint anys ja no està vigent. És millor que el que tenim als països del sud, però ja no està al mateix nivell. Aleshores, mireu per què passa això: perquè la salut i l'educació són les dues àrees en què l'Estat nació pot reduir la despesa amb molta rapidesa i eficiència, sense rebre un impacte immediat.

La Unió Europea no ha fet res sobre aquestes retallades. No ha establert pautes que obliguin cada membre de la Unió a tenir sanitat pública. Per tant, vas al Regne Unit i tens sanitat pública, però després vas a Àustria i no tens el mateix sistema. Alguns països no tenen cap sistema sanitari públic, tot està privatitzat. Per què?

I el mateix passa amb el sistema tributari. Es paguen menys impostos a Irlanda que a Itàlia. Per tant, no hi ha hagut una harmonització de totes aquestes coses. I aquests, novament, són aspectes que són importants per als diferents governs, perquè són àmbits que els permeten controlar les finances.

Però, una vegada més, tornem al que he dit abans: per què passa tot això? Perquè aquest Estat nació no té prou diners per fer-ho tot, de manera que es prioritzen aquestes dues tasques, que són la llei i l'ordre i la seguretat nacional. Per tant, si s'ha de reduir el pressupost, no es fa disminuint la despesa en defensa. De fet, es redueix el pressupost retallant la quantitat que s'està gastant per a l'educació, que és una altra àrea que s'està enfonsant. Els infants d'avui dia tindran menys educació que la que rebien els nens de les dècades de 1950 i 1960.

Per què la Unió es comporta així? De nou, perquè la Unió no és el que pensem. En la Unió hi ha el Consell d'Europa, que està format pels caps d'Estat

de tots els països. Per això he dit abans que el Parlament Europeu és el nostre representant i no té poder. El Parlament Europeu no pot elaborar cap legislació.

Carme
Colomina

Loretta
Napoleoni

Bé, però es necessita per aprovar qualsevol legislació.

Però la legislació no l'elabora el Parlament. La Comissió presenta la legislació i poden dir que sí o que no. Per mi, això no és un parlament. Això són una espècie de comptables. Sí que pots fer això o no pots fer allò. Un parlament és un lloc on hi ha un debat que produceix una legislació, on se sent la veu de la gent. Així que si el meu representant fa alguna cosa que no m'agrada, no tornaré a votar-lo. La majoria de nosaltres no sabem qui és el nostre representant. Quantes persones saben qui les representa al Parlament Europeu? Mai no surten a la televisió, mai no els escoltem a la ràdio, és com si fossin Déu. Sembla com si desapareguessin a Brussel·les.

Carme
Colomina

Jugaré una mica amb l'economia deshonesta, perquè de fet el poder real l'ostenen els comitès d'experts que redacten el primer esborrany de qualsevol legislació comunitària, ja que el 80% de la legislació de la UE s'accepta sense discussió. I les grans discussions només tracten el 20% restant. Aquest és el poder real, i és el que no veiem ni controllem.

Però tot això demostra, al cap i a la fi, que hi ha una gran crisi d'Estats nació, però que també és una crisi de la política, perquè el que diem és que, si no es donen respostes a la gent, no s'estan donant resultats, no s'està fent política. I llavors, on és la governança?

Loretta
Napoleoni

Crec que hi ha una crisi perquè no hem evolucionat, i aquí és on l'economia deshonesta té un paper molt important. Si observem la Revolució Industrial, va produir canvis importants també en la política, perquè a la llarga la política s'havia de fer càrrec de l'economia, de manera que va sorgir un govern laborista, hi havia el socialism, hi havia tot això, que era la veu dels treballadors.

Els obrers abans de la Revolució Industrial eren camperols, serfs; per tant, la Revolució comporta la creació d'una força nova que és molt positiva. Però si observem la situació actual, Europa no ha estat capaç de fer res d'això. La Xina, d'altra banda, ha estat extremadament flexible. Així ens trobem amb un país que venia de Mao, que definitivament era un model clàssic i totalitari del comunisme. El país era molt pobre, per la qual cosa necessitava capital. Aleshores va arribar Deng Xiaoping, que va començar a obrir-se, i ara mireu-los. Encara són socialis-

tes, el país segueix sent comunista; a la Xina no importa on hagis nascut, ni qui siguis, qualsevol pot arribar al capdamunt. És un sistema meritocràtic. Per descomptat, és corrupte, no és perfecte, però el sistema ha evolucionat, s'ha adaptat per quedar-se com estava. Nosaltres estem atrapats al segle XIX.

Carme
Colomina

Amb una mica més de protecció social que en el segle XIX, i més que a la Xina.

Loretta
Napoleoni

Què és la protecció social? Com poden aquests Estats protegir les persones que no estan d'acord amb com es regeix l'Estat? Si formes part d'una majoria guanyadora, no hi pots fer gaire. Hi ha una polarització massiva, de manera que si avui ets un liberal a Àustria, no tindràs gaire espai.

Sí, tenim llibertat, podem parlar, però al mateix temps no podem fer res per canviar les coses. No tenim cap referència, ni cap representant, ni veu. El cas d'Anglaterra: aquesta història del Brexit és absolutament increïble, ja fa més d'un any i els britànics encara no saben què ha passat. He votat, soc britànic, vaig dir que no, que no vull Europa. Més d'un any després, no en saben res. Els britànics senten «no som res». Això és només una farsa. No dic que s'hagi de fer molt ràpidament, d'un dia per l'altre, però el procediment és increïblement burocràtic. Això fa que el sistema que funcionava al segle XVI sembli dinàmic.

Carme
Colomina

Crec que els britànics creuen que la UE és la culpable de totes les coses que han sortit malament els darrers anys. Faré el paper d'un petit advocat del diable. Si un és liberal a Àustria, no té veu. No té cap alternativa, perquè no hem vist cap política alternativa els últims anys. Crec que és un fracàs de la política en el sentit que els únics que podrien presentar alternatives són grups polaritzats o populistes i aquells que es troben fora del parlament i que no són al nucli central de la UE. Política vull dir els últims anys.

Loretta
Napoleoni

Potser té raó en aquest sentit, gairebé ja no hi ha dialèctica. Abans, a la dècada de 1970, durant la Guerra Freda, hi havia molta dialèctica. Hi havia persones amb un punt de vista diferent. Tenien punts de vista molt diferents, per descomptat, però hi havia un debat molt estès, per la qual cosa almenys es debatien les qüestions, les persones estaven ben informades i expressaven la seva opinió, de manera que hi havia una certa passió en discutir sobre política.

Actualment no n'hi ha, i crec que en part és perquè la societat ha canviat i estem distrets. Crec que és, en part, perquè el poder del ciutadà s'ha diluït. Així que tenim el ciutadà, també l'Estat nació i, per sobre, una altra institució. És

massa. Així, del carrer al capdamunt del poder, la distància és massa gran. És gairebé com si els ciutadans haguéssim renunciat.

Ens hem convertit en el que els nord-americans ja fa temps que són; de fet, només un percentatge molt reduït d'americans voten a les eleccions, els és igual un partit o l'altre, no els importa. És un desapoderament de la política, i crec que això és el que ens està passant. Aquí és on hi ha la polarització, perquè les persones que voten són les que realment polaritzen. A la zona intermèdia, als votants decisius, als importants per proporcionar l'equilibri, els és igual. Hi ha eleccions en què la diferència entre els guanyadors i els perdedors és ínfima.

No crec que hi hagi una mà invisible, al cap i a la fi, els esdeveniments es produeixen per la història i les circumstàncies, però segur que els elements són d'una economia deshonesta que està relacionada amb la repetició d'un fenomen per mitjà del qual, com ja he dit abans, la política no pot controlar l'economia. De manera que aquesta podria ser la mà deshonesta, la gent podria aprofitar-se'n.

Si mireu el Facebook, per exemple, es podria dir que el noi que va fundar el Facebook és un individu deshonest. Però va tenir una oportunitat i la va aprofitar, i va aconseguir construir un imperi sense que l'Estat el controlés. Se li va permetre fer això. Se li va permetre esdevenir multinacional. Actualment, se li permet disposar de tota aquesta informació sobre tanta gent, cosa que un individu no hauria de poder tenir. No es pot dir que ho fes a propòsit i que sigui un empresari deshonest.

Vosaltres també us convertirieu en deshonestos si poguéssiu. Potser ni tan sols sabeu que sou deshonestos. Sempre es volen maximitzar els guanys i el que es fa, i és per això que el paper de l'Estat és fonamental. L'Estat hi és per assegurar-se que no es produeix cap excepció, és aquí per garantir que hi ha justícia econòmica. En cas contrari, és com tornar a l'estat de la naturalesa, on el més fort es menja el més feble i no hi ha protecció.

Això és el que no puc concebre d'aquesta economia liberal: el fet que l'individu sigui millor que el grup d'individus. Com pot ser una persona millor que moltes persones? Aquest és el concepte, i és per això que tenim l'Estat. L'amo del Facebook és un dels homes del nostre temps. Això és el que em pregunto: per què ho acceptem? No veig ningú que intenti qüestionar el principi. Per què?

Al cap hi tenim que, si ell ho va fer, nosaltres també podem, que la vida no és com abans, on havies de pagar els impostos, els fills podien anar a l'escola, podies trobar feina, etcètera. Ara, al cap hi tenim que podem guanyar el concurs de *Gran Hermano*, ens podem convertir en Zuckerberg i inventar una *app* i convertir-nos en superrics. Això és el que tenim al cap. No és de bojos? Hi ha 7.000 milions de personnes. Quines possibilitats tenim? És més fàcil guanyar la loteria.

Bernard Stiegler

La societat de l'automatització

Barcelona Activa, 28 de novembre de 2017

Bernard Stiegler és un filòsof francès director de l'Institut de Recerca i d'Innovació (IRI), del Centre Georges Pompidou, creat a iniciativa seva el 2006. És professor a la Universitat de Tecnologia de Compiègne i fundador del grup cultural i polític Ars Industrialis el 2005 i també de Pharmakon. fr, Ecole de philosophie d'Epineuil-le-Fleuriel, el 2010. Anteriorment havia estat director de programes de recerca del Col·legi Internacional de Filosofia, director de la unitat de recerca de Coneixements, Organitzacions i Sistemes Tècnics i director general adjunt de l'Institut Nacional Audiovisual (INA) francès. Autor d'una extensa bibliografia, el seu treball més conegut són els tres volums de *La técnica y el tiempo*, publicats en castellà per Hiru el 2002, 2003 i 2004.

Xavier Binefa és un expert en intel·ligència artificial, professor associat al Departament de Tecnologies de la Informació i la Comunicació de la Universitat Pompeu Fabra (UPF) i president del Departament. És llicenciat en Matemàtiques per la Universitat de Barcelona (1976) i en Enginyeria Informàtica per la Universitat Autònoma de Barcelona (1988), i és doctor en Visió per Computador per la Universitat Autònoma de Barcelona (1996). A la UPF dirigeix el grup de recerca en Tecnologies de Mitjans Cognitius (CMTech). El seu camp d'anàlisi se centra al voltant del contingut visual transmès pel moviment del cos humà, inclosos els gestos i les expressions.



Bernard
Stiegler

No sé si coneixeu aquesta figura, és molt i molt famosa: es diu Stephen Hawking i és un gran savi que treballa a la Universitat de Cambridge, és físic. No comparteixo sempre les seves idees en física, però sigui com sigui és un savi descomunal. Necessita molta assistència dels autòmats, utilitza molt la intel·ligència artificial i ens diu que ens hauríem de preocupar del que aquesta està produint, en definitiva, ens hauríem d'interessar d'una manera seria pels interrogants que planteja la intel·ligència artificial.

Bill Gates també ha dit que la intel·ligència artificial planteja problemes, bé, no només la intel·ligència artificial, sinó el que ell anomena el *software substitution*. Per exemple, el 13 de març de 2014 va dir en una escola d'empresa de Washington que hi haurien moltíssims llocs de treball que es destruirien per culpa del *software substitution*. I això és també el que va declarar a França, per exemple, Hubert Guillot, que és tot un especialista en aquestes qüestions i en tot el que produeix la tecnologia digital: «Mireu, això no només afecta, com sovint creiem, els conductors de camions o de taxis, també afecta els juristes, els doctors i, finalment, a tothom. Tothom estarà, en més o menys mesura, exposat a l'automatització i algunes feines simplement i purament desapareixeran». Això és precisament el que jo ja havia treballat al Centre Pompidou fa quatre anys en un col·loqui que va tenir lloc el mes de desembre de 2014 en què havia convidat amb especialistes de tot França i també d'altres països amb motiu de la publicació d'un informe del MIT que deia que als Estats Units el 47% dels llocs de treball eren potencialment automatitzables. I vam debatre aquesta hipòtesi amb especialistes de l'ocupació, del treball i de l'economia industrial de París.

Aquest tema és el que a vegades s'anomena la societat automàtica o fins i tot la *data economy*, i la qüestió de l'automatització no ateny només els robots, també ateny els algoritmes en general. De fet, els robots només són una petita part de la qüestió. Aquesta qüestió planteja problemes econòmics, però també en planteja uns de molt més fonamentals que no són els econòmics i que s'han fet evidents, per exemple, en un text de Frédéric Kaplan, que és un matemàtic, un polítècnic, un informàtic que fa classes avui en dia a l'Escola Politècnica de Lausana i que explicava que Google, amb els seus algoritmes, és capaç de fer coses absolutament extraordinàries i de donar-nos les respostes. Fa una estoneta hem cercat una novel·la de Miguel de Unamuno i l'hem trobada en 0,06 segons, és fantàstic! No funciona a la velocitat de la llum, però sí que ho fa a una velocitat extremadament propera a la de la llum. Ara bé, el problema és que funciona calculant les mitjanes comportamentals. És a dir, que dona valor a les maneres de parlar mitjanes del xinès, de l'anglès, del francès. I això és un petit problema perquè tots els qui han estudiat lingüística saben que els canvis lingüístics es produeixen per les excepcions i no pas per les mitjanes. Les excepcions són els poetes, els escriptors, però també la criada de Marcel Proust, per exemple. Marcel Proust explicava que la

seva criada tenia una manera de parlar molt especial i que això l'inspirava. Les excepcions són les que fan evolucionar la llengua. Així doncs, Frédéric Kaplan en aquest text també diu: «Fixeu-vos, cada vegada feu més faltes d'ortografia perquè cada vegada esteu més controlats per uns autòmats que us corregeixen automàticament tot el que escriviu. Fins i tot abans no hagieu acabat d'escriure una paraula, que el sistema ja l'ha completada, encara que potser no fos la que volíeu fer servir, però tot i així acabareu utilitzant aquella paraula. El sistema us l'ha proposada perquè això correspon al *business model* de Google. Perquè és una paraula que ha venut, ja que Google ven les paraules a subhasta. I us farà canviar la vostra trajectòria lingüística».

En qualsevol cas, el que Kaplan diu és que això produeix una pèrdua de competències ortogràfiques, una reducció de la diversitat semàntica i, en última instància, una pèrdua del saber lingüístic. I això és un problema enorme. És enorme i és un cas particular propi del segle XXI a partir d'una qüestió que es plantejava Sòcrates en el llibre *Fedre* de Plató. En aquest llibre, Sòcrates, que debat amb un jove atenès que s'anomena Fedre, parla de les virtuts i els defectes de l'escriptura. I diu: «Bé, és clar que l'escriptura és formidable, des que tenim l'escriptura podem memoritzar coses, podem registrar les traces de l'activitat de les estrelles, podem escriure lleis, hem pogut crear, doncs, la justícia, la justícia política de la ciutat grega, etcètera. Però el problema és que aquesta exteriorització de la memòria que produïm a l'escriptura, cal que, per exemple, tu Fedre», s'adreça a aquest jove Fedre que, de fet, acabza de tornar d'escoltar un sofista, que s'anomena Lísies. Ha tornat d'haver escoltat aquest sofista amb un llibre sota el braç; bé, no és un llibre, és un rotlle, un papir. I sobre aquest rotlle, Sòcrates li pregunta: «Què hi ha escrit en aquest rotlle?». Doncs bé, hi ha un discurs sobre l'amor. I diu: «Però per què t'atabales? Perquè ara et diré què és l'amor». I diu: «Però com em pots dir què és l'amor? Què em diràs?». Doncs resulta que es posa a llegir. Treu el rotlle i comença a llegir: «Diré el que ha dit Lísies». Sòcrates li diu: «Ah, no, això és el que Lísies diu que és l'amor. Però, i tu? Què és l'amor, per tu?». I Llavors Fedre diu: «No ho sé pas». I Sòcrates li diu: «Llavors em vols dir què és l'amor quan no saps què és l'amor; això vol dir que o bé ets un mentider o bé ets algú que creu saber què és una cosa, però que en realitat no sap res».

Aquest és el problema del fàrmac, que Jacques Derrida ha fet molt famós en comentar aquest text de Plató i en explicar que l'escriptura és un fàrmac. En grec, *farmac* vol dir *droma*, droga en el sentit d'un medicament. Això permet que em curi; per exemple, els antibiòtics permeten que em curi, però, si no sé utilitzar bé els antibiòtics, això pot fer augmentar la resistència dels bacteris i, de fet, això em pot conduir a la mort. Ja deveu saber que, per desgràcia, la tuberculosi, per exemple, està tornant. S'està desenvolupant precisament ara perquè fem servir els antibiòtics de qualsevol

manera. I estem creant unes soques, no només de la tuberculosi, de moltes altres malalties, que són resistents als antibiòtics.

Sòcrates diu, a cavall dels segles v i iv aC, que la tècnica en general, i l'escriptura en particular, són un *fàrmac*. Cal parar-hi molta atenció. Això és molt útil perquè permet fer coses extraordinàries; però, si no ho tenim en compte, també ho pot destruir tot. El que diu Sòcrates de la tècnica, de l'escriptura, també val per als antibiòtics i per a Google, així com per als algoritmes. Si no hi prestem atenció, la nostra societat acabarà essent destruïda per l'automatització. No m'entriegueu malament, no estic en contra de l'automatització, de cap manera; crec que no tenim elecció, ja que hem de resoldre uns problemes molt grans i necessitem autòmats perquè ens ajudin a resoldre aquests problemes; el futur econòmic és l'automatització, però amb una condició: que l'automatització serveixi per fer créixer la nostra intel·ligència, no per fer-nos encara més idiotes. Perquè, ara com

**“Tots els qui han
estudiat lingüística saben
que els canvis lingüístics es
produexen per les excepcions
i no pas per les mitjanes.”**

ara, això és el que passa. Avui en dia, ja ho deveu saber, el quotient intel·lectual mundial està baixant en picat. Sobretot des de fa deu anys. Des que la pràctica d'aquestes tecnologies es desenvolupa, principalment. Però no només per això, també hi ha alteradors endocrins que fan que el desenvolupament cerebral dels nadons cada vegada es destrueixi més, diguem-ne que es «limita», amb aquests alteradors endocrins. I això és molt greu.

Doncs bé, la qüestió que hi ha al darrere de tot això és el que anomenem augment de l'home. *Enhancement*, com diu Allen Buchanan, que és un filòsof de la Universitat de Duke amb qui no combrego gens. No és que ell sigui exactament transhumanista, però diguem que està força proper al moviment transhumanista, o posthumanista, i diu que l'home s'augmenta. Llavors, el que intento demostrar avui en dia que l'home s'està augmentant és que l'home sempre s'ha augmentat. Per exemple, això és el que descriu l'evolució de l'home entre fa 2 milions d'anys i

uns 40.000 anys. És l'inici de l'hominització. Els *anthropos*, fins i tot fa 3 milions d'anys. Què és el que anomenem *home* quan contemplen l'ésser humà des del punt de vista d'un antropòleg? André Leroi-Gourhan, un gran prehistòriador francès, proposa el següent. L'home és principalment un ésser que desenvolupa tecnologies, queafegeix al seu cos òrgans artificials. Al principi, en aquella època, era sílex tallat. Ho fa donant a la mà una funció ja no només de motricitat, com la mona que té una mà amb què corre encara a quatre potes, sinó una funció de fabricació. La mà és un òrgan que serveix per produir altres òrgans. Òrgans artificials. Sense aquests òrgans artificials, l'home no és viable. No pot viure. I com que, amb els seus òrgans artificials, produeix una demografia cada vegada més important, cada vegada té més problemes que ha de resoldre, més complexitats que ha de tractar i, per tant, es veu obligat sempre a desenvolupar noves tècniques per resoldre els problemes que creen aquestes tècniques.

En aquesta evolució, diria que al final d'aquesta evolució, del que s'anomenen els *neoanthropos*, al damunt de tot hi ha l'home de Neandertal, apareixen les tècniques del Paleolític superior, d'exteriorització dels continguts mentals. Hi ha uns baix relleus que daten de fa 35.000 anys, a la cova de Chauvet, i que us ofereixen la possibilitat de veure el que observava la humanitat fa 35.000 anys. Així doncs, us podeu fer una idea de què hi tenien, al cap. Això és extremadament important. És l'origen del que acabarà conduint a l'escriptura. Aquesta escriptura és l'escriptura ideogràfica, ideogramàtica, que és l'origen de la Xina. La Xina és un imperi que fa gairebé 5.000 anys que dura, un imperi que és molt poderós perquè té aquesta tecnologia de la memòria artificial que criticava Plató, l'escriptura, i que ha sabut desenvolupar una durabilitat que a partir de llavors s'ha anat transformant en profunditat des d'aquell precís moment, però mantenint l'escriptura des dels inicis de l'imperi.

Però nosaltres som a Occident, no som a la Xina, i hem desenvolupat una escriptura alfabetica, que a partir del segle XVI s'ha convertit en una escriptura impresa. I que ha donat com a resultat biblioteques on hi ha unes quantitats enormes de memòries que es conserven segons una forma organitzada i que produeixen el que s'anomena saber. Occident ha conquerit el món sencer, inclosa la Xina (tot i que ara ja no, ara és la Xina qui conquerirà Occident). Però fins ara, la Xina havia estat conquerida per Occident. I això va ser gràcies a la força intel·lectual d'Occident. No va ser la seva força militar; ja que la seva força militar estava lligada a la força intel·lectual. Perquè l'exèrcit anglès, per exemple, ho va entendre molt bé, la Royal Academy la va crear a Anglaterra la Marina militar i per aquesta raó, per cert, els anglesos van derrotar Napoleó, perquè hi havia una força intel·lectual extraordinària.

Aquesta exteriorització del saber intel·lectual evoluciona en el segle XIX, i ja abans al segle XVIII. Per exemple, contribueix a la producció del que s'anomena l'ànec de Vaucanson, un ànec artificial que, potser ja ho sabeu, menja, dige-

reix, defeca i que, de fet, està guiat per una espècie de robot. Bé, no és un robot, és un automatisme, que al final acabarà essent l'origen d'una altra màquina que, en realitat, és l'origen dels ordinadors. Però en un principi és un teler el que permet programar el comportament d'una màquina, canviant de programa, si canviem les targetes perforades. Això portarà en el segle XIX al desenvolupament de màquines eina que seran uns artefactes que cada vegada són més capaços de fer feines de manera automatitzada. Després hi ha la màquina de *unit record equipment*, que és l'origen d'IBM (la primera màquina mecanogràfica data del 1881, la d'IBM és del 1904). I això és el que finalment ens portarà a la societat en què som ara.

Aquesta és una història que comença a l'època prehistòrica i que desemboca en el que s'anomena *data center* i en el *cloud computing*. Aquesta transformació és la causa de la possibilitat de Google, el fet que fa que Google pugui treballar d'aquesta manera, desenvolupar amb algoritmes una anàlisi lingüística extremament eficaç, ja que té totes les memòries dels comportaments lingüístics de tothom que estigui connectat a un telèfon intel·ligent. Segur que vosaltres teniu, igual que jo, un telèfon intel·ligent a la butxaca. Un telèfon intel·ligent és això; és una màquina que és més potent que els ordinadors de la dècada de 1960 de les empreses més grans. Teniu a la butxaca unes màquines més potents que les màquines més grans de la dècada de 1960. I som 3.500 milions de terrícoles que tenim màquines d'aquestes, que utilitzem sense treva. Per exemple, aquesta màquina d'allà està dient al meu operador que jo soc a Barcelona. A mi no em serveix de res, però ell m'assenyala que soc a Barcelona. I no només que soc a Barcelona, sinó que soc a dins de Barcelona Activa. Perquè estic localitzat amb total precisió, així que ja sé on soc. L'NSA també sap on soc i analitza tots els meus missatges, etcètera. Com ja sabeu, això ho hem descobert gràcies a Edward Snowden.

Això és el que està transformant la societat a gran velocitat, ja que hi ha 3.500 milions de terrícoles connectats tots alhora i analitzats permanentment per algoritmes que poden funcionar a 200 milions de metres per segon, és a dir, 4 milions a vegades més ràpid que vosaltres i que jo (ja que una màquina com aquesta pot funcionar a 200 milions de metres per segon, en la memòria central o a les xarxes de fibra òptica). El vostre sistema nerviós funciona a 60 metres per segon, llavors vol dir que va 4 milions a vegades més ràpid que vosaltres, i que nosaltres, llavors va per davant nostre i ens transforma. Hem d'adop-
tar comportaments que no són els comportaments que teníem la intenció de desenvolupar. I de seguida veurem que això planteja un gran problema, com el problema que describia Frédéric Kaplan en relació amb el llenguatge: això engendra entropia, això és el que anomenem entropia.

L'entropia es comença a desenvolupar a gran velocitat amb aquesta tecnologia i la cosa anirà a pitjor amb les *smart cities* que posen captadors per-

tot, que ho analitzen absolutament tot, no només el comportament de les persones, sinó també el comportament dels objectes, el que s'anomena *the Internet of things* i que permet, per exemple ara, amb la *building information management*, tenir xips fins i tot en els blocs de formigó, als materials de construcció, etcètera. Tot està digitalitzat. Absolutament tot. I amb tot això, evidentment, ara hi ha el cotxe automàtic, que està cridat a desenvolupar-se els propers anys —és el que Google està desenvolupant ara—, i tot pertany al que s'anomenava abans *data deluge*, el diluvi de dades, i que avui en dia s'anomena *big data*.

Què és el *big data*? És el que suposa un problema que s'ensenya en un text de Chris Anderson del 2008. Chris Anderson és un físic de Stanford que s'ha convertit en un empresari molt i molt famós; ha fundat la revista *Wired*. També ha llançat els *makers*. I en aquesta revista del 2008 escriu, en el número del mes de juny, que, si ens fixem en Google (parla del mateix que Frédéric Kaplan), és fantàstic, Google. Diu, per exemple, que podem llegir del xinès, amb Google, que ara funciona molt i molt bé; fa uns quants anys no funcionava bé del tot sempre, però avui en dia funciona molt i molt bé, és increíble. Podem llegir del xinès. Així doncs, ja no necessitem professors de xinès. I diu que anem a visitar el laboratori de recerca de Google, a MountainView. No hi ha cap lingüista. I no hi ha ningú que parli xinès. Tradueixen del xinès però no hi ha ningú que el parli. És només amb els algoritmes que fan estadístiques amb les cadenes de Márkov i que són capaços de produir probabilitats amb això. Per això, és clar que hi ha errors, perquè sempre hi ha un factor d'error del 0,01%, però gairebé sempre l'encerten. Així doncs, són capaços de traduir del xinès.

La conclusió que n'extreu Chris Anderson és que ja no calen els lingüistes. Tanquem els departaments de Lingüística perquè ja no serveixen per a res. Ja no els necessitem, només ens calen *data scientists*. I diu: «Fixeu-vos-hi, hi ha hagut una crisi de grip aviària. L'OMS ha fet prediccions que eren falses. Google ha credit molt millor la grip aviària que no pas l'OMS, és a dir, que els biòlegs i els metges. Ja no necessitem biòlegs ni metges! Necessitem *data scientists* especialitzats en medicina». A en Chris Anderson se l'ha escoltat molt. Si aneu a Berkeley, per exemple, s'han tancat departaments sencers de llengües que s'han substituït per departaments de *data scientists*. I això és una catàstrofe. És catastròfic perquè què ens indica, això? El títol del seu article és: *The End of Theory*. Ens diu: ja no necessitem la teoria. No necessitem més la teoria perquè els algoritmes permeten produir amb eficàcia resultats molt millors que les teories. Per exemple, les teories dels lingüistes, ja no les necessitem. Les teories dels biòlegs o dels metges, tampoc no les necessitem. Doncs bé, això és fals. És rotundament fals. Perquè precisament el que demonstra Frédéric Kaplan és que el desenvolupament de tot això produceix un empobriment de les llengües i que cal que hi hagi una teoria per limitar

aquest empobriment i, de fet, per lluitar contra l'entropia. La teoria és el que permet lluitar contra l'entropia.

Hi ha un autor que ens parla de l'entropia i la destrucció de la teoria: Alan Greenspan. El 2008, el mateix any, el Senat nord-americà el va citar, a Washington, perquè comparegués davant una comissió que estudiava les causes de l'enorme crac financer d'aquell any. Mentre s'explicava en aquell entorn, deia: «No em podeu acusar perquè he seguit les recomanacions de tres premis Nobel que deien que es podien automatitzar completament els algoritmes dels fluxos financers i els càlculs dels riscos. Així que jo he fet el que deien els científics». I afegia: «El problema és que ja no són teòrics, no tenen cap teoria, ja no saben el que es diuen, ja no saben ni com funciona, ningú no sap com funciona». El que diu Greenspan és ben bé el que diu Sòcrates a Fedre: «Compte, si deixes que tot surti a l'exterior, perdràs el teu saber». També és el que diu Karl Marx el 1848 en un llibre que s'anomena *El manifest comunista*, quan afirma: «Totes les persones que treballen en les empreses industrials seran proletaritzades». *Proletaritzat* en el sentit que explica ben clarament: «hauran perdut el seu saber fer». Diu: «Això començarà amb els obrers, els obrers perdran el seu saber fer, ja només sabran servir a les màquines i fer el que els diu la màquina». Després, això arribarà als càrrecs intermedis, després als enginyers i finalment arribarà fins al *boss*. El *boss* és Alan Greenspan. Ja no sap com funciona el sistema. Ningú no sap com funciona. I això té unes conseqüències molt greus. Això passava el 2008. És una foto de la crisi del 2008. I dona com a resultat un capitalisme pulsional que fa qualsevol cosa. Que es limita a seguir els algoritmes i que perd el nord.

Així doncs, he vingut per parlar-vos de la raó. Crec que hem de tornar cap a la raó. I de la raó és de què parla un gran matemàtic anglès, que també era filòsof, Alfred Whitehead, en el seu llibre (que us recomano que llegiu, que és molt fàcil de llegir; Whitehead és extremament difícil, però aquell llibre és molt fàcil de llegir). Són unes conferències públiques que va fer, on parla del que anomena «la funció de la raó» i on afirma que la raó hi és per produir bifurcations. Nosaltres, els éssers humans, vivim en un món que transformem permanentment i les nostres transformacions engendren pertorbacions en aquest món i, amb la nostra raó, hem d'introduir bifurcations. *Bifuració* és un mot que utilitza la teoria dels sistemes per designar el que jo anomeno *neguentropia*: la lluita contra l'entropia. La funció de la raó, diu Whitehead, és la de lluitar contra l'entropia. Whitehead és un estudiós de la física i les matemàtiques i sap que l'univers en expansió és entròpic, que la vida lluita contra l'entropia. Diu que l'ésser humà té uns poders molt més grans que els poders dels éssers vius, i la filosofia en especial, les matemàtiques, la física... serveixen per limitar l'entropia. De fet, per entendre el que diu

Whitehead cal enllaçar-ho amb un fragment d'Emmanuel Kant, que sovint l'anomenen la fundació epistemològica de la física moderna, de la ciència moderna i del pensament modern. Què diu Emmanuel Kant, en aquest text? És molt important llegir-lo. Us convido a llegir-lo ara mateix encara que sigui un llibre molt difícil de llegir: jo mateix he trigat gairebé 25 anys a comprendre'l, i mira que soc professional de la filosofia i m'han calgut 25 anys per començar a dir-me: «Ah, començo a comprendre el que diu Kant». I és que és un text realment difícil. Però d'aquest text us n'intentaré donar les claus principals, al meu entendre. Kant afirma que el pensament es basa en funcions. Ell no les anomena funcions, ell les anomena *facultats*. Diu que un pensament serveix per jutjar. Per jutjar des d'un punt de vista teòric, per exemple, en el domini de la física; per jutjar des d'un punt de vista moral, que és el que ell anomena la raó pràctica, o per jutjar des d'un punt de vista estètic, per exemple, la bellesa d'una obra d'art o d'un paisatge. Creu que el judici es fa possible gràcies a quatre funcions: la intuïció (és a dir, la percepció de les dades), l'enteniment (és a dir, la capacitat de produir categories, que permetran qualificar les dades de la intuïció), la imaginació (que posa en relació la intuïció i l'enteniment) i la raó (que decideix, a partir de les dades que li proporciona l'enteniment).

Avui en dia, el que hem fet amb els algoritmes és que hem posat a dins les màquines les funcions de l'enteniment. L'enteniment és sobretot una facultat analítica que permet, per exemple, categoritzar, controlar, comptar (doncs bé, això en anglès s'anomena un *computer*, que vol dir una calculadora) i, gràcies a l'àlgebra de Boole i a un determinat nombre de teòrics, hem pogut transformar la lògica en lògica matemàtica, és una lògica que és capaç, sobretot i en especial amb els nombres binaris, de fer uns càlculs de taules de veritat, etcètera. Hem pogut automatitzar l'enteniment. Però Kant diu que hem d'anar amb compte perquè l'enteniment no és la raó. No és correcte creure que perquè puguem automatitzar l'enteniment també puguem automatitzar el judici. Perquè el judici sempre és una relació entre l'enteniment i la raó. I la raó no es pot automatitzar. La raó és la interpretació. És el fet que en un moment determinat interpreti una situació i la interpreti per a quina raó? Per canviar-la. Per millorar-la. Els algoritmes no poden millorar les situacions. Poden descriure-les, tractar-les i extreure'n les conseqüències analítiques. Per exemple, el virus de la grip circula així, més o menys se'n poden fer estadístiques dient que hi ha certes possibilitats. Després, es poden prendre decisions sobre com actuarem, es tracta d'un problema mèdic, no és un problema algorítmic. O bé es pot prendre una decisió sobre una traducció en lingüística, al cap i a la fi sempre hi ha l'intèrpret.

Nosaltres sostenenim que la qüestió, la funció de la raó, és produir neguentropia. És a dir, lluitar contra l'entropia. L'entropia és la dissipació d'energia

que produeix desorganització. Això és el que destrueix totes les organitzacions. Evidentment, l'entropia és a tot arreu. Hi ha tres nivells d'entropia. Hi ha l'entropia física, que és el que s'anomena la termodinàmica, i des de Hubble sabem que el mateix univers és una extensió entròpica, això s'anomena l'univers en expansió. Hi ha l'entropia biològica, que és la destrucció de la biodiversitat. Fet que, per desgràcia, és un problema gravíssim que tenim avui en dia perquè estem destruint en aquests moments la biodiversitat d'una manera extremadament greu i els 15.000 investigadors que han publicat la crida fa quinze dies afirmen que hem arribat a un punt irreversible i que ens acabarem carregant la nostra mateixa vida. I en tercer lloc hi ha l'entropia informàtica. L'entropia informàtica és la que produeix, amb el càlcul informàtic, una estandardització dels comportaments, i això propicia que ja no sapiguem parlar, que ja no sapiguem escriure sense fer faltes d'ortografia, perquè hem perdut les competències ortogràfiques, etcètera. I finalment això fa baixar el QI, disminueix la diversitat (perquè la diversitat és necessària per a la vida, això s'anomena biodiversitat, però també per al pensament, jo a això ho anomeno *noodiversitat*, la diversitat espiritual).

Aquests són els temes que estudio en un grup que s'anomena Digital Studies Network, que és un grup internacional, obert. Treballem amb persones d'arreu del món. Per què? Perquè pensem que cal tornar-nos a plantejar les qüestions d'epistemologia d'Emmanuel Kant a l'era dels algoritmes i replantejar-nos-les completament. És el que ja deia Norbert Wiener el 1948 en un text que molta gent cita, però que sovint em pregunto si han llegit de veritat. Norbert Wiener és el fundador de la cibernètica, és a dir, ell és a l'inici de tot el que parlem ara. Juntament amb Von Neumann. Norbert Wiener i Von Neumann són els fundadors de l'algorítmica contemporània. Què diu Wiener en el text? Diu que la qüestió de l'home és l'entropia i la neguentropia. Comença així, és a la primera pàgina. Afirma que si no posem els ordinadors al servei de la neguentropia, llavors es posaran al servei de l'entropia. Afirma que cal parar atenció a la cibernètica i als ordinadors. Declara: «Jo només soc el teòric, he desenvolupat tot això, però us adverteixo». Diu: «Ho necessitem realment perquè tenim uns problemes molt greus per resoldre, però al mateix temps ens hem de replantejar l'economia, la política, el saber, etcètera».

Així doncs, penso que, en especial des que es va crear la World Wide Web... Qui la va crear? Els europeus. El 1989, el Centre d'Estudis i Recerca Nuclear de Ginebra va llançar tot un treball que va conduir el 1993 a la publicació d'un conjunt de programaris que s'anomenaven World Wide Web. I, per desgràcia, els Estats Units, sobretot Silicon Valley, han estat els qui han explotat el World Wide Web. L'origen de Silicon Valley no és internet, de cap manera. Internet data del 1970. El World Wide Web és una invenció europea. Però els europeus no van ser capaços d'explotar aquesta tecnologia. Aquesta tecnologia tenia la

finalitat de produir neguentropia. Tim Berners-Lee, amb qui he treballat diverses vegades, havia desenvolupat aquesta tecnologia. Amb quina finalitat? Per augmentar el debat entre els científics, és a dir, la noodiversitat, la diversitat dels punts de vista dels físics que treballen en física nuclear. Però els americans són qui ho han sabut explotar. I han descobert les conseqüències de tot això gràcies a Edward Snowden quan aquest va declarar: «Angela Merkel està sota supervisió de l'NSA». I això és el que, per exemple, va portar la senyora Neelie Kroes, que era la comissària europea encarregada de la digitalització, a dir: «Cal que Europa torni a recuperar l'impuls i desenvolupi una nova política». Però, de fet, això no ha succeït. Això no ha passat i sempre estem intentant imitar Silicon Valley, cosa que és un error gravíssim perquè, a més, Silicon Valley és insostenible, ja que produeix un capitalisme de predació que no és sostenible en el temps. Qui guanya moltíssims moltíssims diners, però sense redistribuir-los, no reconstitueix la producció del valor, i llavors dona com a resultat un capitalisme insostenible.

A Digital Studies Network treballem sobre nous models de plataformes. Per exemple, a les classes que faig a la Universitat de Compiègne, demano als estudiants que prenguin apunts fent servir una plataforma que s'inspira en els principis originals del web. Per què? Per crear diàlegs, confrontacions, controvèrsies entre els alumnes. I en aquests moments treballo a Plaine Commune per estendre aquesta pràctica a tota mena de pràctiques: municipals, comercials, etcètera, sobre el terreny amb les empreses Orange i Dassault Systèmes, per desenvolupar-la com un nou model europeu, que ja no és el model de la *data economy* ni de les plataformes d'Amazon o Google, sinó un model que es basa en la posada en valor de la diversitat.

Per concebre això cal tornar a una història que va començar al segle XVIII amb la República de les Lletres. Cal comprendre la República de les Lletres (això descriu els intercanvis epistolars que eren l'origen de la República de les Lletres del segle XVIII, al principi del segle XVIII). Nosaltres avui en dia som 3.500 milions de terrícoles que ens comuniquem tota l'estona sense parar. Però en unes condicions del tot diferents. Això ja no és la República de les Lletres, és la República Digital. I cal que aconseguim replantejar-nos completament les nostres categories jurídiques, polítiques, econòmiques, etcètera en aquest context. I això, evidentment, suposa que treballem per tornar a tenir en consideració tot el que hi passa. Ara hi ha la República Digital, que de moment no és gens una república, és més aviat una privatització generalitzada que fa que ja no hi hagi coses públiques, no hi ha res públic; de fet, tot està privatitzat, fins i tot la nostra intimitat, perquè pertany a Facebook, si us connecteu a Facebook, i això és una catàstrofe d'una magnitud enorme perquè és productora d'entropia. Quan dic això, no parlo en contra de la propietat. Això és un altre tema. Parlo del problema de l'entropia i l'estandardització. Vosaltres us estandarditzeu a Facebook i això és molt i molt greu.

Això transforma profundament, d'altra banda, el que va signar l'any 1933 Roosevelt i que va ser l'origen del que s'ha anomenat el keynesianisme. El keynesianisme d'on prové? L'aparició de l'*assembly line* (*assembly line*, el treball en cadena, també anomenat taylorisme) havia permès crear moltíssima ocupació i aquesta ocupació permetia la redistribució a través de l'ocupació, ja que els autòmats necessitaven treballadors, vaja, empleats. Però avui en dia ens trobem en un sistema que s'està automatitzant a una gran velocitat i que condueix a una automatització total i generalitzada on ja no hi ha persones! Vaig visitar una fàbrica de Mercedes fa set o vuit anys, les fàbriques de motorització de Mercedes de Munic: no hi ha obrers, no hi ha ningú. Hi ha uns quants enginyers que dirigeixen un quadre de comandament. Hi ha alguns treballadors de manteniment. Són persones que reparen els robots. Però són unes quantes desenes de treballadors. Abans hi havia desenes de milers de treballadors. A Shenzhen, a 200 quilòmetres al sud del lloc on faig de professor a la Xina, l'any passat Foxcom va substituir 100.000 treballadors per robots. Després d'haver invertit 17.000 milions de dòlars fa dos anys amb Google per desenvolupar robots. La finalitat de Foxcom és suprimir 1,5 milions de llocs de treball en una fàbrica. A la fàbrica de Shenzhen és on es fabriquen aquestes màquines.

Així doncs, ens enfrontem a una immensa transformació en què els treballadors desapareixen, els treballadors i els empleats. Es veuen substituïts pels robots i, per tant, és imprescindible que reinventem un dispositiu i que en descrivim la base. I aquesta base ha de ser una reinteriorització de la tecnologia.

Per exemple, una nena que està aprenent a escriure, què fa? Interioritza el que es produeix a dins la màquina, a l'interior del seu cervell, i amb aquesta interiorització la nena crea una comunitat amb altres persones que saben llegir i escriure, crea una comunitat de saber. La nena s'automatitza. Aprendre a escriure és automatitzar el propi comportament. Quan llegiu un text, llegiu d'una manera molt, molt, molt automàtica, ni us n'adoneu, és totalment automàtic. I aquesta automatització és la condició de la desautomatització, que s'anomena interpretació.

Passa el mateix si observeu un gran pianista, com ara Glenn Gould, que era un virtuós. Tenia una capacitat de tocar el piano absolutament increíble. Era un autòmat. Però aquest autòmat estava tan automatitzat que tenia la capacitat de desautomatitzar-se. És a dir, tenia la capacitat de produir una bifurcació. Glenn Gould tocava Johann Sebastian Bach com no ho havia fet mai ningú abans i va renovar per complet la comprensió de què era la música barroca (no només la música barroca, naturalment).

Passa el mateix amb els pilots de les curses. Diguem un pilot que conduceix a 400 km/h. He treballat amb Dassault Systèmes, amb l'equip que ha treballat per

a Peugeot-Citroën, per a l'escuderia de curses de Peugeot-Citroën. I què m'han explicat? Una persona que va a 400 km/h, que té l'assistència d'un ordinador de bord, amb quinze persones més que també van a 400 km/h en un circuit de curses, doncs bé, si no ha doblegat, sotmès totalment el cos, el cervell, als automatismes del cotxe, destrueix a tothom. Hi ha un accident. És extremadament perillós. De la mateixa manera que els pilots dels avions que agafeu ara. Encara més que els pilots. Però el que fa que el pilot de cotxes guanyi la cursa és que en un moment determinat farà alguna cosa que el desautomatitzarà. I agafarà més velocitat que la resta de pilots i guanyarà la cursa. A vegades, això crea accidents molt espectaculars. I a vegades això provoca moltes morts.

El que us vull dir és que la humanitat és essencialment el que permet desautomatitzar-se de l'automatització. Stephen Hawking és un director d'orquestra. He treballat amb una antropòloga que es diu Hélène Mialet i que ha fet un estudi antropològic complet sobre Stephen Hawking. Ha treballat amb ell, l'ha anat a visitar... Stephen Hawking dirigeix una orquestra de cinquanta instrumentistes. Que són informàtics, enginyers, etcètera amb qui treballa. No parla, perquè no pot parlar. Té una discapacitat extraordinària. Normalment, en la vida darwiniana, hauria desaparegut immediatament, i mira que és un dels homes més importants del món. Per què? Perquè ha aconseguit utilitzar els autòmats per produir què? La desautomatització.

Llavors això és el que jo mantinc, amb amics com David Bates, per exemple, que és un gran pensador sobre aquestes qüestions de la Universitat de Berkeley amb qui treballo, i basant-me en la nova antropologia americana, que a través de diverses obres mostra que l'home és, de fet, un ésser tècnic i sempre són les disposicions entre la societat, la tècnica i els individus allò que fa que les societats tinguin futur. I a vegades demostren que hi ha societats que desapareixen. L'home de Neandertal, per exemple, va desaparèixer de cop i volta. I això és també el que ha analitzat l'australí Kim Sterelny. Doncs bé, totes aquestes persones demostren que la memòria va més enllà del cervell, està exterioritzada. En un article que podeu llegir a *Nature* afirmen que la memòria, la història és, de fet, als còdols, als objectes... No és al nostre cervell. No és al nostre cervell on passen les coses. En canvi, cal interioritzar el que passa entre els òrgans, entre els cervells, per què? Per utilitzar el nostre cervell, per ser capaços de prendre decisions col·lectivament. Poder fer la desautomatització, produir neguentropia.

És el que estem intentant posar en marxa sobre un terreny que s'anomena Plaine Commune. En aquest territori, que té molts problemes, on l'atur és molt elevat, estem treballant per intentar imaginar, a través del que anomenem la càtedra de recerca contributiva, és a dir, un grup d'investigadors, que són economistes, matemàtics, juristes, biòlegs, urbanistes, filòsofs, etcètera. Hem contractat joves investigadors i els hem donat un programa que podeu trobar en línia. És un programa que explica que l'economia del demà és una economia que ha de lluitar

contra l'Entropocè, és a dir, contra l'augment de l'entropia. I que aquest increment de l'entropia ens ha de condir a canviar la nostra visió de l'economia i del que s'anomena la riquesa. Adam Smith afirma que la riquesa és el valor calculable, és el que anomenem el valor d'intercanvi, que el produceix la fàbrica, mitjançant la divisió del treball, l'estandardització, etcètera.

Avui en dia, el valor cal considerar-lo des de la perspectiva d'Amartya Sen, de qui parlavem fa un moment, que és un economista indi que va fer un descobriment extraordinari a Bangladesh. Va descobrir que els habitants de Bangladesh, durant un període de fam, una fam terrible, tenien més esperança de vida que els habitants de Harlem. Cosa que és molt paradoxal. I va treballar durant quatre anys per descobrir quina era la causa. He dit «els habitants», però no és veritat. Eren els homes, perquè les dones, hi havia molts parts en què morien i els nadons també. No hi havia maternitats, ni aigua corrent; de fet, no hi havia res. Ni medicaments, ni metges, res de res. Així doncs, hi havia una mortalitat maternal i infantil molt important. Però els homes vivien més temps que els habitants de Harlem. I va intentar comprendre aquest fenomen. Durant quatre anys va treballar i es va adonar que els homes tenien la capacitat de desenvolupar els seus sabers. Ell ho anomena les seves *capabilities*, en anglès. Això designa el saber viure, així com el saber fer i els sabers espirituals. I llavors, tenien una capacitat, per fer què? Per produir neguentropia. És a dir, en una situació de carestia d'aliments, de fam absoluta, encara tenien la capacitat de viure més temps que els habitants de Harlem. I no només això, sinó que Amartya Sen també es va adonar que eren més feliços que els habitants de Harlem. Encara que les seves condicions de vida fossin extremadament difícils.

Llavors, ens diem a nosaltres mateixos que el problema és l'Entropocè en què vivim –l'Entropocè és una era en què l'home s'ha convertit en la primera força tel·lúrica i aquesta força augmenta l'entropia-. Això és el que diuen els 15.000 investigadors que han signat aquesta crida: *Warning to Humanity*, que vol dir «un avís a la humanitat». El darrer avís a la humanitat. És l'últim que us podem donar; després, ja serà massa tard.

El problema de l'economia del demà, la riquesa del demà, no és la riquesa d'Adam Smith, que produceix entropia, és la riquesa d'Amartya Sen, que produceix neguentropia. I això és el que intentem desenvolupar a Plaine Commune, a través d'un treball que consisteix a desenvolupar una economia contributiva, amb industrials, amb grans empreses del gran capitalisme, de les telecomunicacions, de la construcció, de la mecànica automobilística, de l'alimentació... Amb quina finalitat? Per produir una nova economia que es basi en donar valor al saber.

Cal que sortim de l'Entropocè i, per a tal fi, cal invertir la corba del QI altra vegada, cal posar el QI en el bon sentit, ja que ara s'està desplomant. En teniu tot un exemple, d'això, que s'anomena Donald Trump. El senyor Trump, el

president de la primera potència mundial, evidentment és un imbècil, això està més que clar, salta a la vista. I la qüestió és si representa una tendència mundial generalitzada, de la caiguda del quotient intel·lectual. Amb tots els dirigents, com podeu veure, va a la baixa. Per què? Doncs perquè cada vegada depenen més dels sistemes, inclosos els *reality shows* en el cas de Donald Trump, o Twitter. I això provoca una situació catastròfica que cal canviar! Estem destruint la biodiversitat d'una manera extremadament greu fins a tal punt que la base d'aquesta biodiversitat ja no permetrà que es renovi la vida. I, en aquell moment, hi haurà una gran fam, no només a Bangladesh, sinó a tota la Terra. Sobretot tenint en compte que la Terra arribarà als 12.000 milions d'habitants.

Llavors, nosaltres pensem a Plaine Commune que és possible canviar això i que per això hem de negociar un nou contracte social. Aquest nou contracte social és local. És a dir, és neguentòpic. La neguentropia, tots els teòrics us ho diran, sempre és local. No es pot generalitzar. Així doncs, cal produir una economia que destaquï el valor de les localitats. No perquè es repleguin sobre elles mateixes, sinó perquè es desenvolupin intercanvis entre economies locals, perquè precisament, com que són locals, no ho poden pas fer tot. Tenen un interès per fer intercanvis amb els altres. Cal reconsiderar absolutament tota la macroeconomia.

Xavier
Binefa

En la seva exposició ha salvat la tècnica tant des d'un punt de vista històric com el retrat de Stephen Hawking ens diu també les enormes possibilitats que té d'augmentar les capacitats d'una persona disminuïda i, amb l'home augmentat, que també ha comentat, les possibilitats de poder fer que les persones augmentin molt les seves capacitats de tota mena, capacitats sensitives, capacitats organitzatives, de saber el que vol i, en el fons, esperem viure més feliços. El punt que a tots ens preocupa, dins aquest àmbit tecnològic tan accelerat, és: aquesta revolució que ara vivim i que promet ser molt més gran els propers anys, què té de diferent i de temible respecte a les revolucions tecnològiques passades i que fa que generi tanta angoixa?

Bernard
Stiegler

Hi ha molts factors que caldria tenir en compte, de manera que us donaré una resposta parcial.

Evidentment, el primer tema, el coneixeu bé: és la velocitat. És el que anomenem la *disrupció*. El 1993 va aparèixer un llibre que estava dedicat a la disruptió. Les persones escriuen, principalment les de Silicon Valley, per cert –no només elles, però sobretot elles–, que amb aquestes tecnologies podem anar més ràpid que la societat. I podem augmentar les capacitats d'innovació, connectant les persones, i podem curtcircuitar tots els processos de regulació, les lleis, etcètera.

Jo n'he estat testimoni, ja que durant tres anys vaig formar part d'un consell nacional a França, que s'anomena Consell Nacional Digital, on treballàvem conjuntament enginyers, investigadors, homes de negoci, economistes, etcètera, tots especialistes digitals. El Govern francès, els ministres, els diputats, ens plantejaven preguntes, per exemple en relació amb el que Google proposava com a nous serveis. I nosaltres intentàvem donar-los respostes amb molta rapidesa, teníem les tècniques per anar molt més ràpid que, per exemple, un diputat o un ministre, perquè l'Administració nacional, la burocràcia, triga dos, tres o quatre anys per respondre a una qüestió.

Abans, amb les tecnologies clàssiques com la metallúrgia, etcètera, això era possible. Amb les tecnologies digitals cal anar molt més ràpid. Així doncs, havíem preparat mètodes per anar molt més ràpid, de manera que podíem donar resposta a qüestions de dret plantejades per Google en dos o tres mesos. I quan aportàvem la resposta al cap de dos o tres mesos, el problema ja no existia! Google ja havia tret un altre algoritme, ja havia tractat aquesta resposta i, així doncs, havíem de córrer al seu darrere. Ara bé, què fa que una societat sigui duradora, sostenible, *sustainable*, com es diu en anglès? És una societat que sigui capaç de prescriure els seus poders tot limitant-los. Per exemple, hi ha armes, fusells, revòlvers... Aquí a Europa no tenim el dret de dur un revòlver a la butxaca. Per què? Perquè considerem que només els policies, els militars, determinades persones que tinguin una formació poden tenir una arma. Aquí no tenim el dret de comprar un antibiòtic. Als Estats Units, podeu comprar antibiòtics als supermercats. I no esteu obligats a passar per un metge. Us podeu prendre qualsevol cosa. Per exemple, hi va haver un medicament per dormir que finalment van retirar del mercat perquè es van adonar que feia embogir la gent i hi havia persones que començaven a matar els altres, i coses així, perquè aquest medicament els feia parar bojos.

Què vull dir, amb això? Vull dir que sempre tenim la necessitat, en una societat augmentada, és a dir, que desenvolupa nous òrgans artificials, d'un dret. I aquest dret s'ha de debatre. Avui en dia, aquest dret s'exerceix, però és un dret totalment privatitzat que s'exerceix per part dels accionistes. No són ni els directors de les empreses. Larry Page, per exemple, el fundador de Google, és un tipus que té idees interessants, és molt intel·ligent, però no és ell qui mana. Són els accionistes. Als accionistes els és del tot igual el que vulgui Larry Page. [...] Estic segur que Larry Page és sincer. Però els accionistes el que volen és guanyar diners. Molts diners i ben ràpid. I guanyar diners ràpid vol dir curtcircuitar tots els sistemes de regulació. Això és un primer problema.

El segon problema és el que jo indicava citant Emmanuel Kant: l'enteniment ara està automatitzat. A l'època d'Emmanuel Kant hi havia regles per calcular, hi havia els àbacs, hi havia alguns instruments de mesura, però molt poquets. Avui en dia, a la butxaca porteu instruments de mesura. És una

màquina increïble. Per començar, és una màquina científica, que serveix per fer càlculs científics. I avui en dia teniu la possibilitat d'utilitzar tot el que han desenvolupat els físics, els biòlegs... que és a l'abast de tothom. Llavors diem que això és formidable, és la democratització. Però no és veritat. La democratització suposa una escola. Suposa una formació. Per exemple, els grecs, sabem a partir dels treballs d'Henri-Irénée Marrou, que és un historiador de Grècia i Roma, que, l'any 656 aC, els grecs ja tenien escoles, eren obligatòries. Ho sabem perquè s'han trobat arxius del 656 aC on s'explica que és impossible que els infants d'una ciutat no vagin a l'escola. És inconcebible. Encara que estiguessin en guerra, calia garantir-la. Per què? Perquè els grecs deien que cal que tothom aprengui a llegir i a escriure per ser capaços de decidir.

Així doncs, es podrien dir milers d'altres coses. I, en especial, que tot això són tecnologies de càlcul. I si hi ha alguna cosa que els accionistes saben fer és calcular. Els accionistes són sobretot persones que calculen. I avui en dia ens trobem en un món on se'n diu que tot és calculable. És absolutament fals. No és gens veritat. No es pot calcular tot. La neguentropia no es pot calcular. Precisament, la neguentropia és això: és un sistema dinàmic capaç de produir bifurcations que el superin, que són neguentròpiques, però no és capaç de calcular-les. Les pot produir, però no les pot calcular.

El que jo crec per respondre a la seva pregunta és que avui en dia ens enfrontem a uns mitjans de càlcul extraordinàriament potents, però que no arribem a concebre'ls. Per això he creat Digital Studies Network. Que, a més, està obert a tothom. A la Pompeu Fabra també, si us interessa. Ara mateix té el suport de la Unió Europea i pensem que cal redefinir les bases del saber en l'època de les tecnologies digitals.

Xavier
Binefa

El problema de l'Entropocè i que estem acabant una era és molt important. Tenim més gats a Barcelona que tigres i lleons sumats a tot el món. Per tant, la idea que ens fem de les coses és absolutament errònia. No estem en el món de la infància que ens imaginàvem, sinó que estem en un altre món. En el sentit del que és real, del que és possible, de l'autodestrucció en la qual estem immersos, el concepte de neguentropia m'ha semblat extremadament interessant i intel·ligent. D'alguna manera, li voldria plantejar un repte dins aquest concepte. Si nosaltres preveiem que el treball de qualsevol persona podrà ser substituït per un algoritme que ho farà millor, sense errors i que no es cansarà (en un futur de quinze o vint anys), això suposa que la societat com a tal quedarà disgregada, crec. L'única manera d'evitar-ho, que sembla possible, és justament buscant formes que generin aquesta neguentropia. Voldria que ens digués com veu aquestes possibilitats en relació amb aquest concepte des del seu punt de vista.

Bernard
Stiegler

Cal fer una precisió molt important: que el MIT, que va publicar el primer estudi on s'explicava que el 47% dels llocs de treball als Estats Units serien, segons ells, automatitzables en un període de vint anys, no va dir que ho serien tots. És una possibilitat, però això no vol pas dir que s'hagi de materialitzar forçosament. Per exemple, a algunes empreses, més els val malpagar un treballador o un operari de magatzem, a qui potser paguen 1 € l'hora, això passa, fins i tot a Espanya, que no pas comprar un robot, que és una inversió. Simplement, diuen que, als Estats Units, el 47% dels llocs de treball són automatitzables i probablement una part important d'aquests llocs de treball efectivament s'acabaran automatitzant. Però també diuen que hi ha un 53% de llocs de treball que no ho són. I això és molt important, ho hem de recordar. Per què no seran automatitzables? Perquè hi ha dos tipus de feines que són molt diferents. N'hi ha en què un treballa i n'hi ha on un no treballa. Quan dic que hi ha feines en què no es treballa, no vull dir que les persones empleades siguin peresoses, no. Però no treballen. És a dir, no produeixen valor. Només es dediquen a definir els paràmetres d'un sistema que produeix valor.

Heu de llegir el *Manifest del Partit Comunista*, de Marx i Engels del 1848. Encara que no sigueu comunistes, cal llegir-lo perquè hi expliquen que els infants aniran a treballar als llocs dels pares. Diuen que la principal competència dels obrers seran les dones i els fills d'aquests mateixos obrers, que costen molt menys diners, i com que, què se'ls demana? Que posin una gota d'oli en aquell lloc concret. Això ho pot fer un nen de 6 anys. Aquesta és la misèria de Manchester que descriu Marx a continuació. Perquè els nens de 6 anys efectivament treballaven a les fàbriques. Però, en realitat, aquests nens no treballaven. Estaven sent esclavitzats per un sistema que els deia: cada trenta segons, heu de posar una gota d'oli en aquest engranatge. I, després, ens hem dit que més valia posar-hi un sistema automàtic, amb un bucle de retroacció, que encara costava menys que un infant. La criatura ja costava poc. Però això encara serà més segur, perquè l'infant es pot adormir. Hi ha nens que no dormen prou i que s'adormen, ves per on.

Això no és treball. Això és un lloc de treball sense treball. I el 47% de llocs de treball que descriu el MIT que són automatitzables són aquelles feines on no es treballa. On només es duen a terme unes routines repetitives. Hi ha moltíssima gent que es dedica a fer aquesta mena de coses. A França hi havia un sociòleg del treball molt important que deia que és el treball en engrunes. De fet, ja no és treball. Descrivia en especial aquelles feines de la cadena, evidentment, i com ja sabeu, Chaplin, a *Tiempos modernos*, ens mostrava precisament això. Però això ateny avui en dia molts llocs de treball. Per exemple, les agències de viatge, els *call centers*. En moltíssimes coses d'aquesta mena. Són coses totalment automatitzables. D'altra banda, ara comencem a trobar persones, veus artificials als *call centers*. Comencen

a substituir les persones que, al Marroc o als països molt pobres, fan aquesta feina, i ara comencen a substituir-les per autòmats.

Així doncs, hi ha un 53% de llocs de treball on es treballa. I també hi ha una gran quantitat de persones que treballa i que no té feina. Hi ha persones que treballen i que tenen un lloc de treball, però que també treballen fora del lloc de treball. Jo, per exemple, sempre intento reservar-me dues hores de la meva vida per treballar fora del lloc de treball. Treballo no per al meu institut, ni per al projecte de Plaine Commune, tampoc per a una universitat, sinó per mi, i jo no tinc cap lloc de treball, no em paguen per això. I en general aquí és on produeixo les coses més interessants. Així doncs, hem desenvolupat una idea a Plaine Commune, hem reprès el model del que s'anomenen els treballadors discontinus de l'espectacle. Els treballadors discontinus de l'espectacle són persones que treballen i que a vegades se'ls contracta de manera discontinua. Són persones que treballen en el cinema, el teatre, la música, les indústries culturals o la televisió. I què fan? Doncs bé, això ho han estudiat dos investigadors italians, Antonella Corsani i Maurizio Lazzarato, que han analitzat les seves feines i han demonstrat que, de fet, aquests treballadors només treballaven quan no estaven empleats. Perquè quan estaven empleats estaven subordinats a un contracte de treball i havien de fer el que se'ls demanava. Així doncs, naturalment, posen a treballar el seu saber, però no treballen, no inventen. És quan són fora del lloc de treball que inventen de veritat.

Per què dic això? Perquè avui en dia ens trobem en una societat en què moltíssima part del valor es produeix fora del lloc de treball. La Viquipèdia, per exemple, es produeix fora del lloc de treball. Jo treballo amb la Viquipèdia. Hi ha cinquanta persones que treballen a la Viquipèdia. I la Viquipèdia, si la portéssiu a Wall Street, de seguida tindria 15.000 o 20.000 milions de dòlars d'inversió dels accionistes. Per què? Perquè és el cinquè lloc web del món. Viquipèdia és un valor enorme. Tot el que jo faig passa per la Viquipèdia. I per Google, també, és clar. Que critico però també admiro. Utilitzo totes aquestes tecnologies que produeixen un valor enorme. Però Google produeix moltíssim valor per la meva feina, per la vostra feina, i això és el que s'anomena economia contributiva. Google fa economia contributiva. Nosaltres considerem que aquest valor que es produeix cal monetitzar-lo. És a dir, no cal privatitzar la Viquipèdia, això no, sobretot. Però, en canvi, cal crear unes situacions que permetin que les persones que produeixen aquest valor obtinguin un retorn de la seva inversió de saber. I que el seu treball pugui ser sostenible. Per això a Plaine Commune estem desenvolupant juntament amb industrials, enginyers... per respondre a la seva pregunta precisament, i en sectors que ens han semblat que són estratègics per a Plaine Commune, que són la construcció, l'alimentació, la mecànica, el benestar... Estem desenvolupant noves professions, que són oficis d'alta

qualificació, però que són manuals, a vegades. En la construcció o a la cuina, són professions manuals, però que seran professions de producció, per exemple, d'una alimentació de gran quantitat sobre un territori, però de bona qualitat, que lluita contra l'entropia. I estem certificant formacions, n'anomenem processos de capacitació, a fi de conduir les persones que eren artesanes de la construcció, del sector alimentari o del benestar, o de la mecànica, per desenvolupar sabers que no són la reproducció proletaritzada de fer sempre el mateix, sinó que són la producció de coses noves. Per què? Per lluitar contra l'Entropocè. És a dir, contra l'entropia. Per permetre disminuir l'estandardització alimentària que, de fet, produceix problemes sanitaris extremadament importants.

Ens diuen que cal disminuir la seguretat social a França. Però, per què hi ha problemes amb la seguretat social? Hi ha dues raons. En primer lloc, perquè l'ocupació disminueix i, per tant, hi ha menys cotitzacions. Però els problemes sanitaris es multipliquen. Hi ha persones que tenen problemes de càncer, d'alcoholisme, de diabetis, etcètera. Això és catastròfic! Les persones tenen molt mala salut. Els habitants de Harlem que tenen una esperança de vida menys bona que la dels habitants de Bangladesh, en primer lloc era perquè tenien problemes de salut. Així doncs, cal fer baixar tot això i per fer-ho cal tornar a donar al saber, és a dir, al treball, el seu valor.

Hem viscut durant 250 anys en l'Entropocè, això es correspon al desenvolupament de la societat industrial. I el que descriu Adam Smith en el llibre de què us he parlat, *La riquesa de les nacions*, és el procés de proletarització generalitzada. Karl Marx va ser qui va encunyar el mot *proletariat* (ja s'havia utilitzat abans, però diguem que Marx va ser qui el va popularitzar), però Adam Smith el va descriure. Adam Smith descriu el que ell anomena la fàbrica d'agulles i mostra que això comporta la destrucció del treball. Parla de la cretinització dels treballadors per mitjà del seu treball. Per què? Perquè ja no és treball, és un lloc de treball. I tota la industrialització fa 250 anys que es desenvolupa i ara també ha arribat al mercat financer i al mateix Alan Greenspan i, és una automatització que destrueix el saber i que destrueix el treball, que substitueix el saber per la competència i el treball pels llocs de treball.

Ens pensem que això ja no es pot fer. Però hem de prendre'ns ben seiosament el text dels investigadors, *Warning to Humanity*, que per cert ens diuen ben clarament, en el punt L, perquè han fet una llista de punts, que cal canviar de dalt a baix el model econòmic. I això és el que intentem fer. I intentem fer-ho amb les grans empreses. Per exemple, nosaltres treballem amb un gran banc, Société Générale, un banc molt especulador, és ben bé la banca ultracapitalista, però estan convençuts que el sistema ja no és solvent, així que cerquen altres models i nosaltres hi treballem per definir el model de l'economia neguentropica. Per fer models de comptabilitat, de manera que hi tenim una tesi de perícia comptable i per això hem contractat un ma-

temàtic biòleg que està especialitzat en aquesta mena de coses. Això és un planter que d'altra banda suposa que la població de Plaine Commune estiguï associada a tot això i ella és qui decideix. Evidentment, no decideix tota sola. Plaine Commune és un lloc on hi haurà els Jocs Olímpics del 2024, això vol dir que hi haurà moltes pedreres, construccions, etcètera. I a través d'aquest programa, que també disposa d'inversions enormes (7.000 milions d'inversió), estem intentant crear una economia contributiva que desenvolupi una altra manera de concebre l'alimentació, el benestar, la construcció, la mecànica... I d'aquí poc començarem també amb altres sectors.

Xavier
Binefa

L'economia col·laborativa, l'economia contributiva, jo crec que és un concepte clau, central, del que ens ha explicat, de l'experiència que està vivint; i veure un filòsof que experimenta és sorprendent i molt interessant, diu molt sobre el futur dels filòsofs i la filosofia. Quina és la relació entre l'economia contributiva i la política de subvencions? Cobres l'atur durant un temps per treure's el problema, no et queixis... O les peonades que podem tenir al sud d'Andalusia o mecanismes d'aquesta mena per ajudar la societat.

Bernard
Stiegler

De fet, els diners que es distribueixen a través del que anomenem els sous contributius són una inversió social. I només es donen amb la condició que, qui s'hagi beneficiat d'aquesta inversió, sigui capaç de posar-la en valor. És un sou condicional. Només s'atribueix als patrons que es comprometen amb els planters de reinvenció d'una economia neguentropica. No s'autoritza a tothom a tenir treballadors discontinus en aquesta economia. D'altra banda, els treballadors que perceben el sou contributiu només el perceben si, en un moment determinat, troben un lloc de treball discontinu, ja sigui en una empresa, ja sigui en un servei públic, o ja sigui en una associació, però que hagi estat reconegut i certificat com que efectivament implica una innovació per sortir de l'Entropocè. I, si aquest no és el cas, la persona llavors perd els seus drets. I en aquell moment percep la renda bàsica universal, ja que també estem intentant desenvolupar la renda bàsica universal.

Però el que és molt important és entendre bé el que estem desenvolupant i que anomenem institucions contributives. D'aquestes institucions col·laboratives, n'hi ha de tres menes: hi ha, en primer lloc, les que anomenem un pla d'inversió contributiva, que es negocia sobre el terreny amb les autoritats legals, és a dir, els càrrecs electes, amb els habitants i els seus representants i amb els actors econòmics i els actors de l'Estat. En segon lloc, tenim un organisme de crèdit contributiu. En resum, estem implantant aquest organisme contributiu que ha de preveure, doncs, inversions, amb els càlculs de riscos, etcètera. I que mutualitzi els riscos, ja que volem fer canviar per complet el sector de la construcció, per exemple.

És un risc enorme, així que cal repartir conjuntament aquest risc. No hem de deixar l'industrial tot sol perquè, si no, no s'arriscarà. I, en tercer lloc, tenim els organismes de certificació, que són els qui faran les verificacions, controlant, per exemple, que els processos de capacitació que es donen als individus quan perceben el seu contributiu siguin realment dins la carta del que nosaltres anomenem Neguentropocè, és a dir, que lluita contra l'Entropocè; el Neguentropocè és l'estadi després de l'Entropocè, de tornar a entrar en una esperança de vida de la humanitat de diversos mil·lennis i no només d'uns quants decennis. És això.

Xavier
Binefa

Tenim una pregunta del públic: No li sembla que al final és tot un moviment pervers per tornar a l'Edat Mitjana? Perquè el que prenen els grans poders és usar les persones en profit seu i em sembla que de moment ho estan aconseguint, perquè les persones per evitar això tenen menys fills, perquè, si no han de tenir feina, quin sentit té portar-los al món per no gaudir? Gràcies.

Bernard
Stiegler

Bé, segur que l'Edat Mitjana és una possibilitat, però precisament el que pensem és que si no fem un New Deal, amb els actors econòmics, que són molt potents, ens en tornarem a l'Edat Mitjana precisament. El que nosaltres pensem és que cal fer una distinció en les grans empreses de dos tipus d'actors; més que no pas dos tipus d'actors, potser des de la perspectiva dels representants d'aquestes empreses cal distingir les persones que gestionen les empreses i els accionistes de les empreses. No és la mateixa lògica.

Les persones que dirigeixen les empreses, tot sovint, són extremadament inquietes. Me'n trobo moltes. Hi discuteixo, formo part d'aquesta gent que coneixen els grans patrons perquè, com que escric molt sobre tecnologia i aquests temes, sovint m'hi conviden, fins i tot al que s'anomena MEDEF a França, que és la gran patronal. I molt sovint són gent molt inquieta, que em diuen: «Calla, no diguis que soc inquiet. Perquè jo no admetre mai en públic que ho soc; si ho dic, els meus accionistes em fotran al carrer. Així que no tinc el dret de dir que soc inquiet». Ens diuen que tot va bé, encara que no hi vagi gaire, de bé. I aquesta inquietud és una traducció en l'àmbit d'aquests grans caps d'empreses de la inquietud dels electors de Donald Trump. Perquè els electors de Donald Trump són persones que també són molt inquietes i, per desgràcia, tenen força raó de ser-ho. I aquesta inquietud efectivament produeix un comportament propi de l'Edat Mitjana avui en dia perquè no és capaç de transformar-se en un projecte social.

Jo crec que és possible produir una nova racionalitat econòmica. També penso que cal sortir dels models en què, per exemple, es diu que l'Estat ens resoldrà tots els problemes. Això no ho crec. De cap manera soc un

ultraliberal ni tampoc un neoliberal. Soc més aviat marxista, d'origen, en qualsevol cas. Segueixo llegint Marx i considero que el poder públic té un paper molt important. Però crec que cal reinventar el poder públic. Per complet. Perquè està totalment desprestigiad. Ja no queda ningú que cregui en el poder públic.

Tot i que hi ha excepcions. Per exemple, a Plaine Commune hi ha un càrrec electe amb qui treballa, les persones el reconeixen. Perquè és una persona que ha fet una feina extraordinària pel seu poble. Ell és una excepció. Però el seu partit, per exemple (ara ja no en té, de partit), està totalment desprestigiad. No és perquè siguin persones corruptes. Hi ha hagut corrupció, però simplement el model que s'ha desenvolupat, que es remunta a Montesquieu, a la Il·luminació, al segle XIX, etcètera, està totalment esgotat. Si tinguéssim temps hauria intentat dir-vos per què, segons la meva opinió, està esgotat. Però no ho faré. Però, resumint, que és un model que es basava en l'escriptura, en la instrucció, diria, acadèmica, com es va concebre entre Platò i el segle XIX, és a dir, la Universitat Humboldt de Berlín, allà s'ha constituït. I ara aquest model és obsolet, hem d'evolucionar cap a una altra cosa. I no estem fent aquesta feina. Sí que hi ha algú que la fa, però. A Silicon Valley. La fan en el sentit del seu interès: s'anomena la universitat de la singularitat, i és un horror. És pitjor que l'Edat Mitjana. A l'Edat Mitjana la cosa no estava tan malament com això. Vull dir que hi ha molts clixés sobre l'Edat Mitjana, però en aquella època també van passar moltes coses potser molt més interessants que no el que ens prometen a Silicon Valley.

Ara la qüestió és la voluntat i és la qüestió que ha plantejat vostè: és la possibilitat de produir voluntat.

Us haig de donar algunes explicacions sobre el que anomenem el sou contributiu i l'experimentació social. En primer lloc, nosaltres fem funcionar un dret francès que s'anomena el dret a l'experimentació territorial. És a la Constitució des de fa nou anys. En segon lloc, volem distribuir un sou contributiu *a priori* a les persones molt joves. És una cosa que encara no està decidida del tot, per tant, el que us diré ara no representa un discurs oficial, és el meu punt de vista. És un tema que està sota debat en aquests moments i són els polítics electes qui poden prendre les decisions, no jo. El meu paper és proposar-los donar el sou contributiu als nois i noies de 14 anys. Evidentment, primer el donarem a allò que en ciències socials s'anomena una cohort, un conjunt de persones que serviran per fer la prova, una experimentació, durant deu anys. És un programa a deu anys vista. I tenim la intenció de donar-lo a 250 persones per començar. I la idea per mi és començar, com a mínim per la meitat, amb nois i noies de 14 anys. Per què? Perquè se'ls ha de dirigir a veure el món del demà d'una manera diferent de la resta. Quan agafeu un noi de 25 anys, diguem un jove o una jove de 25 anys, ja fa deu anys que està essent bombardejat pels models consumistes. Ja té el cervell fregit. Ja ha adquirit els reflexos. Tot i que no és del tot cert, perquè tinc molts amics joves que em

diuen: «No estic gens d'acord amb aquesta societat», però són minoritaris, són molt minoritaris. En canvi, n'hi ha i són molt i molt destacables. El que crec és que avui en dia ens hem de dotar dels mitjans institucionals per produir la voluntat. I què és la voluntat? Emmanuel Kant va escriure molt, ja sabem què és la voluntat. Els filòsofs en general sempre han parlat de la voluntat. Durant molt temps hem dit que la voluntat és la llibertat del subjecte, etcètera. Crec que hem d'anar més enllà d'aquest discurs. La voluntat és un problema de neguentropia. La voluntat és el fet de ser capaç de dir en un moment donat, per exemple, «Jo fumo». Soc fumador. I decideixo deixar de fumar. Això és una bifurcació neguentròpica. Tot el meu cos està completament condicionat pel tabac, per la nicotina, etcètera. I, de cop i volta, paf, faig una bifurcació. Canvio el joc. Això és la voluntat. Crec que no cal posar-ho al nivell dels individus, sinó al nivell del que un filòsof francès que es diu Gilbert Simondon anomenava els processos d'individualització col·lectiva. I aquests processos d'individualització col·lectiva no els hem d'entendre a la manera de Rousseau, sinó a la d'Alfred Russel Wallace, que és un biòleg que va demostrar que l'ésser humà es basa fonamentalment en els seus artefactes i que, llavors, sempre és un tracte entre els individus, els grups i els artefactes el que construeix veritablement una possibilitat neguentròpica, és a dir, una voluntat.

Això no ho sabem pensar. Perquè tot el que pensem sobre la voluntat ens ve de la filosofia clàssica. Va començar amb Plató, i no amb Sòcrates. Plató i després tota la resta han rebutjat la tècnica dient: la tècnica és vulgar, l'única cosa que compta són les matemàtiques i la ciència. Avui en dia ja no podem pensar així perquè sense escriptura, per exemple, no hi pot haver matemàtiques. Així que sempre hi ha una dimensió tècnica de les matemàtiques per elles mateixes. Avui en dia cal reformular tot això de cap a peus. Cal negociar un programa social, en nom de la raó, amb els actors econòmics, demostrant-los que, si no, estan morts.

Què és el que fa que les persones no tinguin voluntat? És que estan desesperades. Aquí tots ho sabeu, que la situació és desesperada. Ho sabeu molt bé. Sabeu que 12.000 milions d'habitants sobre el planeta d'aquí a quaranta anys no són viables. Sabeu molt bé que la contaminació s'ha fet insuportable. I no heu estat a l'Índia o a la Xina. Sabeu molt bé que el QI disminueix, que la neciesa s'estén, que l'Edat Mitjana ens amenaça, etcètera. Tothom ho sap, això. Però no ho voleu saber. No ho voleu saber perquè, si no, ja no podríeu dormir. I necessiteu dormir. El més fonamental que necessitem és dormir. La pitjor de les tortures, que encara es practica a Guantánamo, és no deixar dormir les persones. Si no deixeu dormir algú, és l'horror absolut. Podeu impedir-li de menjar; de beure, no. Però de dormir... Si no dormiu tres dies seguits, és insuportable. Necessiteu dormir. Però el que han signat els 15.000 investigadors, això us impediria de dormir. Així doncs, no ho voleu

saber. Ni jo tampoc! Jo tampoc. Cap a les deu de la nit començó a pensar en altres coses perquè m'aniria bé dormir una mica. Ara el que defenso és que si diem que, és veritat, que tenim molt poques possibilitats de sortir-nos-en, però sí que en tenim alguna. I que si recordem que la vida no tenia cap possibilitat d'aparèixer a la Terra i hi va aparèixer... Durant molt temps hem dit que era Déu qui havia creat la vida. Avui en dia diem, no, no va ser Déu qui va crear la vida, això és un fenomen. Encara no el sabem explicar. És un fenomen que va produir una cosa absolutament improbable que s'anomena neguentropia. Si, per exemple, llegim Wiener, ens adonem que la neguentropia i l'entropia per a l'ésser humà es produueixen de manera totalment diferent. En aquests moments, podem fer-hi una crítica. L'economia què és? L'economia avui en dia és més que l'economia. És el que un francès que es diu Jacques Généreux, que és economista, anomena la deseconomia, ja que afirma que això no és economia. L'economia és gestionar el futur, és fer possible el futur. Per exemple, el que a vegades anomeno l'economia de la meva àvia, que és que no s'ha de malbaratar res. No malbaratem perquè hem de tenir ben present el futur, mai se sap què podria passar. Hem de tenir un roc a la faixa, estalviar una mica. No hem de malgastar perquè malgastar no està bé. Així de simple. És l'entropia del malbaratament. No vivim en una societat que descansi sobre el malbaratament. Qui es basi en el malbaratament i qui sigui una antieconomia, això és una antineguentropia, és a dir, una entropia, perquè això destrueix l'economia. Aquesta no és l'economia en què ens trobem. Cal reinventar l'economia. I aquest interès és compartit per tothom.

He escrit un text sobre el fet que a Los Alamos és on es va inventar la bomba atòmica americana, que va caure per desgràcia sobre Nagasaki i Hiroshima. Però Los Alamos també és el poble on viuen la mainada de Silicon Valley. És a dir, les persones més riques del món. Les persones que guanyen milers de milions. I també és el poble on hi ha més suïcidis entre els joves. Es llencen a la via del tren, els nanos d'aquelles famílies. Això és extremadament greu. El suïcidi avui en dia s'ha convertit en la primera causa de mortalitat de les classes blanques americanes. En fi, el suïcidi més l'alcoholisme més les sobredosis. Avui en dia l'heroïna la consumeixen més els blancs que no pas els negres, als Estats Units. Això és ben nou. I fa menys de deu anys, d'això. És la desesperació. I què és la desesperació? És quan no veiem cap sortida de cap mena. L'única cosa que hem de fer avui en dia és produir esperança. Però una esperança que no sigui religiosa, que també pot ser-ho, no hi tinc res, en contra de la religió, sinó una esperança racional. Per què? Per negociar un nou contracte social, fins i tot amb les persones de Silicon Valley, dient-los: «Els vostres joves es llencen a la via del tren, no està gairebé, la cosa. Potser hauríem d'intentar trobar una altra solució. Potser hauríem d'intentar reinventar la vida». I això és possible. Com a mínim jo crec que és possible.

El trabajo y el futuro de las ciudades

**Reflexiones para una nueva
política económica local**

Alzar el vuelo en el crepúsculo

Barcelona Activa ha cumplido treinta años de historia. Esta efeméride nos ha permitido realizar una reflexión profunda en relación con la actividad de promoción económica que la Agencia de Desarrollo Local viene impulsando desde hace tres décadas. Nos hemos atenido a un principio que se convierte en clave, especialmente para las personas que nos dedicamos a la gestión pública, y es que la reflexión debe preceder siempre a la acción. Decía Hegel que el búho de Minerva, la poderosa diosa de la sabiduría, solo alzaba el vuelo en el crepúsculo, precisamente para sobrevolar el mundo, observar qué había pasado durante el día y reflexionar sobre las actuaciones que desarrollar al día siguiente. Eso es lo que hemos procurado hacer con esta serie de conferencias de excelente nivel que han llenado de público los salones de actos de Barcelona Activa: analizar el presente para poder vislumbrar el futuro y, sobre todo, contrastar la vigencia, o no, de las políticas económicas y sociales que deben conducirnos a una ciudad más justa, igualitaria y sostenible.

Durante estas sesiones algunos de los mejores pensadores y pensadoras de nuestro tiempo han tratado de aportar su mirada lúcida e inquisitiva sobre los posibles modelos sociales que nos esperan. Una de las cuestiones más debatidas ha sido el futuro del trabajo, o de los trabajos, en plural, ya que se ha cuestionado la habitual e injusta distinción entre el trabajo remunerado y el que no lo es.

La incertidumbre respecto al futuro del modelo laboral es constante. Sabemos que hay empresas punteras en tecnología que ya están sustituyendo a personas de su plantilla por robots. Nos dicen que el sector industrial de nuestro

país relevará a tres millones de personas trabajadoras hasta 2025. El miedo a la pérdida de puestos de trabajo por la progresiva digitalización en todos los ámbitos laborales nos lleva a algunas reflexiones, a menudo controvertidas.

En un primer momento, a finales de los ochenta y principios de los noventa del pasado siglo, las perspectivas que ofrecía la invasión de las nuevas tecnologías eran valoradas de forma más bien positiva. Se llegó incluso a imaginar que nos esperaba un «tecnoparaíso» en el que, por fin, las personas estaríamos libres de la servidumbre del trabajo y podríamos disfrutar de tiempo libre en nuestras vidas. Jeremy Rifkin proponía en su libro *El fin del trabajo* una reducción general de la jornada para todos y una liberación de las tareas más duras y pesadas que hasta entonces habíamos desempeñado los humanos. Se habló de que el proceso que se debía seguir era pasar «del paro al ocio», en un tipo de sociedad con tiempo para sí misma que nunca habíamos soñado.

Esta visión inicial, más bien positiva, de liberación de tiempo, ha sido prácticamente olvidada a causa de, entre otras cosas, la crisis socioeconómica. No hay duda de que, en una sociedad cohesionada e igualitaria, las tecnologías podrían ser un gran avance en el bienestar de la vida de las personas. Pero el miedo que ha hecho disparar todas las alarmas es la posibilidad de que se vean agravadas las desigualdades entre clases sociales. Y tienen razón si constatamos que son las profesiones con menos valor añadido, las tareas rutinarias y que no requieren formación, las que están sentenciadas a morir dentro de pocos años. La paradoja es que lo que podría ser una excelente noticia se convierte en motivo de preocupación ante la posibilidad de que estas personas, las que ya están en riesgo de pobreza o en situación de precariedad, acaben siendo excluidas directamente del tejido laboral y social.

Si es verdad que estamos ante la llamada «cuarta revolución industrial», según indica el Fórum Económico Mundial de Davos, y si es cierto que se perderán millones de puestos de trabajo en los próximos cinco años a causa de la digitalización, debemos poner los medios antes de que sea demasiado tarde para paliar sus efectos secundarios. De estos medios se ha hablado durante las sesiones de conferencias y los debates posteriores que encontrarán a continuación. ¿Cuál deberá ser el papel de la Administración? ¿Qué tipo de formación especializada debaremos ofrecer para poder cubrir los puestos de trabajo existentes? ¿Cómo avanzaremos en un sistema de rentas que permita vivir con dignidad a todas las personas, con trabajo o sin él, para evitar las desigualdades? ¿Seremos capaces de educarnos, como sociedad, en el ocio y el tiempo libre, de forma que se generen espacios de creatividad, trabajo comunitario y participación cívica y política?

Si están interesados en las posibles respuestas a estas preguntas y en los debates que estas suscitan, no dejen de leer las páginas siguientes. Puede de que no encuentren todas las certidumbres, pero sí la riqueza del pensamiento profundo y compartido.

Sara Berbel Sánchez

Directora general de Barcelona Activa
Gerente de Política Económica y Desarrollo Local del Ayuntamiento de Barcelona

simo aniversario de Barcelona Activa, vi que había una voluntad franca de intervenir también en la reflexión, en la acción cultural, en un momento de cambio acelerado y de mutaciones profundas que afectan directamente al ámbito de actuación de esta institución.

En estos treinta años hemos vivido un ciclo, que empezó un poco antes, a principios de los años ochenta, y que ahora está llegando a su agotamiento. Es un período en el que se han producido unas mutaciones considerables de las hegemonías ideológicas y que se ha caracterizado por un proceso de desocialización de la sociedad, de individualización radical, de reducción de las personas al papel de *Homo economicus*, mutilándolas de muchas otras de sus dimensiones. Y es un período que ha generado una cultura absolutamente nihilista, en el sentido de creer que no había límites: ni en el crecimiento, ni en los beneficios, ni en los ciclos económicos, ni en el poder de los más fuertes económicamente. Este período tuvo su punto culminante con el final de la Guerra Fría y el hundimiento de los modelos de tipo soviético, que han abierto el camino a formas de despotismo oriental (China, principalmente) como nuevo paradigma de un capitalismo en vías hacia el autoritarismo posdemocrático.

En aquel momento (1989), se produjo una especie de explosión, la utopía del triunfo definitivo de una cierta idea de la sociedad liberal, a la que se le ha dado el nombre de neoliberalismo, un término que no hace honor a los grandes momentos de la tradición liberal. Aquella apoteosis creó la fantasía del final de la historia, del triunfo del modelo occidental, que encalló rápidamente: primero con la Guerra de los Balcanes, luego con el 11 de septiembre de 2001 –símbolo poderoso

Las ciudades y el futuro

Cuando Sara Berbel me invitó a programar este pequeño ciclo conmemorativo del trigé-

como recordatorio de que, en la historia, el *happy end* no existe—y finalmente con la crisis de 2008. Y ahora sabemos que estamos al final de una época; lo que no sabemos es hacia dónde vamos. Estamos viendo, por ejemplo, la obsolescencia de los regímenes políticos que han gobernado Europa durante todos estos años y estamos asistiendo a la impotencia de la política ante el poder económico global. Y vemos también las contracciones que genera una globalización acelerada. Manuel Castells lo dice de forma contundente: «Los globalizadores han sido nacionalizados. La democracia liberal se ha derrumbado».

Precisamente por eso es importante reflexionar sobre el presente y pensar hacia dónde queremos ir. Y, paradójicamente, los debates cada vez pasan a ser más locales y nacionales. Si un candidato electoral se atreve a abrir el espacio de reflexión tiene todas las de perder, como si asumísemos que no tenemos voz en las transformaciones económicas y tecnológicas de fondo. Siguiendo las recientes campañas electorales en Europa, sorprende que casi no se hable de la novedad que significa el alargamiento de la esperanza de vida, que es lo que me hace decir que uno de los principales problemas que tenemos, y que nadie quiere reconocer, es la fractura generacional.

Tampoco se habla lo suficiente de la cuestión esencial del trabajo; el trabajo se ha convertido en un bien escaso y seguimos hablando de él como si hubiese para todos. La correlación remuneración-trabajo se ha roto, ya no garantiza las condiciones elementales de una vida digna. Y los que tienen más no quieren ni oír hablar de redistribución; bajar los impuestos es el horizonte ideológico de este régimen decadente. Y solo con calzador, y a menudo de forma muy retórica, se habla de la sostenibilidad, del destino del planeta,

de los nuevos modelos de producción y de comercialización que tanto ascendiente normativo tienen sobre la condición humana. En dos frases: ¿Qué será de la ciudadanía en la época digital? ¿Qué margen de autonomía —es decir, de libertad— tendremos?

Y me parece que es muy importante no perder de vista el horizonte de las ciudades, no solo porque la urbanización del mundo es y será creciente, sino porque tengo la sensación de que la ciudad es el instrumento decisivo a partir del cual poder afrontar algunos problemas que, aunque pueda parecer lo contrario, necesitan inmediatez y cuidado. Creo que las ciudades adquirirán un papel cada vez mayor de articulación supranacional y supraestatal y que es muy importante que las grandes ciudades, y especialmente aquellas que tienen una singular condición cívica por el hecho de no haber estado contaminadas por una burocracia de Estado potente, como Barcelona, como Nueva York, como Ámsterdam y otras, sean capaces de crear identidades inclusivas (unos y otros) y no exclusivas (unos u otros), que es lo que las diferencia de las identidades nacionales. Como una pequeña degustación de todas estas cuestiones, el presente libro recoge las cuatro conferencias del ciclo. Con esta idea invitamos a Guy Standing, Marc Weisbrot, Loretta Napoleoni, Bernard Stiegler, María Luz Rodríguez Fernández, Marina Subirats, Carme Colomina y Xavier Binefa, a quienes ahora pueden leer.

Josep Ramoneda

Escritor y filósofo

Director de *La Maleta de Portbou*.

Director de la Escuela Europea

de Humanidades

Guy Standing

Maria Luz Rodríguez Fernández

El capitalismo rentista y el crecimiento del precariado

G. S.: La última vez que vine a Barcelona, justo antes de dar una conferencia una tarde, un equipo de periodistas con un cámara me dijeron: «¡Ven, rápido, rápido! Tenemos una pregunta. Te la vamos a hacer delante de la cámara, lo hacemos con todos nuestros conferenciantes». Les dije: «Vale, vale, pero tengo que salir a hablar ya». «No, ¡rápido, rápido! Tienes que respondernos a esta pregunta». Me llevaron abajo y encendieron la cámara y me preguntaron: «Además de Barcelona, ¿cuál es tu ciudad europea más importante?». Una preguntita de nada, ¿saben?, muy sencilla...

Pues es, además de Barcelona... Es... De repente, les sorprendí a todos diciendo «Paestum». ¿Alguien ha estado en Paestum? Es muy, muy importante para nuestra democracia del siglo XXI. Paestum era una antigua ciudad griega situada en el actual sur de Italia. Y si vais allí veréis fantásticos templos que todavía se conservan; pero ese no es el motivo de la importancia de Paestum. Vamos a Paestum porque en su centro hay un enorme terreno circular que se usaba cuando había que tomar una decisión: cuando había que discutir algún problema político en Paestum, reunían a todos los ciudadanos en ese círculo y se sentaban y lo debatían hasta que tomaban una decisión y entonces votaban. Hoy en día, corremos el riesgo de que la de-

mocracia se corrompa tanto como el capitalismo. Y de eso es de lo que trata en esencia mi nuevo libro.

Esta semana me han invitado a dar dos conferencias, y en la primera voy a hablar del capitalismo rentista y en la segunda, de las soluciones que creo que quiere el precariado. Al volver a repasar el texto, me di cuenta de que en la primera página de mi libro *El precariado: Una nueva clase social* escribí que a no ser que las inseguridades y necesidades del precariado se intentasen solucionar con la máxima prioridad, seríamos testigos de la aparición de un monstruo político.

Desde entonces, el libro ha sido traducido a diecinueve idiomas y he dado charlas sobre el tema por todo el mundo, porque os prometo que hoy no hay un país en el mundo que no tenga un precariado. Es una consecuencia de la globalización. Y seguramente entenderán por qué desde el pasado noviembre no he parado de recibir mensajes de gente que me escribe para decirme, «Tu monstruo político ya está aquí», ya sabéis, ese que se llama Trump o algo así, y con él se hace visible la peligrosa fase de populismo neofascista que nos amenaza a todos los que estamos aquí y a nuestros hijos y nietos. Ese es el contexto. Y mi nuevo libro vuelve a la idea del capitalismo rentista. John Maynard Keynes, el economista más famoso del siglo XX, escribió y predijo que durante el siglo XX se produciría la eutanasia del rentista, que moriría, porque a medida que el capitalismo se expandiese, el capital se expandiría también y la capacidad de extraer renta rentista de la propiedad de bienes, la propiedad de propiedades, disminuiría de forma gradual en el siglo XX.

Lo que afirmo en este nuevo libro es que el rentismo ha triunfado hasta la fecha y que, más que morir, lo que ha conseguido ha sido

que pasemos de un período de neoliberalismo a una era de capitalismo rentista. Y eso resulta vital, si queremos establecer una nueva política progresista del precariado por el precariado, entender que es esto a lo que nos enfrentamos, porque se trata de un nuevo monstruo, un monstruo muy diferente al neoliberalismo.

Pero volviendo a lo de tratar de entender nuestra historia, todos hemos leído *La gran transformación*, de Karl Polanyi. Todos entendemos que fue un período de integración dominado por el capital financiero en el siglo XIX y los primeros años del siglo XX, en busca del *laissez faire*, en el que se desmantelaron todas las instituciones de solidaridad social y regulación en busca de una economía de mercado. El modelo de Polanyi se basaba en la construcción de sistemas de mercado nacionales, y entendió que al seguir ese camino se multiplicarían la desigualdad y la inseguridad hasta obtener, en sus propias palabras, la amenaza de la aniquilación de la civilización. Y todos lo vimos en los años treinta con el ascenso del fascismo y otras formas totalitarias.

Pero desde que su modelo, que finalmente conduciría al Estado del bienestar y a la integración de la economía en la sociedad, como él la llamó, se agotase en los años setenta y principios de los ochenta, entramos en una era de transformación global, en la dolorosa construcción de un sistema de mercados global. Y como con la gran transformación de Polanyi, su primera fase, que podríamos decir que más o menos se produjo entre 1980 y 2007, estuvo dominada por el capital financiero con una ideología neoliberal desarrollada por la Sociedad de Mont-Pèlerin en la posguerra, por Hayek y Friedman y otros. Con ella intentaron establecer una políti-

ca y una estrategia para mercantilizar todo aquello susceptible de ser mercantilizado, la privatización de todo aquello susceptible de ser privatizado, la individualización de todas nuestras relaciones y el desmantelamiento sistemático de todas las instituciones de solidaridad social. ¿Por qué se posicionaron contra el mercado? Teníamos zonas de protección externas al mercado, por eso las incluyeron en su ideología, y estas han sido las intenciones, cumplidas con éxito, del neoliberalismo. Así, tenemos a todas las ocupaciones convirtiéndose en algo mercantilizado, la empresa se ha mercantilizado hasta no ser más que un instrumento para buscar ingresos a través de fusiones y adquisiciones y ventas y deslocalizaciones por todo el mundo. El sistema educativo se ha convertido en algo rentable y lucrativo que mercantiliza a la gente y los productos que produce.

Y así sucesivamente. Pero cuando el modelo neoliberal empieza a disolverse se convierte en otra cosa. Es casi como una dialéctica. Se devora a sí mismo. Y lo que pasa es que el modelo neoliberal abre el espacio, de forma casi darwiniana y cruel, para que los rentistas empiecen a construir nuevas estructuras fuera del mercado, y en el proceso han liberalizado los mercados, han liberalizado el mercado del capital, han liberalizado el mercado del trabajo. Así que lo que tenemos hoy es una fuerza de trabajo global con 2.000 millones de trabajadores sobrantes compitiendo con los trabajadores españoles, británicos, americanos, etcétera, haciendo que nuestros sueldos bajen. No hay nada nuevo en eso. Pero a la vez tenemos una revolución tecnológica. El aspecto más importante para la tesis que defiendo es que la revolución tecnológica ha hecho mucho más fácil relocalizar la producción y el empleo y reestructurar empresas y

puestos de trabajo de muchas maneras distintas. Y ha concedido al capital un poder de apalancamiento infinitamente superior, no solo contra los trabajadores, sino también contra el gobierno.

Antes de explicar lo que han hecho y cómo lo han hecho, déjenme que les dé uno de sus resultados, vital para nuestra política en el siglo XXI: esencialmente, el sistema de distribución de ingresos del siglo XX se ha desmoronado. Dentro de la renta nacional, las rentas del capital y las rentas del trabajo solían ser estables. Podían fluctuar un poco, pero no mucho. Esa era una regla básica de la economía. Pero en la era de la globalización, el porcentaje correspondiente a las rentas del capital ha aumentado, mientras que el que corresponde a las rentas del trabajo ha disminuido. No hacía falta que llegase Thomas Piketty para decírnoslo, pero es lo que ha pasado.

Pero más interesante todavía es que dentro de ese porcentaje de las rentas del capital, el porcentaje destinado a los rentistas ha aumentado y, dentro del porcentaje de las rentas del trabajo que han ido disminuyendo, el porcentaje destinado a los rentistas ha aumentado también. Por lo tanto, en efecto, el grupo sobre el que he escrito tanto, el precariado, ha perdido en ambos sentidos. Y a la vez ha emergido una plutocracia de supercorporaciones, que son esencialmente rentistas.

Estamos viviendo una segunda edad dorada; la primera «edad dorada», concepto acuñado por Mark Twain, abarcó desde las tres últimas décadas del siglo XIX hasta los inicios del XX y fue la era de los barones ladrones, que conseguían grandes beneficios e ingresos y dividendos, pero al menos, cuando las desigualdades crecían, los sueldos reales

también subían un poco. Hoy vivimos una segunda edad dorada que se diferencia de la primera en que, pese a que los beneficios crecen, los sueldos reales siguen bajando. Y eso nunca había ocurrido hasta la fecha.

Ahora voy a referirme a lo que ha pasado y a cómo ha pasado: lo primero es darse cuenta de que el actual capitalismo global se basa en seis mentiras. Mi editor, cuando le dije que quería titular mi libro *Capitalismo rentista*, me dijo, «No, no, Guy, eso no es nada sexi. Nadie entenderá qué quiere decir capitalismo rentista». Y cuando mi editor hubo leído el manuscrito, me dijo, «Por qué no le llamas *La corrupción del capitalismo?*», a lo que le respondí, «Porque no se trata exactamente de corrupción, no en el sentido español, ya sabes, la casta; lo siento, pero no». No, no es eso. Discutí con él durante el período de seis meses de producción editorial del libro y al final decidí, vale, se trata de la corrupción del capitalismo, sí, pero de su corrupción en un sentido intelectual, la corrupción es que afirman que están construyendo una economía de libre mercado –es eso lo que dicen, ¿verdad?–, pero en realidad se trata de la economía de mercado menos libre que hemos tenido jamás. Y de eso es de lo que trata el libro. Así que en cierto modo es sobre corrupción a un nivel ideal, y empiezo pensando en la arquitectura internacional de las patentes globales.

Cuando era mucho más joven, empecé a trabajar para la Organización Internacional del Trabajo y, cuando fui a Ginebra, los edificios más prominentes eran los de la Organización Internacional del Trabajo y la Organización de las Naciones Unidas. Ambas grandes burocracias. Y luego estaba la GATT, que más tarde se convirtió en la WMO (en castellano, OMC, Organización

Mundial del Comercio), un lugar pequeño, una especie de empresa de detergentes que había en la otra punta de la calle. Digo de detergentes porque el nombre sonaba como si al comprarlo pudieses lavar tus camisas hasta que fuesen más blancas que el propio blanco. Una calidad de blancura increíble. Y solíamos bromear acerca de aquella pequeña organización al final de la calle porque no entendíamos por qué existía ni qué hacía, con aquella gente con nombres tan raros que la dirigía, muchos de ellos criminales en ciernes

En fin, si hoy van a Ginebra, la empresa de detergentes es la mayor burocracia de todas. Su centro de conferencias está arrogantemente situado en mitad del área de las Naciones Unidas. Y sigue teniendo nombre de detergente, porque ahora se llama WIPO. La WIPO (en español, OMPI) es la Organización Mundial de la Propiedad Intelectual. Y empezó a despegar cuando en 1995 se aprobó el ADPIC (sí, en la burocracia internacional se usan mucho las siglas): el Acuerdo sobre los Aspectos de los Derechos de Propiedad Intelectual relacionados con el Comercio. Lo que hizo el ADPIC, de hecho, fue establecer las normas para poder obtener ingresos por el rendimiento de dicha propiedad. Antes de 1995, se registraron muy pocas patentes en la OMPI. Seguramente no encontraban el edificio.

Un par de años después del ADPIC, se registraban cada año más de un millón de patentes. Cada patente concede a su propietario un monopolio de los ingresos durante veinte años. Y, en el caso de las farmacéuticas, otros veinte años extra. Lo que quiere decir esto es que las saca del mercado; no se puede producir y competir con ellas. ¿Qué es el libre mercado? Un mercado libre quiere decir que un producto puede competir con

otro. En cinco años más ya se registraban en la OMPI dos millones de patentes. Y el año pasado fue el primer año en su historia en el que se registraron más de tres millones de patentes a través de la OMPI. Pensad en lo que ha pasado. Han creado un stock de patentes protegidas por varios mecanismos institucionales que conceden a las grandes corporaciones el monopolio del flujo de los ingresos por una enorme cantidad de patentes. Entonces, ¿cuáles han sido los cálculos para establecer el valor actual de las patentes? Algo así como veinte millones de dólares, o el 20% de la renta global. Eso quiere decir que los rentistas están obteniendo grandes sumas de dinero a través de patentes. Lo que ha sucedido es que las grandes corporaciones, muchas de ellas en Silicon Valley, algunas en España y la Gran Bretaña y demás, pero no tantas, se han convertido en aspiradoras de patentes. Aspiran miles de patentes registradas por la gente. Alguien registra una patente porque cree que puede sacar un beneficio. Le dan dos millones de dólares o de euros y muchas gracias. Y luego ellos ganan miles de millones porque las juntan todas. Así que estas corporaciones plutocráticas han estado aspirando patentes y se han convertido en rentistas globales.

Pero también ha pasado otra cosa. Que un país del mundo se ha dado cuenta de lo que estaba pasando. Y China tiene ahora el objetivo de registrar más de dos millones de patentes al año. Y se ha convertido en la economía rentista número uno del mundo. Y podemos culpar en parte a la aparición de Trump porque Estados Unidos ya no sea una economía rentista hegemónica. De repente debe enfrentarse a un gran reto.

Además de las patentes –que Thomas Jefferson dijo que eran una vergüenza para la

sociedad porque las ideas no pueden convertirse en beneficios, ya que son un bien público que nos pertenece a todos—, tenemos el desarrollo del capitalismo rentista, primero con las patentes y luego con el *copyright*. El ADPIC fortaleció al *copyright*. Si registras algo, haces un negocio redondo. Te garantizan el monopolio de los ingresos durante toda tu vida, más setenta años. Nunca lo he entendido, la verdad, no sé qué se supone que vas a hacer con el dinero después de morirte. A lo mejor las tiendas en el infierno son geniales. En Estados Unidos, en algunos casos concretos se ha extendido hasta noventa y cinco años más. Si tienes un sistema de *copyright*, en el proceso creas un enorme monopolio de flujo de ingresos externo a las fuerzas del mercado. Bill Gates debería dar las gracias por ello cada día de su vida, y ponerle un altar al ADPIC, porque es el primer beneficiario de este sistema.

No se trata de méritos, es un sistema el que produjo esta situación. Y existe una ley poco conocida aprobada en Estados Unidos en 1980, que se llama la Ley Bayh-Dole, por la cual por primera vez se permitió que la investigación y el desarrollo financiados públicamente que tuviesen como resultado patentes, recibiesen patentes. Esto significa que los argumentos de las empresas cuando dicen que las patentes son una recompensa por los riesgos que corren son mentira, porque somos nosotros quienes subvencionamos con nuestros impuestos las investigaciones que consiguen dichas patentes. Así que no solo disminuimos los costes y el riesgo para ellos, sino que encima tenemos un sistema de leyes que les permite establecer un monopolio de precios, así que ganan de todos modos. Es un sistema que se burla de cualquiera que defienda que tenemos capital de libre mercado.

Es mentira. Si tienes diseños industriales y marcas con un gran valor en sí mismas, como algunas de las corporaciones más emblemáticas, la mayor parte de su valor reside en sus marcas. No en lo que venden, sino en la marca. Pero entonces entramos en más detalle y piensas, ¿en qué se basa esta estructura de capitalismo rentista? Hay más de 3.200 acuerdos de comercio e inversión a día de hoy. Y, si los leemos con detenimiento, nos damos cuenta muy pronto de que no solo tratan de comercio, o de tarifas, sino de protección de derechos de la propiedad, en particular de derechos de la propiedad intelectual.

Hace unos años introdujeron otro acrónimo que suena muy inocente, el ISDS. En castellano, Arbitraje de Diferencias Inversor-Estado. A ver, España es muy conocida por su Santa Inquisición. No tiene muy buena reputación en términos legales, pero yo creo que el ISDS es un buen candidato al proceso más ilegal vigente en el siglo XXI. No es tan malo como la Inquisición, pero poco le falta. Lo que hace el ISDS es que, si una corporación cree que un gobierno —local o nacional— está haciendo una reforma que podrá afectar a sus beneficios futuros, le puede demandar por daños. ¡Afectar a sus beneficios! Establecer un sueldo mínimo afectará a sus beneficios, claro. ¡Afectar a sus beneficios! Así que lo que la corporación hace es denunciar al gobierno ante el ISDS. Pero lo que es realmente interesante es que la propia corporación puede nombrar a uno de los tres jueces. Si se te acusase de algo, estaría muy bien que tú mismo pudieses escoger al juez. Sería una ventaja. El segundo juez lo puede escoger el gobierno y el tercero debe ser aprobado por la corporación. Y dos de tres pueden obtener mayoría. Si hay un problema grave para escoger a este ter-

cer juez, entonces lo escoge el presidente del Banco Mundial. Seguro que se quedarán en choque si les digo que Estados Unidos como defensor nunca ha perdido un caso. Resulta que el presidente del Banco Mundial siempre tiene que ser americano. Interesante. De hecho, los gobiernos se han visto forzados a pagar cientos de millones de dólares y euros a corporaciones a través del ISDS. Su banco ha corrompido a muchos países latinoamericanos y aterroriza a muchos otros: «Es mejor que no les retemos, mejor pagarles, mejor no hagamos la reforma». Es un proceso muy extraño.

Y esto nos lleva a la siguiente mentira de los capitalistas rentistas. Dicha mentira consiste en defender la necesidad de derechos de la propiedad intelectual porque aumenta el crecimiento económico. En realidad no hay correlación entre el fortalecimiento de los derechos de la propiedad intelectual y el de los derechos económicos.

La cual cosa nos lleva a la siguiente característica del capital rentista, porque hoy nos encontramos con una guerra de subsidios. Gobierno tras gobierno están ampliando los subsidios que dan a las corporaciones, al capital, a los plutócratas, para atraerlos a sus países o regiones o evitar que se vayan a otro lado. Yo lo llamo empobrecer al precariado, porque lo que pasa con la reducción de los impuestos a corporaciones, con las ventajas fiscales, con los impuestos selectivos, con los subsidios directos para que no se vayan a otra parte es que un montón de dinero del gobierno se dedica a pagar dichos subsidios. Este es un tema clave detrás de la lógica de la austeridad. Pero si gastas un montón en subsidios, tus gastos suben y tienes un déficit. Lo siguiente que dices entonces es que tienes que recortar las ayudas a los pobres y

los servicios sociales públicos. Esto se deriva de una falsa lógica de los subsidios. Ahora no puedo entrar en más detalle; solo diré que necesitamos reevaluar los subsidios. Esto debería formar parte de cualquier política progresista. No les hemos prestado suficiente atención. Pero se están acumulando. Es algo totalmente regresivo.

Y esto nos conduce a la siguiente característica del capitalismo rentista, que está relacionada con lo anterior, y a la que yo llamo el azote de la deuda. Tenemos que darnos cuenta, y creo que no hace falta que se lo diga a un público español, que lo que nos está pasando a nosotros les está pasando también a otros, y que la deuda no es algo casual. No es un aspecto del fracaso, es parte estructural del sistema. El sistema quiere deudas. Algunos de los mayores financieros nos quieren a todos endeudados. ¿Cómo iba a conseguir el capital financiero obtener sus ingresos si no es a través de nuestras deudas? Por eso quieren deudas.

Por supuesto, la crisis financiera de 2007-2008 fue percibida por algunos como una crisis de la deuda. Yo creo que fue una crisis financiera de la comunidad bancaria por ex-tralimitarse. Por consiguiente, la explicación que se extendió a la crisis del 2008-2009 fue que el problema era la deuda pública, una excesiva deuda pública, que ralentiza el crecimiento y provoca inestabilidad económica.

Dos economistas americanos llevaron a cabo un estudio, y este estudio tuvo gran influencia en mucha gente. Básicamente decían que si la deuda pública se eleva por encima del 90% de la renta nacional, se produce un crac. A muchos gobiernos de derechas les encantó ese estudio. Se lo pasaban los unos a los otros invitándose a leerlo. «Léelo en la cama, llévate al bar, recomiéndaselo a tus amigos.»

Un par de años más tarde, tres jóvenes economistas americanos revisaron todas las estadísticas y dijeron: «Cometieron errores, usaron datos incorrectos». Unos meses después, los dos autores del estudio original tuvieron que admitir que habían cometido errores, pero para entonces la austeridad se había convertido en una ideología: hay que recortar la deuda pública. Y el FMI y el Banco de Pagos Internacionales han tardado varios años más en demostrar que es la deuda privada y no la pública la que provoca fragilidad económica. Si intentas recortar la deuda pública, la deuda privada aumentará.

Ahora nos encontramos en una situación en la que el intento de disminuir la deuda pública ha hecho aumentar la deuda privada, así que estamos inmersos en una nueva burbuja que puede explotar con terribles consecuencias. Vuestra deuda, la deuda de otros países, nos pone a todos al borde del abismo.

Pues bien, la deuda nos lleva a otra de las bromas pesadas del capitalismo rentista. ¿Hay algún estudiante en la sala? La deuda estudiantil, como sabemos, ha aumentado porque el capitalismo rentista saca beneficios de la deuda estudiantil, y de la deuda de alojamiento estudiantil.

Se han inventado algo nuevo en la comunidad financiera llamada titulización. Esto quiere decir que los gobiernos, especialmente en el Reino Unido, juntan las deudas de todos los estudiantes y las venden a una corporación financiera multinacional. Con ese paquete de deudas, que promete un flujo de ingresos futuro, pueden invertir y ganar mucho dinero. El Gobierno británico vendió 12.000 millones de libras esterlinas en deuda estudiantil a una multinacional americana que tiene sus oficinas centrales en un paraíso fiscal. Ni siquiera tiene que pagar impuestos por el dinero que le pagan los estudiantes

endeudados. Parece que es una forma de corrupción totalmente institucionalizada.

Lo cual nos lleva a la siguiente característica del capitalismo rentista, y es el expolio de los bienes comunes. Esta ha sido una práctica sistemática del capitalismo rentista, cuyo origen está en la Escuela Austríaca de Economía, que dio a los bienes comunes un valor de cero porque no se pueden mercantilizar. Para ellos no tienen valor. Así que si el gobierno o una autoridad vende o deja que se privatice algo que forma parte de los bienes comunes, no pasa nada, no necesitas obtener beneficios. Es obvio que enriqueces un interés, y eso es lo que ha pasado. Los bienes comunes son de vital importancia para el precariado. Son parte de los beneficios sociales del precariado. Necesitamos bibliotecas públicas, parques, servicios sociales, todos los diferentes aspectos de los bienes comunes.

Para mí, este es el capítulo más emotivo de *Capitalismo rentista*, porque este año marca el 800º aniversario de la Carta de Foresta. Se trata del primer documento que afirma que todos tenemos derecho a los bienes comunes. Todos tenemos derecho a subsistir en los comunes. Y debemos protegerlos. Pero las intenciones del capitalismo rentista han sido expoliarnos y convertirlos en beneficios. No voy a entrar en detalle, pero es parte vital de lo que está ocurriendo con el capitalismo rentista.

Y esto nos lleva al punto crucial, que es la mentira que siguen contándonos muchos políticos: que el trabajo es la mejor forma de dejar atrás la pobreza. ¡Es mentira! Cada vez hay más y más gente que, por duro que trabaje, no conseguirá escapar de la pobreza o la inseguridad económica. La cual cosa nos devuelve a la base para entender el precariado y por qué debemos articular una política de paraíso basada en el precariado.

El viejo sistema de distribución de los ingresos, como he dicho al principio, se ha desmoronado. Podemos observarlo en las diferentes bocas de serpiente. Una serpiente abre la mandíbula superior y la inferior le cuelga. En economía, cuando yo era estudiante, si la productividad subía, el sueldo medio subía. Pero ya no. País tras país, cuando la productividad sube, el sueldo medio de hecho baja. Una regla básica que se ha ido al garete. La segunda boca de serpiente solía ser que, cuando el empleo aumentaba, el sueldo medio subía. País tras país, esto ya no pasa. Otra forma de la boca de serpiente era que, cuando los beneficios aumentaban, el sueldo medio subía. Pero ahora ya tampoco. Otra boca de serpiente era que, cuando el sueldo medio bajaba, los costes de los sindicatos también lo hacían. Y ahora vemos en España, en Gran Bretaña y en varios países, quizás no recientemente, pero sí durante muchos años, que pese a que los sueldos han ido cayendo, los gastos de los sindicatos han subido. El sistema como tal se ha roto.

Y esto conduce a un aumento del precariado. Espero que estén familiarizados con los dos libros sobre el precariado, porque no entraré en detalles, pero me gustaría subrayar algunas de sus características porque definen nuestra política futura.

La primera es que las personas que pertenecen al precariado se han acostumbrado a aceptar una vida de trabajo inestable –por favor, eviten llamarlo trabajo precario; inestable o inseguro son adjetivos mucho mejores–, están siendo sujetas a la eventualización, y además tenemos otro fenómeno emergente llamado *crowd labour*, mediante el cual, en los próximos cinco años, una de cada tres transacciones laborales se hará *online*, de manera que cambiará radicalmente la naturaleza del proceso de trabajo. Pero eso no es lo más importante acerca del

precariado. El precariado debe trabajar mucho para poder trabajar. Tiene que trabajar para el Estado, trabajar para la reproducción, trabajar esperando, todos los tipos de trabajo que no son mesurables por las estadísticas. Pero debe hacerlo. Y esto devora su tiempo. Necesitamos una política temporal que se ocupe de este fenómeno. Tenemos que decir a los políticos: será mejor que reviséis vuestras estadísticas laborales, porque cuando nos dicen que alguien solo trabaja cuatro horas y media a la semana en lo que sea, es mentira. Todo el trabajo no remunerado que realiza el precariado es trabajo también, no placer.

Además, cuando formas parte del precariado, no tienes una narrativa ocupacional que dé sentido a tu vida. Para mí, eso es muy importante, y mucha gente me escribe y me dice, «en mi caso es así». No tienes la sensación de estar desarrollando tus capacidades, construyendo tu familia, a ti mismo, tu identidad. Encima, las personas del precariado tienen un buen nivel educativo, mayor que el requerido en el trabajo que pueden esperar conseguir. Y eso supone un problema existencial.

El segundo aspecto es que el precariado solo obtiene un sueldo monetario, que no para de bajar, y no tiene acceso a los beneficios no monetarios, porque el Estado no ha reconocido el problema y no ha reformado su sistema de protección social. Esta es una de las razones fundamentales por las que necesitamos una renta básica, porque la gente debe enfrentarse a la incertidumbre. No se puede tener un sistema de seguridad social nacional en un entorno de incertidumbre porque no puedes calcular las probabilidades de tus necesidades. Esta es una de las razones fundamentales por las que necesitamos

un derecho económico básico a la subsistencia, una renta básica. Pero, por supuesto, el precariado siempre está al filo de la deuda insostenible.

El tercer aspecto, que yo considero el más importante del precariado, creo que se ha puesto cada vez más de manifiesto con la investigación que se ha llevado a cabo al respecto, y todas las charlas y artículos sobre el precariado que han aparecido desde 2011. Si formas parte del precariado, sistemáticamente pierdes tus derechos civiles, culturales y económicos, porque no puedes dedicarte a aquello para lo que estás cualificado. Pierdes derechos políticos porque hasta hace poco no habías visto en el terreno político a ningún partido o grupo de políticos suficientemente valientes como para articular una política para el precariado. Hasta que aparezca, deberíamos preocuparnos por el monstruo porque la parte con menor educación del precariado escucha las voces de los extremistas y de los populistas neofascistas. La parte progresista y con mayor educación busca una política de paraíso.

Creo que esto es lo que España está ayudando a mostrar. Y Cataluña, no te voy a alabar. Eres vista desde el exterior como situada a la cabeza de esto, intentando moverte en esa dirección. Por eso, aunque uno puede ser extremadamente pesimista al ver a millones de personas enfrentándose a la inseguridad, a los asquerosos sistemas de extracción del capitalismo rentista, a las desigualdades cada vez mayores, tenemos que ser conscientes de que el hecho de que aparezca una nueva política del precariado depende de nosotros. El cambio solo se producirá cuando presionemos al sistema para que cambie.

El último capítulo de mi nuevo libro va sobre la revuelta. ¿Qué tipo de revuelta? No la revolución, eso es para niños, aunque forme

parte de nuestro pasado. ¿Qué tipo de presión sistemática debemos ejercer sobre el Estado para obligarlo a cambiar? Ese es el reto que tenemos ante nosotros. Para poder aceptarlo, tenemos que entender las causas de la inseguridad y de la fragmentación de clases. Ahí es donde estamos hoy.

M. L. R. F.: En el año 2013, compré su libro traducido al español *El precariado*. Ha traído el segundo, pero a mí me gustaría volver a enseñar el primero porque creo que hizo historia para los que nos dedicamos, como yo, al análisis del trabajo, a la reflexión del trabajo, los modos de trabajo, etcétera.

En aquel momento, en el año en el que todos leímos *El precariado*, todavía estábamos en plena crisis económica. El año 2013 fue probablemente el año más duro de la crisis económica en nuestro país, junto con 2009. Nos enseñó muchas cosas y, estos días, cuando volví a releerlo desde Cambridge – ya sabéis que acabo de llegar de allí y que he estado trabajando allí un tiempo en las plataformas *online* y en las relaciones de trabajo en dichas plataformas–, cuando volví a releerlo pensaba: «Pero qué razón tenías!». Estábamos alimentando un monstruo que ha salido en Estados Unidos. No quiero entrar en el Reino Unido, pero me parece que también ha salido allí y hay algo de ello detrás del *brexit*. Lo acabamos de ver en Francia, lo vimos en Holanda y estuvimos a punto de verlo en Austria. Si hay un fantasma que hoy recorre el mundo, ya no es el «viejo fantasma», ese que nos gustaba a casi todos los que estamos aquí, sino el fantasma del fascismo.

Releyendo estos días *El precariado* y también a Zweig, en ese tiempo que él define como «el previo a la Segunda Guerra Mundial» –no

quiero cometer un anacronismo, pero ¡se parecen tanto estos tiempos!–, veo que el tema del trabajo y el de la educación son temas esenciales de entonces y de ahora. Yo me dedico al trabajo, me he dedicado toda mi vida al trabajo. Tenía tres años cuando hacía asambleas con las muñecas porque mi padre era un sindicalista. Desde entonces, estoy en el mundo del trabajo y en el mismo lado del mundo del trabajo. He hecho casi de todo en el mundo del trabajo, menos ser inspectora de trabajo, eso sí que no lo he hecho. Desde ese lado, quiero hacerle algunas reflexiones y también algunas preguntas.

Antes decía que algunos jóvenes economistas destaparon un error en unos cálculos que se habían hecho y quiero añadir a esa reflexión suya otra sobre el Fondo Monetario Internacional (FMI). El FMI dijo a España hace un año que teníamos un problema gigante de desigualdad, que somos la economía que más crece en este momento en Europa, pero la segunda en tener la desigualdad más alta de toda Europa. El FMI también nos dijo hace un año, más o menos, que nuestro problema es que hemos descuidado la negociación colectiva y hemos debilitado a los sindicatos. Nos dijo que con las reformas habíamos descuidado la negociación colectiva y debilitado a los sindicatos y por eso tenemos un problema con la desigualdad.

Esto nos lo dijeron hace un año. Hace un mes, la directora general del FMI nos dijo que tenemos que hacer una nueva reforma laboral para volver a tocar la negociación colectiva y el papel que tienen los sindicatos. Se equivocan, pero no lo reconocen y vuelven a recetar los mismos remedios de siempre, los mismos criterios de siempre, a pesar de autorreconocer que se equivocan.

Yo comparto con usted que la fuerza del trabajo es, y este es el segundo punto, una

fuerza de trabajo global. Ya no podemos analizar el mercado de trabajo desde los países. Tenemos que analizar el mercado de trabajo desde el mundo, porque el mercado de trabajo se ha vuelto como la economía, global. Uno de los problemas que yo creo que tenemos para gobernar el mercado de trabajo es que ya ninguna de las instituciones clásicas que tuvimos, ni el Estado ni las organizaciones sindicales, alcanzan por su ámbito a ponerse frente a la economía, porque los dos tienen espacios más pequeños que la economía. La economía se desenvuelve en el mundo global, el mercado de trabajo es global y los Estados y las organizaciones sindicales están anclados todavía en un ámbito estrictamente nacional.

Como sé que usted conoce esto y como sé que también conoce la Organización Internacional del Trabajo –la OIT está a punto de cumplir cien años y está en un debate sobre cómo debería actuar en los próximos años–, por eso le pregunto por ello. Para usted, ¿qué actuación debería tener la OIT para ser ese contrapunto laboral que yo creo que necesita la regulación del trabajo? Porque si no hay un contrapunto laboral a escala mundial, hoy por hoy, la economía va por un sitio y las reglas del trabajo por otro. Y una buena parte del sufrimiento del precariado, y lo sabe como yo, tiene que ver con esta diferencia entre por dónde camina la economía y por dónde caminan las posibilidades de regular el trabajo.

Otro apunte que tiene que ver también con el trabajo. Sé que este es para entrar en un debate más profundo. Tengo que decirles que una de las razones que me llevaron a salir de la política diaria fue la falta de diálogo, de este diálogo que estamos teniendo aquí. Fue el casi diario sometimiento a las consignas y no a los debates, por eso me parece muy

importante el debate que estamos teniendo aquí y, en aras de ese debate, voy a hacerle dos observaciones.

Para mí, el trabajo debe recuperar la centralidad que ha perdido. No cualquier trabajo, sino el «buen trabajo». El «buen trabajo» debe recuperar la centralidad que ha perdido. Creo que una de las cosas que nos está sucediendo es que el trabajo fue el centro económico, social y político durante una buena parte del tiempo. Hoy, el «buen trabajo» ha perdido la centralidad económica, social y también política. Ha perdido la centralidad económica porque, como bien decía, la parte del crecimiento de la riqueza del trabajo es cada vez menor, mientras que los beneficios son cada vez más altos, en esa «boca de serpiente» de la que hablaba.

También ha perdido la centralidad política porque ¿quién se imaginaría hoy que una constitución se definiera a sí misma, que un país se definiera a sí mismo como un país o una república fundada en el trabajo, tal como sigue todavía diciendo la Constitución italiana de 1948, como Pisarello explica tan bien en *Un largo Termination*? Hoy no nos imaginariamos que ninguna constitución de ningún país dijera que es un país fundado en el trabajo o es una república de trabajadores, porque el trabajo ha perdido también esa centralidad.

Hoy todos los partidos políticos hablan de empleo; unos practican mejores políticas que otros, algunos no practican ninguna, pero todos hablan de empleo. Sin embargo, ya no hay ningún partido político en el que se reclame la voz del trabajo, la voz de los trabajadores. Ninguno reclama ya la voz de la clase media, la voz de los de arriba, de los de abajo, la voz de la casta, la de la anticasta. Lo reclamamos todos pero no hay ningún partido político en el que se reclame la voz de los trabajadores, ningún referente político de los trabajadores.

Y yo creo que en este debate, y ahora voy con la renta, pero en este debate creo que el trabajo, el «buen trabajo», debería volver a recuperar una centralidad en el debate público, económico y social que hoy no tiene. Por eso cuando hablamos de renta básica (y voy a confesar mis propios prejuicios y contradicciones, no tengo ningún problema en hacerlo porque estamos aquí para debatir), cuando hablamos de renta básica y yo digo «qué sugerente que es esta idea», automáticamente pienso: «es que si empezamos a hablar de renta básica, desplazaremos el centro del debate». Yo quiero, como muchos otros, que el debate del trabajo pueda recuperar la centralidad social, económica y política que ha perdido.

Segundo tema que quiero plantearle: en su libro, *El precariado*, una de las cosas que más me sorprendió es una cosa contra la que yo siempre he peleado. En su libro dice que el trabajo debe mercantilizarse por completo, que debemos dejar que sea una completa mercancía. Quizá no lo entendí bien en la traducción española. Creo que este es el segundo debate: hay que volver a reivindicar que el trabajo no es una mercancía, que no puede tratarse como una mercancía porque el trabajo no puede desmembrarse de la persona que lo realiza, de la persona que lo activa. El trabajo intelectual o físico no puede desgajarse de quien lo hace. Por lo tanto, no puede estar sometido a las mismas reglas que una mercancía porque, si lo sometemos a las reglas del juego de la oferta y la demanda, terminaremos sometiendo a estas reglas a las propias personas. Ese es el valor que tienen las normas laborales, evitar que el trabajo se pueda convertir en una mercancía.

En este tiempo que estamos celebrando los cien años de la OIT, creo que está más vigente que nunca que el trabajo no puede

ser una mercancía, la declaración de 1944, que dice que las normas laborales que evitan que el trabajo se convierta en una mercancía, tiene un profundo valor civilizador. Ahora bien, y eso es cierto, no cualquier norma laboral. Porque lo que sí es verdad es que con el paso del tiempo la austерidad, la flexibilidad, la regularización o las normas laborales a veces ya no cumplen las funciones para las que fueron establecidas inicialmente: para la compensación del desequilibrio de poder entre las partes del contrato de trabajo. Pero es verdad que las normas laborales, en ese afán de evitar delimitar el juego de la oferta y la demanda, tienen un profundo papel que tienen que seguir cumpliendo. El trabajo no puede ser una mercancía porque lo que se encierra tras ello es fundamentalmente la persona que desempeña ese trabajo.

Ya para terminar y para dejarle otro elemento encima de la mesa, he pensado mucho sobre la renta básica. Los laboralistas tenemos problemas con la renta básica, los que nos conocéis sabéis que tenemos problemas con la renta básica. Tenemos algunos problemas porque, para nosotros, el trabajo ha sido un elemento central de civilización. Para nosotros, el trabajo ha sido y todavía sigue siendo la forma en que la gran mayoría de la población se gana la vida. Para nosotros, el trabajo sigue siendo el principal motor de inclusión y participación en la sociedad. Para algunos de nosotros el trabajo sigue siendo el centro de imputación de los principales derechos de ciudadanía, el centro de imputación de los principales derechos sociales. Por eso, por la importancia que nos supone el trabajo, a veces tenemos dificultades para desmembrar o dividir la obtención de rentas del trabajo. No porque creamos que dar una renta básica podría suponer una falta de estímulo en el trabajo, sino porque, para nosotros, el trabajo

sigue teniendo un elemento muy importante de participación en la sociedad. Nos resistimos a dividir el trabajo y a aceptar que el trabajo deje de ser el elemento central a través del cual las personas obtienen su medio de vida. Queremos que siga siendo un elemento central de distribución de riqueza.

Ahora bien, y con esto ya termino, el trabajo ha cambiado mucho y va cambiar más. Voy a reconocer la siguiente contradicción. Estamos en un debate sobre el «nuevo trabajo», sobre el futuro del trabajo. No hay lugar ni foro al que estemos acudiendo donde no se hable de digitalización, de la pérdida de puestos de trabajo por el avance de la tecnología, de lo que sucederá en un mundo sin empleos, de cómo es posible que haya muchos empleos que sean automatizados y por lo tanto vayamos a perderlos, etcétera. Entonces, si todo eso va a suceder, y es probable que suceda, yo no tengo ninguna varita mágica ni tampoco una bola de cristal, pero hay que contemplar la realidad. Basta con contemplar la realidad para darse cuenta de que va a haber pérdidas de puestos de trabajo y que va a haber configuración o reconfiguración de los empleos que puedan crearse.

Si todo eso se cumple, puede que tengamos que pensar, efectivamente, en que el trabajo no puede seguir siendo, ni siquiera el «buen trabajo», el elemento distributivo de la riqueza por excelencia como lo ha sido hasta ahora. Por ello, porque parece que no va a haber un trabajo que sea el elemento central de distribución de la riqueza, una laboralista que ha confesado sus prejuicios con respecto a la renta básica dice también que probablemente el camino que tengamos que recorrer no solo sea mejorar los empleos —porque yo sí creo en la centralidad del empleo—, sino también empezar a pensar que no puede haber ninguna unidad familiar sin rentas.

Por lo tanto, probablemente, y es la confesión final, la renta básica, no sé si mínima o si como «mecanismo estabilizador contracíclico» que apuntaba en su libro, probablemente sea una solución para el futuro. No sé con qué modelo, ni con qué configuración, pero probablemente sea una solución para el futuro.

Y termino haciendo otra declaración: estamos hablando mucho del futuro del trabajo, pero yo les pediría que hablemos también del presente del trabajo. Que cuando hablemos de tecnología, robots, automatización, cuando hablemos de las consecuencias que puede tener el cambio demográfico, cuando hablemos de las consecuencias del cambio climático, cuando hablemos de todos estos temas que parece que son el reto del futuro, incluyamos algunos de los problemas del presente que siguen aquí, que no han desaparecido.

En nuestro país sigue habiendo mucho desempleo. Yo ya sé que conoce las cifras, pero vamos a marcarlas para que queden también como último elemento. Sigue habiendo mucho desempleo, en el último recuento de personas en situación de desempleo todavía hay más de 4 millones de personas sin trabajo. Estamos saliendo de la crisis, creciendo por encima del 3%, pero mantenemos un desempleo por encima del 18%. Tenemos la segunda tasa de desempleo más alta de toda la Unión Europea.

Cuando hablemos de robots, acordémonos también de la precariedad. Tenemos una tasa de precariedad que prácticamente dobla la tasa de precariedad de los países de la Unión Europea. Si hay un «reino del precariado», hay muchos países candidatos para serlo, pero España es uno de los países que tiene más papeletas, porque uno de cada cuatro trabajadores trabaja en nuestro país con contratos precarios, contratos que además son cada vez más cortos. La duración media de los contratos no llega en este

momento a cuarenta días por contrato. Así que, si hay un país donde puedes hablar del «reino del precariado», España tiene muchas papeletas para serlo.

No nos olvidemos tampoco de la desigualdad de mujeres y hombres, que no cesa, que se ha ampliado con la recuperación económica y que está en vías de ser todavía más amplia. Además, ahora no somos capaces de mirar el trabajo de las mujeres correctamente, no hemos tenido gafas para verlo porque solo hemos visto el trabajo remunerado y no el trabajo no remunerado.

No olvidemos, para terminar, a la nueva clase social: los trabajadores pobres. Por todo eso, le pido que nos hable, después de mi confesión de que finalmente creo en la renta básica, de la internacionalización del trabajo, de la renta básica como un elemento central y de si para usted España podría ser el «reino del precariado».

G. S.: Creo que este comentario va a la raíz de todo mi trabajo y demuestra un fracaso por mi parte a la hora de explicarme, porque en mi obra he querido afirmar un punto fundamental; y no se puede entender mi obra si no se entiende dicho punto. Se puede no estar de acuerdo con él, pero hay que aceptar que es lo que yo defiendo.

Este punto es que el inglés *work* no es lo mismo que *labour*. El primero tiene un valor de uso. El segundo tiene un valor de cambio. Es un punto marxista básico. Lo que intento decir en mis libros es que cada época a lo largo de la historia ha tenido su estúpida discusión sobre lo que es y no es trabajo (*work*). Siempre pongo el ejemplo de que si contrato a una señora de la sala para cocinar, o como señora de la limpieza, la renta nacional aumenta. Se ponen contentos porque he creado empleo. El crecimiento económico aumenta. Pero si me caso con ella y si

gue haciendo el mismo trabajo, la renta nacional baja, el empleo bajo y los abogados laboralistas se enfadan. Es sexista.

Por su naturaleza, el trabajo (*work*) es algo que tiene dignidad, valor de uso, valor de artesanía, es algo que queremos hacer para desarrollarnos. No quiere decir necesariamente que deba ser un empleo, porque un empleo es hacer un trabajo (*labour*) para un jefe. En el 99% de los casos, si tienes un contrato de empleo, tienes que hacer lo que dice el jefe. Es parte del acuerdo. No puedes escapar de ello. Puedes decir, «Por favor, señor jefe, sea bueno conmigo», pero sigues dependiendo de un jefe que determina qué hay que hacer, cuándo y dónde.

La idea de trabajo (*work*) es liberadora, es desarrollar nuestras capacidades, es cuidar a nuestros seres queridos, a nuestra comunidad, es construir y mantener los espacios comunes, es reproducirnos. Mientras que el trabajo en su acepción de *labour* agota los recursos, es una amenaza ecológica por definición, en el sentido de *work*—que es su sentido griego clásico—se trata de cuidar a los nuestros, a nuestra comunidad y desarrollarnos como humanidad. Esa es la gran diferencia.

En el libro también distingo entre recreo y ocio. *Scholé*, la antigua idea griega de ocio, participar en la vida de la polis, ser una persona pública. ¿Le llamamos trabajo, le llamamos ocio? Es un poco las dos cosas.

Pasa lo mismo con la educación; cultivarnos es a la vez trabajo y ocio, pero una vez lo mercantilizamos y lo convertimos en trabajo en la acepción de *labour*, en preparación del capital humano, entonces nos convertimos en una existencia alienada. Y para eso ya podemos aceptar mercantilizarnos. Podremos pedir que nuestros profesores sean amables con nosotros, pero seguiremos formando parte de un

sistema mercantilizado, y la idea del trabajo como algo emancipatorio nos lleva al debate sobre la renta básica.

Para mí, lo más importante es darnos cuenta de que uno de nuestros retos políticos es rescatar los valores del trabajo (*work*) de los dictados del trabajo en su acepción de *labour*.

Y eso nos lleva al punto de la mercantilización en mi libro. Creo firmemente que el trabajo en su acepción de *labour* es una mercancía. Se compra y se vende. Eso es un intercambio mercantil. Su precio es el sueldo. El precio debe ser el adecuado. Y, por contrato, las personas que lo realizan deberían ser tratadas con dignidad. Pero no podemos escapar del hecho de que se trata de una mercancía. El verdadero reto, si quiere decirlo en términos marxistas, y voy a ser un poco injusto, pero el verdadero reto sería decir «vale, hagamos que la mercantilización del trabajo se haga en las mejores condiciones, pero desmercantilicemos la fuerza de trabajo, la persona». De modo que la persona que tiene la habilidad, si no le gusta lo que le ofrecen, pueda decir no. O si resulta que una viejecita que vive al lado le pide que le haga un trabajo pero no puede pagarle mucho, si ya tiene seguridad económica, pueda decirle, «Sí, te lo hago». Es la posibilidad de escoger porque como persona estás desmercantilizado.

De eso es de lo que va el debate sobre la renta básica. Y creo que la OIT no lo ha entendido bien y por eso me consideran persona *non grata* después de haber trabajado para ellos treinta años. Porque el trabajo es una mercancía. Lo que necesitamos es hacer que tú y yo no lo seamos. Ese es el reto de la política progresista hoy. Este es un punto especialmente importante para mí, y es fundamental para entender el precariado, porque el precariado no solo son víctimas, son personas

que quieren desarrollar sus habilidades creativas, que quieren multitud de actividades. No me importan los trabajos eventuales si hay seguridad económica, si puedo hacer oír mi voz, de forma colectiva e individual.

El sistema rentista ha penetrado profundamente en los sindicatos. Si quisiera que todos los miembros del precariado de la sala se fueran a tomar algo al bar, empezaría a hablar de los sindicatos. ¿Por qué? Porque para la mayoría de la gente en el precariado, los sindicatos se ven como representantes de los de dentro, no de los de fuera, no del precariado. También representan a los rentistas dentro de profesiones y empleos.

Si eres auxiliar de enfermería, alguien que está en las filas del precariado dentro de la profesión médica, ¿quién es tu enemigo número uno? Los cirujanos más veteranos que se llevan todos los ingresos, con sus cuantiosas pensiones y todo lo demás. Así que necesitas negociar dentro de la institución para subir. Yo lo llamo negociación colectiva. Tenemos que darnos cuenta de que el precariado no tiene movilidad. No puede subir, y por eso necesita un tipo de sindicato distinto. Yo negociaría con los políticos –sé que muchos políticos en España entienden al precariado– pero, si piensas desde el punto de vista del propio precariado, tienes otras prioridades.

El último punto que quiero comentar es que para el viejo proletariado (exagerando un poco), representado por el derecho laboral, la negociación colectiva, etcétera, el primer antagonista era el jefe, el patrono, el dueño de la fábrica, el dueño del molino, etcétera. Ese era su enemigo principal. Para el precariado, el enemigo o antagonista principal es el Estado. Quiere que el Estado haga reformas y cambios, no el jefe, porque muchos ni siquiera conocen el nom-

bre de su jefe. Y seguro que será otro distinto mañana. Hoy debemos entender la lucha de clases de otra forma, y creo que eso es lo que hace que nuestra época sea tan emocionante para este tipo de cuestiones.

Guy Standing es un economista británico profesor en la Escuela de Estudios Orientales y Africanos (SOAS) de la Universidad de Londres. La publicación de su libro *The Precariat*, en 2011, una investigación sobre los efectos de la globalización en el mercado de trabajo y sobre la precariedad como nuevo sujeto social, le ha situado en el centro de las reflexiones, los movimientos de protesta y las nuevas plataformas políticas surgidas a raíz de la gran crisis de 2008. Algunos de sus libros editados en español son *El precariado. Una nueva clase social* (Pasado y Presente, 2013), *Precariado. Una carta de derechos* (Capitán Swing, 2014) y *La corrupción del capitalismo* (Pasado y Presente, 2017).

María Luz Rodríguez Fernández es doctora en Derecho por la Universidad de Valladolid. Es profesora titular de Derecho del Trabajo y de la Seguridad Social en la Universidad de Castilla-La Mancha. Ha sido docente en las universidades de Valladolid y Carlos III de Madrid. Ha publicado numerosos artículos sobre empleo y relaciones laborales en libros colectivos y revistas especializadas. Es autora de los libros *Negociación colectiva y solución de conflictos laborales*, *La estructura de la negociación colectiva* y *El incidente de no readmisión* y editora de *La negociación colectiva europea y Trabajadores autónomos*. Desde 2007 fue consejera de Trabajo del Gobierno de Castilla-La Mancha y desde 2010 consejera de Trabajo, Igualdad y Juventud. De 2010 a 2011 fue también secretaria de Estado de Trabajo del Gobierno de España.

Mark Weisbrot

Marina Subirats

El fracaso de los expertos

M.W.: Como estamos en España, me gustaría empezar con algo sobre España y su recuperación económica. No sé muy bien cómo retratan esto los medios de comunicación de aquí, pero según los que yo leo, los medios internacionales, parece que en cierto sentido la austeridad económica y las reformas estructurales han tenido básicamente resultados exitosos; la economía lleva creciendo cuatro años desde la segunda mitad de 2013; creció un 3,2% el año pasado y se espera que crezca alrededor del 2,6% este año y algo menos en 2018, y en los dos últimos años se crearon 1,1 millones de puestos de trabajo. Por lo tanto, son buenas noticias. Pero me temo que la cosa se queda ahí, porque tanto en términos económicos como humanos, se trata de una recuperación muy débil y llega muy tarde. Y es de eso de lo que quiero hablar, no solo en el caso de España, sino en el de toda Europa (e intentaré no aburrirles con demasiados números, solo al principio, mientras la gente sigue despierta, usaré muchas cifras, y luego intentaré usar menos). ¿Qué es eso que dicen? Un economista es alguien a quien le gusta trabajar con números pero que no tiene suficiente personalidad para convertirse en contable.

Desde 2016, unos 12,8 millones de personas en España están en riesgo de pobreza y exclusión social. Esto es un 27% de la población y son las peores cifras de la Unión Europea, solo por detrás de Grecia. Y, por supuesto, estas cifras se incrementaron en un 23% de 2007 a 2015, de

nuevo, el peor incremento de la Unión Europea solo por detrás de Grecia. Y esto está muy lejos, bueno, en realidad no está tan lejos de su punto más álgido. El punto más álgido según la definición de pobreza y exclusión social se dio en 2014. Fueron 13,4 millones de personas, así que solo ha disminuido en 600.000 personas desde entonces, pese a la recuperación económica. El desempleo, si lo observamos desde julio del año pasado hacia atrás, es de un 18,2%, unas cuatro veces el que tenemos en los Estados Unidos.

Los desempleados a largo plazo suman más de un 46%; casi la mitad de la población que está sin trabajo. De nuevo, este dato es el peor de la Unión Europea por detrás de Grecia (Grecia lleva ocho años en depresión), así que se trata de cifras muy malas para España. Muestran una situación económica terrible pese a la recuperación.

Y, de hecho, incluso el FMI, en su último informe sobre España publicado este año, un informe exhaustivo, dijo que las expectativas de encontrar empleo para los desempleados a largo plazo en España eran particularmente desalentadoras. Se trata de una valoración muy negativa, incluso para el FMI, quien por supuesto fue quien propuso la mayor parte de las medidas económicas que ha seguido España. Y luego hablaré más del FMI y del rol de las autoridades europeas, la Comisión Europea, el Banco Central Europeo y, ciertamente, la Unión Europea y el Consejo de Asuntos Económicos y Financieros de la Unión Europea. Pero primero me gustaría hablar un poco más sobre lo que ha ocurrido aquí.

La desigualdad también ha aumentado de forma dramática desde 2008. Si observamos el 20% con mayores ingresos y lo comparamos con el 20% con menores ingresos, el coeficiente es ahora 7,5, el tercero más alto de la Unión Europea. Este también se ha visto

bastante incrementado desde 2008, por lo que España se ha convertido en un país mucho más desigual. Algo que se debe sobre todo a la larga caída del empleo de 2008 a 2013, en el que, no la ratio, sino el número de gente con trabajo descendió un 20%. Y todavía no se ha recuperado lo suficiente como para reducir esta desigualdad. Además, la mayoría de nuevos empleos son ahora trabajos con contrato temporal.

Y otra cosa que estas cifras sobre el desempleo no tienen en cuenta es que alrededor de 1,7 millones de ciudadanos extranjeros abandonaron el país a partir de 2008. De no haberse ido, si se hubieran quedado aquí sin empleo y hubiesen contribuido a las cifras de desempleados, el paro sería todavía más alto, puede que del 25% el año pasado en vez del 18%, algo evidentemente terrible.

¿Y cuál es la respuesta del FMI a esta situación? Podemos verla en su último informe sobre España. Esto es lo que quiero explicar. El Fondo Monetario Internacional se reúne con todos los gobiernos miembros una vez al año aproximadamente y dicta sus medidas políticas. Revisan los desarrollos económicos más importantes del pasado año y luego intentan ponerse de acuerdo sobre lo que debería suceder, algo no obligatorio para los países que no han obtenido un crédito del FMI, así que en España no son medidas obligatorias, pero se trata de unos informes muy importantes de todos modos porque son grandes fuentes de información al reflejar un acuerdo entre el Ministro de Economía del país en cuestión y los directores del FMI, quienes básicamente representan a las autoridades europeas, la Comisión Europea, el Banco Central Europeo, representan una especie de consenso de las élites de Europa sobre lo que España o cualquier otro país debe hacer.

Por lo tanto, si leemos dicho informe, encontraremos desacuerdos. En el informe veremos que los directores del FMI querían que se hiciera una cosa y las autoridades del país, otra. Entonces, ¿qué nos cuenta el informe en este caso? El informe del FMI, sin ningún tipo de desacuerdo por parte del Gobierno, afirma que quiere más consolidación fiscal; en otras palabras, quieren reducir el gasto o aumentar los impuestos, o ambas cosas, para reducir el déficit presupuestario. Quieren hacer eso pese a que el crecimiento se va a ralentizar al año siguiente, y al siguiente, y el FMI advierte de muchos riesgos para la economía; es una visión muy pesimista. El FMI no tiene una visión muy amable de la economía; pese a las buenas noticias que les ha dado al principio, ellos ven un montón de riesgos. Por eso, creen que el presupuesto debería ser más ajustado y piden más reformas estructurales, como ellos las llaman. Y ya saben lo que implican esas reformas. Incluyen la clase de reforma laboral que reduce el poder de negociación y aumenta la fuerza laboral en una época de gran desempleo.

Y aquí hay otro punto interesante: el FMI también analiza cómo España ha llegado hasta aquí, cómo ha conseguido el crecimiento que obtuvo en 2015 y 2016, cómo creció más de lo que el FMI había previsto. Y la respuesta es interesante: un tercio de dicho crecimiento se produjo gracias a la bajada del precio del petróleo.

Esto no es algo que hiciese el Gobierno español. Un tercio del crecimiento vino dado gracias a los tipos de interés más bajos del BCE. Esto no es algo que hiciera el Gobierno de España, y seguramente no sería lo que haría de tener el control sobre los tipos de interés. Y lo demás vino de algo que hicieron pero que no dijeron a nadie. En concreto, de

infringir los objetivos de gasto que se habían marcado.

España está en el programa especial para mantener el crecimiento y la estabilidad económica para países que gastan demasiado. Y según este programa, se suponía que tenía que recortar el gasto y no lo hizo. De hecho, según una estimación del FMI, su política fiscal fue expansionista en 2015 y 2016. Y esto fue significativo, fue de cerca del 1% del PIB, lo cual tuvo un efecto multiplicador suficiente como para ser responsable del aumento del crecimiento que se produjo en el país. Así que las buenas noticias que comentábamos se produjeron gracias a que el Gobierno no hizo lo que había prometido que haría, y eso es lo que tendría que haber hecho hace seis años, y lo que tendría que seguir haciendo. Y fue posible hacerlo y al final no provocó ningún tipo de desastre, de hecho, la inflación el año pasado fue solo del 1,6%. Y el tipo de interés de los bonos del Tesoro a diez años es también de solo el 1,6%, así que, en otras palabras, el Gobierno puede pedir dinero prestado gratis. Dinero gratis. Esa es la opción a diez años. Puede endeudarse diez años a un tipo de interés real de 0. Y tendría sentido que siguiera haciéndolo.

Y quiero recalcar esto porque, en los medios de comunicación, las estadísticas que verán para España y para Italia y para los Estados Unidos y para el Reino Unido es siempre la deuda como porcentaje del PIB. Y para España es ahora mismo algo así como un 100, y ustedes se llevarán las manos a la cabeza y dirán: «Eso es terrible». Pero, si lo pensamos bien, si ustedes pudiesen tomar prestados 100.000 dólares en su tarjeta de crédito y el interés fuese de 0, seguramente no les importaría. De hecho, seguramente los tomarían prestados y los invertirían en algo

que les reportase beneficios. Pues pasa lo mismo con un país: si el tipo de interés real, ajustado a la inflación, es 0 y se puede bloquear durante diez años, es buena idea endeudarse y no importa lo grande que sea la deuda porque el dinero es gratis. Por ejemplo, Japón tiene una deuda de más de 200 y del 20% o el 30% del PIB y no importa porque tienen tipos de interés muy bajos. La cifra en la que debemos fijarnos realmente es el interés que el gobierno paga por su deuda, eso es lo que de verdad importa.

En Japón es de un 1,3% del PIB; en los Estados Unidos también es muy bajo, casi igual. En España el interés es de un 2,7% del PIB ahora mismo, no tan bajo como el de Japón, pero tampoco demasiado alto, y caerá aún más en el tiempo porque, al tratarse de un porcentaje del PIB, los intereses caerán y la deuda caerá, también como porcentaje del PIB, porque la economía crece, y la inflación también, aunque sea baja y sea parte del crecimiento nominal del PIB.

Entonces, cuando dividamos la deuda por el PIB, esa ratio continuará bajando. Es solo que para las autoridades europeas, incluido del FMI, no está haciéndolo suficientemente rápido. En otras palabras, las autoridades europeas y el FMI y el actual Gobierno han acordado que España debe seguir teniendo una tasa de desempleo extremadamente alta y el doble de desempleo en el segmento más joven, ya saben, un 40% de desempleo entre los jóvenes y los parados a largo plazo, casi la mitad del total de parados. Y este índice solo irá disminuyendo poco a poco porque quieren reducir la deuda sin motivo aparente. No han dado ningún buen motivo por el que la deuda tenga que reducirse rápidamente en España cuando España no tiene ningún problema a la hora de endeudarse; puede en-

deudarse a largo plazo al 1,6%. Por lo tanto, no hay problema con la deuda, la deuda podrá devolverse a un interés menor del actual cuando deba hacerse efectiva. Así que no supone ningún problema. Podría ser un problema en el futuro, pero las condiciones bajo las que podría ser un problema en el futuro no las podemos predecir ahora mismo.

Por eso, este no es el problema en el que debería estar pensando el país, no debería sacrificar el futuro de toda una generación por un problema que no es un problema, ¿verdad? Eso es lo que creo que diría la mayoría de economistas, menos los de las autoridades europeas y el FMI. Creo que lo que diría la mayoría de economistas es lo mismo que estoy diciendo yo, que tiene sentido usar el dinero gratis para que la gente tenga trabajo de nuevo y así transformar la economía, transformar las infraestructuras para que produzcan más en el futuro y para aumentar la baja productividad. Ese es otro de los problemas de España. El FMI también lo subraya. La productividad es bastante baja en España y no está creciendo demasiado.

Bien, esa es la situación en España. Quería recalcarlo porque la situación en España es muy parecida a la situación de la mayor parte de Europa, con algunos matices. Es obvio que es peor aquí en cuanto a las cifras de desempleo, pobreza y exclusión social, según las estadísticas que ya he comentado. Pero Europa está en una situación similar. Por ejemplo, en las pasadas elecciones francesas tuvieron un candidato de izquierdas, Mélenchon, que dijo: «Presentemos un programa muy razonable». Dijo: «Tenemos más del 10% de desempleo y eso es demasiado. Quiero bajarlo hasta el 6% en los próximos cinco años». Y Francia puede endeudarse con un interés real negativo, ¡negativo!, así que el

coste de endeudarse a diez años sería para ellos menor que su inflación. Y Mélenchon dijo: «Vamos a pedir un préstamo de 275.000 millones de euros durante los próximos cinco años y los vamos a usar, los vamos a invertir en infraestructuras, en energía, en transformar el uso de energía en energías más renovables en toda Francia. Y vamos a hacer muchas otras cosas que tienen que hacerse con este dinero, aumentar la productividad, etcétera.». En realidad, Francia tiene una productividad muy alta; su productividad es tan alta como la de Alemania, su resultado por trabajador. Pero aún así querían usar el dinero para invertirlo en aumentar la capacidad de la economía. Y eso se traduciría en un 2,3% del PIB en los próximos cinco años. Y Francia podría hacerlo y no hay motivo por el que no debiera hacerlo. Y Mélenchon quedó muy cerca de pasar a la segunda ronda de las elecciones. Solo le faltó un 1,3%. Si no hubiese tenido a todos los medios de comunicación mundiales en contra, podría ser hoy presidente de Francia. Ese es otro de los problemas que debe afrontar la gente que presenta estrategias razonables. Pero él lo hizo.

Esa es la situación de Francia, y Mélenchon dijo algo más, dijo: «Estamos viviendo las mismas restricciones, somos parte de esta Unión Europea que tiene el Pacto de Estabilidad y Crecimiento, y según nuestros acuerdos, hemos accedido a reducir el déficit presupuestario a 0». Y Francia quería hacerlo en los próximos tres años, dos años en realidad, antes de 2019, lo cual sería una medida extrema porque Francia ya ha cumplido el requerimiento del Tratado de Maastricht del 3% del PIB. Pero se había comprometido, bajo el mandato de Hollande, a reducir el déficit. Así que Mélenchon dijo: «Bueno, no vamos a hacer eso porque lo que queremos

en su lugar es reducir el desempleo». Así que dijo: «Somos un país grande y podemos negociar un nuevo tratado con las autoridades europeas», y los medios de comunicación se aferraron a eso e intentaron asustar a la gente diciendo, oh, va a abandonar el euro y habrá una crisis. Pero él ni siquiera habló nunca de dejar el euro. Dijo: «Vamos a renegociar el acuerdo que negoció el anterior Gobierno porque no es bueno y no nos permite hacer lo que quiere la mayor parte de los franceses». Y esto es muy importante.

Y esto nos conduce a una conclusión sobre Europa en su totalidad, porque creo que es un problema al que se deben enfrentar todos los países. Sé que en España no es demasiado importante, porque en España ya hay un gobierno de derechas dispuesto a hacer todo lo que quiere Europa, las peores cosas que quieren las autoridades europeas. No lo digo como problema político; me refiero a un problema de entendimiento económico para entender por qué Europa tiene el doble de desempleo que los Estados Unidos, por qué Europa tuvo dos años más de recesión después de 2011 cuando en los Estados Unidos habíamos tenido una gran recesión –tuvimos una burbuja inmobiliaria de ocho billones de dólares que explotó, tuvimos la peor recesión desde la Gran Depresión. Pero solo duró dieciocho meses. Y luego la economía empezó a recuperarse. Y Europa tuvo una recesión al mismo tiempo, más o menos, casi de la misma magnitud que los Estados Unidos, y empezó a recuperarse pero volvió a retroceder. Nosotros no volvimos a caer en recesión. ¿Por qué Europa tuvo dos años más de recesión que hicieron subir el desempleo en España hasta el 26% y condenaron a Grecia a una depresión de casi ocho años e hicieron llegar el desempleo en Europa a más

del 11%? Yo sostengo, y creo que hay pruebas aplastantes, que dicha recesión fue resultado de las políticas de las autoridades europeas.

No es tanto que quisieran causar o empeorar la recesión, pero querían otra cosa, y como querían esa otra cosa la volvieron a crear. Quizá no fue su primera intención, pero sí era algo necesario para conseguir lo que querían. Por eso crearon otros dos años más de recesión. Crearon dos años de crisis financiera que eran completamente evitables. En otras palabras, crearon un horrible alejamiento y un enfrentamiento con los gobiernos a los que se afrontaban, incluida Grecia. Y se produjo una crisis de su propia creación que no habría hecho falta sufrir. Y esto podía verse con solo leer los periódicos, y en mi libro hay un capítulo entero dedicado a ello, se podía ver lo que estaba pasando. Y no era lo que la mayoría de la gente creía que estaba pasando. Lo que la mayoría de la gente creía que estaba pasando, incluso la mayoría de periodistas, era que la crisis era el resultado de que a los mercados de bonos y financieros les daba miedo que Grecia entrase en quiebra o que otro país quebrase; en esa época, España tenía un interés del 7% en sus bonos, España era también un candidato potencial a entrar en quiebra, y eso hubiese propiciado que se desataran los infiernos.

Esa es la explicación que daban todos. Pero la gente inteligente que observaba la situación sabía que lo que estaba pasando realmente era que el Banco Central Europeo estaba creando esa confrontación y utilizando la crisis financiera para forzar a los gobiernos de España e Italia y Grecia y Portugal e Irlanda, y hasta cierto punto incluso Francia, a hacer lo que ellos querían, que era algo contra lo que la mayoría de la gente había votado, y veinte gobiernos se hundieron en el proceso.

Básicamente cometieron un suicidio político porque no querían dejar el euro y no tenían ni el poder ni la autoridad para enfrentarse a las autoridades europeas que estaban creando aquellos dos años adicionales de recesión. Y esto es lo que debemos entender. Esto no pasó en los Estados Unidos. Esto no hubiese pasado en los Estados Unidos ni siquiera con un gobierno republicano en el poder porque hubiese tenido que salir reelegido y hubiesen cambiado la política. Pero en Europa no podían, para hacerlo hubiesen tenido que abandonar el euro.

Esta es una cuestión verdaderamente relevante porque muestra el poder que la soberanía nacional puede tener sobre la política económica. Es muy, muy importante. Y lo peor de todo (y no quiero decir que no se pueda renunciar a la soberanía nacional por una buena razón, eso sí puede hacerse) es que, en el caso del euro, los gobiernos entregaron su soberanía nacional a un grupo de gente que tenía una agenda política, y su agenda política era hacer que Europa se pareciese más a los Estados Unidos, con un menor Estado del bienestar, y eso es lo que hicieron. Y se podía observar en su lucha con Italia, en su lucha con Grecia, en su lucha con Irlanda y Portugal. Y se pudo observar en otros lugares y por eso he mencionado al FMI porque, de nuevo, no estoy señalando al FMI como institución en el caso de Europa, porque en el caso de Europa el FMI no es una organización independiente, el FMI es solo un instrumento de los directores europeos. Es parte de lo que se llamó *la troika* –y no tenía que haberse llamado la troika porque en realidad había que incluir el eurogrupo de ministros de Economía y Finanzas, así que se trataba de un cuarteto, son cuatro grupos–, y el FMI es solo el cerebro económico de dicho cuarteto. Pero no son los que toman las decisiones.

Y, de hecho, recuerdo que Yanis Varufakis se burló del eurogrupo de ministros de Economía y Finanzas del cual él mismo formaba parte. Y no se granjeó sus simpatías precisamente al señalar que él era el único economista presente en la mayoría de aquellas reuniones. Fue bastante duro al respecto, dijo que la mayoría de los presentes ni siquiera entendían las cuestiones que estaban debatiéndose en aquellas reuniones cruciales, pero aún así, el FMI fue su cerebro y dejó un rastro de informes que detalla en qué consistió el proyecto europeo durante los años de la crisis.

Existen lo que se llaman las evaluaciones del artículo 4 y, como he dicho, los informes muestran a los ministerios de Finanzas, la élite de cualquier país –y no la sección más progresista de la élite, precisamente, los ministerios de Economía y Finanzas no son como los de Medio Ambiente, hablamos de la gente que tiende a ser más conservadora bajo cualquier tipo de gobierno–, sentándose con el FMI para acordar las políticas que había que llevar a cabo. Y revisamos 67 de dichos acuerdos para los países de la Unión Europea, miles de páginas que se pueden leer, son públicos. Se luchó para ello durante los años noventa, conseguimos que fuesen públicos como resultado de la presión de ciertos grupos en Washington que lucharon para que dichos acuerdos fuesen públicos. Y si los leen verán exactamente lo que estaba sucediendo durante los años de la crisis, porque se establece con claridad lo que esa gente quería con esos acuerdos: querían consolidación fiscal. Esto es, ajustar los presupuestos, recortar las pensiones, hacer recortes en sanidad y otros gastos sociales, reducir el empleo en el sector público, aumentando la fuerza laboral, reducir el poder de negociación de la fuerza laboral, como está intentando ha-

cer ahora Macron en Francia con su reforma laboral. Está todo en los acuerdos. Pueden leerlos y eso es exactamente lo que hicieron cuando llegó la crisis. Se aprovecharon de ella todo cuanto pudieron.

Y me gustaría leer un par de líneas de Vafeakis, en las que comenta una conversación que mantuvo con Wolfgang Schäuble en el punto más álgido de la crisis griega, después de que el pueblo de Grecia hubiese votado en el referéndum de junio de 2015 no aceptar las medidas de las autoridades europeas, y esto es lo que dijo. Dijo: «Mantuve muchas conversaciones interesantes con el Dr. Wolfgang Schäuble y, en un momento dado, le mostré el ultimátum y le pregunté: '¿Usted lo firmaría?'. Le dije: 'Usted lleva cuarenta años en política. No para de gritarme a la oreja que debería firmarlo. Deje de decirme lo que tengo que hacer. Solo quiero saber, como ser humano, usted sabe que mi pueblo está sufriendo una gran depresión, tenemos niños que se desmayan en los colegios por malnutrición. ¿Podría hacerme un favor y aconsejarme qué debo hacer? Como alguien con cuarenta años de experiencia, como europeísta, como alguien que viene de un país democrático, de Wolfgang a Yanis, no de ministro a ministro'. Y Schäuble giró la cabeza, se puso a mirar por la ventana y me dijo, 'Como patriota, yo no lo haría'. Y le pregunté: 'Entonces, ¿por qué me está forzando a hacerlo?'. Y me dijo, '¿No entiende que lo he hecho en los países bálticos, que lo he hecho en Portugal, que lo hice en Irlanda? Lo que perseguimos es la disciplina; quiero llevar la troika a París'. Eso es lo que le dijo, y lo hizo.»

Ahora, la troika está en París. Macron los representa. Y la reforma laboral que quiere hacer es bastante horrible; si lo consigue, tan solo un 10% de la fuerza laboral francesa es-

tará en sindicatos. Será más o menos como en los Estados Unidos, pero la mayor parte de los trabajadores están protegidos por contratos. Lo que Macron intenta hacer es que la mayoría de la gente protegida por contratos ya no esté cubierta por dichos contratos, porque quiere eliminar en la medida de lo posible la fuerza de la negociación colectiva por sectores. Ese es uno de los ejemplos de reforma por los que las autoridades europeas han estado luchando desde la crisis y la recepción económica de 2009.

Pues bien, creo que eso es lo más importante. La mayoría son malas noticias, y no quiero acabar con ellas al hablar de Europa porque también hay buenas noticias que creo que no se han entendido bien. Y esto es gracias a la izquierda europea y el poder que la izquierda tiene realmente, porque deben recordar que, aunque las autoridades europeas han tenido éxito a la hora de obligar a hacer ciertas reformas, también han perdido muchas batallas en Italia e incluso en España. No consiguieron salirse con la suya en muchos casos y se crearon nuevos partidos políticos, como Podemos y Syriza, que lucharon, no siempre ganaron, pero lucharon muy duro. Y también está el fenómeno Mélenchon en Francia, hay muchos casos de reemergencia de la izquierda, y esto es lo que marcó la diferencia, una diferencia mucho mayor de lo que cree la propia izquierda en la mayoría de los casos, porque en marzo de 2015, tras seis años y medio, tras lo que pasó en los Estados Unidos con la Reserva Federal, quiero decir que el Banco Central Europeo adoptó la expansión cuantitativa, ¿saben? Bueno, pues hicieron algo que fue incluso más importante.

En julio de 2012, Mario Draghi pronunció sus famosas palabras: dijo que el Banco

Central Europeo haría *lo que fuera necesario* para preservar el euro. Fue entonces cuando las autoridades europeas detuvieron su principal batalla para transformar Europa. Draghi se asustó, había sufrido demasiadas malas experiencias en forma de crisis financieras. Y entonces, ¿qué hizo? Dijo que haría *lo que fuera necesario*. ¿Y qué quiso decir con eso? Quiso decir que, a partir de entonces, los bonos italianos y españoles estarían avalados. En otras palabras, hizo lo que se supone que debe hacer un banco central, no lo que hizo en Grecia, que fue destruir la economía y literalmente destrozar el sistema bancario para forzar al pueblo griego a aceptar lo inaceptable. Hizo algo muy distinto. Básicamente, dijo a los mercados financieros: «Bien, el juego ha terminado. Ya podéis parar de especular contra los bonos italianos y españoles a diez años». ¿Y qué pasó después? Tras un par de meses, si miran el gráfico del interés en los bonos españoles e italianos, bajó del 7% hasta el 1,6% en el que se encuentra hoy. Es una línea casi recta desde 2012. ¿Y por qué? Porque tenían el aval implícito del Banco Central Europeo, como tenemos en los Estados Unidos, como tienen en Japón y en el Reino Unido. ¡Tendría que haber resultado obvio para todo el mundo en ese momento! Todo el mundo debería haber dicho, «¿Y por qué no hizo eso hace dos años? ¿Y qué le ha estado haciendo a mi país durante los dos últimos años? ¿Por qué nos ha dejado sufrir? ¿Por qué nos ha obligado a sufrir cuando podría haber dicho eso antes y hubiese puesto fin a la segunda recesión en Europa?».

Y este es un ejemplo de por qué es tan importante que la gente entienda la política monetaria y lo que hacen realmente los bancos centrales, porque en ese caso se salió con la suya. Y sí, podrían decir, «Bueno, ahora es-

tamos bien. Ahora tenemos un interés del 1,6%». Y la economía está creciendo. Pero al principio les he hecho fijarse en lo mal que va comparado con cómo podría ir, ¿verdad? Y también está el futuro, y esta no va a ser la última crisis. ¿Qué hará el Banco Central Europeo cuando haya otra cosa? ¿Cuando empiece a aumentar la inflación? ¿Cuando haya otra crisis por otro motivo? Porque Trump empiece una horrible guerra en algún lugar cerca de sus fronteras, de las fronteras de Europa, por ejemplo –podría empezar una guerra en cualquier parte, tiene al menos cinco frentes abiertos y se ha dado cuenta ya de que la única forma que tiene de salvar la peor presidencia de la historia de los Estados Unidos es con una guerra, así que puede pasar cualquier cosa–. ¿Qué hará el Banco Central? Si la izquierda no entiende lo que debería hacer y lo que puede de hacer y lo que es capaz de hacer, entonces puede que no haga lo correcto. Podría crear otra crisis cuando no hace falta.

Ese es, si quieren, un ejemplo del fracaso de los economistas que no alzaron la voz y de los legisladores, los ministros de Economía, el Banco Central Europeo y todos los demás. Es uno de los ejemplos más relevantes porque, después de todo, la Unión Europea en su conjunto es la mayor economía del mundo. Es mayor que la de los Estados Unidos y tiene un gran impacto sobre todo el mundo, no solo sobre los países de Europa.

Pero hay otras dos áreas de fracaso. Y quiero mencionarlas porque no son solo los países ricos los que han pagado un precio por este tipo de errores. También están los países en desarrollo, y no me refiero solamente a los países más pobres, sino también a los países de renta media de todo el mundo también, en Latinoamérica, Rusia, Europa del Este, un par en Asia, y sufren en muchos aspectos los

fracasos de lo que yo llamaría genéricamente neoliberalismo, y creo que es importante entender esto también porque el resto del mundo nos importa y porque allí su impacto resulta mucho más devastador. Por tanto, se trata de un gran fracaso. Pero antes de hablar de él, dejen que les dé un ejemplo de cómo se suele describir habitualmente, porque este es otro fracaso que no se acaba de entender bien.

Me gustaría citar el último discurso del presidente Obama en las Naciones Unidas. En él dijo: «En los últimos 25 años, el número de gente que vive en condiciones de pobreza extrema se ha visto recortado del 40% de la humanidad al 10%. Dijo que esto había sido un gran logro conseguido en los últimos 25 años. Y estos datos corresponden al Banco Mundial, y son discutibles, pero aceptemos por un momento que son ciertos. Según la definición de pobreza extrema del Banco Mundial –un dólar y cuarto al día–, los números son ciertos, se pasó de un 40% a un 10% en los últimos 25 años. Pero aquí está el problema: Obama afirmaba –y es lo que se lee cada día en *El País* y en *The New York Times* y en *The Financial Times*– que esto fue gracias a la globalización. Muy bien, 1.100 millones de personas han salido de la pobreza en los últimos 25 años y esto se debe al proceso de globalización, y es una globalización neoliberal, ¿verdad? Los países adoptaron ciertos cambios en sus políticas. Crearon lo que se llaman bancos centrales independientes. Establecieron una política fiscal y monetaria más conservadora y restrictiva, a veces incluso recortaron los presupuestos durante períodos de depresión como se hizo en Europa. Abrieron las fronteras indiscriminadamente al comercio y a la inversión exterior. Durante este período, reformaron sus leyes laborales con consecuencias negativas para la fuerza laboral en muchos países, y lo hicieron

porque todas estas medidas eran las que defendían los gobiernos de los países ricos, el FMI, el Banco Mundial y la Organización Mundial del Comercio.

Y Obama dice que esto provocó que mil millones de personas dejaran de ser pobres. Pero hay un problema con esa cifra: la mayor parte de esas personas que salieron de la pobreza residen en China, y China fue el único país que no tomó esas medidas. China siguió unas medidas totalmente diferentes al pasar de una economía planificada a una mixta. No tenían un banco central independiente. No abrieron su economía indiscriminadamente al comercio y a la inversión; de hecho, lo hicieron muy despacio a lo largo de 35 años y ni siquiera se unieron a la Organización Mundial del Comercio hasta el año 2000. No respetaron las leyes de la propiedad intelectual de los países ricos. Mantuvieron el control sobre la mayoría de las decisiones de inversión, la mayoría de las inversiones de China. Y, de hecho, a día de hoy, la mayoría vienen determinadas por el Estado o por empresas que son propiedad del Estado. Y se aseguran de que dichas inversiones son parte de un plan general. En los últimos dos años empezaron a cambiar esa política y se produjo una gran polémica porque perdieron más de un billón de dólares en reservas al abrir sus fronteras a flujos de capital que no tenían antes, así que en los últimos meses han dado un paso atrás porque se han dado cuenta de que las medidas tomadas habían sido un grave error.

Pero antes de eso, durante el período que Obama ensalza como el del gran éxito de la globalización neoliberal, China no tenía ese tipo de política y tenía una moneda fija. Podía controlar el valor de su moneda y mantenerlo muy bajo y competitivo. Y promovía la exportación de muchas maneras. Ahí es donde reside el supuesto éxito de los últimos 25 años. Aunque, de hecho,

en los últimos 25 años solo ha tenido éxito China. En realidad, hasta el siglo XXI no hemos podido observar algo de éxito en las economías de la mayoría de los países de rentas bajas o medias del mundo. Las últimas dos décadas del siglo XX, los años del neoliberalismo, supusieron un terrible fracaso.

Si observan el crecimiento económico o la mortalidad infantil, los dos mayores indicadores sociales que han mejorado, lo hicieron a un ritmo mucho más lento del que lo habían hecho anteriormente. Si toman por ejemplo la esperanza de vida, obviamente siempre es más difícil subir de 70 a 80 que de 50 a 70, pero, si la ajustamos, lo que hicimos en nuestros informes, verán que el progreso de los países en desarrollo se redujo en la era neoliberal hasta llegar al siglo XXI. Y entonces, lo que pasó en el siglo XXI es que China se convirtió en la mayor economía del mundo. Y se volvió tan grande que arrastró al mundo en desarrollo y a los países de renta media. Se volvió tan grande que pasó de no tener casi importaciones en 1980 a importar el 3% de lo que producen los países en desarrollo y de rentas medias. E invirtieron cientos de miles de millones de dólares en Latinoamérica y en África.

El resultado de todo eso fue la recuperación que se produjo en el siglo XXI. Pero, de nuevo, es irónico que fuese China la que la encabezase. Los países ricos en Europa, como saben, estaban inmersos en muchos problemas. Por tanto, no tuvieron ningún impacto positivo en el crecimiento de los países de rentas bajas y medias. Fue China la que lo tuvo y, en menor medida, la India. La India también cambió durante ese período. Y hablo de ello un poco en mi libro, pero en realidad fue sobre todo China. Y eso es lo que no se entendió nada, nada bien, y no se habla de ello. Quiero decir que las cifras no se cuestionan. Son las cifras oficiales

del FMI y del Banco Mundial. Si le preguntan a cualquier economista, si sube a este escenario, a cualquier economista neoliberal, les dirá que son verdad. Es algo de lo que nunca hablan porque quieren que la gente crea eso, que incluso si las últimas dos décadas no han sido tan buenas para Europa y para los Estados Unidos, quieren que creamos que al menos fueron décadas exitosas para la gente más pobre del mundo, para los países de rentas bajas y medias. Pero no tienen pruebas reales para defender esos datos porque, si observamos a los países en desarrollo y de rentas medias durante ese período, veremos una ralentización del crecimiento económico y una ralentización del progreso en los indicadores sociales.

Ahora no entrará en detalle. Ya han tenido suficientes cifras por hoy. Pero me gustaría mencionar la última parte de esta radiografía, y se trata del Fondo Monetario Internacional. Y, de nuevo, creo que esta institución es mucho más relevante de lo que la gente cree. Desempeña un papel muy importante, incluso en Europa, como cerebro de las autoridades europeas. Pero uno de los mayores cambios que tuvieron lugar, y este fue un cambio positivo, en el siglo XXI fue que el FMI perdió casi todo su poder sobre los países de rentas bajas y medias. Antes del siglo XXI, el FMI era extremadamente poderoso y en la mayor parte del mundo estaba controlado por el Departamento del Tesoro de los Estados Unidos. De hecho, sigue estando controlado por el Departamento del Tesoro de los Estados Unidos en la mayor parte del mundo. Y eso no ha cambiado. Se produjo un cambio en la estructura de votos en los últimos años, pero no cambió nada porque Europa y los Estados Unidos siguen teniendo más del 60% de los votos y son los que toman las decisiones sobre las políticas que deben aplicarse. Y, pese a que China es la mayor economía del mundo y la

India tiene más de mil millones de habitantes, no tienen voz real en las políticas del FMI, a diferencia de la OMC, donde sí son escuchados.

Así que se trata de una institución poderosa de gobernanza global. Y la buena noticia es que perdió la mayor parte de su influencia en el siglo XXI. Y creo que eso es lo que contribuyó en parte a la recuperación que vimos en forma de progreso en los países de rentas medias y bajas en el siglo XXI y que no habíamos visto en los años ochenta y noventa del siglo XX. Es importante tener eso en mente.

Por lo tanto, y para concluir, quiero acabar con un apunte optimista. Creo que estamos progresando incluso si ahora mismo, obviamente, hay un montón de contratiempos a nivel político. Por ejemplo, Podemos fue el primer partido político en un momento dado en las encuestas en España y ahora va a tener que esperar un poco más de lo que parecía al principio. Y la izquierda ha sufrido otras derrotas en Europa, pero creo que la dirección en la que avanza el mundo es mucho más positiva de lo que la gente cree. Y podemos hablar un poco más sobre esto.

Por ejemplo, que Trump sea presidente de los Estados Unidos no significa un cambio real en los Estados Unidos, no es más que un idiota que acabó siendo elegido gracias a un evento con una probabilidad muy baja. Tenían que producirse unos diez eventos con probabilidad baja para que fuese elegido y la probabilidad de que ocurriesen todos era muy, muy baja. Entiéndanme, no niego que sea peligroso, por supuesto, no quería menospreciar el peligro que puede suponer, pero no representa la dirección hacia la que avanzan los Estados Unidos. Ni siquiera lo hizo cuando perdió el voto popular por tres millones de personas, no representa nada de lo que la gente cree, no es nada.

Y creo que Europa es ahora más dura por los problemas de la eurozona; pero, aún así, veo progreso aquí, como ya he dicho, han ganado media batalla, y si pueden ganar la batalla de la política fiscal entonces habrá democracia social en Europa, y eso supondrá un gran paso hacia adelante.

Y creo que en el mundo en desarrollo, aunque hemos visto grandes pérdidas políticas en Latinoamérica en los últimos años, aún así, el cambio geopolítico en el hemisferio occidental no tiene precedentes, ha sido enorme y no va a ser revertido con facilidad.

Y, por último, diré que el movimiento hacia un mundo multipolar en el que los Estados Unidos y sus aliados no pueden dictar lo que el resto del mundo debe hacer es un desarrollo muy, muy importante y positivo. Por supuesto, nunca se verá de ese modo desde las capitales de Europa y los Estados Unidos, pero tanto para los europeos y los estadounidenses como para el resto del mundo es algo positivo y continuará a ritmo creciente en las próximas décadas.

M. S.: El funcionamiento económico ha sido utilizado como una cortina de humo con la cual se pretende que las personas piensen que tiene una dinámica propia en la que no se puede intervenir. Y, por lo tanto, no podemos hacer nada, es decir, sirve para paralizar. Entonces, es muy importante que los expertos nos expliquen exactamente dónde están los fallos. Ahora bien, usted habla de fallos, de los errores de los expertos. Desde mi punto de vista, no se puede hablar de errores. Han hecho lo que pretendían hacer. Eso es lo que creo. Puede ser que en algún momento se les escapase de las manos, podemos hablar de los aprendices de brujos, que intentan hacer trucos de magia y a lo mejor les explotan. No digo que todo lo que haya ocurrido en la

crisis haya sido controlado desde el punto de vista de la voluntad política.

Pero me gustaría saber cuánta parte de la crisis realmente obedece a una voluntad política y cuánta parte es realmente que se les escapó. Pero digamos que, y esto yo creo que está muy claro en su discurso, el problema no es tanto de fallos técnicos en las políticas económicas sino de la existencia de un grupo al que podemos llamar un *ruling class*, como se llama en los Estados Unidos, que aquí ahora se llama *casta* (hasta las palabras hemos perdido, hasta los conceptos precisos hemos perdido) para referirse a lo que en un tiempo llamábamos *clase dominante*. Hay un grupo que está cambiando, porque se mueve a nivel mundial, por lo tanto, es difícil, es diferente a las burguesías nacionales, pero este grupo ha conseguido controlar la economía del mundo, con matices, como usted indica. ¿Estaría de acuerdo con este análisis?

M. W.: Es verdad que no he intentado distinguir entre cuándo esta gente hizo algo por error y cuándo lo hizo para conseguir otros objetivos. Y a veces es difícil de distinguir, ¿sabe? En la famosa película americana *El mago de Oz*, cuando Dorothy se enfrenta al mago de Oz este se defiende diciendo que no es mala persona, solo es un mal mago. Creo que hemos tenido un poco de ambas cosas.

Y creo que es importante darse cuenta. Obviamente, recalco algo que a nadie le gusta recalcar. Quiero decir que incluso Krugman, Paul Krugman en los Estados Unidos, que siempre escribe sobre esto, he hablado con él sobre ello y lo entiende, pero nunca —en parte creo que porque Mario Draghi es su amigo— reconoce la intención deliberada de lo que hicieron al destruir Grecia, por ejemplo. Fue algo muy calculado y deliberado y lo que estaban intentando

hacer era llevar a cabo su propio proyecto en Europa. Así que creo que es muy importante señalarlo.

Por otra parte, hay una religión, hay una ideología. Es, en muchos aspectos, como la Iglesia católica medieval: ellos creen, y los medios también, los periodistas que les escuchan y propagan su punto de vista, creen en esta ideología. Por ejemplo, si lee el último informe del FMI sobre España, no presenta un futuro demasiado alentador. No es muy positivo y aún así, ¿qué dicen cuando proponen lo que debería hacerse? Pues nada bueno, la verdad. Sobre todo hablan de mayor consolidación fiscal. Más reformas estructurales. Creen realmente que transformarán la productividad española haciendo que sea más fácil para los empresarios despedir a la gente.

Por eso creo que hay mucho de las dos cosas porque, mire, podemos comparar esto con el período anterior al neoliberalismo. Observemos los años sesenta y setenta. El típico país en vías de desarrollo no estaba en manos de la izquierda, pero tenía una estrategia de desarrollo. La renta per cápita de Latinoamérica creció un 90% de 1960 a 1980 y solo un 5% de 1980 a 2000. La diferencia entre el 90% y el 5% no fue deliberada completamente. Se debió a un grupo de economistas nefastos que tomaron el control y se pusieron a hacer cosas que no debían hacer. Si mira lo que pasó en Argentina, por ejemplo, en 2001, no pagaron su deuda, enviaron a paseo al FMI y aplicaron una serie de medidas económicas poco ortodoxas, un impuesto a las transacciones financieras, un impuesto de exportaciones. Tomaron el control del Banco Central con el propósito de controlar políticas macroeconómicas como los tipos de cambio, que va totalmente en contra de lo que haría cualquier banco de Latinoamérica, y crecieron un 60% en cinco o seis años. Es una

de las economías que más crece en el mundo. Y esa es la diferencia entre un grupo de gente que sabe lo que hace y un grupo de gente idiota, no es solo corrupción. Creo que es importante recalcarlo porque creo que la izquierda tiende a dramatizar demasiado las intenciones y los cálculos de las corporaciones poderosas y de las clases dirigentes en general, y también implica problemas de política exterior, pero no quiero entrar en eso, creo que quizás he pensado demasiado al responder a su pregunta.

M. S.: Bien, si pensamos en términos de lo que nos ha contado, yo acepto que hay una parte que pueden ser errores, pero está claro que hay una parte de poder político subyacente. Entonces, ¿cómo vamos a superar esto? Porque el modelo que está imponiéndose es un modelo de ir eliminando lo que se había creado, de sociedades de clases medias, y volver a sociedades duales, con gran concentración de la riqueza en pocas manos y una gran parte de la población en niveles de pobreza o, digamos, muy bajos. Esto presenta graves problemas políticos, ¿cómo se puede mantener este tipo de sociedad en una democracia? Y, sobre todo, ¿cómo se puede, desde la izquierda, trabajar para cambiar esto? Hay un desequilibrio de fuerzas en este momento, desde mi punto de vista. Se ha creado un gran desequilibrio de fuerzas. Existen unos grupos sociales que han conseguido hacerse con el poder globalizado y, en cambio, otros grupos sociales –podemos hablar de clase trabajadora, de clases medias– que no solo no tienen una visión global, sino que incluso cada vez han sido más de tipo nacional o local. Usted ha dicho: «Bueno, voy a terminar con un mensaje positivo. En Europa se puede cambiar». Pero yo creo que no se puede cambiar simplemente

modificando las recetas económicas, sino a través de una fuerza política.

M. W.: Entiendo la importancia de la pregunta. Lidiamos con estas preguntas sobre estrategia incluso en los Estados Unidos, que, políticamente, en algunos aspectos, es un país mucho más atrasado que la mayor parte de Europa, aunque eso está cambiando. Quiero decir que Bernie Sanders consiguió un 46% del voto del Partido Demócrata. Y hay un grupo, todo un grupo de gente, millones de personas que realmente entienden esto y, ¿sabe? Lo hizo sin dinero, no recibió dinero de ninguna corporación ni de la gente rica en general. Fue algo sorprendente. Y es porque la gente entendió su mensaje y estaba lista para él. Me cuesta decir nada que suene como si estuviese dando consejos políticos a alguien en Europa porque no es mi país ni mi continente. Y por eso me centro en las cuestiones económicas, porque al menos soy capaz de identificar cuestiones económicas que son mucho más importantes de lo que la mayor parte de la gente de izquierdas cree. Por eso pongo énfasis en la política monetaria, porque es algo que la mayoría de gente no entiende y hacer presión sobre ella puede marcar la diferencia.

Por ejemplo, ahora mismo en los Estados Unidos la Reserva Federal decide cada seis semanas si sube los tipos de interés y por primera vez en mi vida veo que se les presiona para que no lo hagan. Cada recesión sufrida por los Estados Unidos desde la Segunda Guerra Mundial, menos las dos últimas, ha sido causada por la subida de los tipos de interés de la Reserva Federal. Es lo que las provoca. Y si tienen otra recesión en Europa, muy probablemente la causará el Banco Central Europeo. Las ralentizaciones políticas afectan a la izquierda, ¿no es así?

Hacen que más gente se sienta insegura y hacen que sea más difícil luchar por lo que se quiere. Así que las ralentizaciones económicas son muy fáciles y las recesiones son algo que queremos detener el mayor tiempo posible, porque, cuanto más fuerte sea la economía, más fuerte es el movimiento laboral y los movimientos sociales y el Estado del bienestar, y por tanto el progreso es posible.

No creo en la teoría que afirma que, cuanto peor van las cosas, mejor para la izquierda. Nunca he visto que eso se haya cumplido. Puede que haya ocurrido alguna vez, pero eso tampoco lleva necesariamente al cambio. Miren a Syriza, por ejemplo, les ocurrió a ellos pero no ganaron, ni aún así ganaron. Creo que tiene que haber una estrategia. Y esta será diferente en cada país de Europa porque las realidades son muy diferentes. Es muy complicado.

Pero creo que algunas de estas cuestiones, como la política fiscal y monetaria, son los grandes problemas que hay que afrontar. Tienen que convencer a la gente. Y eso se hace con educación pública y educando a los medios de comunicación y educando a los miembros del Parlamento en la medida de lo posible, uno, diciendo que estas políticas son realmente importantes y, dos, que las políticas actuales y sus justificaciones son incorrectas. Será una larga lucha, pero prueba de que funciona es que en apenas unos pocos años los europeos han cambiado el Banco Central de uno que, antes de Draghi, era el peor del mundo, prácticamente, con unos líderes que eran casi unos dementes, a un banco que prácticamente está haciendo lo que se supone que debe hacer, aunque no voy a perdonarles lo que hicieron a Grecia, lo que Draghi hizo con Grecia fue un crimen.

No le defiendo, lo que digo es que ahora mismo, en este momento, igual que con Janet Yellen en la Reserva Federal, están haciendo

lo correcto. Pero eso no va a pasar siempre, así que la gente tiene que saberlo, tiene que saber que es posible para España seguir una política fiscal expansionista. Acaban de hacerlo. En 2015 y 2016 siguieron lo que el FMI define como una política fiscal expansionista. ¿Cuánta gente lo sabe siquiera? Y esta contribuyó a la disminución del desempleo, que ha bajado del 26% al 18%. Sigue siendo horrible, pero es un gran descenso. Así que para poder decir que queremos más de *esto*, tenemos que saber lo que es. Y tenemos que saber qué es lo que está pasando en estos momentos.

M. S.: Una última pregunta: un tema muy interesante que ha mencionado al final de su discurso es la cuestión de si la globalización nos lleva hacia una sociedad multipolar en términos de poder o, más bien, hacia una concentración de poder. Mi punto de vista es que más bien vivimos una concentración de poder económico y de poder político. Pero usted señala, por ejemplo, el caso de China, o también habla, por ejemplo, en sus libros, del proceso económico que hubo en América Latina, en varios países de América Latina en estos últimos años, un proceso precisamente esperanzador porque rompió con las consignas que se le daban y esto permitió la mejora. Lamentablemente, en los dos últimos años ha perdido el poder y vemos que Argentina vuelve a tener políticas tradicionales y también Brasil, pues Dilma se ha sido, ha perdido el poder, vemos una política neoliberal. No es que fallaran las políticas económicas, es que políticamente la izquierda no tuvo bastante fuerza para sostener el cambio en América Latina. Entonces, ¿podemos pensar que existirá un mundo más multipolar? Porque, para mí, si no es así, el problema está en que

vamos hacia una situación angustiosa en la cual habrá unos amos del mundo, los Estados perderán poder, las clases sociales habrán perdido sus instrumentos y entonces será muy difícil reequilibrar la situación.

M. W.: Llevo quince años escribiendo sobre Latinoamérica y podría pasarme mucho rato con este ejemplo. Pero creo, y será tan breve como pueda, que ha sido así en el siglo XXI. Mucha gente la llamó, y estoy de acuerdo, la segunda independencia de Latinoamérica. Chomsky, Noam Chomsky, dijo una vez que Latinoamérica estaba siendo más independiente que en los últimos quinientos años. Y creo que eso es muy, muy cierto. Aunque ahora están perdiendo algo de esa independencia, nunca se verá revertida por completo. Y fue muy importante. De 2003 a 2013, la pobreza en Latinoamérica pasó del 44% al 28% y eso fue después de llevar aumentando en los veinte años anteriores. Y todo se debe a medidas políticas. Mucho tiene que ver con que los gobiernos se independizaron.

Por ejemplo, Bolivia llevaba veinte años bajo los acuerdos del FMI y entonces Avery fue escogido y dijo: «ya no necesitamos esto». Y la economía creció, la pobreza se redujo y se incrementó el gasto público. Hicieron todo tipo de cosas que nunca habían podido hacer bajo el control del FMI y de Washington. Incluso países que habían sido más independientes, como Brasil, que es mucho más grande, se libraron del FMI y consiguieron mayor libertad. Cuando Lula se presentó a la presidencia en 2002, se sentó con el FMI y el resto de los candidatos antes de las elecciones. Y el FMI les dijo cuál iba a ser la política macroeconómica sin importar quién resultara elegido y tuvieron que estar de acuerdo porque tenían un préstamo con el

FMI de varios miles de millones de dólares. Pero tan pronto como Lula se libró del FMI, la economía creció y recortaron la pobreza un 55%, y la pobreza extrema un 65%, y lo consiguieron porque cambiaron las políticas, no se trató solo, como leyeron en *El País*, de un auge de los productos básicos. Eso no es cierto en el caso de Brasil, ni siquiera lo es en el de Argentina. No es lo que originó el crecimiento económico en aquellos años. Tiene mucho más que ver con los cambios en la política económica.

Esta es una de las razones por las que el mundo multipolar es tan importante, porque China es parte de esto. Durante ese tiempo, China invirtió decenas de miles de millones de dólares en Latinoamérica. Y eso fue parte de lo que permitió a esos gobiernos conseguir la independencia del balance de pagos que necesitaban para liberarse de las restricciones externas. Crearon nuevas instituciones. Crearon una Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños, CELAC, que incluye a todos los países del hemisferio occidental excepto a los Estados Unidos y Canadá. Aunque ahora, por supuesto, los Estados Unidos controlan la Organización de Estados Americanos; perdieron el control sobre él hace unos años, pero ahora tienen a Brasil, a Argentina y a Perú no solo con gobiernos de derechas, sino con gobiernos dispuestos a hacer lo que les ordenen. Así que se trata de un período particular, pero no durará. De verdad lo creo. Y uno de los motivos por los que no durará es porque el mundo está cambiando.

Como he dicho, China es la mayor economía del mundo y en diez años será un 60% más grande que la de los Estados Unidos. Por tanto, los Estados Unidos no solo serán la segunda economía, sino la segunda a mucha distancia, y China integrará en esos años a la

totalidad de Europa, y Asia estará cada vez más y más integrada, si los Estados Unidos no lo impiden. Intentaron evitarlo y posponerlo con el Acuerdo Transpacífico de Cooperación Económica, pero fracasaron. Y ahora seguirá adelante –si no se produce ninguna horrible guerra en Asia que no hayamos anticipado– y creo que eso ayudará a más y más países. Incluso podría acabar ayudando a Europa, a decir verdad, porque Europa está demasiado influenciada por los Estados Unidos y pierde mucha de su independencia por culpa de eso.

Mark Weisbrod es un economista estadounidense codirector del Centro para la Investigación Económica y Política (CEPR) en Washington y presidente de la Política Exterior Justa, una organización no gubernamental dedicada a la reforma de la política exterior de los Estados Unidos. Graduado por la Universidad de Illinois en Urbana-Champaign, obtuvo su doctorado en Economía en la Universidad de Michigan. Es autor del libro *Fracaso. Lo que los «expertos» no entendieron de la economía global* (Akal, 2016) y de numerosos trabajos de investigación sobre temas de política económica, así como colaborador asiduo en los periódicos *The Hill*, *The New York Times*, *The Washington Post*, *Los Angeles Times*, *The Guardian* y *Folha de S. Paulo*.

Marina Subirats es una socióloga barcelonesa especializada en educación y estudios sobre la mujer y catedrática emérita de Sociología de la Universidad Autónoma de Barcelona. Ha escrito numerosos libros y ensayos sobre estas materias. Fue directora del Instituto de la Mujer del Ministerio de Asuntos Sociales entre 1993 y 1996 y regidora de Educación del Ayuntamiento de Barcelona entre 1999 y 2006, entre otros cargos públicos de

esta misma área. En 2011 recibió el premio Cataluña de Sociología.

Loretta Napoleoni

Carme Colomina

Geopolítica de la globalización económica

L. N.: Este es un ciclo de conferencias muy importante para reflexionar sobre lo que está pasando en el mundo y, especialmente, sobre el tema de la globalización, que se trató con intensidad hasta la gran crisis de 2008 y después, de repente, desapareció, como si la globalización no tuviese nada que ver con los problemas que nos afectan en la actualidad. Por lo tanto, soy una economista muy atípica.

Ya lo habrán escuchado antes, he estudiado el lado oscuro de la globalización desde el principio, en particular me he especializado en la financiación del terrorismo, y debo confesar que nunca me ha entusiasmado el tema de la globalización. Siempre he tenido la sensación de que había algo que no estaba bien en la idea de que todo el mundo vistiese igual, comiese lo mismo, viese las mismas cosas, pero nunca había sabido determinar por qué no me gustaba la idea de la globalización hasta que un día mi hijo pequeño me dijo: «Mamá, tienes que ver *Matrix*, es una película genial. Te gustará mucho». Y yo le dije: «Yo no veo este tipo de películas, seguro que tiene algo que ver con los videojuegos»... pero ¡la vi! Y ¡madre mía!

Era exactamente lo que necesitaba. De repente, cuando vi *Matrix* me di cuenta de por qué estaba tan preocupada ante la globalización. Porque la verdad es que corremos el ries-

go de convertirnos en consumidores dentro de este mercado gigantesco. También corremos el riesgo de ser víctimas de una gran ilusión que nos haga creer que el momento en que vivimos es el mejor que hemos tenido.

Cuando lo que está pasando en realidad es que vivimos unos momentos muy complicados. La situación actual es todavía más vulnerable y está más expuesta a los peligros de la globalización que la de 2008. Fue entonces cuando escribí un libro llamado *Rogue Economics (Economía canalla)*. En el libro resumo todos los peligros de la globalización y, en última instancia, me temo que las cosas no han cambiado mucho; además, me doy cuenta de que actualmente estamos peor que en el año 2008.

Entonces, ¿por qué está pasando todo esto? La respuesta más breve es por el choque que se produce entre la llamada economía globalizada y el Estado nación. De una forma u otra, las dos entidades no han sabido encontrar la manera de interactuar en nuestro beneficio. Y este es el tema de la conversación de hoy. Intentaremos pensar en esto juntos y encontraremos algunas respuestas sobre por qué las cosas no han funcionado.

Pero antes de hacerlo, permítanme que repasemos brevemente lo que ha ocurrido desde el inicio de la globalización, solo para precisar los acontecimientos y los elementos más importantes de este fenómeno. Así pues, en 2008 escribí el libro que comentaba, *Rogue Economics*, en el que describía que hay ciertos momentos en la historia en los que se produce un gran cambio, por ejemplo, la caída del Imperio romano o la Revolución Industrial. Después de estos fenómenos, la economía se mueve mucho más rápido que la política. Dicho de otra forma, la construcción del poder no puede mantener el ritmo de la economía. Esto produce fuerzas negativas, de modo que la economía canalla o

deshonesta y sus fuerzas negativas rediseñan el mundo en el que vivimos, no solo en el ámbito económico, sino también en el ámbito social y político, y lo rediseñan siguiendo el principio de la desigualdad.

Pero observen la situación actual, con el informe escrito por Oxfam de este año, en el que se afirma que ocho personas, ocho hombres en el mundo, tienen tanto dinero como 3.600 millones de personas. Estos 3.600 millones de personas son la población mundial más pobre. Pero ¿pueden imaginar una desigualdad como esta? Esta increíble riqueza se ha acumulado durante los últimos treinta años de globalización. Algo así, de tales dimensiones, este tipo de desigualdad, no tiene precedentes. Siempre han existido desigualdades, claro, pero la razón por la cual hoy son tan grandes es que el mundo nunca había estado totalmente globalizado. Hemos vivido diferentes etapas de globalización durante la historia, pero nunca a este nivel, nunca en todo el planeta.

A lo largo de la historia hemos visto que después de un período de gran caos, durante el cual la desigualdad realmente se apropiaba de la estructura social de la sociedad, siempre volvía la política para recuperar el control de la economía, la reorganizaba y el resultado final era el progreso. El resultado final era que la mayoría de la población estaba mejor. El ejemplo más claro es sin duda la Revolución Industrial. Al principio, la Revolución Industrial se basaba en la explotación total del trabajo; pero, finalmente, los trabajadores se organizaron en sindicatos, pidieron un sueldo mejor, mejores condiciones y, poco a poco, nació la clase media. Así pues, al fin y al cabo, este fenómeno, que empezó con desigualdades e injusticia económica, acabó beneficiando a la sociedad.

Por lo tanto, constatamos que normalmente estas son las reglas. Ahora, si observamos

lo que ha pasado en los últimos treinta años, en realidad, podemos afirmar que la economía deshonesta ha funcionado exactamente de la misma forma. Pero las personas que se han beneficiado de esto, además de las ocho personas mencionadas, más de la mitad de la mitad de la parte inferior de la población, no están en Occidente, sino en los mercados emergentes. No estamos mejor, estamos peor que cuando empezó este proceso.

Entonces, ¿qué está pasando? ¿Cómo es posible que, de repente, los principios que han gobernado la economía deshonesta durante la historia ya no se puedan aplicar a nuestra sociedad? Creo que para entender el porqué, para responder a la pregunta clave sobre por qué no ha funcionado en Occidente pero sí en Oriente, hay que estudiar el milagro económico chino porque, admitámoslo, los verdaderos ganadores de la globalización son los chinos. Y, curiosamente, hace dos días, en el Congreso del Partido Comunista de Pekín, el secretario de Estado, el hombre que manda en China, Xi Jinping, dijo algo que me pareció realmente interesante. Dijo: «Esta es la nueva era, este es todavía un país socialista», me refiero a la estructura y al sistema, pese a ser una economía capitalista, utilizó una paradoja que creo que es increíble.

¿Quién inició la globalización? La globalización la iniciamos nosotros, Occidente. Es un movimiento neoliberal, es la idea de extender la economía neoliberal por todo el mundo, que fue posible gracias a la caída del muro de Berlín y la implosión de la Unión Soviética. ¿Y quién se benefició de ello? La China comunista. ¿Quiénes son las víctimas? Nosotros. El Occidente neoliberal. Increíble, ¿verdad?

Pero ¿cómo ocurrió todo esto? Es muy sencillo: porque la verdad es que el modelo chino de desarrollo ha seguido mucho los pasos de la Revolución Industrial. En 1989, Deng Xiao-

ping decidió volver a empezar, recuerden que se habían producido los hechos de la plaza de Tiananmén, ya habían intentado abrir el mercado, tenían una inflación generalizada, con lo cual al final se tomó la decisión de intentar abrir el mercado de forma gradual, sin hacer una reforma importante, sino crear enclaves especiales, zonas económicas especiales a través de las cuales se podrían reproducir las condiciones de la Revolución Industrial, lo que significa mano de obra barata, explotación total, ausencia de control y una legislación laxa.

La idea era que China necesitaba capital. ¿Cómo conseguir ese capital? Ofreciendo esas ventajas a un mundo que empezaba a ser global. Fue una idea fantástica porque, de repente, los industriales fueron a China porque podían producir allí productos que podían vender no solo en su país, sino en todo el mundo. Y la razón por la cual estos productos serían baratos era, por descontado, porque podrían explotar la mano de obra china, pero también por la globalización, esto es clave.

El milagro chino, sin la globalización, no habría funcionado nunca, como no había funcionado en la década de 1980, antes de la globalización. La cuestión clave es que con la globalización llegó la liberalización. Así también se redujo el coste del capital y, con la reducción de las barreras comerciales, se redujo el coste de los envíos, porque hasta se redujo el coste del transporte de productos de A a B. De repente, el coste de producción del modelo capitalista se derrumbó por completo. Y, de repente también, nos podíamos permitir comprar estos productos baratos producidos en China que inundaban todo el mundo.

Entonces, lo que pasó fue que China se convirtió en la fábrica del mundo y nosotros pasamos a ser el centro comercial del mundo. Toda la producción se marchó, se deslocalizó,

se subcontrató, de forma que, de un día para otro, ya no producíamos nada.

Existen algunas excepciones. Cataluña, por ejemplo, es una región en la que se produjo muy poco abandono. Lombardía, en Italia, o Véneto, también. Algunas empresas se fueron a China, pero otras se quedaron. Esto demuestra por qué estas regiones hoy en día están muy bien. Pero si observan el norte de Inglaterra, la región de las Midlands, es un desierto. Todo el mundo se fue. Todos se marcharon a China.

Y en China pasó lo mismo que hemos visto que sucedió en la Revolución Industrial, es decir, que a la larga los trabajadores exigieron un sueldo mejor y mejores condiciones. Vimos la aparición de una especie de clase media. También observamos el ascenso de los llamados industriales chinos, los millonarios. Por lo tanto se produjo exactamente el mismo progreso que experimentó Inglaterra en los siglos XVII y XVIII, y Europa en los siglos XVII y XIX.

Desde China, este mismo fenómeno se está trasladando a otros países asiáticos como Camboya, Vietnam, Laos o Bangladés; por lo tanto, hoy podemos hablar de Asia como la fábrica del mundo. Mientras sucedía todo esto, después de hartarnos de comprar, cuando lo comprábamos todo, de repente nos empezamos a ver afectados por una crisis tras otra.

¿Y eso por qué? Es muy sencillo. La mano de obra claramente barata, los bajos costes de producción, la apertura de los mercados mundiales y la venta de productos en todas partes producían grandes beneficios. Pero estos beneficios no se repatriaron, sino que se acabaron desplazando por el mundo después de diversas especulaciones. De este modo, el crecimiento de la economía real en Occidente se detuvo. Lo que aumentó realmente en Occidente fue la financiación, la especulación.

Y así pasamos de una burbuja a la siguiente. Pasamos de la crisis de los mercados asiáticos de los años noventa a la crisis de las «punto com», etcétera, hasta que llegamos a la caída de Lehman Brothers. Por cierto, también vivimos la quiebra de Argentina. La lista es infinita. Por lo tanto, hubo una crisis tras otra hasta que, por descontado, llegamos a la deflación total, que es lo que pasó a partir de 2012, la crisis de la deuda. Y todavía no ha terminado. Somos realmente los perdedores de esta globalización.

Estas crisis no se resolvieron nunca por una simple razón: que las semillas de la crisis siguiente se encontraban en la crisis que intentábamos resolver. Así se fueron sucediendo una detrás de otra y la respuesta es sencilla: el Estado nación no está preparado para afrontar este tipo de crisis. Piénselo. No podemos controlar el dinero que nuestros ciudadanos han producido en el extranjero. No pudimos cobrar impuestos sobre los beneficios que obtuvieron en China porque nunca fueron repatriados. Pero al mismo tiempo, incluso hoy en día, no podemos cobrar impuestos a Google porque gracias a la globalización de las finanzas se pueden presentar los impuestos donde se quiera y donde sean más bajos, y esto explica por qué muchas empresas con sede en Europa pagan los impuestos en Irlanda, porque es más barato presentar impuestos en este país. Todavía se pagan impuestos en Barcelona. Pero también porque se sigue haciendo dinero en Barcelona. Este es el tipo de caos que tenemos. Ahora, nada de esto puede suceder, por descontado, en China, pero es el tipo de caos en el que nos encontramos.

Además, hay otro elemento en el que el Estado nación muestra su debilidad y es que, en Europa, el Estado nación está a merced de Bruselas; de modo que si Bruselas decide que hace falta introducir un nuevo tipo de legislación, no podemos hacer nada. Simplemente te-

nemos que cumplirlo. Hay 28 miembros y solo somos uno. Así que este es el tipo de caos en el que vivimos.

Hasta ahora he hablado de economía, pero no se trata solamente de economía: pensemos en la crisis de los inmigrantes. La forma en que nos ocupamos de la crisis de los inmigrantes es espantosa. Y cuando nos fijamos en por qué hay una crisis de migración, volvemos a la globalización, volvemos a 1989. Cae el muro de Berlín, todos los países africanos, por ejemplo, que fueron financiados por la Unión Soviética, por un lado, o por los Estados Unidos, por otro, porque estaban en la periferia y en su esfera de influencia, fueron abandonados.

¿Qué les pasó, a esos países? Por descontado, quisimos exportar allí la democracia, pero no funcionó. Fíjense en países como Somalia: los rusos fueron los primeros en financiarlo; luego fueron los Estados Unidos; de repente, cae el muro de Berlín y todo el mundo se va y, por supuesto, el gobierno es derrocado. Pero finalmente no hay democracia, el Estado se hunde, se produce la anarquía total, de tal modo que la situación es todavía peor después del 11S, y la lista es extraordinaria: se producen el 11S, la guerra contra el terror, la invasión de Afganistán, la guerra en Irak, la destitución de Gadafi y la lista sigue y sigue. Al final, por supuesto, hemos vivido la guerra civil en Siria, el Estado Islámico, el terrorismo, el terror islámico en nuestras calles.

Es terrible, pero ahora piensen que, si fuesen sirios o hubiesen nacido en Somalia o en África occidental, no tendrían más opción. Se convertirían en yihadistas, se unirían a ellos porque son quienes controlan el territorio (de hecho, África occidental está en manos de los yihadistas) o emigrarían. Si fuesen libios, o bien se unirían a estas personas o se

convertirían en emigrantes. Y ¿dónde irían? Vendrían aquí, claro. No hay otro sitio adonde ir.

¿Ven lo que quiero decir? Lo que ha pasado es nuestra responsabilidad. ¿Cuál fue la respuesta de Europa ante todo esto? Un día abrimos la frontera. Llegaron 1,8 millones de personas de todas partes. Llegaron aquí a pie, no las trajimos en ningún avión. Hicimos que caminasen hasta Alemania, en manos de traficantes, grupos yihadistas, contrabandistas, etcétera. De repente, «a lo mejor hay muchos, mejor cerramos las fronteras». Y le dimos seis millones de euros a Turquía para que los metiese en campos de concentración. Luego les dimos dinero a los libios para que la gente procedente de Libia fuese a parar también a campos de concentración.

Esto es lo que somos. No me extraña que las cosas no funcionen. Creo que tendríamos que hacerlo mejor, definitivamente somos mejores que esto. Por eso, lo que sentimos no es tanto culpa, porque no creo que esa sea la descripción correcta de nuestros sentimientos; en realidad nos sentimos perdidos, sentimos que no hay nadie al frente, y esta es la sensación que se nota por todo Occidente. También en Estados Unidos; en cambio, no es lo que la gente siente en Oriente.

En China, el contrato social entre los chinos y el liderazgo es extremadamente sólido. ¿Por qué? Porque es un intercambio basado en «tú eres el responsable de la política, así que me representas y, a cambio, me das prosperidad económica. No quiero libertad de expresión, no quiero democracia, por ahora quiero prosperidad». Y el liderazgo chino está dando resultados. Y es por eso por lo que los chinos están perfectamente de acuerdo con su sistema. No están contentos, pero sí satisfechos.

Actualmente, China crece más de un 6%; creo que no hemos crecido a más de un 6% desde la década de 1950 o 1960. Sus líderes les están dando resultados. Miremos a nosotros. Tenemos libertad de expresión y tenemos una democracia y ¿qué hacemos con todo esto? Queremos hablar a la gente, antes hablábamos sobre el principio fundamental de la UE, que es el Estado nación, pero también la gente. El Parlamento Europeo es el representante de la gente. Y, por descontado, no tiene ningún poder, pero sigue existiendo, nos representa. Pero nadie nos escucha. Así que los británicos deciden en un referéndum salir de la UE, y la respuesta de Bruselas es «se han equivocado». Quiero decir que esta es nuestra democracia actual.

Por lo tanto, si el Estado nación no funciona, pero tampoco lo hace la democracia, se trata de un sistema, de unas instituciones, como la UE, que pertenecen a un tiempo que ya no existe. Se crearon en la década de 1950, cuando había barreras entre países. Había fronteras, había restricciones monetarias entonces. ¿Cómo pueden estas instituciones adaptarse a la realidad de un mundo completamente globalizado? No funcionan.

Por eso creo que este es el tema principal, que hemos llegado a un punto en el que no podemos echarle la culpa a otra crisis económica, sino que debemos culpar al sistema, que, por cierto, es el que provocó la crisis económica. Necesitamos cambiar el sistema. Creo que uno de los principios que debemos tener en cuenta es que tenemos libertad de expresión; eso es muy importante. Esa es la razón por la que estoy aquí delante de ustedes, diciéndoles esto, y por la que puedo escribir libros. Pero con la libertad de expresión viene la responsabilidad, no podemos solo hablar, como hace Donald Trump, por ejemplo. Tenemos que actuar. Así que debemos expresar nuestra opinión y luego

seguir con acciones. Y creo que esto es lo que debemos discutir, por eso necesitamos filósofos, economistas, sociólogos, intelectuales, personas que realmente puedan producir un nuevo sistema o al menos el concepto de un nuevo sistema para que podamos reformarnos sin tener que esperar a la próxima transición importante, a otra economía deshonesta, que siempre aparece cuando se produce un hecho importante, como por ejemplo una guerra. No creo que ninguno de nosotros quiera eso.

C. C.: Acaba con un gran signo de interrogación, así que creo que empezaré por aquí. Usted acaba pidiendo reformas del sistema y de las instituciones. La gran pregunta es ¿cómo, cuál podría ser el modelo, cómo imaginar esta reforma, qué necesitaríamos?

L. N.: Creo que, por ejemplo, el concepto de descentralización puede funcionar muy bien. Quiero decir que no podemos ser como los chinos; para empezar, tenemos una historia completamente diferente, también una economía diferente.

Ya no nos encontramos en un Estado en el que hay que modernizar la mitad del país. Por lo tanto, el modelo chino no nos funcionaría. Pero hay otros conceptos que sí podríamos aplicar: ¿por qué no transformar la UE y pasar a una especie de organización o institución supranacional de Estados nación? ¿Por qué no transformarla en una institución de personas, de regiones, de ciudades? En cierta medida, así se modificaría la relación entre las instituciones y las personas a las que representan. Es muy difícil negociar con 28 Estados que mantienen su soberanía.

El caso de la crisis de los inmigrantes es muy educativo: Alemania abre la frontera, decide

aumentar su cuota de refugiados, y después los húngaros dicen «ni hablar» y cierran la frontera. No pasó nada, lo que quiere decir que Alemania no pudo obligar a Hungría a abrir la frontera. Bruselas tampoco.

Hoy, si se viaja por Europa, vuelve a haber fronteras. Si se va de Dinamarca a Suecia, hay una frontera. La zona Schengen ya no funciona. Se puede pensar que la zona Schengen funciona si se toma un avión y se vuela de Barcelona a Roma, pero la verdad es que, si se cruza en coche, hay una frontera. Si se va en tren, comprobarán vuestro pasaporte. Por lo tanto, pienso que todo esto son elementos que nos indican que el sistema ya no funciona. Entonces, o retrocedemos a lo que era originalmente, cuando había libre circulación de mercancías y personas, es decir, una especie de unión económica, o damos un gran salto; ahora bien, este gran salto no se puede dar a escala gubernamental, se tiene que dar en el ámbito de las personas, de forma que se podría hacer a escala regional, por ejemplo, si, de repente, no quisieramos ir a Europa solo como ciudadanos sino si quisieramos alguna protección.

No obstante, no veo que eso pueda ocurrir, no veo que el sistema lo aceptase. Creo que la gente sí lo haría, creo que los europeos están preparados para ello. Si fuésemos a Dinamarca y les dijésemos: «Ya no será vuestro gobierno quien negocie, será vuestra ciudad, vuestra región, vosotros mismos», creo que los daneses dirían que sí.

C. C.: Ha ido al grano, de hecho, ya que según sus palabras, la respuesta es supranacional, porque lo que vimos según la llamada crisis de los inmigrantes fue lo contrario, porque no hay ninguna política europea de migración. Tenemos Estados miembros que luchan entre sí y vuelven a poner fronteras. Pero, al mismo tiem-

po, vivimos una especie de paradoja, porque en los últimos años, principalmente durante la crisis, se ha producido una transferencia de poderes a Bruselas, y la respuesta que nos daban los gobiernos que transferían poderes era que serían incluso más fuertes con los poderes que les quedaban. Así que ellos son los que orquestan la fórmula supranacional, pero a la vez mantienen la soberanía.

L. N.: Tiene razón. Pero, si observa la transferencia de poderes a Bruselas, verá que se transfirieron poderes que no son tan importantes, y gran parte de los poderes que se transfirieron fue a cambio de dinero. Todo es cuestión de dinero. El poder real, la seguridad nacional, la ley y el orden, están en manos del gobierno. ¿Cuál es el papel del Estado moderno?

Debemos volver a los orígenes del Estado nación, que se basa en dos principios fundamentales: el Estado garantiza la seguridad nacional y la ley y el orden, que por supuesto están en manos de dos instituciones diferentes. La seguridad nacional está en manos del ejército, y la ley y el orden están en manos de la policía. A cambio, el ciudadano delega el poder al gobierno para que le proteja.

Estos dos poderes no se dan a Bruselas, y Bruselas tampoco los pide, porque sabe que, en el momento en que pida esta transferencia de poder, se acaba la historia. Se acaba Europa. Está bien que el Banco Central imprima dinero. ¿Quién es el propietario del Banco Central Europeo? Los bancos nacionales. Soy accionista de una corporación y tengo este porcentaje y el Banco Central imprime para mí y eso es todo.

Pero nadie renunciará a la ley y el orden, por eso nunca tendremos antiterrorismo supranacional. Piénselo. Es absurdo. Si bombardeamos Siria, todos juntos en una gran coalición feliz,

volamos juntos con nuestros bonitos drones y lanzamos bombas, pero que no se nos ocurra hablar Francia y España sobre terrorismo. Nadie quiere enseñar sus cartas, y por eso sufrimos tantos ataques. Es ridículo. No digo que las medidas antiterroristas en España no sean buenas, son muy buenas. También lo son en el Reino Unido. Pero hay demasiados atentados.

Cuando uno empieza a leer cómo funcionan estas redes se da cuenta de que, si tuviésemos un sistema en el que se compartiese toda la información, probablemente podríamos salvar más vidas. Pero al hacerlo, renunciaríamos a uno de los dos principios fundamentales de la soberanía. Imagine tener un ejército europeo. Ahora gastamos mucho dinero. Entonces, ¿por qué utilizamos a la OTAN para protegernos? ¿Por qué no tiene Europa su propio ejército? Una vez más, volvemos al mismo concepto. No podemos tener el mismo ejército, porque si tuviésemos el mismo ejército deberíamos renunciar a la seguridad nacional. Creo que este es un tema fundamental que debemos tratar.

C. C.: Creo que debemos añadir un tercer pilar que no solo proviene del Estado nación, sino también del ámbito europeo, que es el Estado del bienestar y la protección social. Este fue uno de los acuerdos en la región de la Unión Europea, y es uno de los pilares perjudicados por las crisis sociales. Entonces, ¿quién proporciona ahora este contrato social? ¿Cómo puede funcionar esto en una Unión Europea cuando tenemos más tensiones, más polarizaciones dentro de los Estados miembros, entre los Estados miembros y finalmente entre los Estados miembros y las instituciones europeas?

L. N.: Este es un aspecto en el que el ciudadano está realmente protegido por la comunidad local. Aquí hay un vacío y se debe a que el Estado nación no ha podido proporcionar mucho más aparte de ley y orden y seguridad nacional.

La sanidad, por ejemplo, está semicolapsada en todas partes. También se está hundiendo en los países escandinavos; el tipo de sistema sanitario que tenían hace veinte años ya no está vigente. Es mejor que el que tenemos en los países del sur, pero ya no está al mismo nivel. Entonces, mire por qué pasa esto: porque la salud y la educación son las dos áreas en las que el Estado nación puede reducir el gasto muy rápida y eficientemente, sin recibir un impacto inmediato.

La Unión Europea no ha hecho nada contra estos recortes. No ha establecido pautas que obliguen a cada miembro de la Unión a tener sanidad pública. Por eso, si vas al Reino Unido tienes sanidad pública, pero luego vas a Austria y no tienes el mismo sistema. Algunos países no tienen ningún sistema sanitario público, todo está privatizado. ¿Por qué?

Pasa lo mismo con el sistema tributario. Se pagan menos impuestos en Irlanda que en Italia. Por lo tanto, no se ha producido una armonización de todas estas cosas. Y estos, nuevamente, son aspectos importantes para los diferentes gobiernos, porque son ámbitos que les permiten controlar las finanzas.

Pero, una vez más, volvemos a lo que he dicho antes: ¿Por qué pasa todo esto? Porque el Estado nación no tiene dinero para hacerlo todo, de modo que se priorizan dos cosas, que son la ley y el orden y la seguridad nacional. Si hay que reducir el presupuesto, no se hace disminuyendo el gasto en defensa. De hecho, se reduce recortando la cantidad que se está gastando en educación, que es otra área que se está hundiendo. Los niños de hoy en día recibirán menos

educación que la que recibían los niños de los años cincuenta y sesenta.

¿Por qué se comporta así la Unión? De nuevo, porque la Unión no es lo que pensamos. En la Unión tenemos el Consejo Europeo, que está formado por los jefes de Estado de todos los países. Por eso he dicho antes que el Parlamento Europeo es nuestro representante y no tiene poder. El Parlamento Europeo no puede elaborar ninguna legislación.

C. C.: Bueno, pero se necesita para aprobar cualquier legislación.

L. N.: Pero la legislación no la elabora el Parlamento. La Comisión presenta la legislación y pueden decir sí o no. Para mí eso no es un parlamento. Son una especie de contables. Sí puedes hacer eso o no puedes hacer aquello. Un parlamento es un lugar en el que se da un debate que produce una legislación, en el que se escucha la voz de la gente. Así que si mi representante hace algo que no me gusta, no volveré a votarle. La mayoría de nosotros ni sabemos quién es nuestro representante. ¿Cuántas personas saben quién les representa en el Parlamento Europeo? Nunca salen en televisión, nunca los escuchamos en la radio, es como si fuesen Dios. Parece que en Bruselas desaparecen.

C. C.: Jugaré un poco con la economía deshonesta, porque de hecho el poder real lo ostentan los comités de expertos que redactan el primer borrador de cualquier legislación comunitaria, ya que el 80% de la legislación de la UE se acepta sin discusión. Y las grandes discusiones

solo tratan del 20% restante. Este es el poder real, y es el que no vemos ni controlamos.

Pero todo esto demuestra, al fin y al cabo, que hay una gran crisis de los Estados nación, pero que también es una crisis de la política, porque lo que decimos es que, si no se dan respuestas a la gente, no se están dando resultados, no se está haciendo política. Y entonces, ¿dónde está la gobernanza?

L. N.: Creo que hay una crisis porque no hemos evolucionado, y es aquí donde la economía deshonesta desempeña un papel muy importante. Si observamos la Revolución Industrial, esta produjo cambios importantes también en la política, porque a la larga la política tenía que hacerse cargo de la economía, de forma que surgió un gobierno laborista, surgió el socialismo, todo esto representaba la voz de los trabajadores.

Los obreros, antes de la Revolución Industrial, eran campesinos, siervos; por lo tanto, la Revolución comporta la creación de una fuerza nueva que es muy positiva. Pero si observamos la situación actual, Europa no ha sido capaz de hacer nada de eso. China, en cambio, ha sido extremadamente flexible. Así nos encontramos con un país que venía de Mao, que definitivamente era un modelo clásico y totalitario del comunismo. El país era muy pobre, por lo que necesitaba capital. Entonces llegó Deng Xiaoping, que empezó a abrirse, y mirenlos ahora. Siguen siendo socialistas, el país sigue siendo comunista; en China no importa dónde hayas nacido, ni quién seas, todo el mundo puede llegar a lo más alto. Es un sistema meritocrático. Por descontado, es corrupto, no es perfecto, pero el sistema ha evolucionado, se ha adaptado para quedarse como estaba. Nosotros estamos atrapados en el siglo XIX.

C. C.: Con algo más de protección social que en el siglo xix, y más que en China.

L. N.: ¿Qué es la protección social? ¿Cómo pueden estos Estados proteger a las personas que no están de acuerdo con cómo se rige el Estado? Si formas parte de una mayoría ganadora, no puedes hacer mucho. Hay una polarización masiva, de forma que, si hoy eres un liberal en Austria, no tendrás mucho espacio.

Sí, tenemos libertad, podemos hablar, pero al mismo tiempo no podemos hacer nada para cambiar las cosas. No tenemos ninguna referencia, ni ningún representante, ni voz. El caso de Inglaterra: la historia del *brexit* es absolutamente increíble, ya hace más de un año y los británicos todavía no saben qué ha pasado. He votado, soy británico, dije que no, que no quiero formar parte de Europa. Más de un año después, no saben nada. Los británicos sienten «no somos nada». No es más que una farsa. No digo que tenga que hacerse muy rápidamente, de un día para otro, pero el procedimiento es increíblemente burocrático. Hace que el sistema que funcionaba en el siglo xvi parezca dinámico.

C. C.: Me parece que los británicos creen que la UE es la culpable de todas las cosas que han salido mal en los últimos años. Haré el papel de un pequeño abogado del diablo. Si usted es liberal en Austria, no tiene voz. No tiene ninguna alternativa, porque no hemos visto ninguna política alternativa en los últimos años. Creo que es un fracaso de la política en el sentido de que los únicos que podrían presentar alternativas son grupos polarizados o populistas y aquellos que se encuentran fuera del parlamento y no están en el núcleo central de la UE. Quiero decir política en los últimos años.

L. N.: Quizá tenga razón en este sentido, ya casi no hay dialéctica. Antes, en la década de 1970, durante la Guerra Fría, había mucha dialéctica. Había personas con un punto de vista diferente. Tenían puntos de vista muy diferentes, por descontado, pero había un debate más extendido, y por eso al menos las cuestiones se discutían, las personas estaban mejor informadas y expresaban su opinión, de forma que había una cierta pasión al discutir sobre política.

Actualmente no la hay, y creo que en parte se debe a que la sociedad ha cambiado y estamos distraídos. Creo que es, en parte, porque el poder del ciudadano se ha diluido. Tenemos al ciudadano, también al Estado nación y, por encima, otra institución. Es demasiado. De esta forma, de la calle a la cima del poder, la distancia es demasiado grande. Es casi como si los ciudadanos hubiésemos renunciado.

Nos hemos convertido en lo que los norteamericanos ya hace tiempo que son; de hecho, solo un porcentaje muy reducido de americanos votan en las elecciones, les da igual un partido que otro, no les importa. Es un desempoderamiento de la política, y creo que eso es lo que nos está pasando. Es aquí donde está la polarización, porque las personas que votan son las que realmente polarizan. En la zona intermedia, a los votantes decisivos, a los importantes para proporcionar el equilibrio, les da igual. Hay elecciones en las que la diferencia entre los ganadores y los perdedores es ínfima.

No creo que haya una mano invisible, al fin y al cabo, los acontecimientos se producen por la historia y sus circunstancias, pero seguro que los elementos son los de una economía deshonesta que está relacionada con la repetición de un fenómeno mediante el cual, como ya he dicho, la política no puede controlar la economía. De modo que esta podría ser la mano deshonesta, la gente podría aprovecharse de ello.

Si tomamos el caso de Facebook, por ejemplo, podríamos decir que el chico que fundó Facebook es un individuo deshonesto. Pero tuvo una oportunidad y la aprovechó, y consiguió construir un imperio sin que el Estado lo controlase. Se le permitió hacerlo. Se le permitió convertirse en multinacional. Actualmente, se le permite disponer de toda esa información sobre tanta gente, algo que un individuo no debería poder tener. No se puede decir que lo hiciese a propósito y que sea un empresario deshonesto.

Ustedes también se volverían deshonestos si pudiesen. A lo mejor ni son conscientes de que son deshonestos. Siempre se quieren maximizar las ganancias y lo que se hace, y es por eso por lo que el papel del Estado es fundamental. El Estado está para asegurarse de que no se produce ninguna excepción, está para garantizar la justicia económica. En caso contrario, sería como volver al estado natural, donde el más fuerte se come al más débil y no hay protección.

Esto es lo que no logro concebir de esta economía liberal: el hecho de que el individuo sea mejor que el grupo de individuos. ¿Cómo puede ser una persona mejor que muchas personas? Este es el concepto y por eso tenemos al Estado. El dueño de Facebook es uno de los hombres de nuestro tiempo. Y yo me pregunto: ¿Por qué lo aceptamos? No veo que nadie intente cuestionar este principio. ¿Por qué?

Porque en la cabeza tenemos que, si él lo hizo, nosotros también podemos, que la vida no es como antes, cuando tenías que pagar impuestos, los hijos podían ir al colegio, podías encontrar trabajo, etcétera. Ahora, lo que tenemos en la cabeza es que podemos ganar el concurso de *Gran Hermano*, nos podemos convertir en Zuckerberg e inventar una *app* y convertirnos en superricos. Eso es lo que tenemos en la cabeza. ¿No es de locos? Hay 7.000 millones de

personas. ¿Qué posibilidades tenemos? Es más fácil que nos toque la lotería.

Loretta Napoleoni es una economista, escritora, periodista y analista política italiana. Estudió en la Escuela de Estudios Internacionales Avanzados Paul H. Nitze (SAIS) de la Universidad Johns Hopkins de Washington y en la London School of Economics. Obtuvo un máster en Relaciones Internacionales por el SAIS y un doctorado en Economía por la Universidad de Roma La Sapienza. Es experta en financiación del terrorismo islamista internacional y asesora de diversos gobiernos en esta materia. Algunos de sus libros son: *Yihad. Cómo se financia el terrorismo en la nueva economía* (Urano, 2004), *Economía canalla. La nueva realidad del capitalismo* (Paidós Ibérica, 2008), *La mordaza. Las verdaderas razones de la crisis* (Paidós Ibérica, 2010), *Democracia en venta* (Paidós Ibérica, 2013), *El fénix islámista* (Paidós Ibérica, 2015) y *Traficantes de personas* (Paidós Ibérica, 2016).

Carme Colominas es periodista e investigadora asociada al CIDOB. Licenciada en Ciencias de la Información por la Universidad Autónoma de Barcelona y con un posgrado en estudios de la Unión Europea por la Universidad Abierta de Cataluña. Sus principales áreas de trabajo son la Unión Europea y sus instituciones y relaciones exteriores. Colabora con el periódico *Ara*, donde ha sido responsable de Internacional, y entre 1997 y 2001 fue corresponsal de Catalunya Ràdio en Bruselas, donde colaboró también con medios internacionales como la BBC o la Deutsche Welle. Ha sido consultora en diversos proyectos de comunicación en el ámbito europeo y euromediterráneo y fue responsable de Cooperación Interregional en la Secretaría de Asuntos Exteriores de la Generalitat de Cataluña. También ejerce como docente de Dinámicas Institucionales y Políticas de la Unión Europea.

Bernard Stiegler

Xavier Binefa

La sociedad de la automatización

No sé si conocéis a esta figura, es muy famosa: se llama Stephen Hawking y es un gran sabio que trabaja en la Universidad de Cambridge, es físico. No comparto siempre sus ideas en física, pero sea como sea es un sabio descomunal. Necesita mucha asistencia de los autómatas. Y utiliza mucho la inteligencia artificial y nos dice que deberíamos preocuparnos de lo que ésta está produciendo, en definitiva, deberíamos interesarnos de verdad por los interrogantes que plantea la inteligencia artificial.

Bill Gates también ha dicho que la inteligencia artificial plantea problemas, bien, no solo la inteligencia artificial, sino lo que él llama el *software substitution*. Por ejemplo, el 13 de marzo de 2014 afirmó en una escuela de empresa de Washington que habría muchísimos puestos de trabajo que se destruirían por culpa del *software substitution*. Y eso es también lo que declaró en Francia, por ejemplo, Hubert Guillot, que es todo un especialista en esas cuestiones y en todo lo que produce la tecnología digital: «Miren, esto no solo afecta, como a menudo creemos, a los conductores de camiones o de taxis, también afecta a los juristas, los doctores y, finalmente, a todo el mundo. Todo el mundo estará, en mayor o menor medida, expuesto a la automatización y algunos trabajos simple y puramente desaparecerán». Esto es precisamente lo que yo ya había trabajado en el Centro Pompidou hace cuatro años en un coloquio que tuvo lugar en diciembre de 2014 en el que

invité a especialistas de toda Francia y también de otros países con motivo de la publicación de un informe del MIT que decía que en Estados Unidos el 47% los puestos de trabajo eran potencialmente automatizables. Y debatimos esta hipótesis con especialistas del empleo, del trabajo y de la economía industrial de París.

Este tema es lo que a veces se llama la sociedad automática o incluso la *data economy*, y la cuestión de la automatización no atañe solo a los robots, también a los algoritmos en general. De hecho, los robots son solo una pequeña parte de la cuestión. Esta cuestión plantea problemas económicos, pero también plantea unos dilemas mucho más fundamentales que no son los económicos y que se han hecho evidentes, por ejemplo, en un texto de Frédéric Kaplan, que es un matemático, un politécnico, un informático que da clases hoy en día en la Escuela Politécnica de Lausana y que explicaba que Google, con sus algoritmos, es capaz de hacer cosas absolutamente extraordinarias y de darse respuestas. Hace un rato hemos buscado una novela de Miguel de Unamuno y la hemos encontrado en 0,06 segundos, ¡es fantástico! No funciona a la velocidad de la luz, pero sí a una velocidad extremadamente cercana a la de la luz. Ahora bien, el problema es que funciona calculando las medias comportamentales. Es decir, que da valor a las maneras de hablar medias del chino, del inglés, del francés. Y esto supone un pequeño problema porque todos los que han estudiado lingüística saben que los cambios lingüísticos se producen por las excepciones y no por las medias. Las excepciones son los poetas, los escritores, pero también la criada de Marcel Proust, por ejemplo. Marcel Proust contaba que su criada tenía un modo de hablar muy especial y que esto le inspiraba. Las excepciones son las que hacen evolucionar la lengua. Así pues, Frédéric Kaplan en este texto también

dice: «Fíjense, cada vez cometan más faltas de ortografía porque cada vez están más controlados por unos autómatas que les corrigen automáticamente todo lo que escriben. Incluso antes de que hayan terminado de escribir una palabra, el sistema ya la ha completado, aunque puede que no fuera la que querían usar, pero aún así acabarán utilizando aquella palabra. El sistema se la ha propuesto porque esto corresponde al *business model* de Google. Porque es una palabra que ha vendido, ya que Google vende las palabras a subasta. Y le hará cambiar su trayectoria lingüística».

En cualquier caso, lo que Kaplan dice es que esto produce una pérdida de competencias ortográficas, una reducción de la diversidad semántica y, en última instancia, una pérdida del saber lingüístico, lo que supone un problema enorme. Es enorme y es un caso particular propio del siglo XXI a partir de una cuestión que ya se planteaba Sócrates en el libro *Fedro* de Platón. En este libro, Sócrates, que debate con un joven ateniense que se llama Fedro, habla de las virtudes y los defectos de la escritura. Y afirma: «Bueno, está claro que la escritura es formidable, desde que tenemos la escritura podemos memorizar cosas, podemos registrar los rastros de la actividad de las estrellas, podemos escribir leyes, hemos podido crear, también, la justicia, la justicia política de la ciudad griega, etcétera. Pero el problema es que esta exteriorización de la memoria que producimos en la escritura, es necesario que, por ejemplo, tú Fedro», se dirige a este joven Fedro que, de hecho, acaba de regresar de escuchar a un sofista, que se llama Lisias. Ha vuelto de haber escuchado a este sofista con un libro bajo el brazo; bueno, no es un libro, es un rollo, un papiro. Y sobre este rollo, Sócrates le pregunta: «¿Qué está escrito en este rollo?». Pues bien, hay un discurso sobre el amor. Y dice: «Pero ¿por qué te agobias?

Porque ahora te diré qué es el amor». Y dice: «Pero ¿cómo me puedes decir qué es el amor? ¿Qué me dirás?». Pues resulta que se pone a leer. Saca el rollo y empieza a leer: «Diré lo que ha dicho Lisias». Sócrates le dice: «Ah, no, eso es lo que Lisias dice que es el amor. Pero, ¿y tú? ¿Qué es el amor, para ti?». Y entonces Fedro dice: «No lo sé». Y Sócrates le dice: «Entonces me quieras decir qué es el amor cuando no sabes qué es el amor; esto significa que o bien eres un mentiroso o bien eres alguien que cree saber qué es una cosa, pero que en realidad no sabe nada».

Este es el problema del fármaco, que Jacques Derrida ha hecho muy famoso al comentar este texto de Platón y al explicar que la escritura es un fármaco. En griego, *fármaco* significa *droga*, droga en el sentido de un medicamento. Esto permite que me cure; por ejemplo, los antibióticos permiten que me cure, pero, si no sé utilizar bien los antibióticos, esto puede aumentar la resistencia de las bacterias y, de hecho, eso puede conducirme a la tumba. Ya sabrán que, por desgracia, la tuberculosis, por ejemplo, está volviendo. Se está desarrollando precisamente ahora porque utilizamos los antibióticos de cualquier manera. Y estamos creando unas cepas, no solo de la tuberculosis, de muchas otras enfermedades, que son resistentes a los antibióticos.

Sócrates dice, entre los siglos V y IV a. C., que la técnica en general, y la escritura en particular, son un *fármaco*. Hay que prestar mucha atención a esto. La técnica es muy útil porque permite hacer cosas extraordinarias; pero, si no la tenemos en cuenta, también puede destruirlo todo. Lo que dice Sócrates de la técnica, de la escritura, también vale para los antibióticos y para Google, así como para los algoritmos. Si no les prestamos atención, nuestra sociedad acabará siendo destruida por la automatización. Entiéndanme bien, no estoy en contra de la automatiza-

ción, de ningún modo; creo que no tenemos elección, ya que tenemos que resolver unos problemas muy grandes y necesitamos de los autómatas para que nos ayuden a resolver estos problemas; el futuro económico es la automatización, pero con una condición: que la automatización sirva para hacer crecer nuestra inteligencia, no para hacernos aún más idiotas. Porque, por ahora, esto es lo que está sucediendo. Hoy en día, ya lo deben saber, el cociente intelectual mundial está bajando en picado. Sobre todo desde hace diez años. Desde que la práctica de estas tecnologías se desarrolla, principalmente. Pero no solo por eso, también existen alteradores endocrinos que hacen que el desarrollo cerebral de los bebés cada vez se destruya más, digamos que se «limita», con estos alteradores endocrinos. Y eso es muy grave.

Pues bien, la cuestión que hay detrás de todo esto es lo que llamamos aumento del hombre. *Enhancement*, como dice Allen Buchanan, que es un filósofo de la Universidad de Duke con quien no comulgo en absoluto. No es que él sea exactamente transhumanista, pero digamos que está bastante cercano al movimiento transhumanista, o posthumanista, dice que el hombre se aumenta. Entonces, lo que intento demostrar hoy en día —que el hombre se está aumentando— es que el hombre siempre se ha aumentado. Por ejemplo, esto es lo que describe la evolución del hombre entre hace 2 millones de años y unos 40.000 años. Es el inicio de la hominización. Los *anthropos*, incluso hace 3 millones de años. ¿Qué es eso a lo que llamamos *hombre* cuando contemplamos al ser humano desde el punto de vista de un antropólogo? André Leroi-Gourhan, un gran prehistoriador francés, propone lo siguiente. El hombre es principalmente un ser que de-

sarrolla tecnologías, que añade a su cuerpo órganos artificiales. Al principio, en aquella época, era sílex tallado. Lo hace dando a la mano una función ya no solo de motricidad, como la mona que tiene una mano con la que corre aún a cuatro patas, sino una función de fabricación. La mano es un órgano que sirve para producir otros órganos. Órganos artificiales. Sin estos órganos artificiales, el hombre no es viable. No puede vivir. Y como, con sus órganos artificiales, produce una demografía cada vez más importante, cada vez tiene más problemas que debe resolver, más complejidades que debe tratar y, por tanto, constantemente se ve obligado a desarrollar nuevas técnicas para resolver los problemas que crean dichas técnicas.

En esta evolución, diría que al final de esta evolución, de lo que se denominan los *neoanthropos*, encima de todo está el hombre de Neandertal, aparecen las técnicas del Paleolítico superior, de exteriorización de los contenidos mentales. Existen bajo relieves que datan de hace 35.000 años, en la cueva de Chauvet, y que les ofrecen la posibilidad de ver lo que observábamos en la humanidad 35.000 años atrás. Así pues, pueden hacerse una idea de lo que tenían en la cabeza. Esto es extremadamente importante. Es el origen de lo que acabará conduciendo a la escritura. Esta escritura es la escritura ideográfica, ideogramática, que es el origen de China. China es un imperio que lleva casi 5.000 años de existencia, un imperio que es muy poderoso porque tiene esta tecnología de la memoria artificial que criticaba Platón, la escritura, y que ha sabido desarrollar una durabilidad que a partir de entonces se ha ido transformando en profundidad desde ese preciso momento, pero manteniendo la escritura desde los inicios del imperio.

Pero nosotros estamos en Occidente, no estamos en China, y hemos desarrollado una escritura alfabetica, que a partir del siglo xvi se ha convertido en una escritura impresa. Y que ha dado como resultado bibliotecas donde hay unas cantidades enormes de memorias que se conservan según una forma organizada y que producen lo que se llama saber. Occidente ha conquistado el mundo entero, incluida China (aunque ahora ya no, ahora es China quien conquistarán a Occidente). Pero hasta ahora, China había sido conquistada por Occidente. Y eso fue gracias a la fuerza intelectual de Occidente. No fue su fuerza militar; ya que su fuerza militar estaba ligada a la fuerza intelectual. El ejército inglés, por ejemplo, lo entendió muy bien, la Royal Academy fue creada en Inglaterra por la Marina militar y por esta razón, por cierto, los ingleses derrotaron a Napoleón, porque había una fuerza intelectual extraordinaria.

Esta exteriorización del saber intelectual evoluciona en el siglo xix, y ya antes en el siglo xviii. Por ejemplo, contribuye a la producción de lo que se llama el pato de Vaucanson, un pato artificial que, quizás ya lo sepan, come, digiere, defeca y que, de hecho, está guiado por una especie de robot. Bueno, no es un robot, es un automatismo, que al final acabará siendo el origen de otra máquina que, en realidad, es el origen de los ordenadores. Pero en un principio es un telar lo que permite programar el comportamiento de una máquina, cambiando de programa, si cambiamos las tarjetas perforadas. Esto llevará en el siglo xix al desarrollo de máquinas herramienta que serán unos cuantos artesanos que cada vez son más capaces de realizar trabajos de manera automatizada. Luego está la máquina de *unit record equipment*, que es el origen de IBM (la primera máquina mecanográfica fecha de 1881, mientras que la de IBM

es de 1904). Y eso es lo que finalmente nos llevará a la sociedad en la que estamos ahora.

Esta es una historia que comienza en la época prehistórica y que desemboca en lo que se llama *data center* y en el *cloud computing*. Esta transformación es la causa de la posibilidad de Google, lo que hace que Google pueda trabajar de esta manera, desarrollar con algoritmos un análisis lingüístico extremadamente eficaz, ya que tiene todas las memorias de los comportamientos lingüísticos de todo el mundo que esté conectado a un teléfono inteligente. Seguro que ustedes tienen, al igual que yo, un teléfono inteligente en el bolsillo. Un teléfono inteligente es eso; es una máquina que es más potente que los ordenadores de la década de 1960 de las empresas más grandes. Tienen en el bolsillo unas máquinas más potentes que las máquinas más grandes de la década de 1960. Y somos 3.500 millones de terrícolas que tenemos máquinas de estas, que utilizamos sin tregua. Por ejemplo, esta máquina de allí está diciendo a mi operador que yo estoy en Barcelona. A mí no me sirve de nada, pero él me señala que estoy en Barcelona. Y no solo que estoy en Barcelona, sino que estoy dentro de Barcelona Activa. Porque estoy localizado con total precisión, así que ya sé dónde estoy. La NSA también sabe dónde estoy y analiza todos mis mensajes, etcétera. Como ya saben, esto lo hemos descubierto gracias a Edward Snowden.

Eso es lo que está transformando la sociedad a gran velocidad, ya que hay 3.500 millones de terrícolas conectados todos a la vez y analizados permanentemente por algoritmos que pueden funcionar a 200 millones de metros por segundo, es decir, 4 millones de veces más rápido que ustedes y que yo (ya que una máquina como esta puede funcionar a 200 millones de metros por segundo, en la memoria central o en las redes de fibra óptica). Vuestro sistema nervioso

funciona a 60 metros por segundo, entonces eso significa que es 4 millones de veces más rápido que vosotros, y que nosotros, entonces va por delante de nosotros y nos transforma. Debemos adoptar comportamientos que no son los comportamientos que teníamos la intención de desarrollar. Y enseguida veremos que esto plantea un gran problema, como el problema que describía Frédéric Kaplan en relación con el lenguaje: esto engendra entropía, esto es a lo que llamamos entropía.

La entropía se empieza a desarrollar a gran velocidad con esta tecnología y la cosa irá a peor con las *smart cities* que ponen captadores por todas partes, que lo analizan absolutamente todo, no solo el comportamiento de las personas, sino también el comportamiento de los objetos, lo que se denomina *the Internet of things* y que permite, por ejemplo ahora, con la *building information management*, tener chips incluso en los bloques de hormigón, los materiales de construcción, etcétera. Todo está digitalizado. Absolutamente todo. Y con todo esto, evidentemente, ahora está el coche automático, que está llamado a desarrollarse durante los próximos años —es lo que Google está desarrollando ahora—, y todo ello pertenece a lo que se llamaba antes *data deluge*, el diluvio de datos, y que hoy en día se denomina *big data*.

¿Qué es el *big data*? Es lo que supone un problema que se enseña en un texto de Chris Anderson de 2008. Chris Anderson es un físico de Stanford que se ha convertido en un empresario muy, muy famoso; ha fundado la revista *Wired*. También ha lanzado los *makers*. Y en esta revista de 2008 escribe, en el número del mes de junio, que, si nos fijamos en Google (habla de lo mismo que Frédéric Kaplan), es fantástico, Google. Dice, por ejemplo, que podemos leer del chino, con Google, que ahora funciona muy bien; hace

varios años no funcionaba siempre a la perfección, pero hoy en día funciona muy bien, es increíble. Podemos leer del chino. Así pues, ya no necesito a ningún profesor de chino. Y dice que vayamos a visitar el laboratorio de investigación de Google, en MountainView. No hay ningún lingüista. Y no hay nadie que hable chino. Traducen del chino pero no hay nadie que lo hable. Es solo con los algoritmos que hacen estadísticas con las cadenas de Márkov y que son capaces de producir probabilidades con ello. Naturalmente, está claro que hay errores, porque siempre hay un factor de error del 0,01%, pero casi siempre dan en el clavo. Así pues, son capaces de traducir del chino.

La conclusión que extrae Chris Anderson es que los lingüistas ya no son necesarios. Cerramos los departamentos de Lingüística porque ya no sirven para nada. Ya no los necesitamos, solo necesitamos *data scientists*. Y dice: «Fíjense, ha habido una crisis de gripe aviar. La OMS ha hecho predicciones que eran falsas. Google ha predicho mucho mejor la gripe aviar que la OMS, es decir, que los biólogos y los médicos. ¡Ya no necesitamos ni biólogos ni médicos! Necesitamos *data scientists* especializados en medicina». Chris Anderson es una voz importante. Si van a Berkeley, por ejemplo, se han cerrado de departamentos enteros de lenguas que se han sustituido por departamentos de *data scientists*. Y esto es una catástrofe. Es catastrófico porque ¿qué nos indica esto? El título de su artículo es: *The End of Theory*. Nos dice: ya no necesitamos la teoría. No necesitamos más la teoría porque los algoritmos permiten producir con eficacia resultados mucho mejores que las teorías. Por ejemplo, las teorías de los lingüistas, ya no las necesitamos. Las teorías de los biólogos o los médicos, tampoco las necesitamos. Pues bien, esto es falso. Es rotundamente falso. Porque precisamente lo que demuestra Fré-

déric Kaplan es que el desarrollo de todo esto produce un empobrecimiento de las lenguas y que es necesario que exista una teoría para limitar este empobrecimiento y, de hecho, para luchar contra la entropía. La teoría es lo que permite luchar contra la entropía.

Hay un autor que nos habla de la entropía y la destrucción de la teoría: Alan Greenspan. En 2008, el mismo año, el Senado estadounidense lo citó, en Washington, para que compareciese ante una comisión que estudiaba las causas del enorme crack financiero de ese año. Mientras se explicaba en aquel entorno, decía: «No me pueden acusar porque he seguido las recomendaciones de tres premios Nobel que decían que se podían automatizar completamente los algoritmos de los flujos financieros y los cálculos de los riesgos. Así que yo he hecho lo que decían los científicos». Y añadía: «El problema es que ya no son teóricos, no tienen ninguna teoría, ya no saben lo que se dicen, ya no saben ni cómo funciona, nadie sabe cómo funciona». Lo que afirma Greenspan es exactamente lo que dice Sócrates a Fedro: «Cuidado, si dejas que todo salga al exterior, perderás tu saber». También es lo que dice Karl Marx en 1848 en un libro que se llama *El manifiesto comunista*, cuando afirma: «Todas las personas que trabajan en las empresas industriales serán proletarizadas». *Proletarizado* en el sentido que explica muy claramente: «habrán perdido su saber hacer». Explica: «Esto empezará con los obreros, los obreros perderán su saber hacer, ya solo sabrán servir a las máquinas y hacer lo que les dice la máquina». Después, llegará a los cargos intermedios, luego a los ingenieros y finalmente llegará hasta el *boss*. El *boss* es Alan Greenspan. Ya no sabe cómo funciona el sistema. Nadie sabe cómo funciona. Y eso tiene unas consecuencias muy graves. Esto ocurrió en 2008. Es una foto de la crisis de 2008. Y da

como resultado un capitalismo pulsional que hace cualquier cosa. Que se limita a seguir los algoritmos y que pierde la cabeza.

Así pues, he venido para hablarles de la razón. Creo que tenemos que volver a la razón. Y de la razón es de lo que habla un gran matemático inglés, que también era filósofo, Alfred Whitehead, en su libro (que les recomiendo leer, es muy fácil de leer; Whitehead es extremadamente difícil, pero ese libro es muy fácil de leer). Son unas conferencias públicas que dio, donde habla de lo que él denomina «la función de la razón» y donde afirma que la razón está para producir bifurcaciones. Nosotros, los seres humanos, vivimos en un mundo al que transformamos permanentemente y nuestras transformaciones engendran perturbaciones en él y, con nuestra razón, debemos introducir bifurcaciones. *Bifurcación* es una palabra que utiliza la teoría de los sistemas para designar lo que yo llamo *neguentropía*: la lucha contra la entropía. La función de la razón, dice Whitehead, es la de luchar contra la entropía. Whitehead es un estudioso de la física y las matemáticas y sabe que el universo en expansión es entrópico, que la vida lucha contra la entropía. Dice que el ser humano tiene unos poderes mucho mayores que los poderes de los seres vivos, y que la filosofía en especial, las matemáticas, la física... sirven para limitar la entropía. De hecho, para entender lo que dice Whitehead hay que enlazarlo con un fragmento de Emmanuel Kant, que a menudo lo llaman la fundación epistemológica de la física moderna, de la ciencia moderna y del pensamiento moderno. ¿Qué dice Emmanuel Kant, en este texto? Es muy importante leerlo. Les invito a leerlo ahora mismo aunque sea un libro muy difícil de leer: yo mismo he tardado casi 25 años en comprenderlo, y mira que soy profesional de la filosofía y he necesitado 25 años para empezar

a decirme: «Ah, comienzo a comprender lo que dice Kant». Y es que es un texto realmente difícil. Pero de este texto intentaré darles las claves principales, en mi opinión. Kant afirma que el pensamiento se basa en funciones. Él no las llama funciones, él las llama *facultades*. Dice que un pensamiento sirve para juzgar. Para juzgar desde un punto de vista teórico, por ejemplo, en el dominio de la física; para juzgar desde un punto de vista moral, que es a lo que él llama la razón práctica, o para juzgar desde un punto de vista estético, por ejemplo, la belleza de una obra de arte o de un paisaje. Cree que el juicio se hace posible gracias a cuatro funciones: la intuición (es decir, la percepción de los datos), el entendimiento (es decir, la capacidad de producir categorías, que permitirán calificar los datos de la intuición), la imaginación (que pone en relación la intuición y el entendimiento) y la razón (que decide, a partir de los datos que le proporciona el entendimiento).

Hoy en día, lo que hemos hecho con los algoritmos es que hemos puesto dentro de las máquinas las funciones del entendimiento. El entendimiento es sobre todo una facultad analítica que permite, por ejemplo, categorizar, controlar, contar (pues bien, esto en inglés se denomina un *computer*, que significa una calculadora) y, gracias al álgebra de Boole y a un determinado número de teóricos, hemos podido transformar la lógica en lógica matemática, es una lógica que es capaz, sobre todo y en especial con los números binarios, de hacer unos cálculos de tablas de verdad, etcétera. Hemos podido automatizar el entendimiento. Pero Kant dice que debemos tener cuidado porque el entendimiento no es la razón. No es correcto creer que porque seamos capaces de automatizar el entendimiento también seamos capaces de

automatizar el juicio. Porque el juicio siempre es una relación entre el entendimiento y la razón. Y la razón no puede automatizarse. La razón es la interpretación. Es el hecho de que en un momento determinado interprete una situación y la interprete ¿para qué? Para cambiarla. Para mejorarla. Los algoritmos no pueden mejorar las situaciones. Pueden describirlas, tratarlas y extraer las consecuencias analíticas de una situación. Por ejemplo, el virus de la gripe circula así, más o menos se pueden calcular estadísticas diciendo que hay ciertas posibilidades. Después, se pueden tomar decisiones sobre cómo actuar, se trata de un problema médico, no es un problema algorítmico. O bien se puede tomar una decisión sobre una traducción en lingüística, al fin y al cabo siempre está el intérprete.

Nosotros sostenemos que la cuestión, la función de la razón, es producir neguentropía. Es decir, luchar contra la entropía. La entropía es la disipación de energía que produce desorganización. Esto es lo que destruye a todas las organizaciones. Evidentemente, la entropía está en todas partes. Existen tres niveles de entropía. Está la entropía física, que es lo que se llama la termodinámica, y desde Hubble sabemos que el propio universo es una extensión entrópica, esto se llama el universo en expansión. Está la entropía biológica, que es la destrucción de la biodiversidad, lo que, por desgracia, es un problema gravísimo que tenemos hoy en día porque estamos destruyendo en estos momentos la biodiversidad de una manera extremadamente grave y los 15.000 investigadores que han publicado la llamada hace quince días afirman que hemos llegado a un punto irreversible y que nos acabaremos cargando nuestra propia vida. Y en tercer lugar está la entropía informática. La entropía informática es la que produce,

con el cálculo informático, una estandarización de los comportamientos, lo que propicia que ya no sepamos hablar, que ya no sepamos escribir sin hacer faltas de ortografía, porque hemos perdido las competencias ortográficas, etcétera. Y finalmente esto hace bajar el CI, disminuye la diversidad (porque la diversidad es necesaria para la vida, a esto se llama biodiversidad, pero también para el pensamiento, yo a eso lo llamo *noodiversidad*, la diversidad espiritual).

Estos son los temas que estudio en un grupo que se llama Digital Studio Network, que es un grupo internacional, abierto. Trabajamos con personas de todo el mundo. ¿Por qué? Porque pensamos que hay que volver a plantear las cuestiones de epistemología de Emmanuel Kant en la era de los algoritmos y replanteárnoslas completamente. Es lo que ya decía Norbert Wiener en el año 1948 en un texto que mucha gente cita, pero que a menudo me pregunto si han leído de verdad. Norbert Wiener es el fundador de la cibernetica, es decir, él es el inicio de todo lo que hablamos ahora. Junto con Von Neumann. Norbert Wiener y Von Neumann son los fundadores de la algorítmica contemporánea. ¿Qué dice Wiener en ese texto? Dice que la cuestión del hombre es la entropía y la neguentropía. Comienza así, está en la primera página. Afirma que si no ponemos los ordenadores al servicio de la neguentropía, entonces se pondrán al servicio de la entropía. Afirma que hay que prestar atención a la cibernetica y los ordenadores. Declara: «Yo solo soy el teórico, he desarrollado todo esto, pero os advierto». Dice: «Lo necesitamos realmente porque tenemos unos problemas muy graves para resolver, pero al mismo tiempo debemos replantear la economía, la política, el saber, etcétera».

Así pues, pienso que, en especial desde que se creó la World Wide Web... ¿Quién la creó? Los europeos. En 1989, el Centro de Estudios e Investigación Nuclear de Ginebra lanzó todo un trabajo que condujo en 1993 a la publicación de un conjunto de softwares que se llamaban World Wide Web. Y, por desgracia, los Estados Unidos, sobre todo Silicon Valley, han sido los que han explotado el World Wide Web. El origen de Silicon Valley no es internet, de ningún modo. Internet fecha de 1970. El World Wide Web es una invención europea. Pero los europeos no fueron capaces de explotar esta tecnología. Esta tecnología tenía la finalidad de producir neguentropía. Tim Berners-Lee, con quien he trabajado varias veces, había desarrollado esta tecnología. ¿Con qué fin? Para aumentar el debate entre los científicos, es decir, la noodiversidad, la diversidad de los puntos de vista de los físicos que trabajan en física nuclear. Pero los americanos son quienes lo han sabido explotar. Y han descubierto las consecuencias de todo ello gracias a Edward Snowden cuando éste declaró: «Angela Merkel está bajo supervisión de la NSA». Y esto es lo que, por ejemplo, llevó a la señora Neelie Kroes, que era la comisaria europea encargada de la digitalización, a decir: «Es necesario que Europa vuelva a recuperar el impulso y desarrolle una nueva política». Pero, de hecho, esto no ha sucedido. Esto no ha ocurrido y siempre estamos intentando imitar a Silicon Valley, lo que es un error gravísimo porque, además, Silicon Valley es insostenible, ya que produce un capitalismo de depredación que no es sostenible en el tiempo. Quien gana muchísimo dinero, pero sin redistribuirlos, no reconstituye la producción del valor, y entonces da como resultado un capitalismo insostenible.

En Digital Studies Network, trabajamos sobre nuevos modelos de plataformas. Por ejemplo, en las clases que doy en la Universidad de Compiègne donde pido a los estudiantes que tomen apuntes utilizando una plataforma que se inspira en los principios originales de la web. ¿Por qué? Para crear diálogos, confrontaciones, controversias entre los alumnos. Y en estos momentos trabajo en Plaine Commune, para extender esta práctica a todo tipo de prácticas: municipales, comerciales, etcétera, sobre el terreno con las empresas Orange y Dassault Systèmes, para desarrollarla como un nuevo modelo europeo, que ya no es el modelo de la *data economy* ni de las plataformas de Amazon o Google, sino un modelo que se basa en la puesta en valor de la diversidad.

Para concebir esto hay que volver a una historia que comenzó en el siglo XVIII con la República de las Letras. Hay que comprender la República de las Letras (esto describe los intercambios epistolares que eran el origen de la República de las Letras del siglo XVIII, a principios del siglo XVIII). Nosotros hoy en día somos 3.500 millones de terrícolas que nos comunicamos todo el tiempo sin parar. Pero en unas condiciones absolutamente diferentes. Esto ya no es la República de las Letras, es la República Digital. Y debemos conseguir replantearnos completamente nuestras categorías jurídicas, políticas, económicas, etcétera en este contexto. Y eso, evidentemente, supone que trabajemos para volver a tener en consideración todo lo que ocurre. Ahora existe la República Digital, que de momento no es para nada una república, más bien es una privatización generalizada que hace que ya no haya cosas públicas, no hay nada público; de hecho, todo está privatizado, incluso nuestra intimidad, porque

pertenece a Facebook, si se conectan a Facebook, y esto es una catástrofe de una magnitud enorme porque es productora de entropía. Cuando digo esto, no hablo en contra de la propiedad. Ese es otro tema. Hablo del problema de la entropía y la estandarización. Ustedes se estandarizan en Facebook y esto es muy, muy grave.

Esto transforma profundamente, por otra parte, lo que firmó en 1933 Roosevelt y que fue el origen de lo que se ha llamado el keynesianismo. El keynesianismo, ¿de dónde proviene? La aparición del *assembly line* (*assembly line*, el trabajo en cadena, también llamado taylorismo) había permitido crear muchísimo empleo y este empleo permitía la redistribución a través de la ocupación, ya que los autómatas necesitaban trabajadores, bueno, empleados. Pero hoy en día nos encontramos en un sistema que se está automatizando a una gran velocidad y que conduce a una automatización total y generalizada ¡donde ya no hay personas! Visité una fábrica de Mercedes hace siete u ocho años, las fábricas de motorización de Mercedes de Múnich: no hay obreros, no hay nadie. Hay varios ingenieros que dirigen un cuadro de mandos. Hay algunos trabajadores de mantenimiento. Son personas que reparan los robots. Pero son unas cuantas decenas de trabajadores. Antes había decenas de miles de trabajadores. En Shenzhen, a 200 kilómetros al sur del lugar donde doy clases en China, el año pasado Foxcom sustituyó a 100.000 trabajadores por robots. Después de haber invertido 17.000 millones de dólares hace dos años con Google para desarrollar robots. La finalidad de Foxcom es suprimir 1,5 millones de puestos de trabajo en una fábrica. En la fábrica de Shenzhen es donde se fabrican dichas máquinas.

Así pues, nos enfrentamos a una inmensa transformación en la que los trabajadores desaparecen, los trabajadores y los empleados. Se ven sustituidos por los robots y, por tanto, es imprescindible que reinventemos un dispositivo y que describamos la base. Y esta base debe ser una reinteriorización de la tecnología.

Por ejemplo, una niña que está aprendiendo a escribir ¿qué hace? Interioriza lo que se produce dentro de la máquina, en el interior de su cerebro, y con esta interiorización la niña crea una comunidad con otras personas que saben leer y escribir, crea una comunidad de saber. La niña se automatiza. Aprender a escribir es automatizar el propio comportamiento. Cuando ustedes leen un texto, leen de un modo muy, muy, muy automático, ni lo notan, es totalmente automático. Y esta automatización es la condición de la desautomatización, que se llama interpretación.

Pasa lo mismo si se observa a un gran pianista, como Glenn Gould, que era un virtuoso. Tenía una capacidad de tocar el piano absolutamente increíble. Era un autómata. Pero este autómata estaba tan automatizado que tenía la capacidad de desautomatizarse. Es decir, tenía la capacidad de producir una bifurcación. Glenn Gould interpretaba a Johann Sebastian Bach como no lo había hecho nunca nadie antes y renovó por completo la comprensión de lo que era la música barroca (no solo la música barroca, naturalmente).

Lo mismo ocurre con los pilotos de carreras. Pongamos un piloto que conduce a 400 km/h. He trabajado con Dassault Systèmes, con el equipo que ha trabajado para Peugeot-Citroën, para la escudería de carreras de Peugeot-Citroën. Y ¿qué me han contado? Una persona que va a 400 km/h, que cuenta con la asistencia de un ordenador de a bordo, con otras quince

personas que también van a 400 km/h en un circuito de carreras, pues bien, si no ha dobrado, sometido totalmente el cuerpo, el cerebro, a los automatismos del coche, destruye a todo el mundo. Hay un accidente. Es extremadamente peligroso. Del mismo modo que los pilotos de los aviones que toman ahora. Aún más que los pilotos. Pero lo que hace que el piloto de carreras gane la carrera es que en un momento dado hará algo que lo desautomatizará. Y ganará más velocidad que los demás pilotos y ganará la carrera. A veces, esto crea accidentes muy espectaculares. Y a veces esto provoca muchas muertes.

Lo que quiero decir es que la humanidad es esencialmente lo que permite desautomatizarse de la automatización. Stephen Hawking es un director de orquesta. He trabajado con una antropóloga que se llama Hélène Mialet y que ha realizado un estudio antropológico completo sobre Stephen Hawking. Ha trabajado con él, ha ido a visitarle... Stephen Hawking dirige una orquesta de cincuenta instrumentistas. Que son informáticos, ingenieros, etcétera, con quienes trabaja. No habla, porque no puede hablar. Tiene una discapacidad extraordinaria. Normalmente, en la vida darwiniana, habría desaparecido inmediatamente, y eso que es uno de los hombres más importantes del mundo. ¿Por qué? Porque ha conseguido utilizar los autómatas ¿para producir qué? La desautomatización.

Entonces eso es lo que yo mantengo, con amigos como David Bates, por ejemplo, que es un gran pensador sobre estas cuestiones de la Universidad de Berkeley con los que trabajo, y basándome en la nueva antropología americana, que a través de diversas obras muestra que el hombre es, de hecho, un ser técnico y siempre son las disposiciones entre la sociedad, la técnica y los individuos lo que hace que las sociedades tengan futuro. Y a veces demues-

tran que existen sociedades que desaparecen. El hombre de Neandertal, por ejemplo, desapareció de repente. Y eso es también lo que ha analizado el australiano Kim Sterelny. Pues bien, todas estas personas demuestran que la memoria va más allá del cerebro, está exteriorizada. En un artículo que pueden leer en *Nature* afirman que la memoria, la historia es, de hecho, los guijarros, los objetos... No está en nuestro cerebro. No es en nuestro cerebro donde ocurren las cosas. En cambio, hay que interiorizar lo que pasa entre los órganos, entre los cerebros, ¿por qué? Para utilizar nuestro cerebro, para ser capaces de tomar decisiones colectivamente. Poder realizar la desautomatización, producir neguentropía.

Es lo que estamos intentando poner en marcha sobre un terreno que se llama Plaine Commune. En este territorio, que tiene muchos problemas, donde el paro es muy elevado, estamos trabajando para intentar imaginar, a través de lo que llamamos la cátedra de investigación contributiva, es decir, un grupo de investigadores, que son economistas, matemáticos, juristas, biólogos, urbanistas, filósofos, etcétera. Hemos contratado a jóvenes investigadores y les hemos dado un programa que puede encontrarse en línea. Es un programa que explica que la economía del mañana es una economía que tiene que luchar contra el Entropoceno, es decir, contra el aumento de la entropía. Y que este incremento de la entropía tiene que conducirnos a cambiar nuestra visión de la economía y de lo que se llama la riqueza. Adam Smith afirma que la riqueza es el valor calculable, es lo que llamamos el valor de cambio, que lo produce la fábrica, mediante la división del trabajo, la estandarización, etcétera.

Hoy en día, el valor debe considerarse desde la perspectiva de Amartya Sen, de quien hablábamos hace un momento, que es un econo-

mista indio que llevó a cabo un descubrimiento extraordinario en Bangladesh. Descubrió que los habitantes de Bangladesh, durante un período de hambruna, un hambre terrible, tenían más esperanza de vida que los habitantes de Harlem. Lo que es muy paradójico. Y trabajó durante cuatro años para darse cuenta de cuál era la causa. He dicho «los habitantes», pero no es verdad. Eran los hombres. Porque para las mujeres, se producían muchos partos en los que morían y los bebés también. No había maternidades, ni agua corriente; de hecho, no había nada. Ni medicamentos, ni médicos, nada de nada. Así pues, había una mortalidad maternal e infantil muy importante. Pero los hombres vivían más tiempo que los habitantes de Harlem. E intentó comprender este fenómeno. Durante cuatro años trabajó y se dio cuenta de que los hombres tenían la capacidad de desarrollar sus saberes. Él lo llama sus *capabilities*, en inglés. Esto designa el saber vivir, así como el saber hacer y los saberes espirituales. Y entonces, tenían una capacidad, pero ¿para hacer qué? Para producir neguentropía. Es decir, en una situación de carestía de alimentos, de hambruna absoluta, tenían la capacidad de vivir más tiempo que los habitantes de Harlem. Y no solo eso, sino que Amartya Sen también se dio cuenta de que eran más felices que los habitantes de Harlem. Aunque sus condiciones de vida fueran extremadamente difíciles.

Entonces, nos decimos a nosotros mismos que el problema es el Entropoceno en el que vivimos —el Entropoceno es una era en la que el hombre se ha convertido en la primera fuerza telúrica y esta fuerza aumenta la entropía—. Eso es lo que defienden los 15.000 investigadores que han firmado esta llamada: *Warning to Humanity*, que significa «un aviso a la humanidad». El último aviso a la humanidad. Es el último que podemos dar; después, ya será demasiado tarde.

El problema de la economía del mañana, la riqueza del mañana, no es la riqueza de Adam Smith, que produce entropía, es la riqueza de Amartya Sen, que produce neguentropía. Y eso es lo que intentamos desarrollar en Plaine Commune, a través de un trabajo que consiste en desarrollar una economía contributiva, con industriales, con grandes empresas del gran capitalismo, de las telecomunicaciones, de la construcción, de la mecánica automovilística, de la alimentación... ¿Con qué fin? Para producir una nueva economía que se base en valorizar al saber.

Es necesario que salgamos del Entropoeno y, para tal fin, hay que invertir la curva del CI otra vez, hay que poner el CI en el buen sentido, ya que ahora se está desplomando. Tienen un buen ejemplo de ello que se llama Donald Trump. El señor Trump, el presidente de la primera potencia mundial, evidentemente es un imbécil, eso está más que claro, salta a la vista. Y la cuestión es si representa una tendencia mundial generalizada, de la caída del cociente intelectual. Con todos los dirigentes, como pueden ver, va a la baja. ¿Por qué? Pues porque cada vez dependen más de los sistemas, incluidos los *reality shows* en el caso de Donald Trump, o Twitter. Y, eso provoca una situación catastrófica que hay que cambiar! Estamos destruyendo la biodiversidad de una manera extremadamente grave hasta tal punto que la base de esta biodiversidad ya no permitirá que se renueve la vida. Y, en ese momento, habrá una gran hambruna, no solo en Bangladesh, sino en toda la Tierra. Sobre todo teniendo en cuenta que la Tierra alcanzará los 12.000 millones de habitantes.

Entonces, nosotros pensamos en Plaine Commune que es posible cambiar esto y que por eso tenemos que negociar un nuevo contrato social. Este nuevo contrato social es local.

Es decir, es neguentrópico. La neguentropía, todos los teóricos se lo dirán, siempre es local. No se puede generalizar. Así pues, hay que producir una economía que destaque el valor de las localidades. No para que se replieguen sobre sí mismas, sino para que se desarrollen intercambios entre economías locales, porque precisamente, al ser locales, no pueden hacerlo todo. Tienen un interés por establecer intercambios con los demás. Hay que reconsiderar absolutamente toda la macroeconomía.

X. B.: En su exposición ha salvado la técnica tanto desde un punto de vista histórico como con el retrato de Stephen Hawking nos dice también las enormes posibilidades que tiene de aumentar las capacidades de una persona disminuida y, con el hombre aumentado, que también ha comentado, las posibilidades de poder hacer que las personas aumenten mucho sus capacidades de todo tipo, capacidades sensitivas, capacidades organizativas, de saber lo que quiere y, en el fondo, esperamos vivir más felices. El punto que a todos nos preocupa, dentro de este ámbito tecnológico tan acelerado, es: esta revolución que ahora vivimos y que promete ser mucho mayor en los próximos años, ¿qué tiene de diferente y de temible respecto a las revoluciones tecnológicas pasadas y que hace que genere tanta angustia?

B. S.: Hay muchos factores que habría que tener en cuenta, por lo que les daré una respuesta parcial.

Evidentemente, el primer tema, lo conocen bien: es la velocidad. Es lo que llamamos la *disrupción*. En 1993 apareció un libro que estaba dedicado a la disruptión. Las personas escriben, principalmente las de Silicon Valley, por

cierto —no solo ellas, pero sobre todo ellas—, que con estas tecnologías podemos ir más rápido que la sociedad. Y podemos aumentar las capacidades de innovación, conectando a las personas, y podemos cortocircuitar todos los procesos de regulación, las leyes, etcétera.

Yo he sido testigo de ese fenómeno, ya que durante tres años formé parte de un consejo nacional en Francia, que se denomina Consejo Nacional Digital, donde trabajábamos conjuntamente ingenieros, investigadores, hombres de negocio, economistas, etcétera, todos especialistas digitales. El Gobierno francés, los ministros, los diputados, nos planteaban preguntas, por ejemplo en relación con lo que Google proponía como nuevos servicios. Y nosotros intentábamos darles respuestas con gran rapidez, disponíamos de las técnicas para ir mucho más rápido que, por ejemplo, un diputado o un ministro, porque la Administración nacional, la burocracia, tarda dos, tres o cuatro años para responder a una cuestión.

Antes, con las tecnologías clásicas como la metalurgia, etcétera, esto era posible. Con las tecnologías digitales hay que ir mucho más rápido. Así pues, habíamos preparado métodos para ir mucho más rápido, por lo que podíamos dar respuesta a cuestiones de derecho planteadas por Google en dos o tres meses. Y cuando aportábamos la respuesta al cabo de dos o tres meses, ¡el problema ya no existía! Google ya había sacado otro algoritmo, ya había tratado esa respuesta y, así pues, teníamos que correr detrás de Google. Ahora bien, ¿qué es lo que hace que una sociedad sea duradera, sostenible, *sustainable*, como se dice en inglés? Es una sociedad que sea capaz de prescribir sus poderes limitándolos. Por ejemplo, existen armas, fusiles, revólveres... Aquí en Europa no tenemos el derecho a llevar un revólver en el bolsillo. ¿Por qué? Porque consideramos que

solo los policías, los militares, determinadas personas que tengan una formación pueden tener un arma. Aquí no tenemos el derecho a comprar un antibiótico. En Estados Unidos, puedes comprar antibióticos en los supermercados. Y no estás obligado a pasar por el médico. Puedes tomar cualquier cosa. Por ejemplo, hubo un medicamento para dormir que finalmente retiraron del mercado porque se dieron cuenta de que hacía enloquecer a la gente y había personas que empezaban a matar a los demás, y cosas por el estilo, porque este medicamento les hacía volverse locos.

¿Qué quiero decir con esto? Quiero decir que siempre tenemos la necesidad, en una sociedad aumentada, es decir, que desarrolla nuevos órganos artificiales, de un derecho. Y este derecho debe debatirse. Hoy en día, este derecho se ejerce, pero es un derecho totalmente privatizado que se ejerce por parte de los accionistas. No son ni tan solo los directores de las empresas. Larry Page, por ejemplo, el fundador de Google, es un tipo que tiene ideas interesantes, es muy inteligente, pero no es él quien manda. Son los accionistas. A los accionistas les da absolutamente igual lo que quiera Larry Page. [...] Estoy seguro de que Larry Page es sincero. Pero los accionistas lo que quieren es ganar dinero. Mucho dinero y muy rápido. Y ganar dinero rápido significa cortocircuitar todos los sistemas de regulación. Ese es un primer problema.

El segundo problema es el que yo indicaba citando a Emmanuel Kant: el entendimiento ahora está automatizado. En la época de Emmanuel Kant había reglas para calcular, estaban los ábacos, había algunos instrumentos de medida, pero muy pocos. Hoy en día, en el bolsillo llevamos instrumentos de medida. Es una máquina increíble. Para empezar, es una máquina científica, que sirve para realizar

cálculos científicos. Y hoy en día tenemos la posibilidad de utilizar todo lo que han desarrollado los físicos, los biólogos... que está al alcance de todo el mundo. Entonces decimos que esto es formidable, es la democratización. Pero no es verdad. La democratización supone una escuela. Supone una formación. Por ejemplo, los griegos, sabemos a partir de los trabajos de Henri-Irénée Marrou, que es un historiador de Grecia y Roma, que, en el año 656 a. C., los griegos ya tenían escuelas, eran obligatorias. Lo sabemos porque se han encontrado archivos del 656 a. C. donde se explica que es imposible que los niños de una ciudad no vayan a la escuela. Es inconcebible. Aunque estuvieran en guerra, había que garantizarla. ¿Por qué? Pues porque los griegos decían que es necesario que todo el mundo aprenda a leer y escribir para ser capaces de decidir.

Así pues, podrían decirse miles de otras cosas. Y, en especial, que todo esto son tecnologías de cálculo. Y si hay algo que los accionistas saben hacer es calcular. Los accionistas son sobre todo personas que calculan. Y hoy en día nos encontramos en un mundo donde se nos dice que todo es calculable. Eso es absolutamente falso. Nada más lejos de la verdad. No puede calcularse todo. La neguentropía no se puede calcular. Precisamente, la neguentropía es eso: es un sistema dinámico capaz de producir bifurcaciones que lo superen, que son neguentrópicas, pero no es capaz de calcularlas. Las puede producir, pero no las puede calcular.

Lo que yo creo para responder a su pregunta es que hoy en día nos enfrentamos a unos medios de cálculo extraordinariamente potentes, pero que no llegamos a concebirlos. Por eso he creado Digital Studies Network. Que, además, está abierto a todos. A la Pompeu Fabra también, si les interesa. Ahora mismo cuenta

con el apoyo de la Unión Europea y pensamos que hay que redefinir las bases del saber en la época de las tecnologías digitales.

X. B.: El problema del Entropoceno y que estamos terminando una era es muy importante. Tenemos más gatos en Barcelona que tigres y leones sumados en todo el mundo. Por tanto, la idea que nos hacemos de las cosas es absolutamente errónea. No estamos en el mundo de la infancia que nos imaginábamos, sino que estamos en otro mundo. En el sentido de lo real, de lo que es posible, de la autodestrucción en la que estamos inmersos, el concepto de neguentropía me ha parecido extremadamente interesante e inteligente. De algún modo, le quisiera plantear un reto dentro de este concepto. Si nosotros prevemos que el trabajo de cualquier persona podrá ser sustituido por un algoritmo que lo hará mejor, sin errores y que no se cansará (en un futuro de quince o veinte años), esto supone que la sociedad como tal quedará disgregada, creo. La única manera de evitarlo, que parece posible, es justamente buscando formas que generen esa neguentropía. Quisiera que nos dijera cómo contempla estas posibilidades en relación con este concepto desde su punto de vista.

B. S.: Hay que realizar una precisión muy importante: que el MIT, que publicó el primer estudio donde se explicaba que el 47% de los puestos de trabajo en Estados Unidos serían, según ellos, automatizables en un periodo de veinte años, no dijo que lo serían todos. Es una posibilidad, pero eso no implica que tenga que materializarse forzosamente. Por ejemplo, algunas empresas prefieren pagar mal a un trabajador o a un operario de almacén, a

quien tal vez pagan 1 € la hora, esto ocurre, incluso en España, que comprar un robot, que es una inversión. Simplemente, dicen que, en Estados Unidos, el 47% de los puestos de trabajo son automatizables y probablemente una parte importante de estos puestos de trabajo efectivamente acabe automatizándose. Pero también dicen que hay un 53% de puestos de trabajo que no lo son. Y eso es muy importante, debemos recordarlo. ¿Por qué no serán automatizables? Porque hay dos tipos de trabajos que son muy diferentes. Existen trabajos en los que uno trabaja y existen otros donde uno no trabaja. Cuando digo que hay trabajos en los que no se trabaja, no quiero decir que los empleados sean perezosos, no. Pero no trabajan. Es decir, no producen valor. Solo se dedican a definir los parámetros de un sistema que produce valor.

Deben leer el *Manifiesto del Partido Comunista*, de Marx y Engels del año 1848. Aunque no sean comunistas, hay que leerlo porque allí explican que los niños irán a trabajar en los puestos de los padres. Dicen que la principal competencia de los obreros serán las mujeres y los hijos de estos mismos obreros, que cuestan mucho menos dinero, y como, ¿qué se les pide? Que echen una gota de aceite en ese lugar concreto. Esto lo puede hacer un niño de 6 años. Esta es la miseria de Manchester que describe Marx a continuación. Porque los niños de 6 años efectivamente trabajaban en las fábricas. Pero, en realidad, estos niños no trabajaban, estaban siendo esclavizados por un sistema que les decía: cada treinta segundos, tienes que de echar una gota de aceite en este engranaje. Y, después, nos hemos dicho que más vale poner un sistema automático, con un bucle de retroacción, que todavía cuesta menos que un niño. La criatura ya costaba poco. Pero esto todavía será más seguro, y es que el niño puede dormirse. Hay niños que no duermen lo suficiente y que se duermen, mira tú por dónde.

Eso no es trabajo. Eso es un lugar de trabajo sin trabajo. Y el 47% de puestos de trabajo que describe el MIT que son automatizables son aquellos trabajos donde no se trabaja. Donde solo se llevan a cabo unas rutinas repetitivas. Hay muchísima gente que se dedica a hacer este tipo de cosas. En Francia había un sociólogo del trabajo muy importante que decía que es el trabajo en migajas. De hecho, ya no es trabajo. Describía en especial aquellos trabajos de la cadena, evidentemente, y como ya sabéis, Chaplin, en *Tiempos modernos*, nos mostraba precisamente eso. Pero esto atañe hoy en día a muchos puestos de trabajo. Por ejemplo, a las agencias de viaje, los *call centers*. A muchísimas cosas de este tipo. Son cosas totalmente automatizables. Por otra parte, ahora empezamos a encontrar personas, voces artificiales en los *call centers*. Empiezan a sustituir a las personas que, en Marruecos o en los países muy pobres, hacen este trabajo, y ahora empiezan a sustituirlas por autómatas.

Así pues, existe un 53% de puestos de trabajo donde se trabaja. Y también hay una gran cantidad de personas que trabaja y que no tiene trabajo. Hay personas que trabajan y que tienen un puesto de trabajo, pero que también trabajan fuera del lugar de trabajo. Yo, por ejemplo, siempre intento reservarme dos horas de mi vida para trabajar fuera del puesto de trabajo. Trabajo no para mi instituto, ni para el proyecto de Plaine Commune, tampoco para una universidad, sino para mí, y yo no tengo ningún puesto de trabajo, no me pagan por eso. Y en general aquí es donde produzco las cosas más interesantes. Así pues, hemos desarrollado una idea en Plaine Commune, hemos retomado el modelo de lo que se llama trabajadores discontinuos del espectáculo. Los trabajadores discontinuos del espectáculo son personas que trabajan y que

a veces se las contrata de manera discontinua. Son personas que trabajan en el cine, el teatro, la música, las industrias culturales o la televisión. ¿Y qué hacen? Pues bien, eso lo han estudiado dos investigadores italianos, Antonella Corsani y Maurizio Lazzarato, que han analizado sus trabajos y han demostrado que, de hecho, esos trabajadores solo trabajaban cuando no estaban empleados. Porque cuando estaban empleados estaban subordinados a un contrato de trabajo y tenían que hacer lo que se les pedía. Así pues, naturalmente, ponen su saber a trabajar, pero no trabajan, no inventan. Es cuando están fuera del puesto de trabajo cuando inventan de verdad.

¿Por qué digo esto? Porque hoy en día nos encontramos en una sociedad en la que muchísima parte del valor se produce fuera del lugar de trabajo. Wikipedia, por ejemplo, se produce fuera del lugar de trabajo. Yo trabajo con Wikipedia. Hay cincuenta personas que trabajan en Wikipedia. Y Wikipedia, si la llevaseis a Wall Street, enseguida tendría 15.000 o 20.000 millones de dólares de inversión de los accionistas. ¿Por qué? Porque es el quinto sitio web del mundo. Wikipedia es un valor enorme. Todo lo que yo hago pasa por Wikipedia. Y por Google, también, claro. Al que critico pero también admiro. Utilizo todas estas tecnologías que producen un valor enorme. Pero Google produce muchísimo valor por mi trabajo, por su trabajo, y eso es lo que se llama economía contributiva. Google hace economía contributiva. Nosotros consideramos que este valor que se produce hay que monetizarlo. Es decir, no hay que privatizar Wikipedia, eso no, ¡sobre todo! Pero, en cambio, hay que crear unas situaciones que permitan que las personas que producen este valor obtengan un retorno de su inversión de saber. Y que su trabajo pueda

ser sostenible. Por eso en Plaine Commune estamos desarrollando junto con industriales, ingenieros... para responder a su pregunta precisamente, y en sectores que nos han parecido que son estratégicos para Plaine Commune, que son la construcción, la alimentación, la mecánica, los cuidados... Estamos desarrollando nuevas profesiones, que son oficios de alta calificación, pero que son manuales, a veces. En la construcción o en la cocina, son profesiones manuales, pero que serán profesiones de producción, por ejemplo, de una alimentación de gran cantidad sobre un territorio, pero de buena calidad, que lucha contra la entropía. Y estamos certificando formaciones, lo llamamos procesos de capacitación, a fin de conducir a las personas que eran artesanas de la construcción, del sector alimentario o del cuidado, o de la mecánica, para desarrollar saberes que no son la reproducción proletarizada de hacer siempre lo mismo, sino que se trata de producir cosas nuevas. ¿Por qué? Para luchar contra el Entropoceno. Es decir, contra la entropía. Para permitir disminuir la estandarización alimentaria que, de hecho, produce problemas sanitarios extremadamente importantes.

Nos dicen que hay que disminuir la seguridad social en Francia. Pero, ¿por qué hay problemas con la seguridad social? Existen dos razones. En primer lugar, porque el empleo disminuye y, por tanto, hay menos cotizaciones. Pero los problemas sanitarios se multiplican. Hay personas que tienen problemas de cáncer, de alcoholismo, de diabetes, etcétera. ¡Eso es catastrófico! Las personas tienen muy mala salud. Los habitantes de Harlem que tenían una peor esperanza de vida que la de los habitantes de Bangladesh sobre todo era porque tenían problemas de salud. Así pues, hay que hacer bajar todo eso y para ha-

cerlo hay que volver a dar al saber, es decir, al trabajo, su valor.

Hemos vivido durante 250 años en el Entropoceno, que se corresponde al desarrollo de la sociedad industrial. Y lo que describe Adam Smith en el libro del que les he hablado antes, *La riqueza de las naciones*, es el proceso de proletarización generalizada. Karl Marx fue quien acuñó la palabra *proletariado* (ya se había utilizado antes, pero digamos que Marx fue quien la popularizó), pero Adam Smith la describió. Adam Smith describe lo que él llama la fábrica de alfileres y muestra que esto conlleva la destrucción del trabajo. Habla de la cretinización de los trabajadores por medio de su trabajo. ¿Por qué? Porque ya no es trabajo, es un puesto de trabajo. Y toda la industrialización lleva 250 años desarrollándose y ahora también ha llegado al mercado financiero y al propio Alan Greenspan es una automatización que destruye el saber y que destruye el trabajo, que sustituye el saber por la competencia y el trabajo por los puestos de trabajo.

Creemos que esto ya no se puede hacer. Pero debemos tomarnos muy en serio el texto de los investigadores, *Warning to Humanity*, que por cierto nos dicen claramente, en el punto L, porque han hecho una lista de puntos, que hay que cambiar de arriba abajo el modelo económico. Y eso es lo que intentamos hacer. E intentamos hacerlo con las grandes empresas. Por ejemplo, nosotros trabajamos con un gran banco, Société Générale, un banco muy especulador, es exactamente la banca ultracapitalista, pero están convencidos de que el sistema ya no es solvente, así que buscan otros modelos y nosotros trabajamos para definir el modelo de la economía neguentrópica. Para hacer modelos de contabilidad, por lo que tenemos una tesis de pericia contable y por eso hemos contratado a un matemático biólogo que está especializado

en este tipo de cosas. Esto es una cantera que por otro lado supone que la población de Plaine Commune esté asociada a todo esto y ella es quien decide. Evidentemente, no decide sola. Plaine Commune es un lugar donde se celebrarán los Juegos Olímpicos de 2024, esto significa que habrá muchas canteras, construcciones, etcétera. Y a través de este programa, que también dispone de inversiones enormes (7.000 millones de inversión), estamos intentando crear una economía contributiva que desarrolle otro modo de concebir la alimentación, los cuidados, la construcción, la mecánica... Y dentro de poco empezaremos también con otros sectores.

X. B.: La economía colaborativa, la economía contributiva, yo creo que es un concepto clave, central, de lo que nos ha contado, de la experiencia que está viviendo; y ver a un filósofo experimentando es sorprendente y muy interesante, dice mucho sobre el futuro de los filósofos y la filosofía. ¿Cuál es la relación entre la economía contributiva y la política de subvenciones? Cobras del paro durante un tiempo para quitarnos el problema, no te quejes... O las peonadas que podemos tener en el sur de Andalucía o mecanismos de este tipo para ayudar a la sociedad.

B. S.: De hecho, el dinero que se distribuye a través de lo que llamamos los sueldos contributivos es una inversión social. Y solo se da con la condición de que, quien se haya beneficiado de esta inversión, sea capaz de ponerla en valor. Es un sueldo condicional. Solo se atribuye a los patronos que se comprometen con las canteras de reinvencción de una economía neguentrópica. No se autoriza a todo el mundo a tener trabajadores discontinuos en esta economía. Por otra parte, los trabajadores que perciben el sueldo

contributivo solo lo perciben si, en un momento determinado, encuentran un puesto de trabajo discontinuo, ya sea en una empresa, ya sea en un servicio público, ya sea en una asociación, pero que haya sido reconocido y certificado como que efectivamente implica una innovación para salir del Entropoceno. Y, si este no es el caso, la persona entonces pierde sus derechos. Y en ese momento percibe la renta básica universal, ya que también estamos intentando desarrollar la renta básica universal.

Pero lo más importante es entender bien lo que estamos desarrollando y a lo que llamamos instituciones contributivas. Existen tres tipos de estas instituciones colaborativas: en primer lugar, están las que llamamos plan de inversión contributiva, que se negocia sobre el terreno con las autoridades legales, es decir, los cargos electos, con los habitantes y sus representantes y con los actores económicos y los actores del Estado. En segundo lugar, está un organismo de crédito contributivo. En resumen, estamos implantando este organismo contributivo que debe prever, pues, inversiones, con los cálculos de riesgos, etcétera. Y que mutualice los riesgos, ya que queremos hacer cambiar por completo el sector de la construcción, por ejemplo. Es un riesgo enorme, así que hay que repartir conjuntamente este riesgo. No debemos dejar al industrial solo porque, si no, no se arriesgará. Y, en tercer lugar, tenemos a los organismos de certificación, que son quienes realizarán las verificaciones, controlando, por ejemplo, que los procesos de capacitación que se dan a los individuos cuando perciben el sueldo contributivo estén realmente dentro de la carta de lo que nosotros llamamos Neguentropoceno, es decir, que lucha contra el Entropoceno; el Neguentropoceno es el estadio posterior al Entropoceno, de volver a entrar en una esperanza de vida de

la humanidad de varios milenios y no solo de unos cuantos decenios. Es eso.

X. B.: Tenemos una pregunta del público: ¿No le parece que al final es todo un movimiento perverso para volver a la Edad Media? Porque lo que pretenden los grandes poderes es usar a las personas en su provecho y me parece que de momento lo están consiguiendo, porque las personas, para evitar eso, tienen menos hijos, porque, si no van a tener trabajo, ¿qué sentido tiene llegar al mundo para no disfrutar? Gracias.

B. S.: Bueno, seguro que la Edad Media es una posibilidad, pero precisamente lo que pensamos es que si no hacemos un New Deal, con los actores económicos, que son muy potentes, regresaremos a la Edad Media precisamente. Lo que nosotros pensamos es que hay que realizar una distinción en las grandes empresas de dos tipos de actores; más que dos tipos de actores, tal vez desde la perspectiva de los representantes de estas empresas hay que distinguir a las personas que gestionan las empresas de los accionistas de las empresas. No es la misma lógica.

Las personas que dirigen las empresas, a menudo, son extremadamente inquietas. Me encuentro a muchas. Discuto con ellas, formo parte de esa gente que conoce a los grandes patronos porque, como escribo mucho sobre tecnología y estos temas, a menudo me invitan, incluso a lo que se llama MEDEF en Francia, que es la gran patronal. Y muy a menudo son gente muy inquieta, que me dicen: «Cállate, no digas que soy inquieto. Porque yo no admitiré nunca en público que lo soy; si lo digo, mis accionistas me echarán a la calle. Así que no tengo derecho a decir que soy inquieto». Nos dicen que todo va bien, aunque no vaya demasiado bien. Y

esta inquietud es una traducción en el ámbito de estos grandes jefes de empresas de la inquietud de los electores de Donald Trump. Porque los electores de Donald Trump son personas que también son muy inquietas y, por desgracia, tienen bastante razón de serlo. Y esta inquietud efectivamente produce un comportamiento propio de la Edad Media hoy en día porque no es capaz de transformarse en un proyecto social.

Yo creo que es posible producir una nueva razonabilidad económica. También pienso que hay que salir de los modelos en los que, por ejemplo, se dice que el Estado nos resolverá todos los problemas. Esto no lo creo. Por supuesto que no soy un ultraliberal ni tampoco un neoliberal. Antes soy marxista, de origen, en cualquier caso. Sigo leyendo a Marx y considero que el poder público desempeña un papel muy importante. Pero creo que hay que reinventar el poder público. Por completo. Porque está totalmente desprestigiado. Ya no queda nadie que crea en el poder público.

Aunque hay excepciones. Por ejemplo, en Plaine Commune hay un cargo electo con el que trabajo, las personas le reconocen. Porque es una persona que ha realizado un trabajo extraordinario para su pueblo. Él es una excepción. Pero su partido, por ejemplo (ahora ya no tiene partido), está totalmente desprestigiado. No es que sean personas corruptas. Ha habido corrupción, pero simplemente el modelo que se ha desarrollado, que se remonta a Montesquieu, a la Iluminación, al siglo XIX, etcétera, está totalmente agotado. Si tuviéramos tiempo habría intentado contarles por qué, en mi opinión, está agotado. Pero no lo haré. En fin, resumiendo, que es un modelo que se basaba en la escritura, en la instrucción, diría, académica, como se concibió entre Platón y el siglo XIX, es decir, en la Universidad Humboldt de Berlín, allí se constituyó. Y ahora este modelo está obsoleto, debemos evolucionar hacia otra

cosa. Y no estamos haciendo este trabajo. Sí que hay alguien que lo hace, sin embargo. En Silicon Valley. Lo hacen en el sentido de su interés: se llama la universidad de la singularidad, y es un horror. Es peor que la Edad Media. En la Edad Media la cosa no estaba tan mal como ahora. Quiero decir que hay muchos clichés sobre la Edad Media, pero en aquella época también pasaron muchas cosas quizás mucho más interesantes que lo que nos prometen en Silicon Valley.

Ahora la cuestión es la voluntad y es la cuestión que ha planteado usted: es la posibilidad de producir voluntad.

Les tengo que dar algunas explicaciones sobre lo que llamamos el sueldo contributivo y la experimentación social. En primer lugar, nosotros hacemos funcionar un derecho francés que se llama el derecho a la experimentación territorial. Lleva nueve años en la Constitución francesa. En segundo lugar, queremos distribuir un sueldo contributivo *a priori* a las personas muy jóvenes. Es algo que todavía no hemos acabado de decidir; por lo tanto, lo que les voy a decir ahora no representa un discurso oficial, es mi punto de vista. Es un tema que está bajo debate en estos momentos y son los políticos electos quienes pueden tomar las decisiones, no yo. Mi papel es proponerles otorgar el sueldo contributivo a los chicos y chicas de 14 años. Evidentemente, primero lo daremos a lo que en ciencias sociales se denomina una cohorte, un conjunto de personas que servirán para realizar la prueba, una experimentación, durante diez años. Es un programa a diez años vista. Y tenemos la intención de darlo a 250 personas para empezar. Y la idea para mí es empezar, al menos por la mitad, con chicos y chicas de 14 años. ¿Por qué? Porque se les debe dirigir a ver el mundo del mañana de una manera diferente a los demás. Cuando tomas a un chaval de 25

años, digamos un joven o una joven de 25 años, ya hace diez años que está siendo bombardeado por los modelos consumistas. Ya tiene el cerebro frito. Ya ha adquirido los reflejos. Aunque eso no es del todo cierto, porque tengo muchos amigos jóvenes que me dicen: «No estoy nada de acuerdo con esta sociedad», pero son los menos, son muy minoritarios. En cambio, sí que los hay y son muy muy destacables. Lo que creo es que hoy en día debemos dotarnos de los medios institucionales para producir la voluntad. ¿Y qué es la voluntad? Emmanuel Kant escribió mucho, ya sabemos lo que es la voluntad. Los filósofos en general siempre han hablado de la voluntad. Durante mucho tiempo hemos dicho que la voluntad es la libertad del sujeto, etcétera. Creo que tenemos que ir más allá de este discurso. La voluntad es un problema de neguentropía. La voluntad es el hecho de ser capaz de decir en un momento dado, por ejemplo, «Yo fumo». Soy fumador. Y decido dejar de fumar. Esto es una bifurcación neguentrópica. Todo mi cuerpo está completamente condicionado por el tabaco, por la nicotina, etcétera. Y, de repente, paf, realizo una bifurcación. Cambio el juego. Esto es la voluntad. Creo que no hay que ponerlo al nivel de los individuos, sino al nivel de lo que un filósofo francés que se llama Gilbert Simondon llamaba los procesos de individualización colectiva. Y estos procesos de individualización colectiva no debemos entenderlos a la manera de Rousseau, sino a la de Alfred Russel Wallace, que es un biólogo que demostró que el ser humano se basa fundamentalmente en sus artefactos y que, entonces, siempre es un trato entre los individuos, los grupos y los artefactos lo que construye verdaderamente una posibilidad neguentrópica, es decir, una voluntad.

Esto no lo sabemos pensar así. Porque todo lo que pensamos sobre la voluntad nos viene

de la filosofía clásica. Comenzó con Platón, y no con Sócrates. Platón y luego todos los demás han rechazado la técnica diciendo: la técnica es vulgar, lo único que cuenta son las matemáticas y la ciencia. Hoy en día ya no podemos pensar así porque sin escritura, por ejemplo, no puede haber matemáticas. Así que siempre hay una dimensión técnica de las matemáticas por sí mismas. Hoy en día hay que reformular todo eso de pies a cabeza. Hay que negociar un programa social, en nombre de la razón, con los actores económicos, demostrándoles que, si no, están muertos.

¿Qué es lo que hace que las personas no tengan voluntad? Es que están desesperadas. Aquí todos saben que la situación es desesperada. Lo saben muy bien. Saben que 12.000 millones de habitantes sobre el planeta dentro de cuarenta años no son viables. Saben muy bien que la contaminación se ha hecho insopportable. Y no han estado en la India o China. Saben muy bien que el CI disminuye, que la necesidad se extiende, que la Edad Media nos amenaza, etcétera. Todo el mundo lo sabe, eso. Pero no desean saberlo. No desean saberlo porque, si no, ya no podrían dormir. Y necesitan dormir. Lo más fundamental que necesitamos es dormir. La peor de las torturas, que aún se practica en Guantánamo, es no dejar dormir a las personas. Si no dejas dormir a alguien, es el horror absoluto. Puedes impedirle comer; beber, no. Pero dormir... Si no duermen durante tres días seguidos, es insopportable. Necesitamos dormir. Pero lo que han firmado los 15.000 investigadores, esto les impediría dormir. Así pues, no desean saberlo. ¡Ni yo tampoco! Yo tampoco. Hacia las diez de la noche empiezo a pensar en otras cosas porque me iría bien dormir un poco. Ahora lo que defiendo es que si decimos que, es verdad, que tenemos

muy pocas posibilidades de salir adelante, pero sí tenemos alguna. Y que si recordamos que la vida no tenía ninguna posibilidad de aparecer en la Tierra y apareció... Durante mucho tiempo hemos dicho que era Dios quien había creado la vida. Hoy en día decimos, no, no fue Dios quien creó la vida, esto es un fenómeno. Aún no lo sabemos explicar. Es un fenómeno que produjo algo absolutamente improbable que se llama neguentropía. Si, por ejemplo, leemos a Wiener, nos damos cuenta de que la neguentropía y la entropía para el ser humano se producen de manera totalmente diferente. En estos momentos, podemos hacer una crítica. ¿Qué es la economía? La economía hoy en día es más que la economía. Es lo que un francés que se llama Jacques Généreux, que es economista, denomina la deseconomía, ya que afirma que esto no es economía. La economía es gestionar el futuro, es hacer posible el futuro. Por ejemplo, lo que a veces llamo la economía de mi abuela, que es que no debe desperdiciarse nada. No desperdiciamos porque debemos tener muy presente el futuro, nunca se sabe qué podría pasar. Debemos tener un as en la manga, ahorrar un poco. No debemos malgastar porque eso no está bien. Así de simple. Es la entropía del despilfarro. No vivimos en una sociedad que repose sobre el despilfarro. Quien se base en el despilfarro y quien sea una antieconomía, esto es una antineguentropía, es decir, una entropía, porque eso destruye a la economía. Esta no es la economía en la que nos encontramos. Hay que reinventar la economía. Y este interés es compartido por todos.

He escrito un texto sobre el hecho de que en Los Álamos es donde se inventó la bomba atómica estadounidense, que cayó por desgracia sobre Nagasaki e Hiroshima. Pero Los Álamos también es el pueblo donde vi-

ven los niños de Silicon Valley. Es decir, las personas más ricas del mundo. Las personas que ganan miles de millones. Y también es el pueblo donde hay más suicidios entre los jóvenes. Se tiran a la vía del tren, los chavales de esas familias. Eso es extremadamente grave. El suicidio hoy en día se ha convertido en la primera causa de mortalidad de las clases blancas americanas. En fin, el suicidio más el alcoholismo más las sobredosis. Hoy en día la heroína la consumen más los blancos que los negros, en Estados Unidos. Eso es muy nuevo. Y hace menos de diez años, de eso. Es la desesperación. ¿Y qué es la desesperación? Es cuando no vemos ninguna salida de ningún tipo. Lo único que tenemos que hacer hoy en día es producir esperanza. Pero una esperanza que no sea religiosa, que también puede serlo, no tengo nada, en contra de la religión, sino una esperanza racional. ¿Para qué? Para negociar un nuevo contrato social, incluso con las personas de Silicon Valley, diciéndoles: «Oye, vuestros jóvenes se lanzan a la vía del tren, no está muy bien, la cosa. Quizás deberíamos intentar encontrar otra solución. Quizás deberíamos intentar reinventar la vida». Y eso es posible. Al menos yo creo que es posible.

Bernard Stiegler es un filósofo francés director del Instituto de Investigación e Innovación (IRI), creado a iniciativa suya en 2006. Es profesor en la Universidad de Tecnología de Compiègne y, fundador del grupo cultural y político Ars Industrialis, en 2005, y también de Pharmakon.fr, Ecole de philosophie d'Epineuil-le-Fleuriel, en 2010. Anteriormente, fue director de programas de investigación del Colegio Internacional de Filosofía, director de la unidad de investigación de Conocimientos, Organizaciones y Sistemas

Técnicos y director general adjunto del Instituto Nacional Audiovisual (INA). Autor de una extensa bibliografía, su trabajo mejor conocido son los tres volúmenes de *La técnica y el tiempo*, publicados en español por Hiru en 2002, 2003 y 2004.

Xavier Binefa es experto en inteligencia artificial, profesor asociado en el Departamento de Tecnologías de la Información y la Comunicación de la Universidad Pompeu Fabra (UPF) y presidente del Departamento. Es licenciado en Matemáticas por la Universidad de Barcelona (1976) y en Ingeniería Informática por la Universidad Autónoma de Barcelona (1988), y es doctor en Visión por Computador por la Universidad Autónoma de Barcelona (1996). En la UPF dirige el grupo de investigación en Tecnologías de Medios Cognitivos (CMTech). Su campo de análisis se centra en torno al contenido visual transmitido por el movimiento del cuerpo humano, incluidos los gestos y las expresiones.

Work and the Future of Cities

**Reflections for a New Local
Political Economy**

Taking Flight at Twilight

Barcelona Activa has turned 30, and this anniversary has allowed us to reflect upon the task of economic promotion that the Agency for Local Development has been carrying out during these three decades. In order to do so, we have focused on a key principle for those of us who work in public administration, that is, that reflection should always come before action. Hegel used to say that the owl of Minerva, the powerful goddess of wisdom, only flew at sunset to see what had happened during the day and reflect on the actions to perform the following morning. That is what we have tried to do with this series of high-level conferences that have filled the assembly halls of Barcelona Activa: analysing the present in order to be able to foresee the future and, above all, confirm, or not, the validity of economic and social policies that should help us become a fairer, more egalitarian and more sustainable city.

In these sessions, some of the best thinkers of our time have tried to contribute their lucid and inquisitive views to the possible social models awaiting us. One of the most debated questions has been the future of labour, or of the different types of work, since the usual and unfair division between paid and unpaid labour has been questioned.

The uncertainty regarding the future of the labour model is a constant. We know that leading technological companies are already using robots instead of people. And it seems that the industrial sector in our country will replace three million people with robots from now until 2025. The fear of losing jobs due to the progressive digitalization in all types of

work environments has lead us to reach some controversial conclusions.

At first, at the end of the eighties and beginning of the nineties, the perspective offered by the invasion of new technologies was valued in a rather positive way. We even imagined that a “technological paradise” was around the corner, one in which, at last, people would be free of the slavery of work and would be able to enjoy much more free time. Jeremy Rifkin proposed in his book *The End of Work* a general reduction of the working day for all and a liberation from the toughest and heaviest tasks carried out until then by humans. The process we needed to undergo in order to achieve this was merely to move «from unemployment to leisure» in a kind of society with time for itself that we had never even dreamt of.

This initial and rather positive view has been practically forgotten due to, among other things, the socioeconomic crisis. There is no doubt that, in a cohesive and egalitarian society, technology could suppose a great advance in people's welfare. But the fear that has given all the warning signs is the possibility that it might increase inequalities between social classes. And it is true that it is the professions with lesser added value, those routine jobs for which no education is needed, which will be sentenced to death in a few years' time, the paradox being that what could be excellent news becomes a reason to worry because of the possibility that the people doing these jobs, already in risk of poverty and precariousness, might end up being directly excluded from the work and social fabric.

If it is true that we are facing the «fourth industrial revolution», according to the Davos World Economic Forum, and if it is true that millions of jobs will be lost in the next five years due to digitalization, we should provide

the means to palliate its secondary effects before it is too late. It is about such means that we have talked about in the conferences and debates you will find in this book. What should be the role of the Administration? What kind of specialised training should we offer to cover the existing jobs? How could we create a basic income system to allow everyone to live with dignity, be it with or without work, in order to avoid inequalities? Will we be able to educate ourselves, as a society, in leisure and free time so as to generate spaces of creativity, community work and social and political participation?

If you are interested in the possible answers to these questions and the debates they might raise, read the following pages. You probably will not find all the answers, but you will surely enjoy the richness of their deep and shared reflections.

Sara Berbel Sánchez

General Director, Barcelona Activa
Local Economic and Political Development
Manager, Barcelona City Council

Our future in cities

When Sara Berbel invited me to programme this short cycle of conferences in the occasion of the 30th anniversary of Barcelona Activa, I saw there was a true intention of reflecting, of taking part in cultural action in a moment of rapid change and deep mutations that directly affect the scope of activity of this institution.

During this thirty years we have lived a cycle—which begun a little earlier, at the beginning of the eighties—and that it is now reaching its end. It has been a period in which ideological hegemonies have changed considerably and which has been characterised by a process of desocialization of society, radical individualization, and reduction of people's role to that of *homo economicus*, depriving them of many of their other dimensions. And it has been a period that has generated an absolutely nihilistic culture, in the sense of believing there were no limits: to growth, to benefits, to economic cycles, nor to the power of the economically strongest. This period reached its zenith with the end of the Cold War and the collapse of Soviet-like models, which opened the path to certain forms of Eastern despotism (in China, mainly) as the new paradigm of a capitalism morphing into post-democratic authoritarianism.

At the time (1989), there was a kind of explosion, the utopia of the victory of a certain idea of liberal society, which has been given the name *neoliberalism*, a term that does not exactly honour the great moments of liberal tradition. That grand finale created the fantasy of the end of history, of the triumph of the Western model, which was very soon doomed to fail: first with the Balkan Wars; then with 9/11/2001—a powerful symbol to remind us that, in history, there is no such thing as a *happy ending*—, and finally with the 2008 crisis. And now we know we are at the end of an era; what we don't know is where we are heading. We are witnessing, for instance, the obsolescence of the political regimes that have governed Europe all these years and also the impotence of politics before global economic power. And we are realising as well the contractions brought by an accelerated globaliza-

tion. Manuel Castells convincingly describes it: «Globalisers have been nationalised. Liberal democracy has collapsed».

This is exactly why it is very important to reflect on the present and think about where do we want to go from here. But, paradoxically, debates are becoming more and more local and national. If a presidential candidate dares to open the field of reflection, he is doomed to lose, as if we all assumed that we have no voice in big economic and technological transformations. Having followed the recent European election campaigns, I was surprised to notice that no one spoke about the novelty of the extension of life expectancy, which is what makes me say that one of the main problems we are facing, and that no one wants to recognise, is the generational gap.

Neither do we talk enough about the essential question of labour. Work has become scarce, but we still talk about it as though there was enough for everybody. The work-wages correlation is broken; it no longer guarantees the basic conditions to earn a decent living. And those who have the most do not want to hear about redistribution; lowering taxes is the ideological horizon of this decadent regime. And it is only in passing, and often rhetorically, that we talk about sustainability, the future of the planet, and new production and trade models that have a high impact on the human condition. In two questions: What will become of us citizens in the digital age? And how much autonomy—that is, freedom—will we have?

I think it is very important as well not to forget about cities, not only because the urbanisation of the world is growing and will go on growing, but because I have the feeling that the city will be the decisive instrument from which to face some of the problems that,

in spite of false appearances, need to be solved immediately and carefully. I think that cities will acquire a more and more important role as supranational articulators, and it is very important for big cities—in particular those with a singular civic condition thanks to the fact of not having been contaminated by a powerful state bureaucracy, like Barcelona, New York, Amsterdam and others—to be capable of creating inclusive (ones *and* the others) and not exclusive (ones *or* the others) identities, which is what distinguishes them from national identities. As a little taste of all these topics, this book compiles the four conferences of the cycle. It was with this idea in mind that we invited Guy Standing, Mark Weisbrot, Loretta Napoleoni and Bernard Stiegler, and now you can read what they told us.

Josep Ramoneda

Writer and Philosopher. Director of magazine *La Maleta de Portbou*, Director of the Escola Europea d'Humanitats

Guy Standing

Maria Luz Rodríguez Fernández

Rentier Capitalism and the Growth of the Precariat

G. S.: Last time I came to Barcelona, just before I was due to give an evening talk, a camera

crew rushed up to me and said, “Look, quick, quick! We’ve got one question. We’re going to ask you something, in front of the cameras, live, we do it with all our speakers,” for this big conference that I came to talk to. I said, “OK, OK, but I’ve got to go and talk.” “No, quick, quick! Got to do this one question.” They took me downstairs and the camera started and they said, “Besides Barcelona, what is your most important European city?” Small question, you know, small question...

It is... besides Barcelona... I surprised them all by saying “Paestum.” Any of you have had a chance to go to “Paestum”? It’s very, very important for our 21st century democracy. Paestum was an ancient Greek city in the south of Italy. And if you go there, you see the fantastic temples that have been preserved, but that’s not why you go to Paestum. You go to Paestum because in the middle there’s a huge circular piece of land, and whenever they had to decide on an issue, a political issue, in Paestum, they used to get all the citizens to come to that circle and they’d sit and they could all discuss it until they reached a decision and had a vote. Today we risk having a corruption of democracy that goes with the corruption of capitalism. And that’s essentially what my new book is about.

I’ve been invited this week to give two talks, and in the first one I’m going to discuss rentier capitalism, and in the second I’m going to talk about the solutions that I think the precariat want. We start by going back to the narrative, and I realized that on page one of *The Precariat: The New Dangerous Class* I wrote that unless the insecurities and needs of the precariat are addressed as a matter of priority we are going to see the emergence of a political monster.

Since I wrote it, the book has been translated into 19 languages and I’ve spoken all over

the world on that subject, and I promise you there is a precariat in every country today. It’s a feature of globalization. And you can probably understand why since November last year a number of people have contacted me and said, “Your political monster has arrived,” as you all know his name, something like Trump, and we are seeing a dangerous phase of neo-fascist populism that’s a threat to all of us in this room and to our children and grandchildren. That is the context. I want to come back very briefly to the narrative, that is, the parts of the new book, and I’m very grateful to Ferran here, who’s had it translated and published in Spanish. And the narrative goes back to the idea of rentier capitalism. John Maynard Keynes, the most famous economist of the 20th century, wrote and predicted that during the 20th century there would be the euthanasia of the rentier, he would be put to death, because as capitalism spread, capital would become more widespread and the ability to extract rental income from the ownership of assets, the ownership of property, would gradually diminish in the 20th century.

The contention I have underlying this new book is that the rentier has triumphed, so far, and that far from being dead we have morphed from a period of neoliberalism into an era of rentier capitalism. And it’s vital, if we are going to have a new progressive politics and in particular a politics for the precariat by the precariat, to understand what is this we are facing, because it is a new monster, a very different monster than neoliberalism.

But going back to understanding our history, we’ve all read Karl Polanyi’s *The Great Transformation*. We all understand that it was a period of this embeddedness dominated by financial capital in the 19th century, early part of the 20th century in pursuit of *laissez faire*,

dismantling all the institutions of social solidarity and regulation and redistribution in the pursuit of a market economy. Polanyi's model was about the building of national market systems, and he understood that if you pursue that course you're going to multiply the inequalities, multiply the insecurities until in his words you get the threat of the annihilation of civilization. And we saw that in the 1930s in the emergence of fascism and other forms of totalitarianism.

But since his model, which would lead to the welfare state and the embedding of the economy in society, as he put it, broke down in the 1970s and early 1980s, we entered an era of global transformation, the painful construction of a global market system. And as with Polanyi's great transformation, the initial phase, which you can roughly say goes from 1980 to 2007, was dominated by financial capital with a neoliberal ideology developed by the Mont Pelerin Society in the post-war era, by Hayek and Friedman and others. And they pursued a policy and a strategy for the commodification of everything that could be commodified, the privatization of everything that could be privatized, the individualisation of all our relationships and the systematic dismantling of all institutions of social solidarity. Why did they stand against the market? They gave you zones of protection outside the market, therefore they had to go into ideology, and that has been successfully pursued as the neoliberal agenda. So, you have the occupations becoming commodified, you have the firm becoming a commodity, a rent-seeking device subject to mergers and acquisitions and fractioning and moving around the world. You have the education system being converted into a zone of profit-making and commodifying people and the products they produce.

And so on and so forth. But then the neoliberal model starts to dissolve them to become something else. It's almost like a dialectic. It eats itself. And what happens is that the neoliberal model allows the space, almost in a crude Darwinian sense, for the rentiers to start building new structures outside the market, and in that process, they have liberalized markets, they have liberalized capital markets, they have liberalized labor markets. So today we have a global labor force with an extra 2 billion workers competing with Spaniards and British people, Americans, etc., pushing down our wages. Nothing new about that. But you also have at the same time a technological revolution. The main important aspect for my narrative is that a technological revolution has made it far easier to relocate production and employment and restructure firms and occupations in many different ways. And it's given capital an infinitely stronger power of leverage, not only against workers but against the state, against government.

Now, before I get to what they've done and how they've done it, let me just give you one outcome, which is vital for our new politics in the 21st century: essentially, the 20th century income distribution system has broken down. It used to be that the share of national income going to capital and the share going to labor were roughly stable. It fluctuated a bit, but not much. That used to be a rule of economics. But in the globalization era, the share going to capital has been going up, and the share going to labor has been going down. We didn't need Thomas Picketty to tell us, but that's what's been happening.

And more interesting than that is that within the share going to capital, the share going to the rentiers has been going up, and within the shrinking share going to labor, the

share going to the rentier part has been going up. So, in effect, the group that I've been writing about, the precariat, have been losing in both senses, while you have the emergence of superstar plutocratic corporations, who are essentially rentiers.

Now, we are living in a second gilded age; the first Gilded Age, Mark Twain's concept, roughly comprised the last three decades of the 19th century and the early part of the 20th, the era of robber barons, where they were making vast profits and incomes and rents, but at least when the inequality grew, real wages went up slightly. Today we are living in a second gilded age, which is different from the first because while profits are rising, real wages are falling. That has never happened before.

Now I get to what has been happening and how: the first thing is to realize that global capitalism today is based on six lies. My publisher, when I told him I wanted to call the book *Rentier Capitalism*, said, "Guy, no, no, that's not sexy. Nobody will understand rentier capitalism." So, after the publisher had read the book in manuscript he said, "Why not call it *The Corruption of Capitalism*?" and I said, "But, but it's not really about corruption, not in the Spanish sense," you know, *la casta*, I mean, sorry, but it's not. For six months I argued while it was going through the publishing process and then I decided, OK, it is about the corruption of capitalism, but the corruption in an intellectual sense, the corruption is that they say they are building a free market economy, that's what they claim, right? But, actually, it's the most unfree market economy that's ever been built. And that's what the book is about. So in a sense it's about a corruption on a plain ideal, and you start by thinking about the international architecture of global patents.

When I was much younger than I am now, I was recruited by the International Labour Organization, and when I went to Geneva the dominant buildings were the International Labour Organization and the United Nations Organisation. Those are big bureaucracies. And there was the little one, GAT, which became the WTO, little place, and there it was, the "detergent" company down the road. We called it "detergent" because the name sounded like if you bought what they were doing you could get your shirts whiter than white. Really good quality whiteness. And we used to joke about this little organization down the road because we didn't understand what it was doing and why it existed, and it had funny people with funny names running it, many of them soon to be criminals.

Anyhow, if you go to Geneva today, that "detergent" company is the biggest bureaucrat. It has its conference centre jutting out really arrogantly in the centre of the United Nations area. And it's still called like a detergent. It's called WIPO. Now, WIPO is the World Intellectual Property Organisation. And it really took off when in 1995 TRIPS (lot of acronyms in the international bureaucracy) was passed: the Trade Related aspect of Intellectual Property. Now what TRIPS did, in effect, was establish ground rules for making rental income out of next property. Before 1995, very few patents were filed with WIPO. They probably couldn't find it in the streets.

Within a couple of years of TRIPS, over 1 million patents were being filed each year. Each patent gives the owner of the patent a monopoly income for 20 years. And in the case of pharmaceuticals, yet an extra 20 years. What this means is that it takes it out of the market; you can't produce and compete against it. What is a free market? A free market means you can compete with one product

against another. Within another five years there were two million patents being registered every year in WIPO. And last year it was the first year in its history that over three million patents were filed with WIPO. Think what has happened. They have created a stock of patents which are protected by various institutional mechanisms, giving giant corporations monopoly income flows with huge numbers of patents. So what calculations have put the stock value of the patent that are currently in operation? Something like 20 million dollars, or equal to about 20% of global income. That means that the rentiers are extracting vast amounts through patents. What has happened is that the big global corporations, many of them in Silicon Valley, a few in Spain and Britain and so on, but not many, have been becoming hoovers of patents. Hoovering up thousands of patents that people have produced. To produce a patent of something that they think they can make profit, they'll leave you with 2 million dollars / euros. You say thank you very much. They turn it into billions because they stream them together. So these plutocratic corporations have been hoovering these patents up, and they have become global rentiers.

Now you can find out that something else has happened. Because one country in the world has woken up to what's happened. And so China has a target now of registering over 2 million patents itself each year. And China has become the world's leading rentier economy. And you can partly blame the emergence of Trump for the US no longer being an hegemonic rentier economy. It's suddenly got a major challenge to face. Thomas Jefferson said that patents were an embarrassment for society, he said you can't make ideas into profit, ideas are public goods

and belong to everyone. But we've had the development of rentier capitalism, first with patents and then with copyright. TRIPS strengthened copyright. If you copyright anything, you get a fantastic deal. You get a guaranteed monopoly income on that copyright for the whole of your life, plus 70 years. I'll never understand that, because I don't know what you're going to do with the money after you're gone. Maybe the shops in Hell are great. In the US, for certain things it's been extended to 95 years, so in this process you have created a huge monopoly flow outside market forces altogether, if you have a copyright system. Bill Gates should bow down every single day, and pray to TRIPS, because he is the primary beneficiary of this system.

It's not merit, it's a system that produced this situation. And there is a little-known act passed in the US in 1980 called the Bayh-Dole act, by which it was allowed for the first time that publicly-subsidised research and development that led to patents or copyright could receive patents. What this means is that claims of the marketeers that patents are a reward for risk-taking is actually nonsense, because you and me are subsidizing through our taxes the research that leads to the patent. So we're not only underpinning their costs and their risk, we then have a system of laws that allow them to make monopoly prices, so they gain all ways. It's a system that makes a mockery of anybody who says we've got free market capital. It's garbage. If you also have industrial designs and brands which have huge value in themselves, some of the biggest iconic corporations, much of their value lies in their brands. Not anything they sell, but their brands. Then you look a little further and you say, how is this infrastructure of rentier capitalism cemented? There are over 3,200 trade and investment agreements in force today.

And if you look at them, you very quickly realise that this is not mainly about trade, or about tariffs, but about protecting property rights, in particular intellectual property rights.

They introduced some years ago another acronym that sounds very innocent, the ISDS. It stands for Investor State Dispute Settlement. Now, Spain is very famous for its Inquisition. It's not very reputable in terms of legality, but I reckon that the ISDS is a 21st century candidate for the most illegal process that's currently in operation. It's not as bad as the Inquisition, but it's getting there. What the ISDS does, it says that any corporation that thinks a government, local or national, is making any reform that will affect their future profit, they can sue them for damages. Affecting their profits! A minimum wage is affecting their profits... Affecting their profits! So what they do is they sue the government before the ISDS. But what's really interesting is that the corporation gets to appoint one of the three judges. If you were being charged with something, you would really like it if you could appoint the judge. It gives you an advantage. The second judge can be appointed by the government, the third of the three judges must be approved by the corporation. So two out of three can get a majority. If there's a big problem with this third, then it's referred to the President of the World Bank to appoint the third judge. I'm sure all of you will be staggered that the US as a defendant has never lost a case. It just happens to be that the President of the World Bank always has to be an American. Interesting. Actually governments have been forced to pay hundreds of millions of dollars and euros to corporations through the ISDS. Its bank corrupted a lot of Latin American countries, and of course it scares a lot of others. We'd better not challenge, we'd better pay, or we'd better not do the reform. It's a strange process.

That leads to the next lie of rentier capitalists. The lie is that the need for intellectual property rights increases economic growth. In actual fact, there is no correlation between the strengthening of the intellectual property and economic rights.

That leads to the next feature of rentier capital, because we today are having a war of subsidies. Government after government are extending the subsidies they give to corporations to capital, to plutocrats, in order to attract them to their country or region, or deter them from leaving to go elsewhere. I call it beggar-my-precariat, because what is happening with reduction of corporation taxes as we know it, with tax reliefs, with selective tax things, with direct subsidies to encourage them not to leave, huge amounts of government money is devoted to paying subsidies. This is really a key part behind the logic of austerity. Austerity derives from a vision that income and expenditure must be in balance. But if you're spending vast amounts on subsidies, your expenditure goes up and you have a deficit. The next thing you argue is that we have to cut benefits for the poor and public social services. It stems from a false logic of subsidies. I cannot go into detail now, but we need a bonfire of subsidies. We need a bonfire of subsidies. It should be part of a new progressive policy. We have not given it enough attention. But it's mounting. It is entirely regressive.

That leads to the next feature of rentier capitalism, which is related, and I call it the scourge of debt. We need to realise, and I don't think I need to tell a Spanish audience about this, that what you're experiencing, others are experiencing too. And this is that debt is not an incidental thing. It is not an aspect of failure, it's a systematic part of the system. They want debt. Some of

the biggest financiers want us all to be in debt. How does financial capital make its income except through our debt? So they want debt.

And of course the financial crisis of 2007–2008 was perceived by some people as a debt crisis. I think it was a financial crisis of the banking community overreaching. Then of course the argument that came through the 2008–2009 crisis was that the problem was public debt, excessive public debt, which slows growth and makes for economic instability.

A paper was produced by two American economists, and their paper influenced a lot of people. Basically they said if public debt rises above 90% of national income, you have a crash. A lot of right-wing governments loved that paper. They were waving it around, telling everyone they had to read it. Take it to bed with you, to the bar and show it to your friends.

Two years later, three young American economists pored through all the statistics and said “they’ve made mistakes, they’ve used incorrect data.” A few months later, the two authors of the original paper had to admit they had made a mistake, but by then austerity had become an ideology: cut public debt. And it’s taken several more years for the IMF and the Bank of International Settlements to show that it’s private not public debt that causes economic fragility and problems. If you try to cut public debt, you will push up private debt.

Now we have a situation in which the attempt to put down public debt has increased private debt, so we are living on a new bubble, that could explode with any terrifying consequences. Your debt, the debt in other countries, puts us all on the edge.

Now, the debt leads to one of the bad jokes of rentier capitalism. Do we have any students here? Student debt, as we all know, has shot

up, as part of rentier capitalism making money out of student debt, and student accommodation debt.

They have a new thing in the financial community called securitization. It means that governments, especially the UK government, bundle students debts together, selling them to a multinational financial corporation. With that bundle of debt, which promises a future flow of income, they can invest and make a lot of money. The British government sold off 12 billion GBP of student debt in this way to an American multinational, who set up its corporate HQ in a tax haven. They don’t even have to pay the tax on the money that they’re making from the students who are in debt. This appears to be an institutionalized form of corruption.

Then it turns to the next aspect of rentier capitalism, which is the plunder of the commons. This has been a systematic part of rentier capitalism, and stems from the Austrian School of Economics, which gave the commons 0 value, because it isn’t a commodity. For them it has no value. So if the government or an authority sells up or allows an enclosure of privatization of part of the commons, then it doesn’t matter, you don’t need to make a profit. Of course, you’re enriching an interest and that’s what has happened. The commons is vitally important for the precariat. It’s part of the social income of the precariat. You need your public libraries, parks, social amenities, social services, all the different aspects of the commons.

This is for me the most emotionally charged chapter of *Rentier capitalism*, because this year is the 800th anniversary of the *Charter of the Forest*. This was the first document to say that we all have the right to the commons. We all have a right to subsistence in the commons. We must protect those commons. Yet the whole agenda has been taking it away and turning it into a

rentier profit base. I won't go into it in detail now, but it is a vital part of what is happening in rentier capitalism.

That leads to the critical one which is the lie that many politicians still tell us: that work is the best route out of poverty. It's a lie! More and more people, no matter how hard they work, will not escape poverty or economic insecurity. That leads us back to the basis of understanding the precariat and why we need to articulate a politics of paradise based on the precariat.

The old income distribution system as I said at the beginning has broken down. You can see that in several jaws of the snake. A snake opens its upper jaw and the bottom one sags. It used to be the case in economics when I was a student that when productivity went up, average wages went up. Not anymore. In country after country, when productivity goes up, average wages actually fall. A basic rule thrown away. The second jaws of snake is that it used to be the case that when employment went up, average wages went up. In country after country that's not happening. Another jaws of snake used to be when profits went up, average wages went up. Not the case. Another jaws of snake used to be when average wages fell, unit labour costs fell. Now we see in Spain, in Britain and various other countries, not so much recently but for many years, that despite falling wages, unit labour costs have gone up. The system as such has broken down.

That leads to the growth of the precariat. I hope that some of you are familiar with the two books on the precariat, so I won't go into it in detail, but I want to highlight a few of the features, because they define our politics of the future.

The first is that people in the precariat are being habituated to accept a life of unstable

labour. Please try to avoid calling it *precarious* labour. Unstable is a better word. Insecure. They're being subject to casualization and we have another phenomenon called *crowd labour* which is taking off, so that within the next five years, one-in-three labour transactions will be done online, fundamentally changing the nature of the labour process. But that's not the most important thing about the precariat. The precariat has to do a lot of work for labour. Work for the state, for reproduction, work waiting around, all the forms of work that are not measured by our statistics. But they have to do it. It eats away at your time. We need the politics of time to deal with this phenomenon. We need to tell the politicians: you have to overhaul your labour statistics, because they're telling us a lie when they tell you that someone is only working four-and-a-half hours a week for whatever it might be. All the unpaid, unrecognized forms of work that the precariat has to do are work, not leisure.

In addition, if you're in the precariat, you don't have an occupational narrative to give to your life. For me that is so important, and many people write to me saying, "that for me is right." You don't feel you're developing your capabilities, you're building your family, yourself, your identity. In addition, people in the precariat find that they have a level of education which is good, and higher than the level of labour that they can expect to obtain. Existentially that's a problem.

The second aspect is that the precariat are having to rely on money wages which are falling, and they don't get access not non-wage benefits, and the state has not recognised this by reforming its social protection system. It's one of the fundamental reasons why we need a basic income, because people are facing uncertainty. You can't have a national insurance

system or a social security system dealing with uncertainty, because you cannot work out the probability of your need. That is one of the fundamental reasons why we need an economic right to subsist, to a basic income. But of course, the precariat is always on the edge of unsustainable debt.

The third aspect, which I regard as the most important aspect of the precariat, I think has become clearer in the research that has been going on, and the talking and writing about the precariat since 2011. If you are in the precariat, you are systematically losing civil, cultural and economic rights, because you cannot practice what you're qualified to do. You're losing political rights, because until recently you didn't see in the political spectrum a party or movement of politicians articulating and courageous enough to articulate a politics for the precariat. Until they do, we will be disaffected and will be worrying about that monster because the uneducated part of the precariat are listening to the voices of extremists and neo-fascist populists. The progressive, educated part are looking for a new politics of paradise.

That is what I think Spain is helping to show. And Catalonia, I'm not flattering you. You are seen outside as on the forefront of trying to articulate and move in this direction. That is why, even though one can be extremely pessimistic about millions of people facing insecurity, disgusting rentier capitalist systems of extraction worsen inequality. But it gets down to this new politics of the precariat, because it's up to us. The change will only come when we put pressure on the system to change.

The last chapter in the new book is about revolt. What sort of revolt? Not revolution, that's for children, although our past. What sort of systematic pressure do we put on the state to change? That is the challenge before

us. In order to meet that challenge, we must understand causes of the insecurity and class fragmentation. That is where we are today.

M. L. R. F: In 2013, I bought your book *The Precariat* translated into Spanish. You have brought the second one, but I would like to mention the first because I think it made history for all of those who, like me, work analysing labour, reflecting on labour, on types of labour, etc.

Back then, *The Precariat*, in the year we were all reading it, we were still immersed in an economic crisis. 2013 was probably the hardest year of the economic crisis in our country, with 2009. It taught us many things and, these days, as I was re-reading it in Cambridge... As you know, I am just back from there, where I have been working for a while on online platforms and work relationships with such platforms. As I was reading it again, I thought, "You were so right!" We were feeding a monster that has come up in the US. I don't wanto to go into the United Kingdom, but it seems the monster has popped out there too and is behind Brexit. We have just seen it in France; we saw it in Holland and almost in Austria. If there is a spectre haunting the world today, it is no longer the "old spectre," the one we used to like almost all of us here, it is the spectre of fascism.

Re-reading these days *The Precariat* and also Zweig on the time he defines as "previous to World War II," I wouldn't like to use an anachronism, but both times are so similar... And the topic of labour and the topic of education were essential then and are so today. I work in labour, I've been involved with labour all my life. When I was three I organised assemblies with my dolls because my dad was a trade unionist. Since then, I'm in the world of labour and on the same side of this world of labour. I have done almost any-

thing in this world, except being labour inspector, that I haven't done. From this side, I would like to reflect on some things and also ask you some questions.

You were saying earlier that some young economists had uncovered an error in some calculations and you know it as well as I know it, but I would like to add to that reflection of yours another on the International Monetary Fund (IMF). The IMF told Spain one year ago that we had a huge inequality problem, that we are the first economy in growth at this moment in Europe, but the second with the highest inequality. The IMF also told us around a year ago that our problem is that we have neglected collective bargaining and we have weakened the trade unions and that is why we have such a big inequality problem.

We were told this one year ago. A month ago, the general secretary of the IMF told us that we should undergo a new labour reform to re-think again collective bargaining and the role of the trade unions. They make mistakes but never admit them, and so they try to make the same old recommendations, following the same criteria, even though they know they made a mistake.

I agree with you in that the labour force is, and this is the second point, a global labour force. We can no longer analyse the world of labour at a national level. We need to analyse it from a world perspective, because the labour market has become like global economy. One of the problems I think we have to govern the world of labour is that none of the classical institutions, be it the state or the trade unions, are able to confront the economy, because both inhabit a smaller space than the economy. The economy develops at a global level, the labour market is global and states and trade unions are still linked to a strictly national sphere.

Since I know you know this and also the International Labour Organisation is about to become 100 years old and is facing a debate on how it should act in the next years, that is why I am asking you about it. For you, how should the ILO act to become the counterpoint that I think labour regulation needs? Because there is no counterpoint at world level, today the economy works one way and labour rules another way. And a great deal of the suffering of the precariat, as you well know, has to do with this difference between the ways of economy and the possibilities of regulating labour.

Another comment that has to do with labour. I know this one should open a more thorough debate. I have to say that one of the reasons that made me leave everyday politics was the lack of dialogue, of the kind of dialogue we are having here. It was the daily submission to procedures and not debates, that is why I think the debate we are having here is very important, and that is why I would like to make two observations.

To me, labour has to recover the centrality it has lost. Not any labour, but "good labour." "Good labour" has to recover the centrality it has lost. I think one of the things that are happening is that labour used to be the economic, social and political centre for a long time, but today "good labour" has lost its economic, social and even political centrality. It has lost economic centrality because, as you were saying, average wages keep on going down, while profits are higher and higher, in that jaw of the snake you mentioned.

It has also lost political centrality because who would imagine today a constitution defining itself, defining its country or republic as based on labour? The Italian constitution of 1948 still does so and Pisarello explains this in

his work *Un largo termidor*. Today we would never imagine any constitution stating that it's a country based on labour or a republic of workers, because work has lost that centrality.

Today, all political parties talk about employment; some have better measures than others, some have none, but all of them talk about it. However, no political party claims to be the voice of labour, the voice of the workers. None of them claims to be the voice of the middle class, the voice of the upper class, the voice of the lower class, the voice of *la casta*, the voice of the anti *casta*. We demand it, but none of them claims to be the voice of the workers, the workers' political reference. And I think that in this debate, and I will move on to income in a moment, labour, "good labour," should regain the centrality in the public, economic and social centrality that has lost. That is why when we discuss basic income (and I will confess my own prejudices and contradictions, I have no problem in doing so because we are here to debate), when we talk about basic income and I say, "that's an interesting idea," I automatically say as well: "if we start talking about basic income, we will misplace the center of the debate." I would like, as many others, for the debate on labour to regain the social, economic and political centrality it has lost.

The second topic I would like to discuss: in your book *The Precariat*, one of the things that surprised me the most was something I have always fought against. In your book you say that labour should be commodified, that we should let it become a commodity. I might have misunderstood your point because of the Spanish translation. I think this is the second debate: we should claim again that labour is not a commodity, that it

cannot be treated like a commodity because work cannot be disentangled from the person doing it, the person activating it. Intellectual or physical work cannot be separated from who is doing it. Thus, it cannot be submitted to the same laws than a commodity because should we submit it to the rules of supply and demand, we will end up submitting people to these same rules. That is the value of labour standards, to prevent work from becoming a commodity.

Now that we are celebrating the 100 years of the ILO, I think it is more valid than ever that work can under no circumstance be considered a commodity; as it was declared in 1944, labour standards that prevent work from becoming a commodity have a profound civilising value. Still, and that is true, not any labour standards apply. Because, in time, austerity, flexibility, regularization or other labour standards no longer fulfill the functions for which they were initially established: to compensate the power imbalance between the parts of the labour exchange. But it is true that labour standards, with their goal to delimit the game of supply and demand, have an important role that they should keep on fulfilling. Work cannot be a commodity because what is behind it is the person doing that work.

The last topic I would like to talk about is basic income. I have given it a great deal of thought. Employment experts have an issue with basic income, as all of you who know us well know. And this is because to us work has been a central element of civilisation. To us, work has been and still is the way in which the majority of the population earn a living. To us, work is still the main engine fostering inclusion and participation in society. For some of us, work is still where most citizens are considered subjects of law. For that reason, due to the importance we give to work, sometimes we find it difficult to dismember or

divide its sources of income. Not because we think that giving a basic income would result in a lack of motivation, but because for us, work is still a very important element of participation in society. We do not want to divide work and accept it to stop being people's central element to earn a living. We want it to go on being a central element of wealth distribution.

But still, I have to admit that work has changed and it will change even more. I am going to admit this contradiction. This is a debate about "new work," about the future of work. There is no place or forum on the topic not mentioning digitalization, the loss of jobs caused by the advance of technology, what will happen in a world without jobs, how it is possible that many jobs have become automated and hence will be lost, etc.

Thus, if all this is going to happen, and it's very probable, I have no magic wand or crystal ball, so we have to face reality. It's enough with observing reality to realise that jobs will be lost and the jobs that will stay will change. If all of this ends up happening, we might have to think, indeed, that work, not even "good labour," will keep on being the main element of wealth distribution that has been up to now. For this reason, because it seems that work will not be the main element of wealth distribution, I, a labor expert who has confessed her prejudices on basic income, who also says that the way to go is probably not only improving jobs, because I do believe in the centrality of work, but also start thinking that there is no family nucleus possible with no income.

So, I finally confess that I think that basic income, I don't know if as minimal income or as "counter cyclical stabilising mechanism" as you said in your book, might be a possible solution in the future. I don't know under what form, but it might well be a solution for the future.

And I would like to finish with another declaration: we are talking a lot about the future of work, but I would like to ask you as well about its present. When we talk about technology, robots, automation, when we talk about the consequences of a change in the demographics, when we talk about the consequences of climate change, when we talk about these topics we do so as if they are future challenges, but we should also include some present problems that are still here, that haven't disappeared.

In our country, unemployment rates are still very high. I know you know the numbers, but let's mention them anyway. We still have high unemployment, the last data reveal that there are more than 4 million people without jobs. We are slowly leaving the crisis behind, growing above 3% but our unemployment is still above 18%. We have the second biggest unemployment rate in the European Union.

When talking about robots, we should also mention precariousness. Our precariousness practically doubles that of the rest of EU countries. If there is a "kingdom of the precariat," there are many candidates to be so, but Spain is the one with the most possibilities because one out in every four workers is working with a precarious contract, and these contracts are also the shortest. The average length of these contracts is under 40 days per contract. So if there is a country that could be referred to as "the kingdom of the precariat," Spain is the one.

And let's not forget about the unceasing inequality between men and women, which has even widened with the economic recovery and it is becoming even more so. Besides, now we cannot even observe women's work properly, we haven't been able to see it because we have only taken into account paid work, and not unpaid work. And lastly, let's not forget

the new social class: poor workers. This is why I want you, after my confession, to talk to us about basic income, that I finally believe in, and about the internationalisation of work, of basic income as a central element and of whether you think Spain could be “the kingdom of the precariat.”

G. S.: I think this comment really goes to the heart of all my work and reflects a failure on my part to convey what I mean, because in my work I've made an absolutely fundamental point; you can't engage with my work unless you understand that point. You may disagree with the point, but you have to accept that that is my point.

The point is that work is not the same as labour. Work has use value. Labour has exchange value. A basic Marxian point. What I try to do in these books is say that every age throughout history has had its stupidity about what is and isn't work. I give the example of if I hire one of the ladies in this room as a cook, or a housekeeper, national income goes up. You become happy because more jobs are created. Economic growth goes up. If I marry her and she continues to do exactly the same work, national income goes down, employment goes down, the labour lawyers get upset, this is more the pure job. It's sexist.

The nature of work is something that has dignity, has use value, craft value, something we wish to do to develop ourselves to care. It doesn't necessarily mean that it has to be a job, because a job is performing labour for a boss. In 99% of the cases, if you have a contract of employment, you have to do what the boss says. It's part of the deal. You can't get out of it. You can say, «Please Mr Boss, be nice to me», but you are still referring to a boss who determines what is done, when and where.

The idea of work is liberating, it is developing our capabilities, it is caring for our loved ones, our community, it is building and retaining the commons, it's reproducing, whereas labour is resource-depleting, it's ecologically threatening, by definition, it is using up resources, whereas work –in the classic Greek sense– was about caring for our loved ones, caring for our community, and developing ourselves as humanity. That's the big difference.

I also make a difference in the book between recreation and leisure. *Schola*, the Ancient Greek idea of leisure. Participating in the life of the polis. Being a public person. Do you call this work, do you call it leisure? It's a bit of both.

It's the same with education; developing ourselves is work and leisure, but once you commodify it and turn it into labour, human capital preparation, you're an alienated existence. You might as well accept commodity. We can get our teachers to be nice to us, but you're still a commodified system, and the idea of work as emancipatory leads to the debate on basic income.

I don't want to talk about basic income tonight; I would talk all night about it. I have a new book out this week, which is going through all the arguments. For me the most important thing is to realise that one of our political challenges is to rescue the values of work in the commons from the dictates of labour.

That leads to the commodification point in my book. I do believe that labour is a commodity. It's what you buy and sell. That's what a commodity is. Its price is the wage. You say it should have a decent price. You should say that there are all the treatments of contract, people should be treated with dignity. But we cannot escape the fact that it is a commodity. It's a real challenge if you want to put it in Marxian terms, and I'm being unfair, but the real challenge is to say, “yes, let's have the proper commod-

ity of labour, and decommodify labour power, the person." So that the person has the ability, if they don't like what is offered, to say no. Or, if it's a little old lady down the road who wants you to do some labour, but she can't pay a decent wage, if you have enough security, you can say, "yes, I'll do it." It's the ability to make a choice, because you as a person are decommodified.

That's what the basic income debate is all about. I think the ILO got it wrong, which is why it regards me as persona non grata despite having worked for them for 30 years. Because labour is a commodity. What we need is to make you and me non-commodities. That's the challenge of progressive politics today. I feel very strongly about this particular issue, and it's fundamental to understanding the precariat, because the precariat are not just victims, but people wanting to develop their creative capacities, who want a multitude of activities. Short-term jobs? I don't mind, as long as I have income security, as long as I can exercise my voice, collectively and individually.

The rentier system has gone deep into the union, the syndicate. If I wanted to get everyone in the precariat in a room to rush to the bar to get a drink, I would start talking about the syndicate, the union. Why? Because for most people in the precariat, the unions are seen to be representing the insiders, not the outsiders, not the precariat. They are also representing the rentiers within professions and occupations.

If you are a paralegal or paranurse on the lowest rungs of the precariat in the medical profession, who is your nr 1 enemy? The senior surgeons and doctors who are taking all the rental income, with huge pensions and everything. So you need bargaining upwards inside your occupation. I call it collaborative bargaining. We have to realise that the precari-

at is denied mobility. It can't get up, and that is why it wants a different form of union. I would plead with politicians –I know that a lot of politicians in Spain do understand the precariat– but if you think from the perspective of the precariat, you get different priorities.

The final point that I want to make is that (albeit a slight exaggeration) for the old proletariat, represented by labour law, collective bargaining etc., the primary antagonist was the boss, the employer, the factory owner, the mill owner, etc. Primarily that was your enemy. For the precariat, the primary enemy or antagonist is the state. It wants the state to make reforms and changes, not the boss, because many don't even know the boss's name. It will be a different one tomorrow. We're in a different frame of looking at class struggle, and I think that is what makes it an exciting time for these issues.

Guy Standing is a British economist and professor at the School of Oriental and African Studies (SOAS) of the University of London. The publication of his book *The Precariat*, in 2011, a study of the effects of globalization in the labour market and of the precariat as a new social subject, has placed him in the centre of reflections, protest movements and new political platforms emerged after the great economic crisis of 2008. Some of his published works include: *The Precariat* (Bloomsbury Academic, 2011), *A Precariat Charter. From Denizens to Citizens* (Bloomsbury Academic, 2014) and *The Corruption of Capitalism: Why Rentiers Thrive and Work Does Not Pay* (Biteback, 2016).

María Luz Rodríguez Fernández is a PhD from the University of Valladolid, and an expert in work and labour. She is a professor of Labour

and Social Security Law at the University of Castilla-La Mancha and has taught at the universities of Valladolid and Carlos III in Madrid. She has published several articles on work and labour relations in collective works and specialised magazines. She is the author of the books *Negociación Colectiva y Solución de Conflictos Laborales*, *La Estructura de la Negociación Colectiva* and *El Incidente de no Readmisión* and editor of *La Negociación Colectiva Europea* and *Trabajadores Autónomos*. She was an advisor at the Ministry of Employment and Social Security between May 2005 and July 2007. Since 2007 she was Employment Counsellor at the Castilla-La Mancha Regional Government and from 2010 Employment, Equality and Youth Counsellor. From 2010 to 2011 she was also Secretary of State for Employment in the Spanish Government.

Mark Weisbrot Marina Subirats

The Failure of Experts

M.W.: Since this is Spain, I want to start with something about Spain and the economic recovery here. I don't really know how the media frames it here so much, but according to the media that I read, the international media, it seems like, in some sense, the economic austerity and structural reforms and these things have basically succeeded, the economy has been growing for four years now since the second half of 2013; it grew 3.2% last year and is expected to grow by 2.6% this year and less than that on 2018, and in the last two years, 1.1 million jobs were created. So, that's the good news. And that's pretty much where it stops, because

it really is, in economic and human terms, a very weak recovery and it comes very late. And that's what I want to talk about, not only for Spain, but also for Europe (and I'll try not to bore you with too many numbers, just at the beginning, while people are still awake, I'll use a lot of numbers, but then I'll try not to use as many). So, what do they say? An economist is somebody who likes to work with numbers, but didn't have the personality to be an accountant.

There are about 12.8 million people in Spain now as of 2016 that are at risk of poverty and social exclusion. This is 27% of the population and it's the worst in the European Union after Greece. And of course, this increased 23% from 2007 to 2015, and again, it's also the worst in the European Union after Greece. And this is very far, well, it's actually not that far from the peak. The peak of poverty and social exclusion in this definition was in 2014. And that was 13.4 million, so it's only come down 600.000 people since then, despite the economic recovery. Unemployment, if you look at last year from July going back is 18.2%, that's about four times what we have in the United States.

In the long-term, the unemployed are more than 46%; almost half of the population is out of work. And again, this is the worst in the European Union after Greece (Greece has been through eight years of depression), so these are very bad numbers for Spain. They show a really terrible economic situation despite the recovery.

And in fact, even the IMF in their latest paper released this year on Spain, a comprehensive paper, said that prospects for the long-term unemployed in Spain are particularly grim in terms of finding a job. So that's a very dire assessment, even from the IMF, which of course has been one of the main proponents of the economic program that Spain has followed. And I'll talk more about the IMF and the

role of the European authorities, the European Commission, the European Central Bank and, of course, the European Union and the European Council of finance ministers.

But first, I want to also talk a little bit more about what's happened here. Inequality has also increased dramatically since 2008. If you look at the top 20% of the income distribution and you compare that to the bottom 20%, the ratio is now at 7.5, and that is the third highest in the European Union. That increased quite a lot as well since 2008, so Spain has become a much more unequal country. And that was mainly because of the large drop in employment from 2008 to 2013, where not the ratio but the number of people with a job fell by 20%. And it hasn't recovered enough to really reduce this inequality. Also, the majority of new jobs are now temporary labour contracts.

And another thing that these unemployment numbers don't take into account is that about 1.7 million foreign citizens have left the country since 2008. If they had not left, if they had stayed here and had been unemployed or contributed to the unemployment rate, unemployment would be much higher, maybe 25% as of last year instead of just 18%, which is of course terrible.

What is the IMF response to this situation? You can see this in their latest paper on Spain. This is what I want to explain. The International Monetary Fund meets with all of its member governments approximately once a year and they hammer out policy. So they look at what are the main developments in the economy over the last year and then they try to come to an agreement on what should happen, and this is not binding on the countries that don't have a loan from the IMF, so in Spain it's not binding, but it's also very important because

these papers are a really great source of information, since there's an agreement between the finance ministry of the country and the directors of the IMF, who are basically representing the European authorities, the European Commission, the European Central Bank, the European finance ministers, it really represents a kind of elite consensus of Europe on what Spain or any country is supposed to do.

Thus, if you look at this paper, you do see disagreements. In the paper they will report that the directors of the IMF wanted to do this and then the authorities of the country wanted to do something else, OK? So, what does the IMF paper tell us? The IMF paper says, and without disagreement from the government, that they want more fiscal consolidation; in other words, they want to reduce spending or raise taxes or both in order to reduce the budget deficit. They want to do that even though growth is slowing right now for next year, and then the year after that, and the IMF warns of many downside risks to the economy; it's a very pessimistic view. The IMF doesn't have a great view of the economy, even though the good news I told you at the beginning, they see a lot of risks going forward. Nonetheless, they think that the budget should be tighter, and they want more structural reforms, as they call them. And of course, you know what those are. They include the kind of labour law reforms that reduce the bargaining power of labour and increase labour supply in a time of unemployment.

And here's the other interesting thing: the IMF also looks at how did they get there, how did Spain get the growth that Spain had in 2015 and 2016, how did they grow much faster than the IMF had projected. And the answer is interesting: a third of the growth came from the decrease in oil prices.

This is not something that the Spanish government did. A third of the increase in growth came from the lower interest rates from the ECB. This is not something that the Spanish government did, and wouldn't do it if it had control over interest rates probably, and the rest was from something that they did but didn't tell anybody about.

It was from violating the targets that they had set for spending. In other words, Spain is right now under the programme, the special programme under European growth and stability path for countries that are spending too much. And under this programme, they were supposed to cut spending and they didn't. They actually had, according to the IMF estimate, an expansionary fiscal policy in 2015 and 2016. And it was significant, it was close to 1% of GDP, which was a multiplier effect, enough to account for a lot of the increase in growth that the country had. So the little bit of good news that you had was from the government doing what it had promised not to do, and from what it should have done six years ago, and what it should be doing more of. And it was possible and it didn't cause any kind of disaster at all, in fact, inflation over the last year is only 1.6%. And the interest rate on 10-year Treasury bonds is only 1.6% as well, so, in other words, the government can borrow in real terms for free. Free money. That's what the option is for 10 years. They can borrow it for 10 years with a real interest rate of 0. And it actually makes sense to do more of that. And I want to emphasize that, because in the media, the statistic that you will see for Spain and for Italy and for the United States and for the U.K. is always the debt as a percentage of GDP. And for Spain that's about 100 right now and everybody will shake their heads and say, "That is terrible". But if you

think about it, I mean, if you could borrow, you know, \$100,000 on your credit card and the interest rate was 0 you wouldn't really care. In fact, you would probably do it, you could invest it in something else and make money, right? And so, the same is true for a country if the real inflation adjusted interest rate is 0 and you can lock that in for 10 years, that's actually a good idea to borrow and it doesn't matter how big the debt is because that money is actually free. And so, you know Japan has a debt of over 200 and 20% or 30% of GDP and it doesn't matter at all because they have low interest rates. The number you really want to look at is how much debt service, how much interest does the government pay on their debt, that's what really matters.

For Japan it's about 1.3% of GDP; for the U.S. it's also very low, about the same. For Spain, the interest payment on the debt is 2.7% of GDP right now, which is not as low as Japan but it's not terribly high and it's going to fall over time because if Spain borrows at such low interest rates then this as a percentage of GDP the interest payments will fall and the debt will fall, also as a percentage of GDP, because the economy is growing, and inflation too, even though it's low it's still part of the growth of nominal GDP.

Thus, when you divide the debt by GDP, this ratio will continue to go down. It's just not going down fast enough for the European authorities, including the IMF. In other words, the European authorities and the IMF and the current government have all agreed that Spain should continue to have extremely high unemployment and double the unemployment for youth, you know, 40% for youth unemployment and long-term unemployment, that's nearly half of the unemployed. And they're going to only reduce this very

gradually because they want to bring down this debt for no real reason. I mean, they haven't shown any good reason that the debt has to be brought down fast in Spain because Spain does not have any trouble borrowing; it's borrowing again long-term at 1.6%. So, there's not a problem with the debt, the debt can be rolled over at lower interest rates than the average interest rate that you have right now, as the debt comes due. So, you see, this isn't really a problem. Now, it could be a problem in the future, but the conditions under which it could be a problem are not foreseeable right now. And so, that's why this isn't the problem that the country should be thinking about, and the country shouldn't be sacrificing the future of a whole generation for a problem that isn't really a problem, should it? That's what I think most economists would actually say, outside of the European authorities and the IMF. I think most economists would say exactly what I'm saying right now, that it actually makes sense to use the free money to put people back to work and to transform the economy, to transform the infrastructure, so that it can produce more in the future and increase the very low productivity. That's another problem that Spain has. The IMF points that out as well. Productivity is pretty low in Spain and it's not growing very much.

Well, that's the situation for Spain. I wanted to emphasize that because the situation of Spain is very similar to the situation of most of Europe to varying degrees, obviously it's worse here in terms of the unemployment numbers, and the poverty and social exclusion and the statistics that I gave. But Europe is in a similar situation. For example, in France, they just had an election there and they had a left candidate, Mélenchon, who said, "Put forward a very reasonable programme". He

said, "We have over 10% unemployment and that's too much. I want to bring it down to 6 over the next five years". And France can also borrow at negative, actually negative, real interest rates, so their 10-year borrowing costs are less than their inflation. And he said, "We're going to borrow 275 billion euros over the next five years and we're going to use them, we're going to spend them on infrastructure, on energy, on transforming energy usage into more renewable energy in France. And we're going to do a lot of other things that need to be done with this money, increase the productivity, etc." France actually has very high productivity; its productivity is as high as Germany, its output per worker. But nonetheless they want to use the money to invest in increasing the capacity of the economy. And that came out to about 2.3% of GDP over the next five years. And France can do that and there's no reason why they shouldn't do that. And he came very close to getting into the second round of the election. He only missed by 1.3%. If he hadn't had the entire media of the world against him, he might be the president today. That's another problem for people that put forth a reasonable strategy.

That's the situation of France, and Mélenchon also said something else, he said, "We're under the same constraint, we're part of this European Union that has the Stability and Growth Pact, and according to our agreements we have agreed to reduce the budget deficit to 0." And they wanted to do it over the next three years, they are actually two years by 2019, which is kind of an extreme thing to be doing because they already made the Maastricht treaty requirement of 3% of GDP. But they had committed, under Hollande, to reduce the deficit. So he said, "OK, well, we're not going to do that because we want to re-

duce unemployment instead." And so, he said, "Well, we're a big country and we can negotiate a new agreement with the European authorities," and the media took that and they tried to scare people and they said that, oh, he's going to leave the euro and there will be a crisis. But he didn't even talk about leaving the euro. He said, "We're going to negotiate this agreement that the prior government negotiated because it's not good and it's going to prevent us from doing what the majority of France wants." And this is very important.

And this brings us to something about Europe as a whole, because I think this is a real problem that everybody has to deal with. I know in Spain it's not as much of an issue, I mean, because you already have a very right-wing government that is going to do everything that Europe wants, the worst things the European authorities want. I'm not raising it as a political issue; I'm raising it as an issue of economic understanding. If you want to understand why does Europe have twice the unemployment of the United States, why did Europe have two more years of recession after 2011 when in the United States we had a great recession –we had an 8 trillion-dollar housing bubble that burst, we had the worst recession since the Great Depression. But it only lasted for 18 months. And then the economy began to recover. And Europe had a recession about the same time, of about five quarters, it was almost the same as the U.S. and then it started to recover and then it went back. We didn't go back into recession. Why did Europe have two more years of recession that drove Spanish unemployment up to 26% and put Greece into a depression for almost eight years and put unemployment in Europe all the way up to over 11%? I would argue, and I think the evidence is overwhelming,

that that recession was a result of the policy of the European authorities.

It isn't that they wanted so much to cause or worsen a recession, but they wanted something else, and because they wanted that something else they created it again, not as their first intent, but as a necessity for what they wanted. They created another two years of recession. They had two years of financial crisis that was completely avoidable. In other words, they had this horrible standoff and fight with the governments that they were fighting with, including Greece. And they had a crisis that was of their own creation that they didn't have to have. And you could see this just by reading the newspapers, and in my book I have a whole chapter on it, you could see actually what was going on. It wasn't what most people thought was going on. If you look at what most people thought was going on and even most journalists, they thought the crisis was a result of the bond markets and the financial markets being worried that Greece would default or somebody else would default; Spain by that time had interest rates of 7% on its bonds, Spain was a potential default as well, and that would have created all hell to break loose.

And so, that was the explanation that everybody had. But the smart people who were looking at it knew that what was really going on was that the European Central Bank was having this fight and using this financial crisis to force the governments of Spain and Italy and Greece and Portugal and Ireland, and to a certain extent even France, to do what they wanted, which was against what the majority of people voted for, and 20 governments fell during this process. They basically committed political suicide because they did not want to leave the euro and they did not have the power or the strength to confront the European

authorities that were creating these additional two years of recession. And this is what we have to understand. This didn't happen in the U.S. This wouldn't have happened in the U.S. even if a republican government were in power because they would have to get re-elected and so they would change policy. But in Europe they couldn't, in order to do that they would have had to leave the euro.

This is a really important question because it shows you how important national sovereignty can be over economic policy. It's really, really important. And the worst thing (that's not to say that you don't want to give up any national sovereignty if it's for a good purpose, you know, and you can do that, right?), but in the case of the euro, governments gave their national sovereignty to a group of people that had a political agenda, and their political agenda was to make Europe look more like the United States, with much less of a welfare state, and that's what they were doing. And you could see that over and over in the fights with Italy, in the fights with Greece, in the fights with Ireland and Portugal. And you can see it also in other places and that's why I mentioned the IMF, because again, I'm not singling out the IMF as an institution in the case of Europe, because in the case of Europe the IMF is not an independent organization, the IMF is just an instrument of the European directors. It's part of what was called *the troika* and really shouldn't be called the troika because you have to include the euro group of finance ministers, so it's a quartet, it's four groups, and the IMF is just the economic brain trust of this group. But they're not the ones really making the decisions.

And in fact, I remember that Yanis Varoufakis made fun of the euro group of finance ministers, which he was part of. And he didn't

win a lot of friends by pointing out that he was the only economist at most of these meetings. He was kind of rude about it, said they didn't even understand the issues that they were debating at these crucial meetings, but nonetheless, the IMF is the brain trust and you have actually a paper trail of what the European project was during the crisis years. You have what are called these Article 4 papers and, as I said, the papers show what the finance ministry, the elite of the country –and not the progressive part of the elite either, the finance ministries are not like the environmental ministries, these are the people who tend to be more conservative under any government–, sits down with the IMF and they hammer out what they agree on.

So we looked at 67 of these agreements for European Union countries, thousands of pages, you can read them, they are public. And that had to be fought for in the 1990s, we won that right as a result of certain groups in Washington that fought for those agreements to be public. And if you read them you can see exactly what was going on during the crisis years, because it spelled out very clearly what these people wanted in these agreements: they wanted fiscal consolidation. That's budget tightening, cutting of pensions, cuts to health care spending, and other social expenditures reducing employment in the public sector, increasing labour supply, reducing the bargaining power of labour, like Macron is now trying to do in France with the so-called *Labour Law Reform*. That's all in these agreements. You can read it and that's exactly what they did when the crisis hit. They took advantage of it everywhere they could.

And I just want to read a couple of sentences from Varoufakis, where he reported a conversation that he had with Wolfgang Schaeuble

at the height of the crisis in Greece after the Greek people in the June 2015 referendum had voted not to accept the terms of the European authorities, and this is what he said. He said, "I had many interesting conversations with Dr. Wolfgang Schaeuble, and at some point, I showed him the ultimatum and I said to him 'Would you sign this?'. I said, 'You've been in politics for 40 years. You keep barking in my ear that I should sign it. Stop telling me what to do. I just want to know, as human beings, you know that my people are suffering a great depression, we have children in school that faint from malnutrition. Can you do me a favour and just advise me what to do? As somebody with 40 years of experience, a Europeanist, somebody who comes from a democratic country, just Wolfgang to Yanis, not finance minister to finance minister'. And Schaeuble turns around, looks out the window and he says, 'As a patriot, I wouldn't'. And then I said, 'So, why are you forcing me to do it?' And he said, 'Don't you understand I did this in the Baltics, I did this in Portugal, I did this in Ireland? We have discipline to look after and I want to take the troika to Paris'." That is what he told them, and he did.

I mean the troika *is* in Paris. Macron is representing them. And you know, this Labour Law Reform in France is pretty bad, if he gets this only about 10% of the French labour force will be in unions. It's kind of like the United States, but the vast majority are covered by labour contracts. What Macron is trying to do is make it so that most of these people who are covered by labour contracts will not be covered by labour contracts anymore, because he wants to eliminate as much as possible the collective bargaining by industry. So that is an example of one of the reforms that the Eu-

ropean authorities have fought for since the world economic crisis and recession of 2009.

OK, so that I think is the most important. It's mostly bad news, I don't want to end on that when talking about Europe because there is actually some good news that I think have not been well understood. And this is because of the left in Europe, and the power that the left really does have because you've got to remember, even though the European authorities succeeded in forcing a number of reforms, they also lost a lot of the battles as well in Italy, even in Spain. They didn't win a lot of what they wanted and that was because of protests and, of course, new political parties were created, like Podemos and Syriza, and they fought, they didn't always win, but they fought very hard. And you have also the phenomenon of Mélenchon in France, you have all kinds of leftist resurgence, and this made a difference, and it made a much bigger difference than I think most of the left realizes, because in March of 2015, after six and a half years, after what happened in the United States with the Federal Reserve, I mean the European Central Bank adopted quantitative easing, OK? Well, they did something else before that that was even more important. In July 2012, Mario Draghi said the famous three words: he said that the European Central Bank would do *whatever it takes* to preserve the euro. That's when the European authorities stopped their main battle to force to transform Europe. Draghi got scared, he had too many near-death experiences in terms of financial meltdown. And so, what did he do? He said that, he said that he would do *whatever it takes*. What did that mean? That meant that, from then on, the Italian and Spanish bonds would be guaranteed. In other words, he was doing what a central bank is supposed

to do, not what he did in Greece, which was to destroy the economy and literally shut down the banking system in order to force the Greek people to accept something horrible. He did something very different. He basically was telling the financial markets, “OK, the game is over. You can stop speculating against Italian and Spanish ten-year bonds now.” And what happened after that? It took a couple of months, and then if you look at the graph for the yield on Spanish and Italian bonds, they went from 7% all the way down to the 1.6% that Spanish bonds are at today. It was pretty much a straight line down since 2012. And why is that? Because there was the implicit guarantee of the European Central Bank, just like you have in the United States and you have in Japan and you have in the U.K. That should have made it obvious to the entire world at that moment! Everybody should have said, “Why didn’t you do that two years ago? And what were you doing to my country for the last two years when you allowed us to suffer and forced us to suffer when you could have just said that at that time and that would have been the end of the second recession that Europe had?”

And this is an example of why it’s so important for people to understand monetary policy and what central banks really do, because he got away with that. And yes, you can say, “Well, now we’re OK. Now we have 1.6% in these rates.” And the economy is growing. I just pointed out to you first of all how bad it really is still compared to what it could be, right? But you also have the future, and this isn’t going to be the last crisis. What is the European Central Bank going to do when something else happens? When inflation starts to increase? When there’s another crisis for another reason? Because Trump starts

a horrible war somewhere near your borders, near the borders of Europe, for example –he could have a war anywhere, he’s got at least five wars in the making and he’s figured out that this is the only thing that can save the worst presidency in U.S. history, and so anything can happen. What will the Central Bank do? Well, if nobody on the left understands what they should do and what they can do and what they’re capable of doing, then they might not do the right thing. They could create another crisis when they don’t have to.

That is, if you want, an example of the failure of economists who didn’t speak out, and the failure of the actual policymakers, the finance ministers, the European Central Bank, and everybody else. That’s one of the biggest examples, because after all the European Union as a whole is the largest economy in the world. It’s bigger than the United States, and it has a huge impact on the whole world, not just on the people of Europe.

But there are two other areas of failure. I wanted to mention them because, after all, it’s not just rich countries that have paid a price for these kinds of mistakes. There is the developing world, and that is not just the developing world as in the poor countries, but also all the middle income countries of the world as well, in Latin America, in Russia, in Eastern Europe, a couple in Asia, and so they also suffer in many ways from the failures of what I would generically call neoliberalism, and I think it’s important to understand that as well because we care about the rest of the world and because the impact is much more devastating as well. And so, there was a great failure. But before I talk about it, let me just give you an example of how it’s usually described, because this is another failure that is not well understood.

I want to quote from President Obama's last speech to the United Nations. He said, "Over the last 25 years, the number of people living in extreme poverty has been cut from nearly 40% of humanity to less than 10%." He said that this is a great accomplishment over the last 25 years. And it is according to World Bank data, and there's some dispute over it, but let's just accept for now that it's true. According to the World Bank definition of extreme poverty – a dollar and a quarter a day –, that number is true, it was cut from 40% to 10% in the last 25 years. But here is the problem. Obama was arguing – and you read this every day in *El País* and *The New York Times* and *The Financial Times* – that this has been the success of globalization. OK, 1.1 billion people worldwide have been pulled out of poverty in the last 25 years, and this is because of this process of globalization, and it's a neoliberal globalization, right? Countries adopted certain changes in policy. They created so-called independent central banks. They had tighter, more conservative monetary policy and fiscal policy, sometimes even cutting budgets during depressions like they did in Europe. They indiscriminately opened their borders to trade and foreign investment. During this period, they deregulated a lot financially, they changed their labour laws in ways that hurt labour in many countries, and they did all of these things that were supported by rich country governments, supported by the IMF and the World Bank and the World Trade Organization.

And Obama is saying that this led to a billion people coming out of poverty. Now there's one problem with that: the majority of those people that were pulled out of poverty were in China, and China was the one country that didn't do any of these things. China had a completely different set of policies as it moved

from a plant to a mixed economy; they didn't have an independent central bank. They did not open their economy indiscriminately to trade and investment, in fact, they did it very slowly over 35 years and they didn't even join the World Trade Organization until 2000. They didn't respect the intellectual property claims of the rich countries. They kept control over the majority of investment decisions, the majority of China's investment. And, actually, even today most of it is still determined by the state or state-owned enterprises. And they make sure that that investment is part of an overall plan. In the last year or two they've started to move away, but there was a big fight over that in the last year and they actually lost over a trillion dollars in reserves because they opened their borders to capital outflows that they didn't have before and now they've reversed most of that in the last six months or so because they could see it was a big mistake.

But before that, during this period that Obama is holding up as the great success of neoliberal globalization, China didn't have that and they had a fixed currency. They were able to control the value of their currency and keep it very low and competitive. And they had all kinds of export promotion. So this was actually the success of the last 25 years. And if you look at the vast majority (and it actually wasn't even the last 25 years, it was really the success of China over the last 25 years), it wasn't really until the 21st century that you could point to a success for the majority of low and middle-income countries in the world. The last two decades of the 20th century, the centuries of neoliberalism, were a terrible failure.

If you look at either economic growth or at infant mortality, the major social indicators improved, but they improved at a much slower

rate than they did previously, and this is compensating for diminishing returns. In other words, if you want to look at life expectancy of course it's always harder to move from 70 to 80 than to move from 50 to 70, but if you adjust for that, which we did in our papers, you still see much reduced progress for developing countries during the neoliberal era until the 21st century. And then, what happened in the 21st century is that China became the largest economy in the world. And it became so large that it pulled up the developing world and the low and middle-income countries. It became so large that it went from almost no imports from developing countries in 1980 to 3% of the developing and the lower middle-income countries exports. And they actually invested hundreds of billions of dollars in Latin America, in Africa.

And so, as a result you did have a rebound in the 21st century. But again, it was ironic because it was China that drove it. The rich countries, as you know, in Europe were having problems. They did not have a positive impact on the growth of the low and middle-income countries. It was China and, to a lesser extent, India. India also changed during this period. And I talk about that a little bit in my book, but it was really China. And so that's the thing that was really, really, really misunderstood, and it's not talked about, I mean, these numbers are not in dispute. These are the official numbers of the IMF and the World Bank. If you ask any economist, if you put any neoliberal economists right here on this platform, they will admit that this is true. It's just something they never talk about because they want people to believe that, even if things were not so great for Europe and the United States in the last decade or two (in the United States, for decades the majority of Americans

have been losing ground), they want us to believe that at least they were successful for the poorest people in the world and for the lower and middle-income countries. But they don't have any real evidence to show that, because if you actually look at the developing countries and the middle-income countries in this period, you can see that there was again a great slowdown in growth, in economic growth, in income growth, and a slowdown in progress on social indicators.

And I don't have time now, so I won't go into details on that. You've had enough numbers already. What I want to mention is one last part of this picture that I think is important, and that is the International Monetary Fund. And, again, I think this institution is really much more important than people realize. You can see that it plays an important role, even in Europe, as the brain trust of the European authorities. But one of the biggest changes that took place, and this is a positive change, in the 21st century is that the IMF lost most of its power over the low and middle-income countries. The IMF prior to the 21st century was extremely powerful, and in most of the world it was controlled by the U.S. Treasury Department. In fact, it is still controlled by the U.S. Treasury Department in most of the world. And there has been no change. There was a change in the voting structure in the last few years of the IMF, but it didn't change anything because Europe and the United States still have over 60% of the votes and they decide policy. And even though China is the largest economy in the world and you have, you know, India with over a billion people, they don't have any real voice in the IMF policy, unlike in the WTO, where they can actually fight.

And so, this is a powerful institution of global governance. And the good news is that they lost most of their influence in the 21st century. And I think that is part of what contributed to the rebound that you saw in progress for the low and middle-income countries in the 21st century that you didn't have in the 80s and 90s. That's important to keep in mind.

So just in conclusion, I want to end on an optimistic note. I do think there is progress even though right now, obviously, there are a lot of political setbacks, you know, Podemos was the largest party for a moment in the polls in Spain. And so now they have a little longer to wait than they did at first. And we have had other defeats in Europe, but I think that the direction the world is going is a much more positive direction than most people realize. And we can talk about this more. But, for example, Trump in the United States doesn't signify any real change in the United States, he's just an idiot who happened to get elected because of a very low probability event. About 10 low probability events had to happen in order for him to get elected and the joint probability of that is very, very small. I mean, he's dangerous, of course, I'm not underestimating the danger, but he doesn't represent the direction that the United States is going. He didn't even when he lost the popular vote by 3 million people and he doesn't really represent anything that people think, he's really nothing.

And I think Europe is tougher because of the structural problem of the Eurozone, but nonetheless there is progress there, as I mentioned, you've won half the battle, if you can win on the fiscal policy you will have social democracy in Europe, and that will be a big step forward.

And I think in the developing world, even though there have been big losses politically in Latin America in the last few years, nonetheless the geopolitical change in the Western Hemisphere was unprecedented, it was huge, and it's not going to be reversed that easily.

And finally, I would say the movement towards a multipolar world where the United States and its allies cannot dictate to the entire world is a very, very important and positive development. And of course, it is never going to be seen that way in the capitals of Europe and the United States, but for the people of the United States and Europe as well as for the rest of the world, that's a positive thing and it's going to continue at an ever-increasing pace in the decades to come.

M.S.: Economic functioning has been used as a smokescreen to make people think that this has a dynamic that cannot be changed. And, thus, there is nothing we can do, that is, it's a paralysing device. For that reason, it is very important that experts explain to us exactly where the failures are. You talk about failures, about the errors of the experts. In my opinion, we cannot talk about errors here. They have done what they wanted to do. Maybe at some point things got out of hand, as if they were sorcerer's apprentices trying to perform some magic tricks that end up exploding in their face, I'm not saying that everything that happened during the crisis was controlled from the point of view of political will.

In fact, what I would like to know is how much of the crisis really does obey to a political will and how much is just something that got out of hand. But let's say that, and I think it was made very clear in your speech, the problem is not so much technical fail-

ure in economic policies, but the existence of a group that we could call a *ruling class*, as they do in the United States –here we say *casta* now (we have even lost our words, we have lost precise concepts) to refer to what we used to call *clase dominante*. This group has changed, it is now global, very different than the local, national bourgeoisie, and has managed to control world economy, with certain differences, as you argue. Would you agree with this analysis?

M.W.: It's true that I didn't try to distinguish between when these people did terrible things because they were stupid or to accomplish other goals. And it's often hard to distinguish it, you know? In the famous American movie *The Wizard of Oz*, you have Dorothy confronting the Wizard of Oz and he defends himself by saying he's not a bad person, he's just a bad wizard. And I think you have both.

And I think it's important. Obviously, I really emphasize something that nobody likes to emphasize. I mean, even Krugman, Paul Krugman in the U.S. who writes about this all the time, I've talked to him about it and he understands it, but he never –partly I think because Mario Draghi is his friend– acknowledges the deliberate intent of what they did when they were destroying Greece, for example. It was very calculated and deliberate and what they were trying to do was their actual project in Europe. So I think it's very important to point this out. On the other hand there is a religion; there is an ideology. It is, in some ways, like the medieval Catholic Church, they believe, and so does the media, the journalists who listen to them and propagate their views, they believe in this ideology. For example, you look at the IMF's latest paper on Spain and they really do not present

a very good picture of the future of Spain. It's not pretty, and nonetheless, what do they say when they say what should be done? Well, they're not good things. Mostly they say more fiscal consolidation. They say more structural reforms. They really think that you're going to transform the productivity of Spain's economy by making it easier for employers to fire people.

Thus, I think there is a lot of both because look, we can compare this to the period before neoliberalism. Look at the 1960s and 70s. The typical developing country was not run by leftists, but they had a development strategy. Income per person in Latin America grew by 90% from 1960 to 1980 and only 5% from 1980 to 2000. The difference between 90% and 5% wasn't all deliberate. It was a whole group of stupid economists taking over and doing things that they shouldn't do. If you look at what happened in Argentina for example, in 2001 they defaulted on their debt, they told the IMF to get lost and they took a whole series of unorthodox economic measures, a financial transaction tax, an export tax. They took control over the Central Bank for purposes of macroeconomic policy including the exchange rate, which is totally against what every central bank in Latin America would do, and they grew 60% in five years, in six years, OK? They're one of the fastest-growing economies in the world. And so that is the difference between a group of people who knows what they're doing and a group of really stupid people, and it isn't just corruption and it isn't a group. I think it's an important point because I think the left tends to over-dramatize the intentions and the calculations of powerful corporations and ruling classes generally, it implies foreign policy issues as well, you know, but I don't want to get into that, I think I probably thought too much answering that question.

M.S.: Well, if we think in terms of what you have told us, I accept that there is a part that can be down to errors, but it's also clear that there is another part that stems from political power, right? Then, how are we supposed to overcome this? Because the model being imposed everywhere is a model of eliminating everything that had been created when it came to the middle classes and going back to dual societies, with wealth concentrated in the hands of the very few and a high percentage of the population at poverty, or very low, level. This entails very serious political problems, how can a democracy have this kind of society? And, above all, how can we work, from the left, to change this? In my opinion, at the moment there is a power imbalance. Some social groups have managed to control global power, and others –the working classes, the middle classes– not only haven't got a global perspective, but their power is being more and more reduced to a national or even local level. You were saying: "I'm going to finish in a positive note, in Europe things can change." But I don't believe change can come with just new economic recipes, it has to come from political change.

M.W.: Yes, well, I understand the importance of the question. We deal with these questions of strategy even in the United States, which is politically, in some ways, a more backward country than most of Europe, although that's changing now. I mean Bernie Sanders got 46% of the Democratic Party vote. And there's a whole, a whole group of people, millions of people really who understand and, you know, he did it without any money, he didn't get any money from any corporation or from rich people generally. It was quite an amazing thing. And it's because people understood his mes-

sage and they were ready for it. I'm very hesitant to say anything that sounds like I can give political advice to anybody in Europe because it's not my country or continent. And that's why I focus on the economic issues, because I can at least identify economic issues that I think are much more important than most people on the left have realized. So that's why I emphasized the monetary policy because that's something that most people don't understand and pressure can make a difference.

For example, in the United States right now the Federal Reserve is deciding every six weeks whether to raise interest rates, and for the first time in my life they're coming under pressure not to do it. Now, every recession in the United States since World War II, except for the last two, was caused by the Fed raising interest rates. That's what triggered it. And if you have another recession in Europe, quite likely it will be caused by the European Central Bank. And political slowdowns hurt the left, right? They make people more insecure and they make it more difficult to fight for everything you want. So economic slowdowns are very easy and recessions are something that you want to stop as long as you can, because the stronger the economy is, the stronger the labour movement and the social movements are going to be and the stronger the welfare state is going to be and progress is possible.

I do not believe in the theory that things get worse, and that makes things better for the left. I've almost never seen that, you know? I mean, it happens sometimes but it's not very common and it doesn't necessarily lead to change either. Look at Syriza, it happened to them but they couldn't win, they still couldn't win. I think that there has to be a strategy. It's going to be different in every country in Europe because the reality is so different, it's very complicated here.

But I think some of these issues, like monetary policy and fiscal policy, are the big things that you have to deal with. You have to convince the people. And that's with public education and educating the media and educating the members of Parliament to the extent that you can do that, one, saying that these policies are really important, and two, that the policies that are in place now and the justifications for them are wrong. That's a long fight, but the proof that it works is that in just a few years you changed, the Europeans changed the Central Bank from one that, before Draghi, was the worst in the entire world, practically. It had leadership that was almost insane, you know? And now you have a bank that's pretty much doing what it's supposed to do, although I'm not going to forgive them for what they did to Greece, what Draghi did to Greece was a crime.

I'm not defending him, but I'm saying that right now, at this moment, just like Janet Yellen at the Federal Reserve, they're doing what's right. But that's not going to go on forever, so people have to know that and they have to know that it's possible for Spain to have an expansionary fiscal policy. Look, they just did it. In 2015 and 2016, they just did what the IMF defines as an expansionary fiscal policy. How many people even know that? And that actually contributed to the fall in unemployment, which has now fallen at least from 26% to 18%. That's still horrible, but it's a big drop. So in order to say we want more of *this*, we have to know what that *this* is. And we have to know that *this* is actually happening even at this moment.

M.S.: One last question: one very interesting topic you have mentioned at the end of your speech is the question of whether globalization is taking us to a multipolar world when it comes

to power or else towards a concentration of such power. In my opinion, we are undergoing a concentration of economic and political power. But you point out that, for instance, in the case of China, that you deal with in your books, you analyse their economic process, and also in some Latin American countries in these last years, a process that was hopeful precisely because it had broken with the orders they had been given and they gave way to improvement. But sadly, in the last two years they have lost power and we see that Argentina has again traditional policies, as well as Brazil, since Dilma is gone, she has lost power and we see neoliberal politics. Thus, regarding this hope you mentioned, it's not that economic policies failed, it's that politically the left did not have enough power to sustain change in Latin America. Then, can we really think that we will have a more multipolar world? Because if not, I think we will live a very worrying situation in which there will be a few rulers of the world, states will lose power, social classes will lose their instruments and trying to re-balance the situation will be very difficult.

M.W.: I've been writing a lot about Latin America for these whole fifteen years and I could talk a long time about that example. But I think, just as briefly as I can say it, it really was thus in the 21st century. A lot of people called it, and I think it was, a second independence of Latin America. Chomsky, Noam Chomsky, said once that it was the most independent that Latin America has been in 500 years. And I think that's very, very true. Even though they are losing some of that independence now, it will never be permanently reversed. And it was so important, I mean, from 2003 to 2013, poverty in Latin America fell from 44% to 28% and that was after actually increasing for 20

years before that. That was because of policy. A lot of it was because these governments became independent.

You know, Bolivia was under the IMF agreements for 20 years straight and then Avery was elected and he said we don't need this anymore. And then the economy grew and they reduced poverty and they increased public investment. They did all kinds of things they were never able to do, they could never have done it under the IMF and Washington control. Even the countries that were more independent, like Brazil, which is much bigger, they had got rid of the IMF and they had more freedom. When Lula ran for president in 2002, he sat down with the IMF and the other candidates before the election. And the IMF told them what their macroeconomic policy was going to be no matter who was elected and they had to agree because they had a multi-billion-dollar loan. But as soon as Lula got rid of that, he got rid of the IMF and the economy grew and they cut poverty by 55%, and 65% extreme poverty they cut, and they were able to do that because they changed policies, it was not just, like you read in *El País*, a commodities boom. That wasn't true for Brazil, and it wasn't even true for Argentina. That's not what drove the economic growth of those years. It was much more driven by economic policy changes.

This is one reason why the multipolar world is so important, because China was a part of this. China alone invested many tens of billions of dollars in Latin America during this time. And that was part of what allowed these governments to achieve the balance-of-payments independence that they needed in order to be free from external constraints, and they created whole new

institutions, you know? They created a community of Latin American and Caribbean States, CELAC, which includes all countries in the western hemisphere, except for the United States and Canada. And now, of course, the United States controls the Organization of American States; again, they lost control over it a few years ago. Now they have Brazil, Argentina and Peru and not just right-wing governments there, they have governments that will do whatever they tell them. And so, this is a unique period but it won't last. I really believe that. And one of the reasons it won't last is because the world is really changing.

As I said, China is the largest economy in the world and in ten years from now it's going to be about 60% larger than the United States. So, the U.S. will not only be second, it will be a very distant second and China will be integrating over these years the whole of Europe, and Asia will become more and more integrated, if the U.S. is not able to prevent that. They tried to prevent that and postpone it with the Trans-Pacific Partnership, but they failed. And so, now it will continue to proceed—if there are not terrible wars or fights in Asia that are not anticipated—and I think that will help more and more countries. It could even end up helping Europe as well, to tell you the truth, because Europe is too much under the influence of the United States and loses a lot of important independence because of that.

Mark Weisbrod is an American economist, co-director of the Center for Economic and Policy Research (CEPR) in Washington, D.C. and president of Just Foreign Policy, a non-governmental organization dedicated to reforming the United

States foreign policy. He graduated from the University of Illinois in Urbana-Champaign and received his PhD in Economics from the University of Michigan. He is the author of *Failed. What the "Experts" Got Wrong About the Global Economy* (Oxford University Press, 2015) and of several articles on economic policies, as well as a regular contributor to newspapers *The Hill*, *The New York Times*, *The Washington Post*, *Los Angeles Times*, *The Guardian* and *Folha de S.Paulo*.

Marina Subirats is a sociologist from Barcelona specialised in Education and Women's Studies, and an emeritus professor of Sociology at the Universitat Autònoma de Barcelona. She has written many books and articles on these subjects. She directed the Institute of Women of the Ministry of Social Affairs between 1993 and 1996 and was councillor of Education at the Barcelona City Council between 1999 and 2006, among other public service positions in the same area. In 2011 she was awarded the Catalunya Prize for Sociology.

Loretta Napoleoni

Carme Colomina

Geopolitics of Economic Globalization

L.N.: This is a really important series of conferences to reflect about what is happening in our world and in particular about the topic of globalization, which was very much discussed until the big crisis of 2008, and then all of a sudden faded away, as if globalization had nothing to do with the troubles that we're living in today. I

am a very atypical economist.

You've heard it before, I actually studied the dark side of globalization right from the beginning, in particular, I specialized in the financing of terrorism, and I must confess that I never ever warmed to globalization. I always had this feeling that something was wrong with the fact that everyone was going to be dressing the same way, eating the same food, doing the same things, watching the same stuff, but I could never quite pinpoint why I didn't like the idea of globalization, until one day my youngest son said: "Mum, you've got to watch *The Matrix*, it's an amazing film. You'll really enjoy it." And I said: "I'm not watching that kind of thing, I think it's something related to video games?" But I did! And, oh, my gosh!

That was exactly what I needed. When I watched *The Matrix*, all of a sudden I realised why I was quite concerned about globalization. Because the truth is we run the risk of becoming consumers inside this gigantic marketplace. We also run the risk of falling victims to huge illusions whereby we may believe that the time we live in is the best we ever had.

What is actually happening is that we are living in very, very troubled times. So what we feel today is even more vulnerable and more exposed to the danger of globalization than what we did in 2008. That was the time in which I wrote a book called *Rogue Economics*. In this book I actually outlined all the dangers of globalization, and at the end of the day, I'm afraid that things have not changed very much at all, and the second point of view is that I can see that today we are worse off than we were in 2008.

So why is all of this happening? The short answer is that there is a clash going on between so-called globalized economy and the

nation state. One way or another, the two entities have not been able to find a way to interact to our own advantage. And this is the topic of the conversation that we will conduct today. We will try and think about this together and find a few answers about why things have not worked out.

But before doing that, let me just briefly review what has happened since the beginning of globalization, just to pinpoint the most important events and elements of this phenomenon. In 2008 I wrote this book, *Rogue Economics*, in which I described that there are certain times in history when a major, major change takes place, for example the fall of the Roman Empire or the Industrial Revolution. When these phenomena take place, the economy moves much, much faster than politics. In other words, the building of power can't keep up with the economy. This produces negative forces, that is, rogue economics, and these negative forces redesign the world we live in, not only at an economic level, but also at a social and at a political level, and this redesigning follows the principle of inequality.

Look at the situation today, with the report written by Oxfam this year in which it stated that eight people, eight men in the world, earn as much money as 3.6 billion people. These 3.6 billion people are the poorest world population, but can you imagine an inequality like that? This incredible wealth was accumulated during the past thirty years of globalization. Now, something like this, to this extent, this kind of inequality has never happened before, although we have seen inequality take place before, of course. The reason why today it is so huge is that the world was never totally globalized. We had different stages of globalization through history, but never at this level, never for the entire planet.

We've seen in history that after a period of great chaos, whereby inequality actually takes over the social structure of society, politics always end up coming back, regaining control of the economy, reorganising the economy, and the final result is progress. The final result is that the majority of the population is better off.

The best example, of course, is the Industrial Revolution; when the Industrial Revolution was based on total exploitation of labour, and then eventually the workers got organised in unions, they asked for better salaries, better conditions, and little by little, we had the birth of the middle class. At the end of the day, that phenomenon, which started definitely with inequality and economic injustice, ended up benefiting society.

These are the general rules. But if we look at what has happened in the last thirty years, actually, what we can say is that, yes, rogue economics have worked in exactly the same way, but the people who benefited from them, apart from those eight people, more than half of the bottom half of the population, the people who benefited from them are not in the West, they are actually in emerging markets. We are not better off, we're worse off than we were when this process started.

So what is actually happening? How is it possible that, all of a sudden, the principles that have governed rogue economics throughout history cannot be applied to our society anymore? I think in order to understand this, the key question to answer why it has not worked in the West but it has worked in the East, is to look at the Chinese economic miracle, because, let's face it, the true winners of globalization are the Chinese. And interestingly enough, two days ago at the Communist Party Congress in Beijing, the Secretary of State, the man who is leading China, Xi Jinping, actually said some-

thing that I thought was really interesting. He said: "this is the new era, this is still a socialist country," he meant the structure and the system, although it is a capitalist economy. He used a paradox, which I think is amazing.

Who started globalization? Globalization was started by us, the West. It's a neoliberal movement; it is an idea to expand neoliberal economics all over the world, which was made possible by the fall of the Berlin Wall and the implosion of the Soviet Union. And who benefited from that? Communist China. Who are the victims? Us, the neoliberal West. Incredible, isn't it?

So how did all of this actually happen? It's very easy. Because the truth is that the Chinese model of development has very much followed in the footsteps of the Industrial Revolution. In 1989, Deng Xiaoping decided to go back to the drawing board, remember there was Tiananmen Square, they had tried before to open up the market, they had widespread inflation, so at the end of the day the decision was taken to try to open up the market gradually, without doing a major reform, but create special enclaves, the special economic zones whereby the conditions of the Industrial Revolution could be reproduced, which means cheap labour, total exploitation, no control and lax legislation. So the idea was that China needed capital. They thought, how are we going to get the capital? We are going to offer these kinds of advantages to a world that happens to be globalized. And this was a fantastic idea because, all of a sudden, industrialists flocked to China because they could produce in China products that they could sell not only in their country, but all over the world. And they could sell cheap products, and the reason why these products would be cheap is of course because they could exploit the Chinese labour force, but also because of globalization –this is key– the Chinese mir-

acle, without globalization, would never have worked out, as it did not work out in the 1980s, before globalization.

The key issue is that with globalization came deregulation. So the cost of capital also went down, trade barriers were reduced, and the cost of shipping went down, because even the cost of moving products from A to B went down. All over, the cost of production of the capitalist model completely collapsed. And all of a sudden, we could afford to buy these cheap products produced in China that flooded the entire world. And what happened is really that China became the factory of the world, and we became the shopping mall of the world. All production moved away through offshoring, outsourcing, and all of a sudden we didn't produce anything.

There are a few exceptions, though. Catalonia, for example: there was very little movement away from this region; or Lombardy in Italy, and the Veneto as well. Some people did go to China, but other people stayed. So this also proves why these regions are doing very well even today. But if you look for example at the north of England, the Midlands, it's a desert. Everybody went away. Everybody went to China.

And in China, what took place is the same we've seen happened in the Industrial Revolution: eventually, workers demanded better salaries, better conditions. We saw the emergence of a sort of middle class. We also saw the rise in power of the so-called Chinese industrialist, the millionaires. We saw exactly the same progress, what England experienced in the 17th and 18th centuries, and Europe in the 18th and 19th centuries.

From China, this same phenomenon is moving now to other Asian countries; we're talking about Cambodia, Vietnam, Laos, Bangladesh, so that we can talk today about Asia being the factory of the world. While all

of this was taking place, after our binge-shopping spree, when we were buying everything, all of a sudden we were hit by one crisis after another.

Why did something like this happen? It's very easy. Clearly, cheap labour, cheap cost of production, opening up world markets, and selling products everywhere produced vast profits. But these profits were not repatriated, these profits actually ended up moving around the world following various speculations. Thus, the growth of the real economy in the West stopped, and what actually grew in the West was finance, speculation.

And hence we went through one bubble after another. We went from the crisis of the Asian markets in the 1990s, the dotcom crisis, etc., until we got to the Lehmann brother collapse. Oh, by the way, we also had the default of Argentina. The list is endless. So, we had one crisis after another until of course we went into total deflation, which is what has been happening since 2012, the never-ending debt crisis. And it's still not over. We are really the losers of this globalization.

These crises were never resolved for a very simple reason: that the seeds of the next crisis were in the crisis that we were trying to resolve. So they came one after the other, and the answer to the whole thing is very simple: the nation state is ill equipped to deal with these kinds of crisis. Think about it. We cannot control money that has been produced by our citizens abroad. We could not tax the profits that were made in China, because they were never repatriated. But at the same time, even today, we cannot tax Google, because thanks to this globalization of finance, you can file your taxes wherever you want, and wherever the taxes are lower, and that explains why many corporations based in Europe file their taxes in Ireland, be-

cause it's actually cheaper to file taxes in Ireland. They still file taxes in Barcelona. But they make the money in Barcelona, for example. So this is the kind of chaos. Now, nothing like this can happen in China, of course, but this is the kind of chaos that we are in.

Then there is another element on top of that, where the nation state shows its weakness, and it's the fact that the nation state is at the mercy of Europe, of Brussels, so Brussels makes a decision and says that a certain new kind of legislation needs to be introduced, and there's nothing we can do. We just have to follow. There are 28 members, and we're only one. So this is the kind of chaos that we live in.

I've spoken about economics until now, but this is not only down to economics –think about the migrant crisis. The way we handled the migrant crisis is appalling. And when you look for a reason why there is a migrant crisis you have to go back to globalization, back to 1989. The Berlin Wall came down and all those countries in Africa, for example, which were bankrolled either by the Soviet Union or by the United States because they were on the periphery and had a sphere of influence, were abandoned.

What happened to these countries? Of course, we wanted to export democracy, but it hasn't worked at all. Look at a country like Somalia: it was bankrolled first of all by the Russians, then by America, all of a sudden the Berlin Wall came down and everybody left, and then, of course, the government was overthrown. But there was no democracy after that, there was a collapse of the state, there was total anarchy, and then the situation got even worse after 9/11. The list is extraordinary: we had 9/11, we had the war on terror, we had the invasion of Afghanistan, we had war in Iraq, the removal of Gadhafi, and the list goes on and on. In the end, of course, we had the civil war in Syria, we

had the Islamic State, we had terrorism, Islamic terror in our streets.

It is bad, yes, but now think that if you are Syrian, or you are born in Somalia, West Africa, you have no choice. You become a jihadist, you join in with them because they control the territory –West Africa is all in the hands of jihadists– or you leave. Think about it, if you were from Libya, you would either join these people, or you would become a migrant. And then where do you go? You come here, of course. There's no other place.

But you see what I mean? What has happened is our responsibility. And what was the response of Europe to that? One day it opened the border. We got 1.8 million people coming from everywhere. They walked their own way, they were not airlifted. We made families walk all the way to Germany, in the hands of traffickers, jihadist groups, smugglers, etc. Then, all of a sudden, we thought: "maybe there are too many," so we closed the border again. And we gave six million euros to Turkey to put migrants in concentration camps. Then we gave more money to Libyans so that the people coming from Libya went to concentration camps as well. This is who we are. No wonder things are not working! I think we should do better than that, we are definitely better than that. So what we feel is not exactly guilt, because I don't think guilt is the right description of our feelings; we actually feel lost, we feel that nobody is really in charge, and this is the sense that you feel all over the West. Also in the United States, but that's not what people feel in the East.

In China, the social contract between the Chinese and the leadership is extremely solid. Why? Because it's an exchange based upon "you are in charge of politics, so you represent me, and in exchange you give me economic prosperity. I don't want freedom of speech, I don't want de-

mocracy, for now I want prosperity." And the Chinese leadership is delivering. And this is why the Chinese are perfectly OK with their system. They're not happy, but satisfied.

Now, China is growing at over 6%; I don't think we've grown at 6% since the 1950s or 1960s. The leadership is delivering. Let's look at us. We do have freedom of speech, and we do have a democracy, and what are we doing with that? We want to talk to the people –we were talking before about the fundamental principle of the EU–, which is the nation state, but also the people. The European Parliament is the representative of the people. And of course, it doesn't have any power, but it's still there, it does represent us. But nobody listens to us. So the British decide in a referendum to leave the EU, and the answer of Brussels is "they got it wrong." I mean, this is what democracy is today.

So if the nation state doesn't work, but democracy doesn't work either, these are system institutions, like the EU, which belong to a time that is gone. They were created in the 1950s, when there were barriers between one country and another. There were borders; there were monetary restrictions at the time. How can these institutions fit the reality of a completely globalized world? It doesn't work. So I think this is the main issue, that we've come to a point at which we cannot blame yet another economic crisis, a point at which we have to blame the system, which by the way did produce the economic crisis in the first place. Thus, we need to change the system. I think that one of the principles that we need to bear in mind is that we do have freedom of speech, which is very important. This is why I'm standing here in front of you, telling you this, and I can write my books. But with freedom of speech comes responsibility; we cannot just talk, like Donald Trump, for example. We need to act. So we have to

express our opinion, and then we have to follow with actions. And I think this is what we need to discuss, this is why we need philosophers, economists, sociologists, intellectuals, people who can actually produce a new system or at least the concept of a new system so that we can reform ourselves without having to wait for the next major transition, another rogue economics, which always happens when something major happens, for example a war, I don't think any of us want that.

C. C.: You just ended up with a big question mark, so I think I will start here, because you finished asking for these reforms of the system and the institutions. The big question is how, what could be the model, how can you imagine this reform, what would be needed?

L. N.: I think, for example, that the concept of decentralization may actually work very well. I mean, we can't be like the Chinese; for a start we have a completely different history, also a different economy.

We are no longer in a state whereby we need to modernise half of the country. The Chinese model is not going to work for us. But there are other concepts that we could apply, so why not change the EU from a sort of supranational organisation or institution of nation states? Why not change it into an institution of people, of regions, of cities? To a certain extent, change the relationship between the institutions and the people they represent. It's very difficult to negotiate with 28 states that maintain their sovereignty.

The case of the migrant crisis is very educational: Germany opened the border, they decided to increase the number of quota of

the refugees, and then the Hungarians said, "no way", and closed the border. Nothing happened, meaning Germany could not force Hungary to open the border. Brussels couldn't either.

Today, if you travel in Europe, there are borders again. If you go from Denmark to Sweden, there is a border. Schengen doesn't work anymore. You might think that Schengen works if you take a plane and you fly from Barcelona to Rome, but the truth is that if you go by car and cross the border, there is an actual border. If you go by train, they will check your passport. So all of these, I think, are elements that tell us that the system doesn't work anymore. And we either go back to what it was originally, with free movement of goods and people, a sort of economic union, or we actually take a big jump, but the big jump cannot be done at government level, it has to be done at people's level, it could be done at a regional level, for example, if you want to be in Europe as citizens only if you want some protection.

I don't see this happening, though; I don't see this being accepted by the establishment. I do see this accepted by people, I think Europeans are ready for that. If you go to Denmark and say it is no longer going to be your government negotiating, it is going to be your city, your region, yourself, I think the Danes will say yes.

C. C.: You went straight to the point, in fact, because according to your words the answer is supranationality, but what we saw with the so-called migrant crisis was just the opposite, because there is no European migrant policy. We have member states fighting each other and putting borders again. But at the same time, we are living in a sort of paradox, because

in recent years, mainly during the crisis, there was a transfer of powers to Brussels, and the answer from those governments transferring powers was for us to stick even more strongly to the remaining powers they still have. So they are the ones playing out the supranational recipe, but at the same time they are holding onto sovereignty.

L. N.: You're right, but if you look at the transfer of power to Brussels, they transferred powers that are not so important, and much of the power they transferred was in exchange for money. It was all down to money. The real power, national security, law and order, is in the hands of the government. What is the role of the modern state?

We have to go back to the origins of the nation state, which is based on two main principles: the state guarantees national security and law and order, which of course are in the hands of two different institutions. So national security is within the hands of the army, and law and order is in the hands of the police. In exchange for that, the citizen delegates power to the government to look after him or herself.

These two powers are not being given to Brussels, and Brussels is not even asking for them, because it knows the moment you ask for that transfer of power, it's over. Europe is over. It's OK for the Central Bank to print money. Who owns the Central Bank of Europe? The national banks. I am a shareholder of a corporation and I have this percentage and the Central Bank prints for me and that's about it.

But nobody is going to relinquish law and order, so we're not going to have supranational anti-terrorism. Think about that. It's absurd. We can go and bomb Syria all together, in a very happy grand coalition, we fly together

with our nice drones and drop bombs, but God forbid we dare talk between France and Spain about terrorism. We keep everything very close to our chest, and this is why we are receiving so many attacks. It's ridiculous. I'm not saying that anti-terrorism in Spain is no good; it's very, very good. It's also very good in the United Kingdom. But there are too many attacks.

Then, when you start reading how these networks work, you realise that if we had a system in place whereby all the information was shared, we could probably save some lives. But the minute you do that, you give up one of the two fundamental elements of sovereignty. Imagine having a European army. Now we spend a lot of money, so why are we using NATO to protect us? Why doesn't Europe have its own army? Again, we go back to the same concept. We cannot have the same army, because if we have the same army we have to give up national security. I think this is a fundamental issue that we should discuss.

C. C.: I think we need to add a third pillar that is not only down to the nation state, but something to be applied at a European level, which is the welfare state and social protection. That was one of the agreements at the foundation of the European Union, and this is one of the pillars that has been damaged with the social crisis. So who is now providing this social contract? How can this work in a European union when we have more tensions and more polarisations within member states, among member states, and between member states with the European institutions at the end?

L. N.: I think this is an area where the citizen is really protected by the local community. There

is a void here, and this is what the nation state has not been able to provide very much beyond law and order and national security.

Health, for example, is almost collapsing everywhere. It is even collapsing in Scandinavian countries; the kind of health system you had twenty years ago is not in place anymore. It's better than the one we have in the southern countries, but it's still not at the same level. Then you look at why this is happening, because health and education are the two areas where the nation state can cap expenditure and very quickly and efficiently without having an immediate impact, but the European Union hasn't been doing anything about that. It has not set guidelines whereby we should have national health for every single member of the Union.

So you go to the United Kingdom and you do have national health, but then you go to Austria and you do not have the same system. Some countries do not have a national health system at all, it is all privatised. Why is that?

It's like the taxation system. You pay less taxes in Ireland than you pay in Italy. So there hasn't been harmonisation of all of these things. And these, again, are important areas for the various governments, because through them you can control the finances.

But again, we go back to what I said before: why is all of this happening? Because this nation state does not have enough money to do everything, so you prioritise those two tasks, which are law and order and national security. So if you have to cut the budget, you are not going to do so by decreasing the security expenditure. You actually cut a budget by decreasing how much you're spending on education, which is another area that is collapsing. We're now producing people who are less educated than the people we produced in the 1950s and 1960s.

Why is the Union behaving like that? Again, because the Union is not what we think it is. All round, the Union is the Council of Europe, and this is composed by the heads of state of all the countries. That's why I said before that the European Parliament is our representative and has no power. The European Parliament cannot produce any legislation.

C. C.: Well, we need them to approve any legislation.

L. N.: But the legislation is not produced by them. The Commission presents the legislation, and they can say yes or no. That's not parliament to me. That's a sort of accountant. Yes, you can do this or not, you can't do that. A parliament is a place where there is debate, that produces legislation, where the voice of the people is heard. So if my representative does something I don't like, I'm not going to vote for him again. The majority of us don't know who our representative is. How many people know who represents them in the European Parliament? You never see them on TV, you never hear them on the radio, it's like they're God. They disappear in Brussels.

C. C.: I will play a little with rogue economy because in fact, the real power is the expert committees who are writing the first draft of any EU legislation, because 80% of EU legislation passes without discussion. And the big discussions are for the rest of the 20%. That's the real power, and it's the one that we don't see or control.

But all this shows at least that there is a big crisis of nation states, but it's also a crisis of

politics in the end, because what we are saying is that if you don't give answers to the people, you are not delivering, you are not making politics. And then where is governance?

L. N.: I think there is a crisis because we have not evolved, and that's where rogue economics play a very big role. If you look at the Industrial Revolution, it produced major changes also in politics, because eventually politics had to take over the economy, and so we had a Labour government, we had socialism, we had all of that, which was the voice of the workers.

Before the Industrial Revolution, workers were peasants, serfs, so we have the creation of a new force that is very positive. But if you look at the situation today, Europe has been unable to do anything like that. China, on the other hand, has been extremely flexible. So here we have a country that went from Mao, which was definitely a classic, totalitarian model of Communism; the country was very poor, so it needed capital. Then it moved to Deng Xiaoping, who started to open up, and look where they are now. The country is still socialist, still communist; in China it doesn't matter where you are born, or who you are, you can still get to the very top. It's a meritocratic system. Of course it's corrupt, it's not perfect, but the system has evolved, it has adapted in order to remain what it was. Whereas we are stuck in the 19th century.

C. C.: With some more social protection than in the 19th century, and more so than in China.

L. N.: I actually don't really know so much about social protection, to be honest. What is

social protection? How can these states actually protect people who disagree with how the state is run? If you are part of a winning majority, there isn't very much you can do. There's a massive polarisation, so if you happen to be a liberal today in Austria, you're not going to have much space.

Yes, we do have freedom, we can talk, but at the same time we can't do anything to change. We don't have a reference or representative or voice. I see England: this Brexit story is absolutely incredible, it's been over a year and British people still don't know what has happened. I voted, I'm a Brit, I said no, I don't want Europe. But after more than a year, I don't know nothing. So the British are feeling "we're nothing". This is just a farce. I'm not saying this needs to be done very quickly from one day to the next, but the procedure is so incredibly bureaucratic. This makes the system of the 16th century seem more dynamic in comparison.

C. C.: I think the British were blaming the EU as the cause of all the things that went wrong in recent years. I will play the devil's advocate a little. If you are a liberal in Austria, you don't have a voice. You don't have an alternative because we haven't witnessed any alternative policies in recent years. I think it's a failure of politics in the sense that the only ones that could present alternatives were polarised groups or populist groups and those at the edge of parliament and not at the centre of the EU core.

L. N.: You may be right about that, it's almost like there's no dialectic anymore. Before, in the 1970s, during the Cold War, there was a lot of dialectic, people with a view. They would have their polarised views, of course, but there was

a very widespread debate, so at least people discussed issues, they were well informed and they expressed their opinion, there was a certain compassion in discussing politics.

Today there isn't, and I think it is partly because society has changed and we are distracted. I think it's partly that the power of the citizen has been diluted. So you have the citizen, then you have the nation state, then on top of that another institution. From the street to power is too much. The distance is too big. It's almost like we, the citizens, have given up.

We have become what the Americans have been for a very long time: a very small percentage of Americans vote in the election, they don't care, one party or the other, it doesn't matter. It's disenfranchisement from politics, and I think that's what's happening to us. This is where you get the polarisation, because people who vote are those who really polarise. The middle, the swing voters, the important ones for bringing about equilibrium, don't really care. You have elections where the difference between the winners and losers is tiny.

I don't think there is an invisible hand; at the end of the day, events take place due to historical moments and their circumstances, but for sure its elements are those of a rogue economy related to the repetition of a phenomenon through which, as I've already said, politics cannot control the economy. So this could be the rogue hand, and people could take advantage of it. If you look at Facebook, for instance, we could argue that the guy that created Facebook is a rogue individual. But he had a chance and he took advantage of it and he managed to build an empire without the State controlling him. He was allowed to do that. He was allowed

to become a multinational. Now he's allowed to have all sorts of information about a lot of people, something an individual shouldn't be allowed to have. You could argue that he didn't do it on purpose and that he's not a rogue entrepreneur. You might also become rogues if you could. Maybe you don't even know you are. People always want to maximise profits and that is why the role of the State is fundamental. The State is there to make sure there are no exceptions, to guarantee economic justice. Otherwise is like returning to a natural state in which the fittest eats the weakest and there is no protection. This is what I cannot conceive in this liberal economy: the fact that the individual is better than the group. How can one person be better than many? This is the concept, and that is why we have the State. The owner of Facebook is one of the men of the times. And I wonder: why do we accept this? I don't see anyone questioning this principle. Why? Because we think that if he did it, we might be able do it as well, that life is no longer like it was before, when you had to pay tax, children could go to school, you could find a job, etc. Now, what we have in our heads is that we could go to Big Brother and win, that we could become the next Zuckerberg and invent an app and become super rich. This is what we believe. How crazy is this? There are 7,000 billion people in the world. What chances do we have? It would be easier to win the lottery.

Loretta Napoleoni is an Italian economist, writer, journalist and political analyst. She studied at the Paul H. Nitze School of Advanced International Studies (SAIS), the Johns Hopkins University in Washington, D.C. and the Lon-

don School of Economics. She is a Master in International Relations by the SAIS and a PhD in Political Science by the University of Rome “La Sapienza.” She is an expert on the financing of international Islamic terrorism and advises several governments on the subject. Some of her published works include: *Terror Incorporated: Tracing the Dollars Behind the Terror Networks* (Seven Stories Press, 2005), *Rogue Economics: Capitalism’s New Reality* (Seven Stories Press, 2008), *Terrorism and the Economy: How the War on Terror is Bankrupting the World* (Seven Stories Press, 2010), *The Islamist Phoenix: Islamic State and the Redrawing of the Middle East* (Seven Stories Press, 2014) and *Merchants of Men: How Jihadists and ISIS Turned Kidnapping and Refugee Trafficking into a Multi-Billion Dollar Business* (Penguin USA, 2016).

Carme Colomina is a journalist and researcher associated to the CIDOB (Barcelona Centre for International Affairs). She graduated in Information Sciences from the Universitat Autònoma de Barcelona and did a postgraduate course in European Union studies at the Universitat Oberta de Catalunya. Her main areas of research include the European Union and its institutions and external relations. She is a contributor to newspaper ARA and was responsible for the International section and, between 1997 and 2001, a correspondent for Catalunya Ràdio in Brussels, from which she also collaborated with international media such as the BBC or Deutsche Welle. She has been a consultant in different communication projects of European and Euro-Mediterranean scope and responsible for inter-regional cooperation for the Secretary of Foreign Affairs of the Generalitat de Catalunya. She teaches institutional dynamics and European Union policies.

Bernard Stiegler Xavier Binefa

The Society of Automation

I am not sure whether you all know this person, he is very famous: his name is Stephen Hawking and he is a great scholar working at the University of Cambridge, a physicist. I do not always share his ideas when it comes to Physics, but in any case he is a very wise man and he needs the assistance of robots a lot. And he uses artificial intelligence a great deal too and says we should concern ourselves with what artificial intelligence is producing, that is, we should be really interested in the questions that artificial intelligence is asking.

As you can see here, Bill Gates also says that artificial intelligence poses certain problems, well, not only artificial intelligence, but what he calls *software substitution*. For instance, on March 13th, 2014, he stated at a business school in Washington that many jobs would be destroyed through *software substitution*. And the same was said in France by, for example, Hubert Guillot, a specialist in this kind of questions and everything produced with digital technology. He said: “Look, this does not only affect, as we often think, lorry and taxi drivers, it will also affect lawyers, doctors and, eventually, everyone. Everybody will be, to a greater or lesser extent, exposed to automation and some jobs will purely and simply disappear.” This is exactly what I was working on at the Centre Pompidou four years ago during a symposium that took place in December 2014 to which I invited special-

ists from France and other countries to discuss a report published by the MIT in which they said that in the United States a 47% of jobs were potentially automatable. And we discussed this hypothesis with labour and industrialist economist specialists from Paris.

This topic is usually referred to automatic society or even *data economy*, and the question of automation does not only affect robots, but also algorithms in general. In fact, robots are only a small part of the question. This question entails economic problems, but also much more fundamental dilemmas that go beyond the economic and that have been made evident, for example, in this text by Frédéric Kaplan, a mathematician, a *polytechnicien*, an IT expert who today teaches at the École Polytechnique Fédérale de Lausanne and who, in this text, explained that Google, with its algorithms, is able to do absolutely extraordinary things and to provide us with many answers. A minute ago we searched for a novel by Miguel de Unamuno and we found it in 0.06 seconds; that is fantastic! It does not work at light speed, but almost. But the problem is that it works by calculating user behaviour averages. That is, it grants values to the ways of speaking Chinese, English, French, etc. And this poses a problem because anyone who has studied linguistics knows that linguistic changes are produced through exception and not average. Exceptions are poets, writers, but also Marcel Proust's maid, for instance. Marcel Proust used to say that his maid had a very special way of speaking French and this inspired him. Exceptions are responsible for the evolution of languages. Thus, Frédéric Kaplan says as well, in the same text: "Look, we need more and more typographic errors because they are becoming more and more controlled by these robots that automatically correct everything we write.

Even before we have finished writing a word, the system has already completed it, even if it is probably not the word you wanted to use, you will end up using it. The system has proposed that word because it suites Google's *business model*. Because it is a word it has sold, since Google sells words through auctions. And in this way it will change your linguistic path."

In any case, what Kaplan says is that this causes a loss of orthographic competence, a reduction of semantic diversity and, eventually, a loss of linguistic knowledge, and this is a huge problem. It is huge, and it is the 21th century version of a question that Socrates already contemplated in this book, Plato's *Phaedrus*. In this book, Socrates dialogues with a young Athenian called Phaedrus, among other things, on the virtues and defects of writing. And he affirms: "Well, it is clear that writing is phenomenal, since we have writing we can memorise things, we can register the activity of the celestial forms, we can write down laws, we have been able to create the law, the political law of the Greek city, etc. But the problem is that this externalisation of memory that we produce with writing, it is necessary that, for example, you Phaedrus," he addresses young Phaedrus who in fact is just back from listening to a sophist called Lysias. He is back from listening to Lysias with a book under his arm; well, it is not a book; it is a roll, a papyrus. And about this roll, Socrates asks him: "What is written in this roll?" Well, there is a discourse on love. And he says: "Why are you so agitated? I will tell you now what love is." And he says: "How are you going to tell me what love is? What will you say?" He starts reading. He takes the roll out and starts reading: "I will say what Lysias has said." Socrates tells him: "Oh, no, that is what Lysias says that love is. But what about you, what is love to you?" And then Phaedrus says:

"I don't know." And Socrates says: "You want to tell me about love when you do not know what love is; this means that you are either a liar or else someone who thinks that knows what a thing is, but who in fact knows nothing at all."

This is the problem of the *pharmakon*, which Jacques Derrida made very famous when commenting this text by Plato and saying that writing is a *pharmakon*. In Greek, *pharmakon* means *drug*, drug in the sense of a medical drug. A drug that cures us; for instance, antibiotics can cure me, but if I do not use antibiotics properly, this can increase bacterial resistance and, in fact, it can lead to my death. You might be aware of the fact that, unfortunately, consumption is coming back. It is developing again precisely because of how we now use antibiotics any given way. And we are creating new strains, not only of consumption, but many other illnesses, that are resistant to antibiotics.

Well, then, Socrates says, between the 5th and 4th centuries B.C., that technique in general, and writing in particular, is a *pharmakon*. We should be very careful with it. Technique is very useful because it allows us to do extraordinary things; but if we are not careful, it can also destroy everything. What Socrates says about technique, about writing, can be applied as well to antibiotics and Google, and also to algorithms. If we are not very careful, our society will end up being destroyed by automation. Please don't get me wrong, I am not against automation, at all; I think we have no choice, since we have to solve very big problems and we need the help of robots to solve them; the future of economy is automation, but with one condition: automation should help increase our intelligence, not make us even stupider, because this is what is happening. Today, as you might well know, the world's IQ is plummeting, par-

ticularly in the last ten years, since the development of these technologies, basically. But not only because of them; there are also endocrine alterations that are progressively destroying, or let's say *limiting*, babies' brain development. And that is very serious.

Well, the question behind all this is what we call the augmentation of man. *Enhancement*, as Allen Buchanan, a philosopher from the University of Duke with whom I could not disagree more, refers to it. He is not exactly a transhumanist, but let us say that he is quite close to transhumanism, or posthumanism, but he does say that man can be enhanced. Thus, what I am trying to prove is that man has always enhanced himself. For example, this is what describes the evolution of man between two million and around 40,000 years ago. It is the beginning of hominization, of the *anthropos*, even three million years ago. What is exactly what we refer to as *man* today when we contemplate the human being from the point of view of an anthropologist? André Leroi-Gourhan, a great French pre-historian proposes the following: Man is mainly a being who develops theories, who attaches artificial organs to his body. In the beginning, back at that time, it was cut out silex. He did so to add to hands not only a mobility function, like the monkey who has already a hand even though it still runs on its fours, but a manufacturing function. The hand is an organ that can manufacture other organs. Artificial organs. Without these artificial organs, man is not possible. He cannot live. And thanks to his artificial organs, he produces an increasing demography, he has more and more capacities, as well as more problems to solve, more complexities to deal with and, for that reason, he is constantly compelled to develop new techniques to solve the problems that these techniques create.

In that evolution, or rather at the end of that evolution, of what are termed the *neoanthropos*, above all of them we find the Neanderthal man, and there appear the techniques of the upper Palaeolithic of externalization of mind contents. There are bas-reliefs dating from 35,000 years ago, in the cave of Chauvet, and they offer us the possibility of seeing what humanity observed 35,000 years ago. Thus, you can get an idea of what they had in mind. This is extremely important. It is the origin of what will end up resulting in the appearance of writing. These bas-reliefs are the precursors of ideographic or ideogrammic writing, which is the one used in China. China is a 5,000-year-old empire, a very powerful empire because it has the technology of artificial memory so criticised by Plato, writing, but it has also been able to develop a durability of that particular kind of writing that from then on keeps on acquiring more depth.

But we are in the Western world, not in China, and we have developed an alphabetical writing, which, as of the 16th century, could be printed. And this had as a result libraries in which there are huge amounts of books that are preserved following an organised method and which produced what is known as knowledge. That is the power of the Western world, which conquered the whole planet, included China (not anymore, now it is China who will conquer the West!). Up to now, China had been conquered by the West. And that was thanks to the West's intellectual capacity. It was not because of its military power, but because its military power was linked to its intellectual power. The British army understood this very well: the Royal Academy was created in England by the military naval force and that is how the British managed to defeat Napoleon, thanks to their extraordinary intellectual power.

This externalization of intellectual knowledge evolves in the 19th century, and even

before, in the 18th century. For example, it contributes to the production of what is called the Vaucanson duck, an artificial duck which, maybe you know about it, eats, digests, defecates and, in fact, it is guided by a kind of robot. Well, it is not exactly a robot, it is an automation that in the end will be the base of another machine that in fact is the origin of computers. But at the very beginning it was a loom, that is, what allowed programming the behaviour of a machine by swapping perforated cards. This will lead, on the 19th century, to the development of tool machines that will be able to perform automated tasks. Later on we will have the *unit record equipment*, which is the origin of the IBM (the first typing machine dates from 1881, while the IBM one is from 1904). And that will lead us to the kind of society we have now.

This is a story which begun in prehistoric times and results in what is called *data center* and *cloud computing*. This transformation is the cause of the possibility of Google, since Google works in this way, developing, with algorithms, an extremely efficient linguistic analysis thanks to having all the records of the linguistic behaviour of anyone connected to a smartphone. I am sure you, like me, have a smartphone in your pockets. That is what a smartphone is, it is a machine much more powerful than the biggest 1960s computers any company had then. You have in your pockets machines that are much more powerful than the biggest machines from the 60s. And 3,500 inhabitants of the Earth have these machines and use them non-stop. For example, this machine is telling my phone company that I am in Barcelona. That is of no use to me, but the machine knows I am in Barcelona. And not only in Barcelona, but inside Barcelona Activa. I am localised with total precision, so I know where I am.

But so does the NSA, which analyses all my messages, as we discovered thanks to Edward Snowden.

This is what is transforming society at high speed, the fact that there are 3,500 million people in the world connected at the same time and being constantly analysed by algorithms that can function at 200 million metres per second, that is, four million times faster than you and me (a machine like this can work at 200 million metres per second in its internal memory or in the optical fibre networks). Our nervous system works at 60 meters per second, so our smartphones are four million times faster than us, are always ahead of us and transform us. We have to adopt behaviours that were not the behaviours we had the intention of developing. And soon we will find out why this is a big problem, like the problem that Frédéric Kaplan described in relation to language: this generates entropy; this is what we call entropy.

Entropy starts to develop at high speed with this technology and this will become even worse with the so-called *smart cities* that will have capturers everywhere to analyse absolutely everything, not only people's behaviour, but also the behaviour of objects, what is termed *the Internet of things* and which allows already, for example, with the *building information management*, to have chips even inside concrete blocks, building materials, etc. Everything is digitalised. Absolutely everything! And, of course, we will also have automatic cars—Google is developing them right now—and all of this belongs to what used to be called *data deluge* but now we know as *big data*.

What is *big data*? It is what supposes a problem according to a text by Chris Anderson from 2008. Chris Anderson is a Stanford physicist who has become a very, very famous entrepreneur; he founded *Wired* magazine.

He also launched the *makers*. And in this magazine precisely, on June 2008, he says that if we look at Google (he talks about the same thing as Frédéric Kaplan), if we look at Google, well, Google is fantastic. He says, for instance, that Google allows us to read Chinese, now it works very well; it didn't use to work so accurately before, but today it does, it is incredible. We can read Chinese. So I do not need any teacher of Chinese. And Anderson says we should visit Google's research lab at MountainView. There are no linguists. And no one speaks Chinese there. They translate from Chinese, but they do not speak it. It is all down to algorithms doing statistics with Markov chains and producing probabilities. Obviously, there are mistakes, because there is always a 0.01% factor, but they usually nail it. So, they are able to translate Chinese.

Chris Anderson's conclusion is that linguists are no longer necessary. We should eliminate Linguistics Departments because they have become useless. We no longer need them, we only need *data scientists*. And he says: "Look, there has been an avian influenza epidemic. The predictions of the World Health Organization were wrong. Google predicted the avian influenza much better than the WHO, that is, than biologists and doctors. We no longer need biologists nor doctors! We need *data scientists* specialised in medicine." Chris Anderson is an important voice. If you go to Berkeley, for instance, you will see that many languages departments have been closed down and substituted by *data science* departments. And that is a catastrophe! It is a catastrophe because, what does this tell us? The title of his article is *The End of Theory*. He is saying to us: we no longer need theory. We no longer need theory because algorithms allow us to efficiently produce much better results

than theories. For example, we do not need linguistic theories anymore. And we do not need biologists and doctors' theories anymore. Well, this is false. It is blatantly false. Because what Frédéric Kaplan demonstrates, precisely, is that the development of all this entails a language impoverishment and that it is necessary to have a theory to limit that impoverishment and, in fact, to fight entropy. The theory is what allows us to fight entropy.

There is another author talking about entropy and the destruction of theory: Alan Greenspan. In 2008, the same year, the US Senate summoned him to Washington to appear before a commission studying the causes of that year's huge financial crash. Trying to defend himself before the Senate, he said: "You cannot accuse me because I followed the recommendations of three Nobel prizes who said that the financial flow and risk calculation algorithms could be completely automated. I have only done what scientists said." And he added: "The problem is that they are no longer theoreticians, they have no theories, they don't even know how it works, no one knows how it works." What Greenspan says is exactly what Socrates tells Phaedrus: "Be careful, if you externalise everything, you will lose your knowledge." It is the same thing that Karl Marx said in 1848 in a book called *The Communist Manifesto*. When he says: "All the people working in industrialist factories will become proletarians." *Proletariat* in the sense he explains very clearly: "they will lose their knowledge." He says: "This will begin with workers, workers will lose their knowledge, they will only know how to serve machines and do what machines tell them." Then it will affect the middle managers, then the engineers and finally, the *boss*. The *boss* is Alan Greenspan. He no longer knows how the system works. No one knows how it works.

And that has very serious consequences. That happened in 2008. It is a picture of the 2008 crisis. And it gives as a result an instinctual capitalism that can do anything, one that limits itself to following algorithms and loses its mind.

Thus, what I have come to talk to you about is reason. I think we need to go back to reason. And reason is what a mathematician, who was also a philosopher, called Alfred Whitehead talked about in his book (I recommend you to read it, it is very easy to read; Whitehead is extremely difficult, but this book is very easy to read). It compiles a series of public talks he gave in which he talked about what he deemed "the function of reason" and in which he affirmed that the function of reason is to produce bifurcations. We, human beings, live in a world we constantly transform and our transformations generate disturbances in the world, and, with our reason, we must introduce bifurcations. *Bifurcation* is a word used by systems theory to designate what I call *negentropy*: the fight against entropy. The function of reason, says Whitehead, is to fight entropy. Whitehead is a physics and mathematics scholar and knows that the expanding universe is entropic, and that life fights against entropy. He says that the human being has greater powers than the other living beings and that in particular philosophy, mathematics, physics, etc., can be used to limit entropy. In fact, in order to understand what Whitehead says, we should connect him with this fragment by Immanuel Kant, often referred to as the epistemological foundation of modern physics, science and thought.

What does Immanuel Kant say in this text? It is very important to read it. I invite you to do it today. It is a very difficult book, it has taken me around twenty-five years to under-

stand it, and I am a professional philosopher, but I have needed twenty-five years to be able to say: "oh, ok, I think I am beginning to see what Kant meant." It is a really difficult text. But I will try to give you the main thesis, in my opinion. Kant affirms that thought is based on functions. He doesn't call them functions; he calls them *faculties*. He says a thought can judge. That is, judging from a theoretical point of view, for example, in physics; or to judge from a moral perspective, which is what he calls practical reason; or to judge from an aesthetic point of view, for example, the beauty of a work of art or a landscape. He thinks judgement is made possible thanks to four functions: intuition (that is, the perception of data), understanding (that is, the capacity to produce categories that will allow us to qualify intuition's data), imagination (which relates intuition and understanding) and reason (which decides from the data that understanding provides).

Today, what we have done with algorithms is that we have placed inside machines the understanding functions. Understanding is above all an analytical function that lets us, for example, categorise, control, count (well, this in English is called *computer*, meaning a calculator) and, thanks to the algebra of Boole and another theoreticians, we have been able to transform mathematical logic, a logic that is able, above all and specially with binary numbers, to perform calculations of truth tables, etc. We have automated knowledge. But Kant says that we should be careful because knowledge is not reason. It isn't correct to believe that because we are able to automate knowledge we will be able to automate judgement, because judgement is always a relation between understanding and reason. And reason cannot be automated. Reason is interpretation. It is the possibility for a given interpreter to interpret

a situation, what for? To change it, to improve it. Algorithms cannot improve situations. They can describe them, treat them and extract the analytical consequences of a situation. For example, the influenza virus circulates like this, so they can more or less calculate statistics by saying there are such and such possibilities. Then, we might be able to make a decision on how to react; it is a medical problem, not an algorithmic problem. Or else we can make a decision on a linguistic translation; at the end of the day it is always down to the interpreter.

We maintain that the question, the function of reason, is to produce negentropy. That is to say, to fight against entropy. Entropy is the dissipation of energy that produces disorder. This is what destroys all organizations. Evidently, entropy is everywhere. There are three levels of entropy. First, there is physical entropy, which is what we call thermodynamics, and since the Hubble we know that the universe is an entropic extension, this is what it is meant by saying that the universe is expanding. Then, there is biological entropy, the destruction of biodiversity, which unfortunately is a very serious issue we all have today because we are destroying diversity in an increasingly alarming way and the 15,000 researchers that published an alarm call fifteen days ago affirm that we have reached a point of no return and that we will end up destroying our own life. And thirdly, we have computing entropy. Computing entropy produces, with computing calculations, a standardisation of behaviour, what makes us no longer being able to talk, or write without typos because we have lost orthographic rules, etc. And finally this lowers the IQ, decreases biodiversity (and biodiversity is necessary to live, that is why it is called *biodiversity*, but it is also necessary for thought, and I call this *noodiversity*, spiritual diversity).

These are the topics I study with a group called Digital Studio Network, an international open group. We work with people from all over the world. Why? Because we think we should go back to considering Immanuel Kant's epistemological questions in the era of algorithms and reconsider them completely. It is what Norbert Wiener said already in 1948 in a text that a lot of people quote, but I often ask myself whether they have really read it at all. Norbert Wiener is the founder of cybernetics, that is, he is the beginning of all the things we are talking about. With Von Neumann; Norbert Wiener and Von Neumann are both the founders of contemporary algorithmics. What does Wiener say in this text? He says that the question of man is entropy and negentropy. It starts like that; it is already on the first page. He affirms that if we do not put computers at the service of negentropy, then they will put themselves at the service of entropy. Thus, he affirms that we should be careful with cybernetics and computers. He declares: "I am only the theoretician, I have developed all this, but I am warning you, because," he says, "we need them because we have very serious problems to solve, but at the same time we should reconsider economy, politics, knowledge, etc."

I think that, specially since the World Wide Web was created... Who created it? The Europeans. In 1989, the CERN in Geneva published a whole study that lead to, in 1993, the publication of a series of *software* called World Wide Web. And, unfortunately, the United States, in particular with Silicon Valley have been the ones exploiting the World Wide Web. The origin of Silicon Valley is not Internet, not at all. Internet comes from 1970. The World Wide Web is a European invention. But the Europeans were not able to ex-

ploit this technology. This technology had the finality of producing negentropy. Tim Berners-Lee, with whom I have worked several times, developed this technology. To what purpose? To foster debate among scientists, that is, *noodiversity*, the diversity of points of view of the physicists working in nuclear physics. But the Americans knew how to exploit this. And they have discovered the consequences of it all thanks to Edward Snowden when he declared: "Angela Merkel is under the supervision of the NSA." And that is what lead Ms. Kroes, for instance, Neelie Kroes, who was the European commissioner in charge of digitalization, to say: "It is necessary for Europe to get back its drive and develop a new politics." But, in fact, this has not happened. This has not happened and we are always trying to imitate Silicon Valley, and this is a huge mistake, besides, because Silicon Valley is unsustainable, since it produces a predating capitalism that is not sustainable through time. Whoever earns tons of money but doesn't redistribute it, doesn't reconstitute the production of value, and thus has as a result an unsustainable capitalism.

In the Digital Studies Network we work on new platform models. For example, for the lessons I give at the University of Compiègne, I ask the students to take notes using a platform inspired in the original principles of the web. Why? To create dialogues, confrontations, and controversies among them. And at the moment I am working on Plaine Commune, to extend this practice to all sorts of other practices: municipal, commercial, etc., on site with the companies Orange and Dassault Systèmes, to develop it as a new European model, no longer the model of *data economy* or Amazon and Google platforms, but a model that puts diversity into value.

To conceive this we need to go back to a story that began on the 18th century with the Republic of Letters. We need to understand the Republic of Letters (it describes the letter exchanges that were the origin of the Republic of Letters in the 18th and beginning of the 19th centuries). Today, 3,500 people on Earth communicate all the time, non-stop. But in absolutely different conditions. This is no longer the Republic of Letters, it is the Digital Republic. And we must completely reconsider our legal, political, economic and other categories in this context. And that, evidently, means we should work to reconsider again everything that happens. Now we have the Digital Republic, and for now it is in no way a republic. It is a generalised privatization that implies there is nothing public anymore; in fact, everything is privatized, even our private lives, because they belong to Facebook, if you are on Facebook, and this is a huge catastrophe because it is a producer of entropy. When I say this, I do not mean I am against property. That is another subject. I am talking about entropy and standardisation. You become standardised in Facebook and that is very, very serious.

This deeply transforms, on the other hand, what Roosevelt signed in 1933 and which was the origin of what has been termed Keynesianism. Where does Keynesianism come from? The appearance of the assembly line (also known as Taylorism) had allowed the creation of huge amounts of jobs and these jobs allowed redistribution through occupation, since machines needed workers, or employees. But today we find ourselves in a system that is being automated at high speed and that leads to a total and generalised automation where there is no people! I visited a Mercedes Benz factory seven or eight years ago in Munich: there are no workers there, no one. A few en-

gineers control an operation panel. And that's it. The rest are robots. And there are also some maintenance workers, people who repair the robots. But just a few dozens. Before they were thousands. In Shenzhen, 200 kilometres south from the place where I teach in China, last year Foxcom replaced 100,000 workers with robots. After having invested 17,000 million dollars with Google two years ago to develop robots. Foxcom's goal is to suppress 1.5 million jobs in a factory, the Shenzhen factory where these machines are manufactured.

Thus, we are facing a huge transformation in which workers disappear, workers and employees. They are replaced with robots and, thus, we must invent a new device and describe its base. And this base has to be a re-internalisation of technology.

For example, take a girl who is learning to write, what does she do? She internalises what is produced inside the machine, inside her brain, and with this internalisation, the girl creates a community with other people who can also read and write, she becomes part of a community of knowledge. The girl is automated. Learning to write is automating our own behaviour. When you read a text, you read in a very, very, very automatic way, you don't even notice it, it is totally automatic. And this automation is the condition of de-automation, which is called interpretation.

It happens the same when we watch a great pianist, like Glenn Gould, who was a *virtuoso*. He had an ability to play the piano that was absolutely unbelievable. He is like an automaton. But that automaton is so automated that he has the capacity of de-automating himself. That is, he has the capacity to produce a bifurcation. Glenn Gould interpreted Johann Sebastian Bach like no one had ever done before and he completely renovated the under-

standing of Baroque music (and not only of Baroque music, obviously).

The same happens with rally drivers. That is, drivers who drive at 400 km/h. I have worked with Dassault Systèmes, with the team working for Peugeot-Citroën, for the Peugeot-Citroën motor-racing team. And what did they tell me? A person driving at 400 km/h, despite having the assistance of an on-board computer, with other fifteen people who are also driving at 400 km/h on the same track, if he hasn't submitted his body, his brain, completely to the car's automatisms, would destroy everyone else. There would be a crash. It is extremely dangerous. In the same way that plane pilots do. Or even more so. What makes a driver win a race is that at some point there will be something de-automating him. And this will make him gain more speed than the rest and he will win the race. Sometimes this creates spectacular accidents. And sometimes it can cause some deaths as well.

What I mean to say is that humanity is essentially what allows us to de-automate ourselves from automation. Stephen Hawking is now a conductor. I have worked with an anthropologist called Hélène Mialet, who has carried out a complete anthropological study on Stephen Hawking. She has worked with him, she has visited him... Stephen Hawking conducts an orchestra of fifty instrumentalists. They are computer technicians, engineers, etc. He doesn't talk, because he cannot talk. He has an extraordinary disability. Normally, under a Darwinian vision of life, he would have disappeared immediately; but he is one of the most important geniuses in the world. Why? Because he has managed to use robots to produce what? De-automation.

Thus, what I argue, with colleagues such as David Bates, for example, one of the great

thinkers on these questions from the University of Berkeley I work with, taking as a base new American anthropology trends, which through several studies proves that man is, in fact, a technical being and it is always the relationship between society, technique and individuals what give societies a future. And sometimes, societies disappear. The Neanderthal man, for instance, disappeared all of a sudden. And that is also what Kim Sterelny, an Australian thinker, has analysed. Well, all these people prove that memory goes beyond the brain, it is externalised. On an article you can read in *Nature*, they say that memory, that history is, in fact, in stones, objects... not in our brain. It is not in our brain where things happen. However, we have to internalise what happens between the organs, between brains, why? To use our brain, to be able to take decisions collectively. To be able to de-automate ourselves, to produce negentropy.

This is what we are trying to implement on Plaine Commune. In that area, which has lots of problems, where unemployment is very high, we are working to try and imagine solutions through what we call the chair of contributive research, that is, a group of researchers who are economists, mathematicians, lawyers, biologists, urban planners, philosophers, etc. We have engaged young researchers and we have given them a programme that can be found online. It is a programme that explains that the economy of tomorrow is an economy that needs to fight against the Entropocene, that is, against the increase of entropy. And that this fight against the increase of entropy has to change our vision of economy and what is called wealth. Adam Smith affirms that wealth is the calculable value, it is what we call the exchange value of what the

factory produces through the division of labour, standardisations, etc.

Today, value should be considered from the perspective of Amartya Sen, an Indian economist who discovered something extraordinary in Bangladesh. He discovered that the inhabitants of Bangladesh, during a terrible famine, had a longer life expectancy than the inhabitants of Harlem. And this is quite a paradox. For four years, he worked on it to find out what caused this. I said “the inhabitants,” but that is not correct. This was the case only for men, because women died frequently while giving birth, and babies died too. There was no maternity clinics, no water, in fact, there was nothing. No medicines, no doctors, nothing at all. So mother and infant death was really high. But men lived longer than the inhabitants of Harlem. And Sen tried to understand this phenomenon. For four years he worked on this and he realised that men had the ability of developing their knowledge. He called it their *capabilities* to refer to their ability to live, their know-how and their spirituality. They had capabilities, yes, but to do what? To produce negentropy. That is, in a situation of scarcity, of total famine, they still had the capability to live longer than people in Harlem. And not only that, Amartya Sen also realised that they were happier than the inhabitants of Harlem, even when their life conditions were extremely difficult.

So, we tell ourselves that the problem is the Entropocene we are living now –the Entropocene is an era in which man has become the main telluric force and this force increases entropy. This is what the 15,000 researchers that have published the alarm call *Warning to Humanity* defend. It is a last warning to humanity. It is the last one we can give; after that, it will be too late.

The problem with tomorrow’s economy, tomorrow’s wealth, is not the wealth of Adam Smith, which produces entropy; it is the wealth of Amartya Sen, which produces negentropy. And that is what we are trying to develop on Plaine Commune, through a work that consists in developing a contributive economy, with industrialists, with great capitalist companies such as telecommunication companies, building companies, automobile companies, food companies... To what end? To produce a new economy based on a re-evaluation of knowledge.

We need to leave the Entropocene and, to that end, we have to invert the IQ curve again, we have to put IQ in the right path again because now it is plummeting. You have a good example of it in Donald Trump. Mr. Trump, the president of the first world power, is an idiot; that is very obvious. And the thing is that he represents a global trend of the plummeting of the IQ. It happens with all leaders, they are increasingly dumber. Why? Because they depend more and more on systems, included *reality shows* in the case of Donald Trump, or Twitter. And that is a catastrophe that we need to change! We are destroying biodiversity in an alarmingly serious way to the point that the base of this biodiversity will no longer allow for the renewal of life. And then, we will have a great famine, not only in Bangladesh, but in the whole world, specially taking into account that the Earth will have 12,000 million inhabitants.

Thus, what we believe at Plaine Commune is that it is possible to change that, and that is why we have to negotiate a new social contract. And this new social contract is local. That is, it is negentropic. Negentropy, any theoretician will be able to tell you, is always local. It cannot be generalised. So, we need to

produce an economy to highlight the value of localities. Not for them to just care about themselves, but to develop exchanges among local economies since precisely because they are local they cannot do everything. They have an interest to exchange views with others. We need to absolutely reconsider all our macroeconomics.

X. B.: In your speech you have praised technique from a historical point of view, and with the photograph you have shown us of Stephen Hawking you have also commented on the enormous possibilities it has to enhance the abilities of a disabled person and, with the enhanced man, that you have also mentioned, there is the possibility of having people improve their abilities in all sorts of ways, their sensorial, organizational, and motivational abilities, for example, and, deep down, we hope they will help us to live happier lives. The cause for concern in this accelerated technological world of today is: what makes the revolution we are living today, which promises to be even bigger in the next few years, different and frightening compared to previous technological revolutions? Why does it generate so much anxiety?

B. S.: There are several factors to take into account, so I will give you only a partial answer.

Obviously, there is one reason that you know quite well: speed. This is what we call disruption. In 1993, a book came out called... Well, it was devoted to disruption. People write, mainly those in Silicon Valley, by the way—not only them but the book is mainly about them—, that with these technologies we can go faster than society. And we can

increase innovation abilities by connecting people, and we can short-circuit all regulation processes, laws, etc.

I have witnessed that phenomenon, since for three years I was part of a national council in France, called the Digital National Council, in which we worked with engineers, researchers, businessmen, economists, etc., all digital experts. The French government, the ministers, the MPs, asked us questions, for example, regarding what Google proposed as their new services. And we tried to give them answers as fast as we could, we had the technique to go faster than any minister or MP, for example, because national administration, bureaucracy, takes around two, three or four years to provide an answer.

Before, within classic technologies such as metallurgy, etc., that was possible. But with digital technologies we had to be a lot faster. So, we had our methods to be able to go a lot faster, so we could provide answers to legal questions raised by Google in two or three months. And still, when we gave them the answer after two or three months, the problem no longer existed! Google had already created another algorithm, had already given that answer, and so, we had to chase Google. But then, what makes a society durable, sustainable? It is a society able to prescribe its powers by limiting them. For example, there are weapons, guns, pistols. Here in Europe we don't have the right to carry a revolver in our pocket. Why? Because we consider that only the police, the military, people who have been trained to use them can have a weapon. Here we don't have the right to buy an antibiotic without a prescription. In the United States, you can buy antibiotics in the supermarket. You don't even need to see a doctor. You can take anything. For example, there

was this medicine to sleep. You could find it everywhere. And they finally withdrew it from the market because they realised that it made people crazy, some people started killing each other, and things like that, because that drug made them crazy.

What am I trying to say with this? I mean that we always have the need, in an augmented society, that is, one that develops new artificial organs, to have rights. And these rights should be debated. Today, those rights are exercised, but they are totally privatised rights exercised by shareholders. They aren't even the directors of companies. Larry Page, for example, the founder of Google, is a guy with interesting ideas, he is very intelligent, but he is not the boss. The shareholders are. Shareholders couldn't care less about what Larry Page wants. What the shareholders want is to make money, a lot of money, and very fast. And making money fast means short-circuiting all regulatory systems. That is a first problem.

And the second problem is the one I mentioned when quoting Immanuel Kant: knowledge is now automated. In Immanuel Kant's time there were rules to calculate, there was the abacus, some measuring instruments, but very few. Today, you have measuring instruments in your pocket. This is an incredible machine. To begin with, it is a scientific machine; it can perform scientific calculations. And today you have the possibility of accessing everything that has been developed by physicists, biologists, etc. Everybody can access it. And so we say that this is fantastic, that this entails democratisation. But that is not true. Democratisation demands a school, it demands training. For example, take the Greeks; we know thanks to the works of Henri-Irénée Marrou, a his-

torian specialised in Greek and Rome, that in the year 656 B.C., the Greeks had schools already, and they were compulsory. We know because we have discovered records from 656 B.C. that say that it is impossible for children in a city not to go to school. It is inconceivable. Even if there is a war, school should be guaranteed. Why? Because the Greeks thought it was necessary for everyone to learn to read and write to be able to make decisions.

And I could say a million more things. And, specially, that all of these are calculation technologies. And if there is something shareholders know how to do, that is calculating. Shareholders are, above all, people who calculate. And today we find ourselves in a world where we are told that everything can be calculated. But that is absolutely false! Nothing further from the truth. Not everything can be calculated. Negentropy cannot be calculated. In fact, that is what negentropy is: a dynamic system able to produce negentropic bifurcations to surpass entropy, but not to calculate them. It can produce them, but never calculate them.

To answer your question, I think that today we are facing extremely powerful calculation methods, but we are unable to conceive them. That is why I have created Digital Studies Network, which, besides, it is open to anyone. It is present at the Pompeu Fabra university too, should you be interested. Right now it has the support of the European Union and we think we have to redefine the basis of knowledge in the era of digital technology.

X. B.: In your speech you have mentioned something that surprised me a great deal. When you have pointed at the lion to talk

about the problem of the Entropocene and the fact that we are at the end of an era. This is very important. We have more cats in Barcelona than tigers and lions together in the whole world. So the idea we have of things is absolutely wrong. We are not in the world we imagined in our childhood, we are in another world. In the sense of what is real, of what is possible, of the self-destruction we are immersed in, I have found the concept of entropy very interesting and intelligent. If we foresee that any person's job will be replaced by an algorithm that will do the job better, making no mistakes and never getting tired (in, say, fifteen or twenty years), I think this means that society as such will collapse. The only way to avoid this, the only one that seems possible, is precisely looking for these forms that generate negentropy. I would like you to tell us how you contemplate these possibilities in relation to this concept.

B. S.: We need to be very precise on one aspect: that the MIT, which published the first study that explained that 47% of the jobs in the United States would be, in their opinion, automated in twenty years' time, never said that *all* jobs would be so. It is a possibility, but this does not mean that it will end up happening. For example, some companies prefer to pay low wages to a worker, a warehouse operator maybe, to pay them 1 € per hour—this happens, even in Spain—than buying a robot, which is an investment. What they said was simply that in the US, 47% of the jobs could be automated and probably a great percentage of them would end up being automated. But they also said that there is a 53% of jobs that cannot be automated. And it is very important to remember that. Why won't they ever be automated? Because

there are two kinds of jobs that are very different. There are jobs in which one works, and jobs in which one doesn't work. When I say there are jobs in which one doesn't work, I don't mean that the people performing them are lazy. They are not lazy, but they don't work. That is, they don't produce value. What they do is defining the parameters of a system that produces value.

For example, if you read—and you must—Marx and Engel's *Communist Manifesto* from 1848—even if you are not communists, you should read it—, you will see that they explain that children will end getting their parents' jobs. They say that the workers' main competitors will be their wives and children, because they are a lot cheaper, and what do they have to do anyway? Apply oil to a machine? Even a six-year-old can do that! This is the kind of misery seen in Manchester that Marx describes. Because six-year-olds did work in factories. But, in fact, these children did not *work*, they were being enslaved by a system that told them: every thirty seconds, you need to add a drop of oil to this machinery. And afterwards, we have discovered that it was easier to have an automatic system doing it, because it is even cheaper than a kid. And the kid was already quite cheap. But the automatic system is safer, because the kid can fall asleep. Some kids don't get enough sleep and fall asleep at work.

That is not working. That is labour without work. And the 47% of jobs described by the MIT, the ones they say are susceptible to become automated, are jobs where people don't work, where they only perform some repetitive routines. Lots of people do this kind of thing. In France, there was a very important labour sociologist who said that that was work in scraps. In fact, it is no longer work. He described above all assembly line jobs, evidently, what Chaplin parodied in *Modern Times*, he was showing us

exactly that. But this concerns many jobs today. For example, travel agents, call centres, etc. There are many things like that. They can be completely automated. We are starting to see people replaced by artificial voices in call centres. They are starting to replace people who do this job from Morocco or in very poor countries. They are being replaced by robots.

So, there is as 53% of jobs in which people don't work. And there is also a huge amount of people that do work, but who do not have a job. Some people work and have a job, and they also work away from work. I, for instance, always try to save two hours of my time to work outside of work. I don't work for my institute, then, or for the Plaine Commune project, or for a university, but for me, and that is not a job, I don't get paid for that. And in general, it is when I produced the most interesting things. Because of that, we have developed an idea at Plaine Commune, we have copied the model of what is called intermittent show business workers. Intermittent show business workers are people who work, but they sometimes are contracted intermittently. They work in the worlds of cinema, theatre, music, in cultural industries or television. And what do they do? Well, that is what two Italian researchers, Antonella Corsani and Maurizio Lazzarato, analysed; they proved that, in fact, those workers only work when they don't have a job. Because when they have a job they are under a labour contract and they have to do what they are asked to do. So, they put their knowledge to work, but they do not work, they do not invent anything. It is away from work when they really work, they really invent things.

Why am I saying this? Because today we face a society in which a great deal of value is produced away from work. Wikipedia, for

instance, is produced outside work. I work with Wikipedia. There are fifty people working at Wikipedia. And Wikipedia, if you took it to Wall Street, it would soon have 15,000 or 20,000 million dollars of investment by shareholders. Why? Because it is the fifth web site in the world. Wikipedia is a huge value. Everything I do goes through Wikipedia. And through Google too, of course. I criticise Google, but I also admire it. I use all these technologies that produce enormous value. But Google produces a lot of value too thanks to my work, and that is what is called contributive economy. Google practises contributive economy. We consider that the value produced should be monetised. We should not privatise Wikipedia, please! But we do have to create situations so that the people producing that value can obtain a return of their knowledge investment. Their work should be sustainable. That is why at Plaine Commune we are developing, with industrialists, engineers, etc., to answer your question, and sectors we think are strategic for Plaine Commune, like building, food, mechanics, cares, etc., we are developing new professions, which are highly qualified jobs, but sometimes are manual labour. Building or cooking are manual professions, but they can become production professions, for example, if they feed a large amount of people within a territory, using high quality food, they will fight against entropy. And so we are certifying these trainings, we call them ability processes, to help people who were craftsmen in the building, food, care, or mechanic sectors to develop knowledge that goes beyond the proletarian repetition of doing always the same, we are helping them try and produce new things. Why? To fight against the Entropocene, that is, against entropy. To diminish the standardisation of food, which, in fact, produces very serious health problems.

We are told that national insurance should be reduced in France. But why are there problems with the national insurance? There are two reasons; one, there are less jobs and so there are less contributions. But at the same time, health problems multiply. Some people have cancer, alcoholism, diabetes, etc. It is a catastrophe! People have very poor health. The inhabitants of Harlem who had less life expectancy than those of Bangladesh? It was all down to poor health. So, we need to stop all that and in order to do it, we need to give back knowledge, that is, work, its value.

We have been living in the Entropocene for 250 years, which correspond to the development of the industrialist society. And what Adam Smith describes in the book I was showing you earlier, *The Wealth of Nations*, is a process of general proletarianism. Karl Marx was who coined the term *proletariat* (it had been used before, but let's say that Marx was who made it popular), but Adam Smith described the concept. Adam Smith describes what he calls a pin factory and he shows that it entails the destruction of work. He talks about the idiocy of workers through their work. Why? Because it is no longer work, it is merely labour. And all this industrialisation has been developing for 250 years and now it has reached the financial markets and Alan Greenspan himself, and, well, it is an automation that destroys knowledge and work, replaces knowledge with competence and work with labour.

We think this cannot be done anymore. But we should take the *Warning to Humanity* text very seriously, the researchers who published it are telling us very clearly, in point L, because they have made a list, that we should change the economic model upside down. And that is what we are trying to do. And

we are trying to do it with big companies. For example, we are working with a big bank, Société Générale, a very speculative bank, the essence of ultra-capitalist banks, but they are convinced that the system is no longer sustainable, and so they are looking for new models and so we are trying to define the model of negentropic economy, to create accountancy models, and for that reason we have employed a mathematician and biologist who is an expert in this kind of thing. The population of Plaine Commune is linked to all of this and they are the ones who decide. Obviously, they don't decide on their own. Plaine Commune is the place where the 2024 Olympic Games will take place, this means that there will be many building sites, etc. And through this programme, which has also huge investments (7,000 millions of investment), we are trying to create a contributive economy to develop a different way of conceiving food, care, building, mechanics, etc., and very soon we will start with other sectors as well.

X. B.: I think that collaborative economy, or contributive economy, is a key concept, a central one, of what you have told us, of what you are experiencing; and seeing a philosopher experimenting is quite surprising and very interesting, it says a great deal about the future of philosophers and of philosophy. What is the relationship between contributive economy and subsidy policies? You get an unemployment subsidy for a while, so that we can get rid of the problem so don't complain. I am thinking as well about the subsidies to labourers working in the fields in Andalusia, for instance, this type of mechanisms to aid society.

B. S.: In fact, the money that is distributed

through what we call contributive wages is a social investment. And they are only given under the condition that whoever has benefitted from this investment has to be able to transform it into value. They are conditional wages. They are only granted to those employers who compromise with the talent pool of a negentropic economy. We don't allow anybody to have intermittent workers in this economy. On the other hand, workers perceiving contributive wages only perceive them if, at a given moment, they find an intermittent job, be it in a company, a public service, or an association, but it needs to have been recognised and certified as something that indeed implies an innovation to get out of the Entropocene. And, if that is not the case, the person then loses his/her rights. And then perceives a basic income, since we are also trying to develop a basic income.

But the most important thing is to understand very well what we are developing and what we call contributive institutions. There are three kinds of these collaborative institutions: first, we have what we call a plan of contributive investment, which is negotiated in place with the legal authorities, that is, the chosen ones, the inhabitants and their economic and State representatives. Secondly, there is an organism of contributive credit. We have implemented this contributive organism that needs to foresee investments, calculate risks, etc. And it has to mutualise risks, since we want to completely change, for instance, the building sector. It is a huge risk, so we need to equally distribute this risk. We should not let the industrialist alone, because otherwise, he will never take the risk. And thirdly, we have certification organisms, which are the ones controlling, for example, that the training processes given to the individuals that perceive contributive wages are

really within the conditions of what we call Negentropocene, that is, that it fights against the Entropocene; the Negentropocene is the stage after the Entropocene, and it is trying to give humanity a life expectancy of millennia again, and not decades. That's what it is.

X. B.: We have a question from the audience: Don't you think it is all a perverse movement to go back to the Middle Ages? Because what the great powers are trying is using people in their own benefit and I think that at the moment they are being successful, because people, in order to avoid that, have less children nowadays, if their children won't be able to have a job, what's the point in bringing them into the world to suffer? Many thanks.

B. S.: Well, I am sure the Middle Ages is a possibility, but what we think is that if we do not have a New Deal, with the economic actors, which are very powerful indeed, we will go back to the Middle Ages, yes. What we think is that we have to distinguish, within big companies, between two kinds of actors; or more than two kinds of actors, maybe from the perspective of the representatives of these companies, we should distinguish the people who manage companies, from the companies' shareholders. They do not follow the same logic.

People managing companies are quite often restless. I encounter many that are so. I enjoy working with them, I belong to the group of people who get to meet big bosses because I write a lot about technology and such, so they often invite me to meetings, even to the big one called MEDEF in France. And they are often restless, but they always tell me: "Please, don't say I am restless. I won't ever admit that

in public; if I do, my shareholders will kick me out. I don't have a right to say I am restless." They tell us that everything is going fine even when it isn't. And that restlessness is the translation, in the sphere of these big company bosses, of the restlessness of Donald Trump voters, who are very restless too, and, unfortunately, they have reason to be. And this restlessness produces a behaviour that is more akin to the Middle Ages today because it is not able to transform itself into a social project.

I believe that it is possible to produce a new economic rationality. I also think that we have to leave behind models that tell us, for example, that the State will solve all our problems. I don't think so. Of course I am not an ultraliberal, nor a neoliberal. Before that, I am a Marxist, at least originally. I still read Marx and I consider that public power is very important. But I think we need to completely reinvent public power. Because it has been totally discredited. No one believes in public power anymore.

Although there are some exceptions. For example, at Plaine Commune there is a person in an elected position I work with, people acknowledge him. Because he has performed an extraordinary job for his people. He is an exception. But his party, for instance (now he has a party), is totally discredited. Not because they are corrupt. There has been some corruption, it is simply that the model that has been developed, and which dates back to Montesquieu, to the Enlightenment, to the 18th century, etc., is totally worn out. If we had more time I would tell you why, in my opinion, it is exhausted. But I won't. So, to summarise, it is a model based on writing, on, let's say, academic teaching, as it was conceived between Plato and the 19th century,

that is, the Humboldt University in Berlin, there is where it was conceived, and now that model is obsolete, we must evolve towards something else. And we are not doing that. But some people are doing it, though. In Silicon Valley. They are doing it for their own benefit: it is called the university of singularity, and it is horrible. Worse than the Middle Ages! In the Middle Ages things weren't so bad as they are now. I mean, there are many clichés about the Middle Ages, but at that time lots of things happened as well, things that were probably much more interesting than what people in Silicon Valley promise us.

Now, the question is what you wanted to know, whether it is possible to produce will. I should give you some explanations about what we call contributive wages and social experiments. Firstly, we follow a French right called the right of territorial experimentation. It has been on the French constitution for nine years. Secondly, we want to grant contributive wages to people who are very young. It is something we are still deciding, so what I am going to tell you now is not official, it is just my point of view. It is a topic under constant debate these days and it is the elected politicians who can make decisions, not me. My role is to propose them to give contributive wages to fourteen-year-old boys and girls. Obviously, first we will give them to what in social sciences is termed a cohort, a group of people who will be put to the test, a kind of experiment, for ten years. It is a ten-year programme. And we have the intention of starting with 250 people to begin with. And the best idea for me is to that at least half of them be fourteen-year-old boys and girls. Why? Because we should direct them towards seeing the

world of tomorrow in a totally different way than the rest. When you choose a twenty-five-year-old, it has been already bombarded with consumerist models for ten years. His brain is already fried. He has already acquired the reflexes. Although I've got to say that it is not completely true, because I have lots of young friends who tell me: "I don't agree at all with this society," but they are a minority. But there are some, and they are very remarkable. What I believe is that today we should help institutional media to produce will. And what is will? Immanuel Kant wrote a great deal about it, we know what will is. Philosophers in general have always talked about will. For a long time we have said that will is the freedom of the subject, etc. I think we should go beyond this discourse. Will is a negentropic problem. Will is being able to say at a given moment, for example, "I smoke." I am a smoker. And I decide to quit smoking. This is a negentropic bifurcation. My whole body is conditioned by tobacco, by nicotine, etc. And all of a sudden, I perform a bifurcation. I change the game. That is will. I think it should not be placed at individual level, but at the level that the French philosopher Gilbert Simondon called the processes of collective individualisation. And these processes of collective individualisation should not be understood in the manner of Rousseau, but in the manner that considers the basis of the human being as fundamentally his artefacts and so it is always a deal between individuals, groups and artefacts what truly creates a real negentropic possibility, that is, a will.

We don't know how to think it this way, because all that we think when we think about will comes from classical philosophy. This started with Plato, not with Socrates. Plato

and then all the rest rejected technique saying: technique is something vulgar, the only thing that counts is mathematics and science. Today we can no longer think that way because without writing, for example, there can be no mathematics. So there is always a technical manifestation of mathematics. Today we should reformulate all that. We need to re-negotiate a social programme, in the name of reason, with the economic actors by proving to them that if they don't do this, they are dead.

What makes people not have a will? The fact that they are desperate. Everyone knows, in fact that it is a desperate situation. They know it very well. They know that 12,000 million inhabitants in this planet in forty years are possible. They know very well that pollution has become unbearable. And they have not been to India or China. They know very well that the IQ is plummeting, that idiocy is expanding, that the Middle Ages are haunting us, etc. Everybody knows all this, but they prefer not to know. They prefer not to know, because otherwise they wouldn't be able to sleep at night. And they need to sleep. The most fundamental thing we need is sleep. The worst of tortures, one that is still used at Guantanamo, is to not let people sleep. If you don't let someone sleep, it is the ultimate horror. You can deprive them of food. Not water, but you can stop feeding them for three weeks. But sleep... If they don't sleep for three days it is unbearable. We need to sleep. But what the 15,000 researchers have signed, that would not let us sleep. So it is better you don't know. I don't want to know either! At ten at night I start thinking about other things because I need to sleep a bit. What I am defending now is that, yes, we have little chances to go on, but we still have

some. And if we remember that there was no possibility of life ever appearing on Earth, but it finally did appear... For a long time we said that God created life. Today, we say no, it was not God who created life, this is a phenomenon. We still don't know how to explain it. It is a phenomenon that produced something that was absolutely improbable called negentropy. If we read Wiener, we realise that negentropy and entropy for the human being are produced in entirely different ways. Right now, we can make a critique. What is economy? Economy today is more than economy. It is, according to French economist Jacques Généreux, no longer economy. Economy is managing the future, making a future possible. For example, what I sometimes call my grandma's economy, which is that nothing should be wasted. We should not waste because we should keep the future in mind, you never know what might happen. We must have an ace up our sleeve, save a bit of money. We should not squander because that is not right, simple as that. It is the entropy of squandering. We do not live in a society based on squander. Whoever believes it is based on squander and anti-economy, then is creating entropy, because that destroys economy. This is not the economy we want. We should re-invent economy. And this is something in our own common interest.

I have written a text about the fact that Los Álamos, where the atomic bomb was invented, in the United States –although it was unfortunately dropped in Nagasaki and Hiroshima–, is also the place where Silicon Valley people live. That is, the richest people in the world. People earning millions. And it is also the place with the highest suicide rates among young people. They throw themselves to the train tracks. The children of those families. That is extremely serious. Suicide has become today the first cause

of mortality among white Americans. Suicide, plus alcoholism, plus overdoses... Today, more white people take heroin than black people in the US. That is very new. And it has happened in less than ten years. It is because of desperation. What is desperation? It is not seeing a way out of any kind. The only think we need to do today is to give hope. But not religious hope, although it can be that too, I have nothing against religion, but rational hope. Why? To negotiate a new social contract, even with the people at Silicon Valley, by telling them: "Hey, your youngsters are throwing themselves to the tracks, that is not nice. Maybe we should find a new solution. Maybe we should reinvent life." And that is possible. At least I think it is possible.

Bernard Stiegler is a French philosopher, director of the Institut de recherche et d'innovation (IRI), created at his own initiative in 2006, professor at the Université de technologie de Compiègne, founder of the cultural and political group Ars Industrialis, in 2005, and of the school of philosophie Pharmakon.fr, Ecole de philosophie d'Epineuil-le-Fleuriel, 2010. He has been director of research programmes of the Collège international de Philosophie, director of the research unit of Connaissances, organisations et systèmes techniques and general deputy director of the Institut National de l'audiovisuel (INA). He is the author of a vast bibliography, his best-known work being the three volumes of *Technics and Time*, published in English by Stanford University Press in 1998, 2008 and 2010.

Xavier Binefa is an expert in artificial intelligence from Barcelona, associated professor and director of the Department of Information and Communication Technologies of the Universitat Pom-

peu Fabra (UPF). He graduated in Mathematics from the University of Barcelona (1976) and in Computer Engineering from the Universitat Autònoma de Barcelona (1988), and received a PhD in Computer Vision from the Universitat Autònoma de Barcelona (1996). He was associated professor at the IT Department of the same university until 2008, when he moved on to the UPF, where he directs a Cognitive Media Technologies research group (CMTech). His field of analysis focuses on the visual content transmitted by the movements of the human body, including gestures and expressions.



eu Central



Ajuntament
de Barcelona



Barcelona
Activa



Amb motiu de la celebració dels trenta anys de la seva fundació, Barcelona Activa ha organitzat el cicle de conferències «Reflexions per a una nova política econòmica local», amb l'objectiu de generar un espai de reflexió i debat públic sobre les transformacions socials que han impactat en l'economia i la ciutadania de Barcelona. Comissionades per Josep Ramoneda i presentades per Sara Berbel, les conferències es van celebrar a la seu de Barcelona Activa entre els mesos de maig i novembre del 2017 i van comptar amb la participació dels ponents i contrapONENTS següENTS: Guy Standing i María Luz Rodríguez Fernández; Mark Weisbrot i Marina Subirats; Loretta Napoleoni i Carme Colomina, i Bernard Stiegler i Xavier Binefa.

Con motivo de la celebración de los treinta años de su fundación, Barcelona Activa ha organizado el ciclo de conferencias «Reflexiones para una nueva política económica local», con el objetivo de generar un espacio de reflexión y debate público sobre las transformaciones sociales que han impactado en la economía y la ciudadanía de Barcelona. Comisionadas por Josep Ramoneda y presentadas por Sara Berbel, las conferencias se celebraron en la sede de Barcelona Activa entre los meses de mayo y noviembre de 2017 y contaron con la participación de los ponentes y contrapONENTES siguientes: Guy Standing y María Luz Rodríguez Fernández; Mark Weisbrot y Marina Subirats; Loretta Napoleoni y Carme Colomina, y Bernard Stiegler y Xavier Binefa.

To celebrate the 30th anniversary of its foundation, Barcelona Activa organised the cycle of conferences 'Reflections for a New Local Political Economy' with the objective of generating a space for reflection and public debate about the social transformations that have had an impact on Barcelona's economy and citizenship. Commissioned by Josep Ramoneda and presented by Sara Berbel, these conferences took place in the Barcelona Activa premises between May and November 2017 and counted on the participation of the following speakers: Guy Standing and María Luz Rodríguez Fernández; Mark Weisbrot and Marina Subirats; Loretta Napoleoni and Carme Colomina; Bernard Stiegler and Xavier Binefa.



**Ajuntament
de Barcelona**



**Barcelona
Activa**